

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са Х научног скупа младих филолога Србије, одржаног
31. марта 2018. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
Година Х / Књ. 1

Издавач

Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу

Уређивачки одбор

Проф. др Милош Ковачевић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Драган Бошковић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Владимир Поломац, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Никола Бубања, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Доц. др Јелена Петковић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Доц. др Биљана Влашковић Илић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Анђелка Пејовић, Филолошки факултет, Београд
Проф. др Ала Татаренко, Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
Проф. др Миланка Бабић, Филозофски факултет, Универзитет у Источном Сарајеву, Босна и Херцеговина
Проф. др Михај Радан, Факултет за историју, филологију и теологију, Темешвар, Румунија
Проф. др Димка Савова, Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Проф. др Душан Маринковић, Филозофски факултет Свеучилишта у Загребу, Хрватска
Проф. др Персида Лазаревић ди Ђакомо, Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија

Одговорни уредници

Проф. др Милош Ковачевић
Доц. др Јелена Петковић

Рецензенти

Проф. др Милош Ковачевић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Проф. др Никола Рамић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Проф. др Мирјана Мишковић Луковић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Проф. др Сања Ђуровић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Проф. др Тијана Ашић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Проф. др Милка Николић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Доц. др Даница Недељковић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Доц. др Јелена Петковић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Доц. др Бранка Миленковић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Доц. др Бојана Вељовић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Др Пау Бори, Филолошки факултет, Универзитет у Београду
Доц. др Марина Кебара, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Доц. др Анета Тривић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Доц. др Маја Андријевић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Др Тања Танасковић, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу

Секретар уредништва

Др Тања Танасковић

Зборник радова са X научног скупа младих филолога Србије, одржаног
31. марта 2018. године
на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Година X / Књ. 1

Крагујевац, 2019.

ПРВА ДЕЦЕНИЈА: НАУЧНИ СКУП МЛАДИХ ФИЛОЛОГА СРБИЈЕ „САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ”

Десет година Научног скупа младих филолога Србије: Савремена проучавања језик и књижевности на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу.

Десет година током којих је овај скуп битно утицао на књижевно-лингвистички развој не само младих филолога Србије и окружења него и филологије у целини.

Десет година чији је резултат огroman: двадесет зборника, цела библиотека научних радова, успостављање Филолошко-уметничког факултета као једног од најизазовнијих и најзбудљивијих научних центара на домаћој и регионалној научној мапи, и утврђивање крагујевачке филолошке школе као незаобилазне за осавремењивање наше науке.

Од Првог до овог Десетог научног скупа младих филолога научни резултати објављивани су увек у два тома: у првом су тому штампани радови са лингвистичког дела скупа, а у другом – са књижевног. Тако ово десетогодишње двокњижје заокружује двадесет томова. То је већ права библиотека. И врло значајна библиотека, јер се на њеним страницама може пратити развој не само филолошке мисли него и филолошких кадрова у Србији и региону, па чак и на иностраним славистичким катедрама. Јер овај скуп није окупљао само младе филологе из Србије, него из цијелог српског и/или српскохрватског језичког простора, али и са европских славистичких катедри. Колико ови зборници одражавају развој филолошких кадрова, свако може лако утврдити када погледа списак учесника првог и другог скупа младих филолога. Готово сви ти полазници данас су ванредни професори или доценти на факултетима, односно виши научни сарадници или научни сарадници на институтима. Још мало па ће међу њима бити и редовних професора.

А све је званично почело 14. фебруара 2009. године, када је одржан Први научни скуп младих филолога Савремена проучавања језика и књижевности. Идеја за покретање тог скупа јавила се годину дана раније, када су на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу покренуте Докторске студије из филологије (из језика и књижевности), и то прве филолошке докторске студије у Србији. Циљ је био да се студентима са тих студија омогући научни сусрет са младим филолозима из других научних центара, пре свега оних у Србији, али и оних у региону. Та идеја своју је реализацију тако добила већ наредне године, тачно годину дана након што су почеле с радом докторске студије из Филологије на ФИЛУМ-у. И ево од 2009. стигосмо до 2019. Од првог двокњижја зборника стигосмо до десетог двокњижја. А за ових десет година скупа помакосмо се од фебруара, ево готово до априла: први је састанак младих филолога био 14. фебруара, а десети – 31. марта. Можда у томе има и симболике: напредовање младих филолога пратило је и временско „напредовање” самога скупа.

Овога скупа сигурно не би било без филолога ентузијаста, пре свега младих и млађих филолога са Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу, који су свих претходних десет година радили на организовању и унапређењу Научног скупа младих филолога.

Али примарна захвалност за ових десет година научног скупа младих филолога припада – његовим учесницима. Зато по десети пут изражавамо захвалност свима онима који су били део овог научног скупа и који су тако део ваше и наше заједничке традиције. И да вас подсетимо да од ове 2019. године и једанаестог скупа са вама отварамо нову деценију ваших и наших успеха.

Крагујевац, 25. фебруар 2019.

Уредници

ЈУБИЛАРНА, ДЕСЕТА ЛИНГВИСТИЧКА КЊИГА ЗБОРНИКА „САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ”

Прва књига зборника са јубиларног Десетог научног скупа младих филолога Србије, одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 31. марта 2018. године, а чија је традиционална тема *Савремена проучавања језика и књижевности* – доноси само реферате који припадају лингвистичкој тематици скупа. И то не све реферате који су поднесени на скупу, него само оне који су позитивно рецензирани, а њих је у овој књизи зборника 27. Тих двадесет и седам лингвистичких прилога разврстани су у зборнику у следећих пет тематских целина: I) *Дијалектолошка проучавања* (четири рада), II) *Морфосинтаксичка, њворбена и лексиколошка проучавања* (десет радова), III) *Синтаксичка и стилистичка проучавања* (пет радова), IV) *Примењенолингвистичка истраживања* (шест радова), и V) *Анализа дискурса и транслатологија* (два рада). Реферати, како се из њихове условне дисциплинарне класификације види, укључују системсколингвистичка истраживања на нивоу књижевног језика и дијалекта, али и интердисциплинарна поља истраживања, на корпусу различитих појединачних језика или контрастивно, по правилу са синхронијским приступом без обзира на то о јединицама ког нивоа анализе је реч. Сама та чињеница условила је примену различитих методолошких поступака и чистолингвистичких или „комбинованих” метода истраживања.

Радови што чине овај зборник показују да је он сродан зборницима са претходних скупова пре свега по томе што ти радови репрезентују већину системсколингвистичких и интердисциплинарно лингвистичких области, али и по томе што су у њима примењени и модерни методолошки лингвистички приступи у анализи изабраних предмета истраживања. Посматрани из тог угла, радови штампани у овом зборнику представљају врло вредне лингвистичке прилоге, за које би се, у немалом броју случајева, пре могло помислити да су их писали искусни лингвисти, а не лингвисти који тек закорачују у науку, или су у науци тек недавно направили прве кораке. Зато ће овај зборник бити од користи свим филолозима, јер радови што их зборник доноси представљају значајан помак у разрешењу или тек постављених или често постављаних језичких питања. Из тих разлога лингвистички зборник са јубиларног Десетог научног скупа младих филолога – не само са задовољством него и са поносом учесника и организатора – предајемо јавности, прикључујући га зборницима са претходних научних скупова младих лингвиста на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, а истовремено најављујући следећи једанаести научни сусрет младих филолога Србије, којим закорачујемо у другу деценију овога научног скупа, што је на понос не само ФИЛУМ-а него и филолошке науке уопште.

Крагујевац, 25. фебруар 2019.

Уредници

САДРЖАЈ

ПРВА ДЕЦЕНИЈА: НАУЧНИ СКУП МЛАДИХ ФИЛОЛОГА
СРБИЈЕ „САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И
КЊИЖЕВНОСТИ” /5

ЈУБИЛАРНА, ДЕСЕТА ЛИНГВИСТИЧКА КЊИГА ЗБОРНИКА
„САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ” /7

I ДИЈАЛЕКТОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА

Милица Божић Синчук

СИСТЕМ АКЦЕНТУАЦИЈЕ У ГОВОРУ ЛАПОВА КОД КРАГУЈЕВЦА / 15

Јацек Кудера

КОНФРОНТАТИВНА АКУСТИЧКА АНАЛИЗА /Ә/
У СЕВЕРНОМ, ЦЕНТРАЛНОМ И ЈУЖНОМ КАШУПСКОМ / 25

Душан Стефановић

МУШКИ И ЖЕНСКИ ЛИЧНИ НАДИМЦИ
У СЕЛУ КАТУНУ КРАЈ АЛЕКСИНЦА / 35

Стефан Милосављевић

СЕМАНТИКА И ПРАГМАТИКА ЕВАЛУАТИВНОГ РЕФЛЕКСИВНОГ
ДАТИВА У ГОВОРУ ЈАБЛАНИЧКОГ КРАЈА (У СВЕТЛУ СРОДНИХ
ФЕНОМЕНА У ДРУГИМ ЈЕЗИЦИМА/ГОВОРИМА) / 45

II МОРФОСИНТАКСИЧКА, ТВОРБЕНА И ЛЕКСИКОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА

Јована Стојановић

ВАЛЕНТНОСТ ГЛАГОЛА СА ПРЕФИКСОМ *AUS-* У НЕМАЧКОМ
ЈЕЗИКУ И ЊИХОВИ ЕКВИВАЛЕНТИ У СРПСКОМ / 61

Сања Коларевић

ПРЕФИКСИ СА ЗНАЧЕЊЕМ ДИРЕКТНЕ ПРОСТОРНЕ
ЛОКАЛИЗАЦИЈЕ У РУСКОМ ЈЕЗИКУ / 75

Сандра Савић

ИМЕНИЦЕ СУБЈЕКТИВНЕ ОЦЕНЕ У РОМАНУ *КОРЕНИ* / 83

Весна Филиповић

ДЕВЕРБАТИВНЕ ИМЕНИЦЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ СИМУЛТАНОСТИ У
КЊИЖЕВНОУМЕТНИЧКОМ И ЖУРНАЛИСТИЧКОМ СТИЛУ / 95

Милош Макевић

О ЛЕКСЕМИ *ДОМАЗЕТ* / 105

Нађашиа Козомора
АСОЦИЈАТИВНО ПОЉЕ КОНЦЕПТА РУКА У РУСКОМ ЈЕЗИКУ / 111

Весна Мићић
ЛИЦЕ КАО ЛОКАЛИЗАТОР ЕМОЦИЈА
У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 119

Александар Т. Танасијевић
СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА
КОМПОНЕНТОМ БОГ У ШПАНСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 129

Анђела Васиљевић
О МЕТАФОРИ У ГЕОГРАФСКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ (НА ОСНОВУ
ПРИМЕРА ИЗ ФРАНЦУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА) / 141

Јелена Шћефан
АСПЕКТИ СЕМАНТИЧКОГ ПРИМОВАЊА: АСОЦИЈАТИВНА
ПОВЕЗАНОСТ И ПРЕКЛАПАЊЕ СЕМАНТИЧКИХ ОДЛИКА У ОДНОСУ
ПРЕМА ЕМОЦИЈАМА И ТРЕНУТНОМ РАСПОЛОЖЕЊУ / 153

III СИНТАКСИЧКА И СТИЛИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Марина Шафер
О ЈЕДНОМ ТИПУ УСЛОВНИХ РЕЧЕНИЦА С ВЕЗНИКОМ *ДА* У „СРПСКИМ
НАРОДНИМ ПОСЛОВИЦАМА” ВУКА СТЕФАНОВИЋА КАРАЏИЋА / 165

Јулијана Стевановић
ДОСАДАШЊА ПРОУЧАВАЊА НЕПРЕДИКАТСКИХ
РЕЧЕНИЦА У НАУЦИ О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 177

Александра Савић
УПОТРЕБА И ЗНАЧЕЊЕ ПРЕДЛОГА *ИЗ* УЗ КОНКРЕТНЕ
ЛОКАЛИЗАТОРЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 185

Данијела Милчић Ђошић
ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ НАУЧНОГ СТИЛА ТИХОМИРА ЂОРЂЕВИЋА
У ДЕЛУ *НАШ НАРОДНИ ЖИВОТ*
(НА ПРИМЕРУ АДВЕРБИЈАЛНЕ ДЕТЕРМИНАЦИЈЕ) / 193

Горана Радаковић
ЕПИСТЕМИЧКЕ ОГРАДЕ У НАУЧНИМ РАДОВИМА
НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ / 203

IV ПРИМЕЊЕНОЛИНИГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Јована Стевановић
ИМЕНИЦЕ *NOMINA LOCII* У НАСТАВИ СРПСКОГ
ЈЕЗИКА (ЛИНГВОМЕТОДИЧКИ АСПЕКТ) / 217

Нађашиа А. Спасић
ПРИМЕНА И ОПРАВДАНОСТ МОДЕЛА *ОБРНУТЕ УЧИОНИЦЕ* / 227

Марија С. Раковић

САДРЖАЈ И СТРУКТУРА УЏБЕНИКА СРПСКОГ
КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА ЗА А НИВО / 237

Тијана Рабеновић

ПРИМЕНА КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКОГ ПРИСТУПА
У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА: СТУДИЈА СЛУЧАЈА
ФРАЗНИХ ГЛАГОЛА СА ПАРТИКУЛОМ *UP* / 249

Сандра Миладиновић

РЕЛЕВАНТНОСТ ТЕОРИЈЕ ВИШЕСТРУКИХ ИНТЕЛИГЕНЦИЈА
ЗА НАСТАВУ СТРАНИХ ЈЕЗИКА / 261

Стефан М. Ковљанин

ПСИХОТИПОЛОШКА БЛИСКОСТ И ЛЕКСИЧКИ ТРАНСФЕР:
СЛУЧАЈ КАТАЛОНСКОГ КАО ИЗБОРНОГ ЈЕЗИКА НА
ФИЛОЛОШКОМ ФАКУЛТЕТУ У БЕОГРАДУ / 269

V АНАЛИЗА ДИСКУРСА И ТРАНСЛАТОЛОГИЈА

Катјарина Субановић

ЛИНГВИСТИЧКО ПОНАШАЊЕ ЖЕНА У ОДНОСУ НА ПСОВАЊЕ / 283

Јелена Кишиновић

ПРОШЛА ВРЕМЕНА У РОМАНУ *СТРАНАЦ* АЛБЕРА КАМИЈА
И ЊЕГОВОМ ПРЕВОДНОМ ЕКВИВАЛЕНТУ / 291

БИОГРАФИЈЕ АУТОРА / 303

I ДИЈАЛЕКТОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА

Милица Божић Синчук¹
 Филолошки факултет
 Универзитет у Београду

СИСТЕМ АКЦЕНТУАЦИЈЕ У ГОВОРУ ЛАПОВА КОД КРАГУЈЕВЦА

Предмет рада представља акценатски систем у говору места Лапова код Крагујевца. Циљ рада јесте испитивање особина акцентуације у говору информатора, и то у односу на косовско-ресавску зону, којој он припада, али и територијално блиске говоре шумадијско-војвођанског типа. У раду ће бити испитиване и неке новоштокавске појаве у овим говорима, као што су: краткоузлазни акценат, преношење акцената у метатонијском духу, као и јављање кановачког дуљења. Резултати испитивања говора информатора биће представљени кроз табеларне приказе, а биће приложено и неколико дијалекатских текстова из Лапова. Истраживање иде у смеру ка закључку да је главна црта овог говора ураво његов прелазни карактер о коме сведочи двојак изговор истих облика речи у говору информатора.

Кључне речи: дијалектологија, акцентологија, србистика, дијалекатски текстови, косовско-ресавски говорни тип

1. Увод

Предмет рада представља акценатски систем у говору места Лапова код Крагујевца.

Град Лапово налази се на око тридесет километара североисточно од центра Крагујевца у Шумадијском округу.

Циљ рада јесте испитивање особина акцентуације у говору информатора, и то у односу на косовско-ресавску зону, којој он припада, али и територијално блиске говоре шумадијско-војвођанског типа.

Други циљ рада јесте прецизније утврђивање територијалне зоне говора. То нам је важно, јер је познато да, начелно, старији штокавски тип акцентуације може трпети утицај новоштокавских говора у непосредној близини. Зона говора крагујевачке Лепенице, којем Лапово припада, јесте такво подручје у којем се додирују и граниче косовско-ресавски тип, шумадијско-војвођански, али и смедеревско-вршачки, па су зато ти говори у извесном смислу прелазног карактера, или прецизније, са још непреврелом ситуацијом у одређеним језичким особинама.

Трећи циљ представља испитивање неких новоштокавских појава у овим говорима, као што су: краткоузлазни акценат, метатонијско преношење старих акцената, али и јављање особеног кановачког дуљења.

Језички материјал прикупљен је у новембру 2012. године у кући породице Јеленковић у Лапову. Информатор је била Милица Јеленковић, рођена 1929. године у Лапову, у којем се удала и провела живот. У топлој кухињи крајње љубазних и гостопримљивих домаћина причало се о догађајима у животу, прохујалим временима, о темама које су враћале у младост и оживљавале успомене. Мада су у разговору учествовале три генерације породице Јеленковић, као материјал за

¹ milica.bozic91@gmail.com

проучавање узет је говор једног лица, управо бака Милице. Пример везаног говора информатора биће изложен у виду неколико дијалекатских текстова на крају.

2. Територијална зона говора крагујевачке Лепенице

У истраживању говора једног места важно је најпре одредити територијалну зону говора којем оно припада. Говор Лапова посматрамо као део говора крагујевачке Лепенице, како га је најближе одредио Милосав Вукићевић у својој свеобухватној монографији о овом подручју *Говори крагујевачке Лепенице*.

Наиме, у *Говорима крагујевачке Лепенице*, аутор ово подручје дели на две зоне: на источној страни ове области (I зона) говор је са косовско-ресавским цртама, а на западној (II зона) преовладале су особине шумадијско-војвођанских говора.

Друштвено-историјски предуслов за овакву поделу јесте и чињеница да је становништво Лепенице по пореклу врло хетерогено. Говор досељеника из различитих области променио је језичку слику овог подручја. Постоји више миграционих струја: косовско-метохијска, динарска, источна (браничевско-тимочка и шопска), вардарско-моравска, северна (инверсна) струја: највише је досељеника из Старе Србије, па затим из тимочке области, из Црне Горе и са Косова, са подручја левог и десног слива Велике Мораве, Ресаве, али и из Босне, Херцеговине, Срема, итд. (Вукићевић 1995: 20).

Један од кључних лингвистичких фактора за поделу лепеничке области јесте и акценат: „Гри су основна фактора који су условили овакву поделу лепеничке говорне зоне: акценат, замена јата и деклинација, што се иначе узима као основни критеријум за диференцирање говора.” (Вукићевић 1995: 23).

Зона говора крагујевачке Лепенице јесте такво подручје у којем се додирују и граниче шумадијско-војвођански и косовско-ресавски тип, па се зато ти говори сматрају говорима, у извесном смислу, прелазног карактера са још непревредом ситуацијом у одређеним језичким особинама. У овој подели Лапово припада првој зони као крајња североисточна тачка лепеничке области (Погледати **Карту области крагујевачке Лепенице**).

Предмет испитивања истраживача говора ове области јесте и средишња зона говора крагујевачке Лепенице коју је посматрана као подручје смедеревско-вршачког говора: „На плану прозоције постоји сасвим јасна разлика између I и II лепеничке зоне што уобличава слику о карактеру ове средишње прелазне области, која неће бити скуп помешаних особина насталих прожимањем шумадијско-војвођанског и косовско-ресавског говорног типа на овом простору, већ је она у нашој дијалектолошкој литератури позната под именом смедеревско-вршачке говорне области или смедеревско-вршачког дијалекта.” (Станишић 1998: 536).

У посматрању говора прве зоне и средишње зоне говора крагујевачке Лепенице, упркос оваквој разуђености тог говорног простора, према досадашњим истраживањима, на плану акценатског система говори се, начелно, о једном говорном типу – косовско-ресавској акцентуацији: „П. Ивић је напоменуо да је разлика између косовско-ресавског и смедеревско-вршачког сасвим мала: акцентуација је начелно иста.” (Станишић 1998: 536).

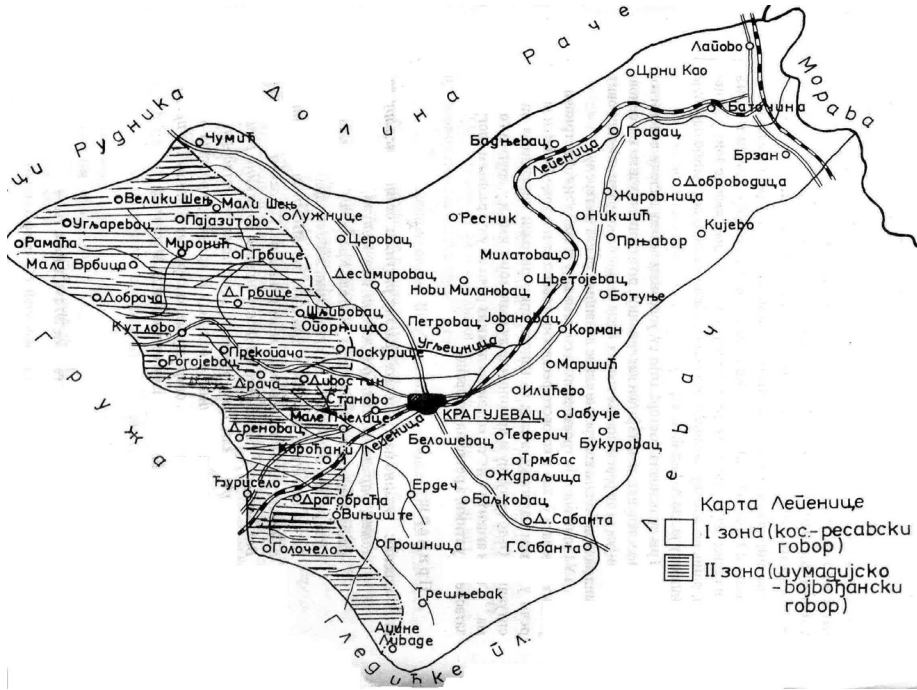
У ономастичким испитивањима пажњу истраживача окупирали су места из II зоне говора крагујевачке Лепенице:² као што су антропоними у селу Шљи-

2 Наводимо нека ономастичка истраживања у области крагујевачке Лепенице: *Неколико најпомена о систему личних имена у Крагујевцу на почетку XXI века*, Владимир Поломац; *Називи за ракију*

вовцу које се налази десет километара северозападно од Крагујевца и припада зони шумадијско-војвођанског говорног типа (Танасковић 2012); затим називи за ракију у западној Лепеници што такође потпада под значајан утицај новошто-кавских говора (Вељовић–Танасковић 2014).

Карта области крагујевачке Лепенице³

3. Акценатски систем у говору Лапова

„У I зони постоји троакценатска система коју чине дугосилазни, краткосилазни и дугоузлазни (\ \ , ^ и /). Дистрибуција ових акцената је као у косовско-ресавским говорима. Овде се чувају и претоничне дужине којих има и у другим говорима (левачки говор, ресавски, трстенички). Стари акценати \ \ и ^ су код вишесложних речи на унутрашњем слогу и на затвореној ултими, а ретко на отвореној;” (Вукићевић 1995: 23)

Међутим, у појединим примерима забележен је и краткоузлазни акценат добијен померањем краткосилазног са крајњег слога и унутрашњих слогова вишесложних речи на претходни кратки слог. Пошто је фреквенција тог акцената мала, он се не узима као стабилни члан овог акценатског система.

Дакле, у говорима косовско-ресавске акцентуације стари акценати (\ \ и ^) су код вишесложних речи на унутрашњем слогу и на затвореној ултими, а ређе и на отвореној, и то ћемо испитати на примеру говора информатора.

у западној Лепеници, Бојана Вељовић и Тања Танасковић; *Мушки надимци у селу Шљивовцу код Крагујевца*, Тања Танасковић.

3 Карта је преузета из монографије М. Вукићевића (1995: 24).

Такође, посматраћемо повлачење краткосилазног акцента са ултима које је метатакситичко, али и метатонијско. У повлачењу \ \ са крајњег слога „на претходном дугом слогу долази дугоузлазни акценат, а на кратком краткосилазни” (Ивић 2001: 135).

Као занимљиву особину истраживачи ових говора истакли су појаву каноначког акцената: „појава дугоузлазног акцената на месту краткоузлазног на пенултими двосложних и тросложних речи.” (Ивић 2001: 79).

У начелу у говорима косовско-ресавског типа бележи се „постојање дужина само у предакцентованим слоговима, док се у постакцентованим позицијама оне губе.” (Пецо–Милановић 1968: 297). Испитаћемо дистрибуцију дужина у говору информатора.

У аналитчком делу, свешћемо резултате истраживања у табеларним приказима, који су погодни за представљање дистрибуције акцената, што је фокус овог рада. На крају ће бити представљени и дијалекатски текстови као сведочанство говора информатора из Лапова.

3.1. Акцентни и силазне интонације

Табела 1. Дистрибуција силазних акцената

	КРАТКОСИЛАЗНИ АКЦЕНАТ	ДУГОСИЛАЗНИ АКЦЕНАТ
Једносложне речи	<i>сај, сви, браћи, снај</i> итд.	<i>ја, кућ, свати, знам, плућ, век</i> итд.
Иницијална позиција	<i>баба, деба, шрећи, свадба, свекар, жена, сестра, деца, село,</i> итд.	<i>Раде, Миле, радимо, млада, шийиша, у школу</i> итд.
Медијална позиција	<i>пред кайију, наилази, вечерамо, имали, зарли бабу, мџу сараће, недељу, рођена сирина, у Крагујевац, родитиљи, свекрва, Драгићин зет, неки Појовић, Вера умрела, долазила, сирају сестру, немам шурњау, покућила, одлази, оишили, променио глас, пей деиџа, нишиша да оицује, помакнем, говорим</i> итд.	<i>изиђе, оианци, изађемо, пионедеошник, девџа, појурим, девојке, расиурај, од фамилије</i> итд.
Финална позиција	<i>пацуљ, командант, сиуденит.</i>	<i>исичу, зовџи, иако, ону, ово, седи, прога, зашриа, сира (сирях), дунар, манишил, шелефош, фрамфош, зове, каки, далош, суиурен, они, држи, авијон, овај, пашач, другиш, једним, ширчим.</i>

У вези са краткосилазним акцентом у говору информатора, према Табели 1, примећујемо да је његова позиција ка почетку речи условљена метатакситичким преношењем. Дакле, померање старих силазних акцената без промене тона. Управо такво померање акцената и јесте „једна од диференцијалних црта косовско-ресавских говора и новоштокавских млађих који су у основици књижевног језика.” (Вукићевић 1995: 50). У овим говорима већ је примећена тенденција померања акцената: „Познато је да овог акцената нема, или скоро нема, на последњем слогу у косовско-ресавским говорима” (Вукићевић 1995: 49). И у говору информатора је таква ситуација: нису бројни примери краткосилазног на ул-

тими. За разлику од дугосилазног који је заступљен на тој позицији. Употреба дугосилазног акцента као непренесеног је изразитија од употребе која је у духу померања тог акцента, што је примећено у истраживањима говора косовско-ресавске области (исп. Пецо–Милановић 1968: 292).

Начелно, у говору информатора може се говорити о дистрибуцији силазних акцената као у косовско-ресавским говорима.

3.2 Акцентни узлазне интонације

На целом простору косовско-ресавских, па и говора крагујевачке Лепенице у употреби су акценти узлазне интонације, али њихова фреквенција је неједнака: „Преношење старих акцената у овом говору на претходни слог у току је, а резултат тога је неупоредиво већа учесталост јављања дугоузлазног акцента од краткоузлазног па због тога овај други није стабилна прозодијска јединица. Већа фреквенција дугоузлазног акцента произлази из његове природе. Наиме, познато је да вокали под краткоузлазним акцентом осетно краће трају од вокала са дугоузлазним, што омогућава да овај други акцент буде акустички прихватљивији и изразитији.” (Вукићевић 1995: 56). Дугоузлазни и краткоузлазни су настали метатонијским преношењем силазних акцената са последњег слога као и унутрашњих. Дакле, акценти узлазне интонације се не јављају на последњем слогу.

Краткоузлазни акценат у истраживањима о првој зони лепеничких говора различито се третира: „Природа краткосилазног у различитим говорима ове зоне (левачки, трстенички, жупски и др.) се описује као мешање експираторичне вредности с акцентима прогресивних штокавских говора, као кратки акценат чији је квалитет постао тонски ирелевантан, да се краткоузлазни скраћује у краткосилазни, или да је такав да му се природа не може одредити.” (Вукићевић 1995: 59).

У говору информатора краткоузлазни се најчешће јавља као резултат метатонијског преношења акцента. У примерима: *зџуши* (паралелно са *зајуши*), *о̀ни* (паралелно са изговором: *они*), *о̀нако̀* (паралелно са изговором: *онако̀*), јавља се као резултат преношења дугог акцента на претходни кратак слог. Такође има примера пренесеног акцента са отворене ултимае: *рѣкли*, *ога̀кле сам*.

Примећено је да је: „у многим говорима краткоузлазни изједначен са краткосилазним” (Вукићевић 1995: 60), а таква је ситуација и са говором Лапова. Проблем у одређивању краткоузлазног акцента у том невеликом броју примера јесте управо у његовој квантитативној особини, која га приближава краткосилазном па се у говору онда по принципу економије готово увек замењује краткосилазним, у говорима који већ познају краткоузлазни.⁴

3.3. Кановачки акценат

У овим говорима постоји и кановачко дуљење вокала – **кановачки акценат**. Мада није доминантна особина говора у овом подручју, М. Вукићевић налази примере у II зони, у области шумадијско-војвођанских говора, у говору информатора постоји пар примера. Овај тип акцента карактеристичан је за говоре у којима се укрштају различити акценатски типови, и зато се кановачко дуљење јавља и овде.

4 „Сасвим је нормална појава тог акцента и у I зони лепеничког говора. То је резултат померања старих акцената започет самостално у супратском елементу и подупиран касније утицајем прогресивних говора. Међутим опште превирање у акцентуацији тих говора као и метатакничко померање кратког акцента спречили су да се започети процес прошири, тј. онемогућено је да \ акценат постане њихова чврста прозодијска јединица.” (Вукићевић 1995: 60).

Примери који илуструју кановачко дуђење су следећи: *Америка* (*Амѐрика*), *о́тац* (*о̀тац*), *во̀да* (*во̀да*). Кановачки акценат стоји на месту краткоузлазног акцента, што је исти тип дужења како је описао Слободан Реметић у *Говорима централне Шумадије* (1985: 393).

Ови примери су врло фреквентни у говору информатора, и обилато су коришћени за приповедање догађаја. Овакав изговор потврдиле су све три генерације породице Јеленковић у заједничком разговору.

3.4. Преношење акцената на проклитику

Преношење акцента на проклитику није главна црта ових говора. Овај процес је у току и малобројни примери (предлошко-падежна конструкција, негација глагла) који постоје показују могућу тенденцију ка новоштокавском преношењу: *на зем*, *не знам*, *не да̄*. Силазни акценати се у акценатској целини преносе на претходни кратки слог уз промену тона. На месту пренесеног дугог акцената остаје постављенатска дужина (*не знам* и *не да̄*). Иако није основна карактеристика ових говора ова особина је поменута зато што су примери у којима се јавља врло фреквентни.

Приказ дистрибуције узлазних акцената и различитих особености у вези са њима дат је у Табели 2.

Табела 2. Дистрибуција узлазних акцената

	ДУГОУЗЛАЗНИ АКЦЕНАТ	КРАТКОУЗЛАЗНИ АКЦЕНАТ
Иницијана позиција у речи	<i>није, дила година да̀на, ћерка, во̀јска, о̀ван, круиан, ручак, ва̀рош, јунац, у̀јка, на̀род, да̀вали на Милоша, гу̀шио ; у личним именима Бо̀ра, Дра̀га, Ба̀ја, Во̀ја</i>	<i>за̀гуши</i> (паралелно са <i>загу̀ши</i>), <i>о̀ни</i> (паралелно са изговором: <i>они</i>), <i>у̀плаши ми снау, каӣ сам се удала, педесет̄и петӣ године, Немци, рѐкли, ода̀кле сам.</i>
Медијална позиција	<i>коӣ лека̀ра, ко̀њићи, мушкáraц, додива̀ју, разго̀варау се, по̀знавала ме, оку̀и́а́ција, сиш̀у́а́ција, ш̀и́а се деша̀вало, на̀редили, ја све научила на Бо̀ру; машина, Ба̀шочѝћи, си́аро̀јко, ћедѝћи, добро сам заи́нџи́ла, по̀грџи́ла</i>	<i>она̀ко̄</i> (паралелно са изговором: <i>онако</i>),
	КАНОВАЧКИ АКЦЕНАТ	ПРЕНОШЕЊЕ НА ПРОКЛИТИКУ
	<i>А́мерика (Амѐрика) о́тац (о̀тац) во̀да (во̀да)</i>	<i>на зем, не знам, не да̄.</i>

3.5. Удвојени облици у говору информатора

Занимљива особеност говора информатора јесте колебање у употреби одређених форми: у облику радног глаголског придева (*ро̀дио* и *ро̀дио*, *заи́нџи́ли* и *заи́нџи́ли*) у облицима глаголске негације (*не да̄* и *не да̄*), код неких именица (*па̀ирика* и *па̀ирика* и *па̀ирика*, *изра̀нка* и *изра̀нка*) и заменица (*о̀ни* и *онӣ*, *ова̄* и *ова̄*).

Наведени примери тичу се преношења силазних акцената уз промену тона: некада информатор користи пренесени акценат, а у другом случају изговара старији облик, са непренесеним акцентом.

Такво колебање је знак незавршених процеса и јасан је показатељ стања овог говора које је у превирању.

Табела 3. Употреба удвојених облика

Пренесени краткосилазни/ промена тона	Пренесени дугосилазни/ промена тона
рòдио и рòдио па̀прика и па̀прика и па̀прика играли и игра̀ли	у̀рађено и ура̀ђено, игра̀нка и игра̀нка òни̇ и он̇и̇ не̇ да̇ и не да̇ она̀ко̇ и она̀ко̇ ова̀ј и ова̀ј запа̀нтили и запам̀тили

3.6. Дистрибуција дужина у говору информатора

У првој зони лепеничких говора о појави дужина може се говорити као о факултативној. У говору информатора дужина нема или готово да нема. Више је примера са **претоничном дужином**, од оних са поста акценатском, што је очекивано имајући у виду њихову припадност косовско-ресавском говорном типу. Примери са пре акценатском дужином: *полудела, шурњау, дира̀ли, фла̀ ти*. Постојање ових дужина иде у прилог тврдњи да су ови говори старе акцентуације. Све послеакценатске дужине или су редуковане или их уопште и нема. Чувају се у неким речима са метатонијским преношењем, када дужина остаје као сведочанство о некадашњем дугосилазном акценту: *ова̀ј, она̀ко̇*. Међутим, ови облици се изговарају и са старим акцентима *ова̀ј, она̀ко̇*.

4. Закључне напомене

Кратки преглед прозодијских особина које карактеришу говор Лапова представио га је као говор који припада I зони територије говора крагујевачке Лепенице и који се акценатски слаже са косовско-ресавским типом. Претходно излагање показује да I зону карактерише акценат на пенултими и ултими, али са тенденцијом повлачења са тих позиција, чување старијег изговорног стања, метатакситичко преношење и редуковане дужине.

У овом говору сасвим су ретки примери преношења акцента на проклитику, а пронађени примери су углавном у глаголској негацији.

Мада их начелно нема, забележена је појава поста акценатских дужина у облицима презенте која је, у процесу повлачења акцента са краја речи, остала као сведочанство о некадашњем дугом акценту на том месту.

У пресеку, дистрибуција акцената је следећа:

- дуги и кратки силазни могу стајати на било ком слогу, али је приметно померање акцената са крајњих слогова ка почетку речи. Сасвим су ретки примери појаве краткосилазног на последњем слогу вишесложне речи.
- дуги и кратки узлазни стоје на свим слоговима вишесложне речи осим на последњем. Дугоузлазни акценат је стабилни члан овог акценатског система и добијен је метатонијским преношењем кратког акцента на претходни дуги слог.

Мада начелно старе акцентуације, овај говор ипак поседује прогресије у смеру новоштокавских особина, што га повезује са говорима шумадијско-војвођан-

ског типа: метатонијско преношење акцента, повлачење акцента са ултима. Главна црта овог говора јесте управо његов прелазни карактер о коме сведочи двојак изговор. Удвојени ликови, чак и у говору појединца доказ су непревредог стања – од старог ка новоштокавском.

5. Дијалекатски текстови

1.

Имáли обичај, Милице, да мѣту сара̀ге да испечу̀ пун плѣк. А овáмо се к̀ва слáдак пирíнач. Пóсле сара̀ге да јѣдеш тó. И ја́ и мо́ј бра̀т, стари́ји бра̀т. А ја́ мла́ђа сѣстра, јел имáли смо стари́ју сѣстру и још једно́га бра̀та мла́ђег. Још један ми бра̀т жив и ја́. И, ми се сме́јемо, ја́ и мо́ј стари́ји бра̀т. Отац ка̀же: – Ћутите, ће се заштр̀кнете са сара̀гу! Не, не́ћемо ми. Он̀ опет: – Ћутите! И ми, а он̀ ка̀же: – Изáђте на̀поље! Он̀ се заштр̀кне. Дѣда Ми́ле се заштр̀кне, а ја́ и бра̀т изáђемо на̀поље. А снѣг на̀пољу. И сад ми́ сирóти. Он̀ је наредíо ма́јкѣ што остáле сара̀ге у шпóрет, а што остáо пирíнач у сплáчину да ја́ и Ми́ћа не вечѣрамо. И тó смо запáнтили дóбро... Дóбро смо запáнтили. Тó је и́стина бíло, не ла́жем.

2. УДАДБА

Да испр́ичам како сам се уда́вала? Слу́шај, Милице. Тре́ба о́ни у недељу да ди́ју, мо́ји родите́љи код нѣга [деда Радета]. А ја́ била у Крагу́јевац са мо́ју покíјну ма́јку и покíјну стрíну. Ни́је ми ро́ђена стрíна али смо биле, и сѣле. Вагóни се звáли купѣи, и ми́ сѣли у вагин. И ула́зи чòвек и жѣна из Бáточине и ка̀жу: – Ода̀кле сте, при́је? А мо́ја стрíна, о́на одговáра: – Из Ла́пово. – Их, и ја́ сам! Дѣ ти ку́ћа? Ова́ ка̀же: – Имам за́ову у Ла́пову, Мили́нку, (мо́ја свекр̀ва се звáла Мили́нка), па ја́ сам та́мо бли́зу ро́ђена. И о́не т̀у укòпчају, љна и стрíна да се разговáрамо.

Ка̀же љна: – Ми́ј за'ви́ћ 'о́ће т̀у девíјку, али му ма́јка не да́. И онда́ је, о́не ме такí т̀у ишти́пале, с јѣдне стране́ ма́јка с дру́ге стрíна да ја́ ћутим, да не ка́жем да сам ја́. Све се о́не изразговáрају. И са́д се овí ски́ну: – И шта си ти на т̀у свáдбу?, пита́ ти мо́ја стрíна. – Ја́ сам стáри свáт. А слу́шај, при́јатељу, ти је девíјка.

И онí се врати́ше у виз и врати́ се т̀у ка̀жу мо́је свекр̀ве. И са́д о́ни у недељу до́шли. Мо́ја ма́јка не да́ и гòтово. – Не́ће д' идеш т̀у 'дѣ те не́ће свекр̀ва!

Пòпили јѣдну раки́ју, пòпили дру́гу, тре́ба тре́ћу, и мо́ја ма́јка ка̀же: – Дíжите се! И отидну́ чак до Ћóше до... А Рáцин о́тац и Бòшков се збр́зи и врати́ и ка̀же: – Бр́же, ова́ј за́гуши мо́ју сѣстру! Врати́те се мо́лим ве ко Бòга! Јѣсте ти бíло истíнски, ни́је да ла́жем. И онí се врати́. Ја́ сто́јим с дру́гога, пред капи́ју, стíже пр́во ова́ј ми бра̀т што жив. И ка̀же: Еј, сѣстро!... и бри́ше о́чи, сѣстра се уда́ла гòдину да́на, па се уда́је дру́га. Онí се наредíли. Она́ј пòче, мо́мак дру́ги да пи́ује што с' ти с нѣга, ти мѣн' ла́жеш. Ја́ ка́жем: - Не́ зна́м. И наила́зи Драги́њин зѣт, Ми́ћа нѣки, Попóвић: – Еј, сѣстро, не́мам ја́ шурнѣау, не́ма ни Ра́де шурнѣау, и такí.

Кòл'ко су онí ти испр́ичали, и́де мо́ја ма́јка. Раст̀урај и раст̀урај и раст̀урај. Овí иду. Ал' нѣка ка̀же, и ин ка̀же: – Слу́шај, та́та, ја́ ти не́ћу нòсим ба́рјак. До врати́, ја́ ка́жем мо́је ма́јке: – Е, ма́јко, са́д си прòшла кроз сѣло, свí зна́ју да си ме да́ла. Ја́, ма́јко, са́д само мо́гу д' и'м у бунáр. А ин гу́шио мо́ју ма́јку, јер ћу д' и́дем у бунáр и ето, Биг не [нас] састáвио.

Чѣт`ри гѣдине смо ишли у шкiлу з`једно.
Ете, такi је тi било, да ви ј`а к`ажем...

Литература

- Вељовић–Танасковић 2012: Б. Вељовић и Т. Танасковић, Називи за ракију у западној Лепеници, Крагујевац: *Липар* 49/1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу, 137–145.
- Вукићевић 1995: М. Вукићевић, *Говори крагујевачке Лепенице*, Приштина: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
- Ивић 2001: П. Ивић, *Дијалектoлoгија српскохрватског језика: увод и шиљокавско наречје*, прир. Драгољуб Петровић, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Пецо–Милановић 1968: А. Пецо и Б. Милановић, *Ресавски говор*, СДЗб XVII, Београд: Институт за српски језик САНУ, 241–366.
- Поломац 2011: В. Поломац, Неколико напомена о систему личних имена у Крагујевцу на почетку XXI века, Београд: *Ономастoлoшки прилози XXI*, Београд: Српска академија наука и уметности, 35–42.
- Реметић 1985: С. Реметић, *Говори централне Шумадије*, СДЗб XXXI, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Станишић 1998: В. Станишић, Неколико дијалекатских текстова из области крагујевачке Лепенице, Београд: *Српски језик бр. 3/1–2*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 535–546.
- Танасковић 2012: Т. Танасковић, Мушки надимци у селу Шљивовцу код Крагујевца, у: *Савремена проучавања језика 3/* књ. 1, уредник Милош Ковачевић, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу, 23–31.

ACCENT SYSTEM IN THE CITY OF LAPOVO SPEECH NEAR KRAGUJEVAC

Summary

The subject of the paper is an accent system in the speech of the town of Lapovo near Kragujevac. The aim of the paper is to examine the accentuation characteristics of the informer's speech, in relation to the Kosovo-Resava area, to which it belongs, but also territorially close to the Shumadia-Vojvodina zone. The paper will also examine some of the new-stokavian phenomena in this speech, such as the transmission of accents in the metatonic spirit and the „kanovacki” accent. The results of the interviewer's speech will be presented through tabular displays and several dialect texts. The research goes towards the conclusion that the main trait of this speech is actually its transitional character, which is testified by the two pronouncements of the same forms of words in the informer's speech.

Keywords: the speech of Lapovo, dialectology, accentology, srbistics, dialect texts, Kosovo-Resava area

Milica Božić Sinčuk

Јацек Кудера¹
Орхус

КОНФРОНТАТИВНА АКУСТИЧКА АНАЛИЗА /Ә/ У СЕВЕРНОМ, ЦЕНТРАЛНОМ И ЈУЖНОМ КАШУПСКОМ

Предложен рад повезује дијалектологију и акустичку фонетику. Циљ рада јесте конфронтација акустичких карактеристика сегмената *шва* у одређеном положају, а према мерењу спроведеном током спонтаног говора становника северне, централне и јужне Кашубије. За спектрографску анализу употребљен је методолошки апарат акустичке фонетике. У раду је описан статус кашупског, развој гласа *шва* у кашупском етнолекту, објашњена је алтернација сегмента *шва* и тенденција ка асимилацији /Ә/ и /у/. Наведена је дијалекатска подела региона и графички је представљен резултат мерења прва два појачана дела спектра – F₁ и F₂. Такође, споменуте су разлике у примени симбола Међународне фонетске абеле. Резултати конфронтације указују на разлике у положају језичке масе, као и у аперттури приликом изговора *шва* у различитим регионима Кашубије.

Кључне речи: акустичка фонетика, дијалектологија, кашупски језик, глас *шва* /Ә/

О кашупском регионалном језику

У кашупском регионалном језику, који типолошки припада лехитској подгрупи западнословенских језика, очуван је глас шва /ë/, /Ә/, који има статус фонеме. Међутим, због дијалекатских разлика унутар северног, централног и јужног региона северне Пољске – реализација сегмента /ë/ у вокалном систему кашупског знатно се разликује. У овоме раду представљена је конфронтативна, акустичка анализа сегмента /ë/. Циљ рада јесте показати разлике у реализацији вокала /ë/ унутар свих трију делова Кашубије. Користећи спектралну анализу, тачније Брзу Фуријеову трансформацију (FFT), упоређујемо формантску структуру гласа шва у одређеном положају. За спектрографску анализу употребљени су програми *ESection* и *Praat* 6.0.28 (Берсма, Бенинк 2017).

Кашупски језик у Пољској има статус регионалног језика или етнолекта којим се служи око 107 000 говорника као матерњим, а 10 000 користи кашупски као други језик (Ethnologue, ed. 21: CSB – статус 8a). Кашупски није био никада подложен процесу стандардизације. На снази Европске повеље о регионалним и мањинским језицима и Закона о етничким мањинама у неколико општина северне Пољске кашупски функционише као други, помоћни језик службене комуникације.

Кашупски на нивоу акустичке фонетике чини изузетно интересантан материјал, будући да су унутар овог језика лингвисти издвојили чак 76 поддијалеката. Дакле осим временско-фреквенцијске анализе гласа шва, пожељно би било усмерити пажњу на кашупску аспирацију, или упоредити са пољским стандардом гласове /č/ и /з/ присутне у говору северних Кашуба. Пожељан извор за конфронтативну анализу чине гласови типични за јужни део /č/ и /з/, који су настали још пре алтернације /i/ > /ë/. Методологија примењене фонетике такође омогућава разјашњавање спорова око дужине вокала у северним деловима Ка-

¹ jacekkudera@gmail.com

шубије, у вези са чим постоји много супротних гледишта. Унутрашња диференцијација Кашубије може се приметити такође на низу прозодијских феномена. Говор северног дела карактерише помични акценат, међутим у јужним деловима региона превладава иницијални акценат (Нич 1957: 75). Коришћењем спектрографске анализе може се истражити кашупски акценатски систем или доказати кретање лабијализованих самогласника према напред. На пример, у конфронтацији речи: *trōva*, *ptōχ*, *gōdō*, које су настале као резултат алтернације /ā/, /u/ > /o/. Детаљна анализа сегмента /ə/ могла би одредити разлике у морфофонолошким процесима свих делова Кашубије.

О развоју /ə/ у кашупском вокалном систему

Самогласник средњег реда шва настао је као ефекат преласка /ь/, /ъ/ > /ə/, након асимилације полувокала у медијалном положају у другој фази вокалне трансформације. У дијахронијској перспективи неопходно је приметити да је алтернација кратких /i/, /y/, /u/ > /ë/, кренула у половини седамнаестог века на читавом ареалу тадашње Кашубије. У широј перспективи историјске фонетике искључиво у кашупском дошло је до потпуне промене њ и њ у групама *trēt*, *trēt* и *tłēt* у самогласнике. Кашупско шва је поред /i/ и /u/ такође ефекат вокализма у облицима *bērŋc* и *brēŋc* – типичних за северну Кашубију. Ближи пољском стандарду облик *brŋc* може се приметити у говору централне и северне Кашубије.

Самогласници заједнички у целом простору Кашубије (Тополињска 1960: 161–170) јесу ниски: /a/; готовозадњи: /e/, /ò/, /o/; готовопредњи: /é/, /ó/; високи: /i/, /u/ и /ë/; два назала: /ɛ/ у северном региону и /ã/ у средњем и јужном делу Кашубије и /ą/ (ибид. 109). Артикулација шва зависи од непосредног гласовног окружења и регионалног подручја изворног говорника.

Међународна фонетска абецеда за денотацију гласа шва употребљава симбол ə (код &#399), међутим у славистичкој литератури чешће се користи симбол ě (кодови e&#776, hex 0308). Ортографски запис и многе конвенције за транскрипцију нису сложне око гласа шва. ИПА препоручује дијакритик [̣] за опис централног гласа, док кашупски глас шва не припада у потпуности наведеној категорији. Дакле нотација Међународне фонетске абецеде знатно више одговара енглеском централном сегменту у финалном положају (приближне вредности прва два основна форманта F₁: 665 Hz, F₂: 1772 Hz – Флеминг 2009: 81), него кашупском самогласнику.

Назив „шва” препоручио је Јакоб Грим, мада кроз историју дескриптивне фонетике термин није био консеквентно употребљаван за опис истог гласа. Младограматичари су користили назив *шва* за опис кратког ненаглашеног самогласника. Касније термин је подељен на *schwa primum*, који је настао услед развоја дугих и ненаглашених /ē/, /ā/, /ō/; те *schwa secundum*, а који је резултат алтернације кратких вокала /e/ и /o/ (Хамониколасова 2014: 71).

Методологија

Дијалектална подела региона, преузета је из дигиталне базе података о Кашубији и општенио пољској дијалектологији под насловом „*Dialekty i gwary polskie*”. Дакле, географски оквир северног дела чине градови – Пуцк, Вејхерово, Лемборк, Слупск и Гдиња, централни део – општине Кошћерски, Хојницки, Тухолски, Битовски и Члуховски. Овде је неопходно навести да споменута подела

није једина на нивоу дијалектологије. Осим наведене, постоји још подела Кашубије на три подгрупе – словинску, кашупску те заборску. Поред меридијанске класификације издваја се још подела у оријентацији исток-запад (Тредер 2001: 108), међутим прва је деоба *tertrium comparationis* у предложеном раду.

Аудио снимци спонтаног говора изворних говорника кашупског језика биле су база података из које је преузето 292 сегмената. Конфронтација је утемељена на разликама у вредностима појачаних делова спектра F_1 и F_2 . Посебну пажњу посвећујемо непосредном окружењу сегмента и акценатском језгру. У анализи су узете у обзир разлике у квалитету гласа у завосности од спола и животног доба говорника. Истраживачке тачке била су села Румиа, Ленжице и Стажино – у северној Кашубији; Лезно, Цевице и Картизи у централној Кашубији, те Чичкови, Кошћежина и Лубиана, која се налазе у границама јужне Кашубије (Божишковски, Мордавски, Тредер 1999: 190).

Резултати спектрографске анализе биће представљени у компаративној перспективи. Накнадно, у раду је истражена тенденција ка асимилацији сегмента шва према високом вокалу задњег реда /u/. Овај феномен интерференције пољког језика је могуће приметити у селима Чичкови, Кошћежина и Лубиана, посебно у јужном делу Кашубије.

Формантска структура шва у северној Кашубији

У северном делу Кашубије из аудио-снимака ексцерпирано је укупно 105 сегмената изговорених од стране становника села Румиа, Ленжице и Стажино. Наведене су измерене средње вредности F_1 и F_2 код сегмента шва у одређеном положају, те стандардне девијације. Изворни говорници били су у доби између 45 и 84 године. Вертикална оса представља измерене детаљне вредности F_1 , хоризонтална – F_2 . Јединица – Hz.

На терену северне Кашубије, у селу Румиа (N1) ексцерпирана су 23 сегмента, у којима су измерене следеће вредности F_1 и F_2 :

Румиа (N1) – $F_{1_{sr}} = 417$ Hz; $F_{2_{sr}} = 1624$ Hz; $SD_{F_1} = 54$ Hz; $SD_{F_2} = 253$ Hz.

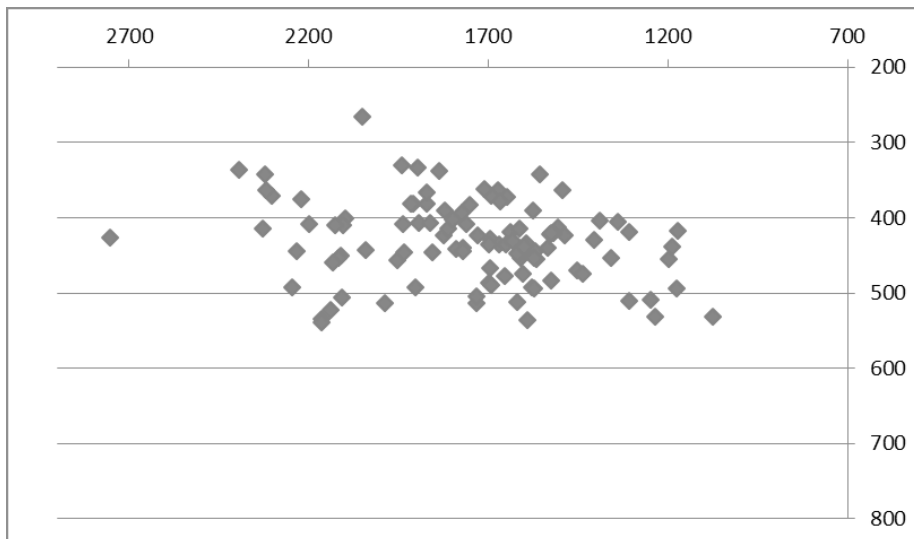
У другом селу северне Кашубије – Ленжице снимљен је говор из којег преузето 26 сегмената шва са следећим акустичким вредностима:

Ленжице (N2): $F_{1_{sr}} = 428$ Hz; $F_{2_{sr}} = 1964$ Hz; $SD_{F_1} = 63$ Hz; $SD_{F_2} = 380$ Hz.

Трећа група снимака из села Стажино обухватила је 56 сегмената, чије вредности следе:

Стажино (N3): $F_{1_{sr}} = 439$ Hz; $F_{2_{sr}} = 1676$ Hz; $SD_{F_1} = 47$ Hz; $SD_{F_2} = 192$ Hz.

Целокупни резултати акустичке анализе шва на северном делу Кашубије броје $N_{/e/}$: $F_{1_{sr}} = 432$ Hz; $F_{2_{sr}} = 1751$ Hz; $SD_{F_1} = 52$ Hz; $SD_{F_2} = 309$ Hz и представљени су на графици бр. 1:

1. Вредности F_1 и F_2 [Hz] сегмената шва у говору становника северне Кашубије

Формантска структура шва у централној Кашубији

У селима централне Кашубије: Лезно, Цевице и Картизи снимљен је спонтани говор изворних говорника из којег је преузето 49 самогласничких сегмената у истом положају. Говорници су били између 61 и 71 године.

Из прве тачка мерења – села Лезно, ексцерпирано је 13 сегмената шва:

Лезно (M1): $F1_{sr} = 526$ Hz; $F2_{sr} = 1735$ Hz; $SD_{F1} = 106$ Hz; $SD_{F2} = 191$ Hz.

Говор села Цевице је обухватио 14 самогласника у одређеном положају:

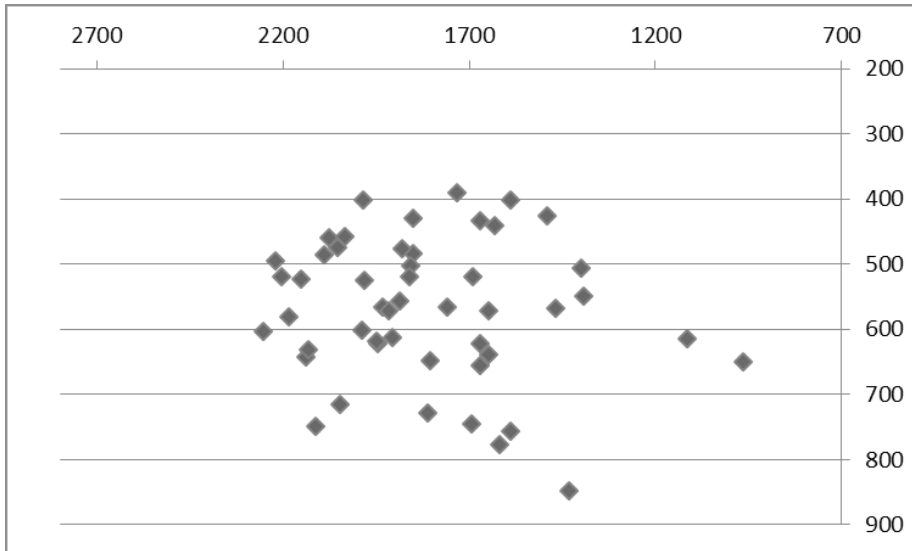
Цевице (M2): $F1_{sr} = 595$ Hz; $F2_{sr} = 1979$ Hz; $SD_{F1} = 104$ Hz; $SD_{F2} = 247$ Hz.

У трећем селу централне Кашубије снимљен је говор из којег преузето 22 сегмената шва:

Картизи (M3): $F1_{sr} = 577$ Hz; $F2_{sr} = 1759$ Hz; $SD_{F1} = 108$ Hz; $SD_{F2} = 310$ Hz.

Средње вредности два основна форманта у централном региону Кашубије износе: $M_{/ə/}$: $F1_{sr} = 568$ Hz; $F2_{sr} = 1815$ Hz; $SD_{F1} = 108$ Hz; $SD_{F2} = 281$ Hz.

Укупни резултати мерења вредности F_1 и F_2 представљени су на графици бр. 2:

2. Вредности F_1 и F_2 [Hz] сегмената шва у говору становника централне Кашубије

Формантска структура шва у јужној Кашубији

У јужноме делу Кашубије, у којем се налазе цела Чичкови, Кошћежина и Лубиана снимљен је говор из којег преузето укупно 138 сегмената.

У првом селу Чичкови изговорено је 48 шва у одређеном окружењу. Њихове су средње вредности F_1 и F_2 :

Чичкови (S1): $F_{1_{sr}} = 377$ Hz; $F_{2_{sr}} = 1458$ Hz; $SD_{F_1} = 79$ Hz; $SD_{F_2} = 303$ Hz.

У говору становништва села Кошћежина измерено је 52 сегмента:

Кошћежина (S2): $F_{1_{sr}} = 402$ Hz; $F_{2_{sr}} = 1550$ Hz; $SD_{F_1} = 65$ Hz; $SD_{F_2} = 182$ Hz.

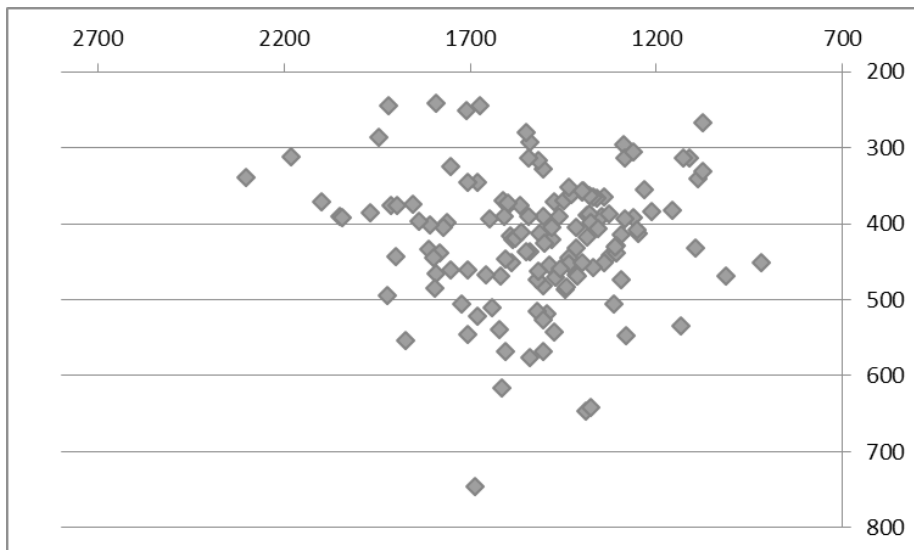
Средње вредности прва два форманта код 39 измерених сегмената у говору села Лубиана износе:

Лубиана (S3): $F_{1_{sr}} = 486$ Hz; $F_{2_{sr}} = 1557$ Hz; $SD_{F_1} = 67$ Hz; $SD_{F_2} = 227$ Hz.

Општа, акустичка карактеристика сегмента шва у јужноме делу Кашубије:

$S_{\text{ш}/\text{э}}: F_{1_{sr}} = 568$ Hz; $F_{2_{sr}} = 1815$ Hz; $S_{F_1} = 108$ Hz; $S_{F_2} = 281$ Hz.

Резултати свих мерења представљени су на графику бр. 3:

4. Вредности F_1 и F_2 [Hz] сегмената шва у говору становника јужне Кашубије

Асимилација /ě/ > /u/ у јужном делу Кашубије

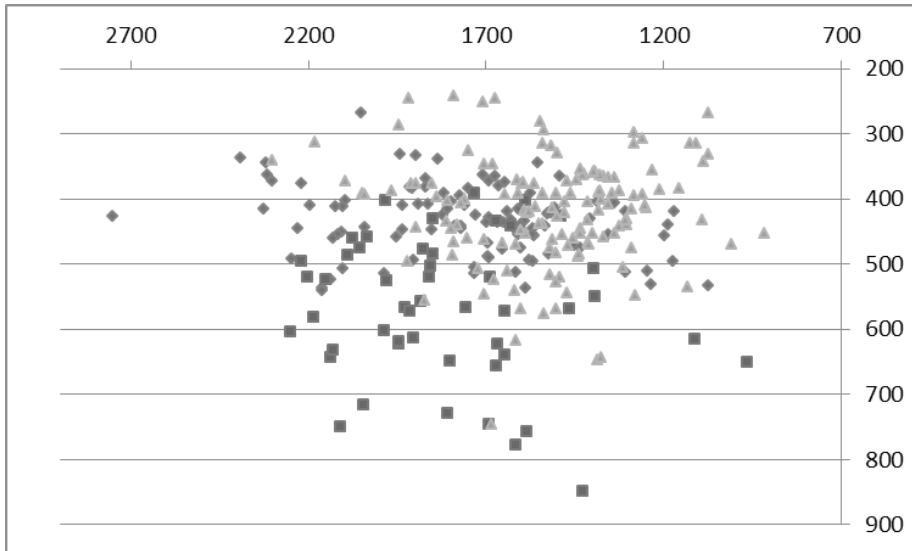
Утицај стандардног пољској језика на говор јужних Кашуба а такође и становника источних делова региона Кашубије потврђује Штибер (1964). Међутим, узимајући у обзир савремени алат акустичке фонетике, некадашње изоглосе могу се нацртати знатно детаљније. Могућа је примена логаритмичке скале и упореда вредности основних форманата у сегментима које изговарају кашупски становници са стандардним пољским говором одређеног региона (в. карта пољских дијалеката у привитку). Као референцијску базу података узет је Јасемов рад (уп. Јасем 1974: 114) и упоређене су вредности F_1 и F_2 са онима измереним у истраживању сегментата шва. На основу упоредабе може се закључити да је у јужноме региону Кашубије видљива тенденција према приближавању сегмента шва самогласнику /u/, у положају језичке масе на хоризонталном и вертикалом плану.

Закључне напомене

Изогласа гласа шва у кашупском етнолекту дели читаву регију на неколико делова. Акустичка реализација гласа шва разликује се у зависности од региона Кашубије. Чак и примењена у овоме раду подела региона на северну, централну и јужну Кашубију само са три тачке мерења у свакоме од њих, може да донесе релевантне разлике у спектрографској анализи звучног материјала спонтаног говора изворних говорника.

Користећи спектрографску анализу са FFT (Брзом Фуријеовом трансформацијом), можемо приметити највеће артикулацијске разлике у региону централне Кашубије на хоризонталном и вертикалом плану. Испоставило се такође да је висина језичке масе у јужноме делу Кашубије близу центра графичке репрезентације, што сведочи о релативно сличном начину артикулације сегмената код изворних говорника овога региона. Знатне разлике су измерене на хоризонтал-

ном плану у северном региону Кашубије (в. графика 1). Насупрот јужноме делу – висина језичке масе током артикулације шва је без великих одступања. Укупни резултати су представљени на графику бр. 4.

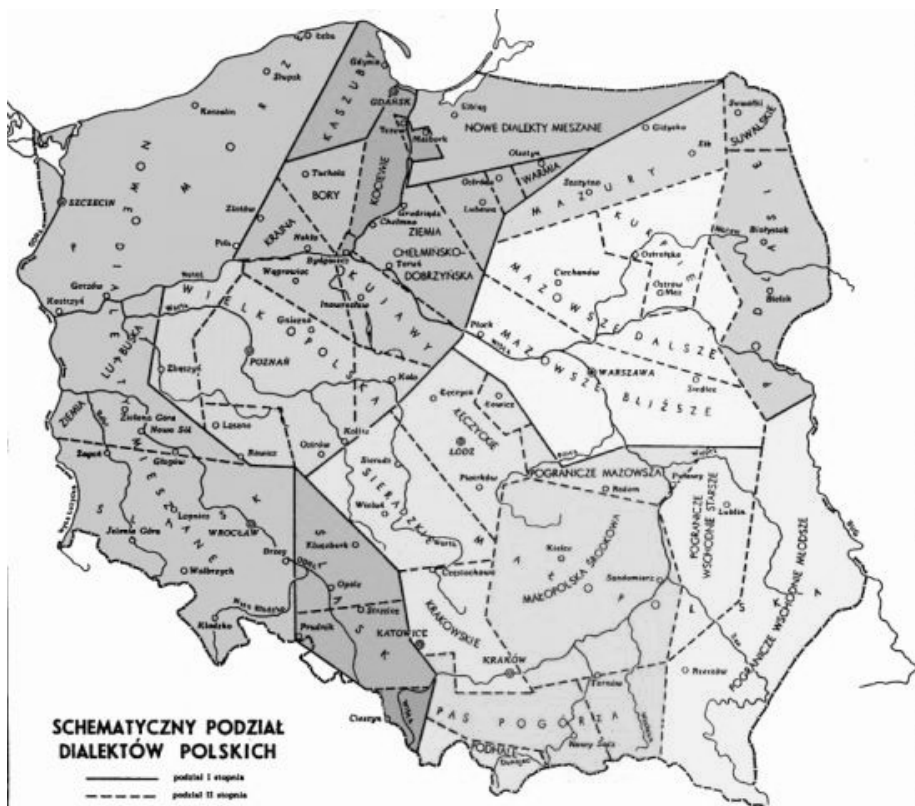
5. Укупни резултати мерења F_1 и F_2 [Hz] сегмената шва у северном, централном и јужном делу Кашубије

Стандардне девијације нису статистички дистрактор у истраживању, јер неопходно је узети у обзир индивидуалне разлике у артикулацијском апарату сваког снимљеног говорника. Знатан део резултата покрива се у региону северне и јужне Кашубије, мада је у северним областима примећена тенденција према вишој артикулацији. Најнижи положај језичке масе током изговора гласа шва забележен је на терену централне Кашубије. Опширнија формантска структура, са релативно већим стандардним одступањима, забележена је у северном и јужном региону, мада овде треба споменути да узорци по квантитету нису били исти.

У материјалу снимљеном у селима Румиа, Ленжице и Стажино забележене су веће флукуације на плану артикулације предњег-задњег реда. Становници крајњих делова региона изражавају тенденцију према алтернацији на хоризонталном нивоу. У централноме делу Кашубије забележене су веће флукуације на вертикалном плану.

Интерференција вокалног система пољског стандардног језика видљива је у јужноме региону Кашубије. То се може уочити применом логаритмичке скале. Занимљиво, највише сличности у акустичким карактеристикама сегмента шва и артикулацијских подударности забележено је у регионима који нису суседни – северном и јужном. Релевантне разлике се налазе у вредностима прва два појачана дела спектра гласа шва изговореног од стране становника централне Кашубије. Хибридна методологија и примена дијалектолошког и фонетског истраживачког апарата омогућује актуализацију досадашних изоглоса у дијалектолошким атласима и детаљно приказивање артикулацијских разлика одређеног региона.

Подела пољских дијалеката

Preyzero ca: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=kaszubszczyzna/>

Литература

- Берсма, Венинк 2014: P. Boersma, D. Weenink. *Praat: doing phonetics by computer* 6.0.28, <http://www.praat.org/> [03.04.2017]
- Божишковски, Мордавски, Тредер 1999: J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder. *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999.
- Хамониколасова 2014: J. Chamonikolasová. Sound changes from Proto-Indo-European to Early Modern English, *A concise history of English*.
- Dialekty i gwary polskie*, ур. Н. Караś [online] <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=kaszubszczyzna/> [30.05.2017]
- Флеминг 2009: E. Flemming. The phonetics of schwa vowels. *Phonological weakness in English*, 78–95.
- Ясем 1974: W. Jassem. *Mowa a nauka o łączności*, Warszawa.
- Нич 1957: K. Nitsch. *Dialekty języka polskiego*. Wrocław-Kraków.
- Штибер 1964: Z. Stieber. *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* 1–15, Wrocław.
- Тополињска 1960: Z. Topolińska. Zu Fragen des kaschubischen Vokalismus, *Zeitschrift für Slavistik* 5, 161–170.
- Тредер 2001: J. Treder. Fonetyka i fonologia y: E. Breza (ред.) *Kaszubszczyzna*, Opole, 107–124.

**KONFRONTATYWNA, AKUSTYCZNA ANALIZA SEGMENTU /Ə/ NA OBSZARZE
PÓŁNOCNEJ, ŚRODKOWEJ I POŁUDNIOWEJ KASZUBSZCZYZNY**

Podsumowanie

Celem pracy jest konfrontacja charakterystyki akustycznej głoski szwa na obszarze północnej, środkowej i południowej kaszubszczyzny w oparciu o pomiary dwóch pierwszych momentów widma w mowie spontanicznej Kaszubów, dostępnej w dźwiękowej bazie danych portalu *Dialekty i gwary polskie*. W pracy wykorzystano aparat metodologiczny fonetyki akustycznej. W perspektywie diachronicznej przedstawiono rozwój głoski szwa w kaszubszczyźnie oraz opisano terminologiczne nieścisłości w zakresie denotacji tego segmentu. Podano różne podziały dialektologiczne obszaru, opisano ich geograficzne granice, które skonfrontowano z otrzymanym w wyniku analizy spektrograficznej zasięgiem izoglos segmentu szwa. Wyniki przedstawiono w graficznej postaci i opatrzone komentarzem z uwzględnieniem ruchów masy języka i apertury podczas artykulacji głoski w stałym, określonym sąsiedztwie fonetycznym.

Słowa kluczowe: fonetyka akustyczna, dialektologia, język kaszubski, głoska szwa /Ə/

Jacek Kudera

Душан Стефановић¹
 Косовска Мишровица

МУШКИ И ЖЕНСКИ ЛИЧНИ НАДИМЦИ У СЕЛУ КАТУНУ КРАЈ АЛЕКСИНЦА

Предмет овог рада јесу мушки и женски лични надимци. Грађа је забележена у селу Катуну надомак Алексинца методом слободног дијалекатског интервјуа у разговору са најстаријим испитаницима, који добро познају мештане села. Надимци људи нису довољно испитани, те је стога настала потреба за оваквом врстом ономастичког истраживања. Основицу рада чине класификација према мотивима настанка и речник мушких и женских личних надимака, у коме су забележени примери акцентовани. Уз то, поменуте су и основне дијалекатске особине уочене у анализираним примерима.

Кључне речи: антропономастика, лични надимци, семантичка анализа, класификација, призренско-тимочки дијалекат

Увод. С обзиром на то да је ономастика релативно млада лингвистичка дисциплина, за коју се научници конкретније интересују тек у другој половини XX века², а да је властито име и његово проучавање предмет интересовања и синхронијске и дијахронијске науке о именима, овакво истраживање може бити од великог значаја за простор који испитујемо. Грађа за рад прикупљана је од информатора који су родом из Катунa и који тамо до данашњег дана живе. Будући да је призренско-тимочки дијалекат, онај којим се говори у селу, специфичан по својим особинама, тако се дају приметити и најмаркантније црте истог у прикупљеним примерима. Значајан допринос у науци језичком проучавању Алексиначког Поморавља допринео је Недељко Богдановић, који се у својој докторској дисертацији под називом *Говор Алексиначког Поморавља* бави фонетским, морфолошким и синтаксичким проблемима које карактеришу поменути ареал. Поред личних имена, хипокористика и (или) презимена, за идентификацију људи у народу користе се и лични надимци. Надимак је назив (име), често погрдно, које појединац или цела фамилија носи напоредо са личним именом, односно презименом. Петар Шимуновић надимке назива „priimcima koji se pridjevaју obiteljima ili pojedincima uz njihovo osobno ime i (ili) prezime” (Šimunović 2002: 422). Такође, Милица Грковић као једну од важнијих карактеристика надимака издваја то што они имају различиту судбину у различитим срединама (Грковић 2002: 522). У селима „трају” знатно дуже него у градовима због тога што се мештани у селима међусобно познају и чешће су у контакту него људи у урбанијим срединама. Треба напоменути и то да надимак прати човека за цео његов животни век. Разлика између личног имена и надимка је у томе што надимак временски настаје након прве детерминације, када особа већ има своје име.

1 dusan93esn@gmail.com

2 Прва југословенска ономастичка конференција одржана је у Тивту, од 22–24. октобра 1975. године. Једна од области на овој конференцији била је: Методолошки проблеми и ономастичка истраживања (сакупљање и класификација грађе, израда специјализованих речника, усклађивање ономастичке категорије).

Док се у друштву још није развио систем од двеју детерминација (име, презиме), надимак је служио као друга детерминација. Придошлица ће траженог домаћина лакше пронаћи по надимку него по имену и презимену. Било да су надимци пејоративног или хипокористичког карактера, они боље представљају једног човека него што то чине његово име и презиме. Они су прича о човеку, о његовом имену, постојању, о физичким и моралним особинама, статусу у друштву, склоностима, па и самом начину изражавања. Својом мотивском разноврсношћу, концизном формом и експресивношћу делују упечатљиво на сваког појединца. Као део антропонимије, надимци нису довољно испитани, а управо то и јесте разлог за настанак овакве врсте рада. Са циљем очувања записа о људима са простора који је испитиван, спроведено је истраживање методом слободног дијалекатског интервјуа. Испитаници су били људи староседеоци, који поред тога што познају саму структуру мештана села, још и негују најмаркантније црте призренско-тимочког дијалекта. Рад се састоји из два дела. Први део односи се на класификацију личних надимака забележених у селу према мотиву настанка, док је други део резервисан за речник, у којем ће сви прикупљени надимци бити уазбучени. Надимци су дати у свом изворном облику, онако како су према слуху регистровани, па им је према томе и обележено место акцента. Ономастичка грађа прикупљена је лета 2017. године.

Катун³ је село Алексиначког Поморавља које лежи на десној страни Јужне Мораве, на половини пута између Алексинца и Ниша, на знаменитом Цариградском друму. Име му се помиње у првом списку села и домова у нахији алексиначкој и ражањској 1827. године, као село са седамнаест домова (Перуничкић 1978: 46). Мали број домаћинстава у Катуну објашњава се близином Цариградског друма и непролазном страху од Турака и Арнаута у временима када је боље било не стајати им на пут. Годину дана након ослобођења Алексинца од Турака 1834. године, у Катуну је било двоструко више домова – 32, са 105 житеља. У Попису, у којем се наводе спахијски приходи (главница, жировина, попаша, кљук и сл.), исте године забележено је 35 домаћинстава⁴ (Радоман Цветићанин 2012: 97). Пописом становништва 2011. године у селу је забележено 455 становника, а просечна старост становништва износи 45,6 година.⁵ У последње време приметан је пад у броју становника. Село је данас већим делом насељено Србима. Као што је већ познато, Моравску Србију на северу од Ниша населиле су три главне струје: динарска, косовско-метохијска и моравско-вардарска, а поред њих и три споредне струје: шопска или торлачка, тимочко-браничевска и инверсне струје са севера. Досељеници ових струја створили су нов психички варијетет који се може означити као нов тип (Цвијић 1966: 175). Најживље миграционе струје које су се уливале у овај предео потицале су из Македоније и са Косова, али је било досељеника и из других крајева. У селу Катуну данас живи 470 пунолетних становника.

Циљ и метода истраживања. Рад на прикупљању личних надимака одвијао се у неколико фаза. Прва фаза јесте прикупљање литературе из ономастике и њој сродних дисциплина. Упутили смо се у постојеће радове како бисмо се што боље

3 Име села мештани повезују са великим стадима оваца, које су чобани „спуштали” са околних планина како би презимили, па су правили својеврсне насеобине – катуне.

4 Исти Попис становништва сведочи о томе да је те године у свега седамнаест домаћинстава забележено чак 856 брва (оваца), што иде у прилог томе да је простор око Јужне Мораве и те како био погодан за чување стоке и бављење пољопривредом.

5 Сајту Републичког завода за статистику <http://www.stat.gov.rs> приступљено је 15. августа 2017. године: „Књига 20”. *Учредни преглед броја становника 1948–2011.*

припремили за излазак на терен. Једна од важнијих ствари приликом израде рада јесте и претходно упознавање са основним методолошким поступцима које ономастичари спроводе приликом израде овакве врсте рада. Јордана Марковић (Марковић 2013) у свом излагању на научном скупу *Пушјеви и доемџи дијалекатске лексикографије*, одржаном у Нишу 2013. године истиче да грађу увек треба прикупљати свим методама карактеристичним за овакву врсту радова (и слушањем и бележењем и снимањем), јер сваки од њих има своје предности, али и недостатке, па тек уједињени испуњавају захтев оног ко грађу прикупља. Метод који је коришћен за израду овог рада подразумева теренско истраживање са циљем да се прикупи што више надимака мештана, да се грађа класификује и семантички обради, као и да се од ње оформи речник надимака. Грађа мора бити валидна и потврђена примером са терена. Не би се смело превише интервенисати, тј. импровизовати, заправо у рад не би требало убацивати оно што није дошло из живог народног говора, већ из ауторове „маште” (Марковић 2013: 199). Одабир информатора од којих је бележена грађа такође је од велике важности. Након разговора са њима, онимске јединице издвојене су и класификоване према мотивима настанка, а затим је сачињен и речник.

У селу које је испитивано готово да нема човека који уз лично име не носи хипокористик или надимак по којем ће се тражено лице или његова кућа лакше пронаћи. Хипокористици нису унети у рад, будући да се карактер правих надимака може приписати само антропонима који се не могу довести у творбену везу ни са именом ни са презименом (Benić 2008: 12). „О томе на какве се све тешкоће наилази приликом прикупљања надимака на терену говоре многи језички посленици, а још бољи показатељ истинитости такве тврдње јесте веома мали број забележених личних, а каткад и породичних надимака” (Јашовић 2009: 26).⁶

Неколике напомене о језику. Грађа за ово истраживање прикупљана је од најстаријих информатора који су родом из Катуна и који дан-данас живе тамо. Село Катун припада призренско-тимочком говорном поднебљу, а сам призренско-тимочки дијалекат оштро се издваја двома значајним групама особина: извесним бројем архаизама и, нарочито, низом иновација које нису уобичајене за остатак српских говора.⁷ Губљење квалитативних и квантитативних опозиција и свођење на један – експираторни акценат једна је од основних иновација овог дијалекта (Ивић 1985: 110). Акценат је „*po prirodi kratak, intenzivan i predstavlja glasovni udar kojim se jedan slog po jačini i dužini izdvaja iz glasovne celine*” (Okuka 2008: 235). Прикупљени примери акценатовани су у другом делу рада. Већина дијалекатских црта јасно се уочава и у надимцима мештана.

6 Од истакнутијих радова који се баве проучавањем личних надимака, у науци о језику издвајају се следећи: Михајловић 1965, Стијовић 1979, Букумирић 1988, Ђупић 1996, Жугић 2002, Јашовић 2009, Танасковић 2012, Петровић Савић 2016, али и многи други.

7 Још једна особина карактеристична за дијалекат којим се говори у Катуну јесте упрошћавање система деклинације и свођење на два облика, на номинатив и општи падеж (*casus generalis*) – акузатив, који врши службу свих зависних падежа. Компарација је аналитичког карактера, а то значи да се компаратив гради од *по + позициив*, а суперлатив од *нај + позициив*. Треба поменути и то да је разноврсна појава заменичких енклитика *џи, џу, џа* и *ви, не, ва* које код старијих испитаника доследно мењају стандардне дативне облике. Од глаголских облика, аорист и имперфекат у живој су употреби и јавља се наставак *-(х)мо* у 1. л. мн. Императив у 2. л. мн. има најчешће наставак *-ите*. Фонема *Х* ишчезла је из консонантизма мештана села Катун, па се често чују примери типа: *леб, гредоша*, и сл. Сугласнички скупови на крају речи доследно се упрошћавају (*прс, маз*), а *Л* на крају речи не прелази у *О*, већ се доследно чува (*сол, вол, гледал*). Оно што је још важно споменути јесте и то да се футур образује од енклитичких облика презента помоћног глагола *хшети* и презент глагола који се мења (*ће сегуши, ће јегеш*).

Класификација личних надимака према мотивима настанка. Суштина ономастичког значења у систему надимака огледа се у односу именоватеља и именованог. Мотивацију која условљава постанак надимка потребно је разматрати зато што поред тога што идентификује појединца, надимак често упућује и на особине свог носиоца (Танасковић 2012: 25). Својом мотивском разноврсношћу, концизном формом и експресивношћу делују упечатљиво на сваког појединца. Петар Шимуновић издваја више ономастичких функција: 1) номинативна (која се односи на чин именовања); 2) идентификацијска (када се име придружује конкретном објекту); 3) диференцијациона (када се јединка именом разлучује из категорије јединки повезаних критеријским обележјима); 4) конотативна (која подразумева скуп обележја инхерентних искључиво референту); 5) социјална; 6) емотивна; 7) дескриптивна; 8) идеолошка, итд. (уп. Šimunović 2009: 29). Будући да су надимци свестрано мотивисани, тако постоји неколико разлога за давање надимака. Милица Грковић (2002: 522) као примарне наводи надимке од миља, а истиче и да се надимци појединцима надевају и као израз исмевања или ругања. „Основна функција надимака јесте лакше препознавање неке особе ван куће” (Грковић 2002: 522), те према томе именоватељ врши избор критеријских својстава које ће уобличити у надимак појединца (Танасковић 2012: 25).

Надимци забележени у селу биће класификовани у више група у зависности од тога чиме је њихов настанак мотивисан. У селу Катуну забележено је шездесет четири (64) надимака.⁸ Уз то, поред правих личних надимака, прикупљен је и велики број хипокористика (47), који нису унети у рад. Надимци забележени у Катуну класификовани су у осам група у зависности од тога чиме је њихов настанак мотивисан. У прву групу сврстани су надимци који се односе на поступке или понашање појединаца у друштву. Другу групу чине надимци мотивисани физичким изгледом појединаца. Надимци мотивисани занимањем или делатношћу којом се мештани баве чине трећу групу надимака. Затим следе надимци мотивисани говорном маном појединца. У пету групу сврстани су надимци који се односе на надимке рођака. Надимци мотивисани карактерним особинама појединаца чине шесту групу, а последњу, седму групу чине надимци нејасне мотивације, односно они надимци за које информатори нису знали то како настали.

1. Надимци мотивисани поступком или понашањем појединаца у друштву.

Чест је пример када појединачне ситуације буду толико упечатљиве околини да се оне истог тренутка пренесе на особу која ју је доживела. То су следећи надимци: Ајдук, Баца, Глувча, Дик, Кошава, Лондонац, Османбег, Пијунко, Реган, Сила, Срећница, Таба, Усерко, Царски, Цуки, Швајн, Шпика, Шустер.

2. Надимци мотивисани физичким изгледом појединаца.

2.1. Један је надимак настао од **апелатива животиња**: Залац. Зоониме и личне надимке повезује и начин функционисања асоцијативне везе између номинатора и референта. Лични надимак и зооним настају као продукт асоцијативне везе између номинатора и референта, у временском трајању потребном да номинатор „из збира формираних особина референта издвоји само једну, по њему најмаркантнију која постаје мотив именовања” (уп. Жугић 2014: 190).

8 Посебну захвалност за помоћ при изради овог рада дугујем свим генерацијама породице Глишовић. Информатори су били расположени за сарадњу, те су ми поред навођења личних надимака указивали и на мотивацију истих.

2.2. Надимци мотивисани именима и(ли) презименима познатих личности.

Име, презиме или надимак познатих личности биће наденути појединцима сасвим сигурно уколико они имају ма какву год сличност са њима. Чест је пример да изворни домен за овакве надимке нису стварне личности, већ јунаци стрипова или цртаних филмова.

2.2.1. Надимци мотивисани јунацима филмова: Паја, Шојер.

2.3. Надимци мотивисани етнонимом: Османец. Надимци овог типа карактеристични су по томе што се у везу може довести сличност носиоца надимка са представом о физичком изгледу етника (уп. Танасковић 2012: 26).

2.4. Надимци мотивисани израженим деловима тела именованих: Трбушин, Трунта, Чела, Шуљпе коске.

2.5. Надимци мотивисани стилем појединаца: Луче, Свезда.

3. Надимци мотивисани послом који мештани обављају.

3.1. Према пословима које су обављали у детињству: Јаза, Јарац, Коза.

3.2. Према пословима којима се стварно баве: Конопљар, Туткал, Шумар.

4. Надимци мотивисани говорном маном појединаца.

Забележени су следећи примери личних надимака који за мотивацију имају говорну ману појединца: Лакица, Лацко, Рда, Фиш, Цив.

5. Надимци мотивисани надимцима рођака. Надимци мотивисани већ постојећим надимцима рођака карактеристични су по томе што се ови надимци преносе „с колена на колена”, те тако бивају надевени млађој популацији према старијој. Неки надимци овог типа усталили су се и постали породични, али они нису обухваћени у овом раду. Од ових надимака могу се формирати две подгрупе у зависности од тога према коме рођаку је надимак надевен.

5.1. Надимци добијени према мужевом надимку: Босанка, Кркиница, Шпикиница.

5.2. Надимци добијени према очевом надимку: Поћ.

6. Надимци мотивисани карактерним особинама мештана.

Забележена су два примера надимака који су мотивисани карактерном особином појединца. То су Бајазит и Ладовина. Карактерне особине појединаца такође служе као изворни домен за надевање надимака, што и показују забележени примери.

7. Надимци мотивисани пореклом мештана.

Лични надимци који са собом носе ову мотивацију најбољи су показатељ процеса миграција у прошлости. Забележена су два надимка која су мотивисана пореклом појединаца. То су Босанец и Коритар.

8. Надимци нејасне мотивације.

У ову групу спадају надимци за које информатори нису знали чиме су мотивисани: Анша, Гонча, Гркљанац, Дурач, Ђађа, Квачка, Корела, Кочан, Крка, Кушља, Лиса, Љештарка, Пилка, Пуркаћ, Ђућа, Чорља, Џубе.

Будући да је призренско-тимочки дијалекат, онај којим се говори у селу, специфичан по својим особинама, тако се дају приметити и његове најмаркантније црте у наведеним надимцима.

* Сви прикупљени надимци имају експираторни акценат, а све дужине, како предакценатске тако и постакценатске, нестале су из употребе. Експираторни акценат може се наћи у свим позицијама у речи:

- на иницијалном слогу: Гонча, Залац;
- на унутрашњем слогу: Лондоњанец, Љештарка, Османец;

- на финалном слогу: Конопљар, Пуркаћ.
- * Спирант Х губи се из гласовног система: Ајдук, Ладовина.
- * Јавља се африката *s* у говору најстаријих информатора: Свезда.
- * Честа је употреба суфикса *-ка*: Крка, Пилка, Шпиќа.
- * Женски надимци аналогно се творе од мушких, додавањем одређеног суфикса на већ постојећи надимак најчешће жениног оца (док је неудата) или мужа (када се уда). У творби женских надимака најчешће су заступљени суфикси *-(и)ца* и *-ка*: Кркиница, Лакица, Љештарка.

Закључак. Лични надимци прикупљани у селу Катуну чине део ономастичког фонда Алексиначког Поморавља. Теренским истраживањем забележено је укупно шездесет четири (64) лична надимка, од тога свега осам женских, што потврђује тезу (Јашовић 2016) да је женске надимке и дан-данас тешко бележити на терену. Претпоставка је да је то због тога што жене, након удаје, не „пренесе” надимак из села из којег долазе. Лични надимци жена заслужују далеко већу пажњу ономастичара. Уочена је велика разноликост надимака на мотивационој основи (формирано је осам група личних надимака), а највише је забележено надимака насталих према понашању појединаца у друштву (18). Због високог ступња афективности, лични надимци су толико везани уз особу на коју се односе да је прате кроз цео живот. Ову ономастичку категорију важно је забележити пре свега јер стари надимци нестају. Уједно, забележена грађа пружа нам извесну слику о језику, семантици, али и култури овога краја.

Речник личних надимака. Од укупно шездесет четири лична надимка може се формирати речник надимака. Сви надимци дати су у свом изворном облику, па је према томе и обележено место акцента. Такође, уз оне надимке за које су информатори знали њихову мотивацију дат је и краatak опис настанка. Речник је подељен на две посебне групе: на мушке и на женске личне надимке.

Мушки лични надимци

Ајдук (Тихомир, ишао у хајдуке)

Аниша (Драган)

Бајазит (Светомир, пргав као Турчин)

Баџа (Бранко, „волео да се тепа”)

Босанац (Божидар, досељеник из Босне)

Глувча (Мирољуб, не чује добро)

Гонча (Радомир)

Гркљанац (Љубиша)

Дик (Мирослав, воли да је главни у друштву)

Дураћ (Миодраг)

Вађа (Никола)

Свезда (Радивоје, живи у Аустрији и када дође лети у село понаша се и облачи као „звезда”)

Залац (Раде, великих ушију)

Јаза (Драган, копао јаз за премештање корита реке)

Јарац (Горан, чувао јарчеве)

Квачка (Славко)

Коза (Томислав, као дете чувао је козе)

Конопљар (Светомир, радио у фабрици конопље у Лесковцу)
Корѐла (Драган)
Коритар (Бранко, пореклом из Румуније)
Кочан (Небојша)
Крка (Томислав)
Кушља (Горан)
Ладовина (Зоран, не брине ни о чему)
Лацко (Синиша, муца, штуца док говори – лацка)
Лиса (Славиша)
Лондо̀нац (Горан, био на студијама у Лондону)
Луче (Томислав, леп као лутка – луче)
Османац (Љубиша, „изгледа ко Турчин“)
Османбег (Здравко, воли да води главну реч у друштву)
Паја (Саша, физички подсећа на Пају Патка)
Пијуко (Милутин, пијуцкао попут пилета)
Пилка (Здравко)
Поп (Лука, попов син)
Пуркаћ (Љубиша)
Рда (Дејан, зато што муца и не уме јасно да изговори Рада)
Реган (Дејан, „био за време Регана“)
Сила (Александар, најнижи у друштву, а силио се да је јак)
Трбушин (Милутин, има велики стомак)
Трунта (Радослав, због дебљине)
Туткал (Миомир, занатлија)
Ђаба (Бранко, ишао на поклоничко путовање у Меку)
Ђућа (Миле)
Усерко (Миле, као дете много је „какио у гаће“)
Фииш (Дејан, као мали је волео пецање, а није умео да изговори риба)
Царски (Тадија, имао бранике који су личили на царске)
Цуки (Дејан, „извољева“)
Чела (Радомир, има велико чело)
Чорља (Здравко)
Џубе (Љубиша)
Швајн (Томица, прича у празно)
Шојер (Светислав, физички подсећа на лика из филма)
Шпика (Синиша, „шпијунирао људе по село“)
Шумар (Саша, ради у шуми)
Шупље коске (Грујица, „пио много шприцер, а није се напијао, јер има шупље коске“)
Шустер (Мирослав, „не зна ништа“)

Женски лични надимци

Босанка (Радица, према мужу Босанцу)
Кошава (Гоца, брза, исхитрена)

Кркиниџа (Радмила, према мужу Крки)
Лакиџа (Марга, није умела да каже лаку ноћ, лакиџ = лаку ноћ)
Љеиштарка (Мира)
Срећниџа (Рада, весела васпитачиџа)
Цив (Данијела, није умела да каже црв, цив = црв)
Шпикиниџа (Слађа, према мужевом надимку)

Литература

- Богдановић 1987: Н. Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, Београд: САНУ.
- Ђорђевић 1903: Т. Ђорђевић, Оглед из граматике народног говора у Алексиначкој Морави, Алексинац: *Караџић*, III, Алексинац, 71–91.
- Жугић 2002: Р. Жугић, Лични надимци у околини Лебана и Лесковца, Београд: *Ономастолошки прилози*, XV, Београд, 201–220.
- Жугић 2004: Р. Жугић, Мотивисаност зоонима и њихов однос према личним надимцима и личним именима, Београд: *Ономастолошки прилози*, LX, Београд, 177–192.
- Ивић 1985: П. Ивић, *Дијалектолоџија српскохрватског језика*. Увод у штокавско наречје, Суботица: Матица српска.
- Јашовић 2009: Г. Јашовић, Лични надимци у Угљару код Косова Поља, Косовска Митровица: *Зборник радова Филозофског факултета*, XXXIX, Косовска Митровица, 25–35.
- Јашовић 2016: Г. Јашовић, *Ономастика јодрјухорског села Својнова*, Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Клајн 2003: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику: суфиксација и конверзија. Део II*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Марковић 2013: Ј. Марковић, Дијалекатски речник као слика свог аутора, у: Ј. Марковић (прир. и ур.), *Пушеви и домаћи дијалекатске лексикографије*, Ниш: Филозофски факултет, 193–202.
- Михајловић 1965: Ј. Михајловић, Надимци у Сремским Карловцима, Београд: *Прилози проучавању језика*, I, Београд, 177–183.
- Перуничкић 1978: Б. Перуничкић, *Алексинац и околина*, Београд: Скупштина општине Алексинац.
- Радоман Цветићанин 2012: М. Радоман Цветићанин, Кулинарска лексика села Катунa, Алексинац: *Караџић*, 4, Алексинац, 96–114.
- Савић 1970: Р. Савић, *Говор Алексинца и околине*, Алексинац: Просветно-педагошки завод.
- Стијовић 1979: С. Стијовић, Ономастика источног дела Метохијског (Пећког) Подгора, Београд: *Ономастолошки прилози*, I, Београд, 14–30.
- Танасковић 2012: Т. Танасковић, Мушки надимци у селу Шљивовцу код Крагујевца, у: М. Ковачевић (прир и ур.), *Савремена проучавања језика и књижевности*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 23–33.
- Цвијић 1966: Ј. Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд.
- Benić 2008: Mislav Benić, O antroponima u Kukuljici u XX stoljeću, Zagreb: *Folia onomastica Croatia*, 17, Zagreb, 1–17.
- Okuka 2008: M. Okuka, *Srpski dijalekti*, Zagreb: SDK Prosvjeta.
- Šimunović 2009: P. Šimunović, Uvod u hrvatsko imenoslovlje, Zagreb: Golden marketing.

MEN AND WOMEN NICKNAMES IN VILLAGE KATUN NEAR ALEKSINAC

Summary

This paper discusses male and female personal nicknames recorded in village of Katun, which is near Aleksinac. We performed a semantic analysis and classification of all nicknames. At the end of work, in the Dictionary of nicknames, all examples are processed grammatically. Also, beside each point in the Dictionary, there is a brief explanation for how the every nickname was created. Short names of names aren't put into operation. As a contribution to the onomastic study of Pomoravlje, work is also a confirmation of the functionality of our language in various forms of expression.

Keywords: antroponomy, personal nicknames, semantic analysis, classification, Prizren-Timok dialect

Dušan Stefanović

Стефан Милосављевић¹
Београд

СЕМАНТИКА И ПРАГМАТИКА ЕВАЛУАТИВНОГ РЕФЛЕКСИВНОГ ДАТИВА У ГОВОРУ ЈАБЛАНИЧКОГ КРАЈА (У СВЕТЛУ СРОДНИХ ФЕНОМЕНА У ДРУГИМ ЈЕЗИЦИМА/ГОВОРИМА)

У раду се разматра семантика и прагматика евалуативног рефлексивног датива (ЕРД) у говору јабланичког краја (ГЈК), у контексту сродних датива у различитим језицима света. Најпре се представљају својства овог датива описана у литератури, а затим се у односу на њих разматра статус ЕРД у ГЈК. Тврди се да је кључни семантички допринос ЕРД у ГЈК да укаже на аутономност ситуације исказане клаузом чији је ЕРД део, а да се остале његове особине изводе из овог језгреног својства, на основу интеракције са семантичким особинама субјекта, типом глаголске ситуације и контекстом.

Кључне речи: евалуативни рефлексивни датив, семантика, прагматика, говор јабланичког краја

1. Увод

1.1. У раду² разматрамо специфичан тип значења дативне рефлексивне енклитике *си* у говору јабланичког краја (ГЈК)³, илустрован примерима (1–2)⁴, који ћемо, следећи Арсенијевића (2013), називати *евалуативним рефлексивним дативом* (ЕРД).

(1) *Иде си по пút и свíрка, штó ти тéбе тој смића!?* (Ж5)

(2) *Ја си седим. Које ћу, смарам се.* (Ф)

Циљ рада јесте да размотри својства ЕРД у ГЈК у контексту својстава описаних у литератури, затим да утврди постоји ли (језгрени) семантички допринос овог датива, тј. значење које лежи у основи свих његових употреба; најзад, ако такво значење постоји, треба испитати у чему се састоји и како се остала значења (прагматички) изводе из њега.

1 milosavka93@hotmail.com

2 Рад је настао у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси: опис, теорија и примене* (178006), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Р. Србије. Захваљујем се др Јовану Чудомировићу на читању рада и корисним сугестијама, др Бобану Арсенијевићу што је одговарао на моја питања у вези са својим радом о ЕРД, Александри Јовановић на корисној дискусији, те др Балши Стипчевићу, др Галини Петровој и др Првославу Радићу на помоћи у вези са неким референцама. Одговорност за све грешке искључиво је моја.

3 ГЈК припада призренско-јужноморавским говорима (Жугић 2005, 2010).

4 Корпус чине примери из Жугић 2005 (Ж5) и Жугић 2010 (Ж10), примери из језика приватног чета младих у Лебану на друштвеној мрежи Фејсбук (Ф), као и наш снимљени материјал и примери из свакодневне комуникације у Лебану и околини (примери без ознаке извора) – укупно око 500 примера. Експираторни акценат бележићемо знаком за дугоулазни, а примере са Фејсбука нећемо акцентовати.

1.2. Рад је организован на следећи начин. У наставку *Увода* (1.3) дајемо осврт на литературу о ЕРД. У одељку 2, ради стицања потпуније слике, укратко представљамо друга значења рефлексивног датива у ГЈК, који се увек реализује енклитичким обликом *си* (даље: рефлексив *си*)⁵. Одељак 3 посвећен је својствима ЕРД у ГЈК кроз упоредну анализу са стањем описаним у литератури. Одељком 4 закључујемо рад.

1.3. У српској дијалектолошкој литератури употреба ЕРД⁶ помиње се углавном тек узгредно, уз констатацију да се његово заменичко значење губи и да се ова енклитика претвара у устаљени израз (Вукадиновић 1996: 150–151), одн. речцу за појачавање (Реметић 1996: 487, Марковић 2000: 221). Користи се термин *лични датив субјекатског усмеравања* (Павловић 1970: 87, Михајловић 1977: 39), будући са се не губи могућност „локализовања садржаја предиката на ужу сферу субјекта” (Богдановић 1987: 170, Ђирић 1999: 136). Истиче се нпр. и то да се ова енклитика употребљава из чисто еуфемистичких потреба говорног лица, те делује као плеоназам, без кога би смисао реченице остао исти (Ђирић 1983: 74). Прву детаљну анализу овог датива на материјалу призренско-тимочких говора понудио је Б. Арсенијевић (2013), разматрајући *евалуативни рефлексивни датив* (*evaluative dative reflexive*) из општелингвистичке перспективе, поредећи га са сличним дативима у другим језицима.

Што се тиче ЕРД у другим језицима, њему се приступа са становишта различитих парадигми. Неки радови на традиционалан начин набрајају и описују његова различита значења (в. нпр. Тагамлићка 1970, Пенчев 1980, Петрова 2008, Петрова 2012, Иванова/Петрова 2014 – за бугарски и, делимично, македонски језик). Други радови (нпр. Јанда 1993, 2014 – за чешки, одн. Руцка-Остин 1996, Домбровска 1997 – за пољски језик) значењу рефлексивног датива приступају из угла когнитивне семантике, разматрањем зракасте структуре мреже коју чине његова различита значења.⁷ Сем наведених примера из словенских језика, ЕРД се употребљава и у великом броју (директно) несродних језика – уп., између осталих, Хорн 2008, 2013 – за дијалекте америчког енглеског, Боне/Наш 2011 – за француски, Борер/Гродзински 1986, Халеви 2008, Ал Захер/Боне 2010, 2016, Сигал/Боне 2015, Хадад 2014 – за семитске језике (стари и модерни хебрејски, сиријски арапски, либански арапски). У сваком од ових радова разматра се се-

5 Пуни облик (**себи*) се не употребљава – уместо њега употребљавају се пуни облици одговарајућих личних заменица, нпр. *Кући (на) тебе* (= *Кући себи*).

6 У неким језицима (нпр. словенским) ЕРД је реализован *рефлексивним* обликом, док у неким то није случај (нпр. у апалачком енглеском, где се употребљава *лична* нерефлексивна заменица, уп. Хорн 2013). У већини радова говори се о заменицама (дативном облику), док се у неким радовима сличне употребе сматрају модалном речцом (нпр. Иванова/Петрова 2014). Такође, готово свако од аутора користи сопствени термин за овај датив, у зависности од специфичних особина у конкретном језику, нпр. *рефлексивни датив* (у свим когнитивносемантичким студијама, обухвата све употребе рефлексивног датива, па и ону коју ми називамо ЕРД-ом), *субјекатско-кореференцијални датив* (*subject-coreferential dative*, Халеви 2008), *лични датив* (*personal dative*, Хорн 2013), *слободни датив*, као шири термин (*free dative*, Хорн 2013), *нејеззрени датив* (*non-core dative*, Сигал/Боне 2015, Ал Захер/Боне 2016), *датив става* (*attitude dative*, Хадад 2014) итд. Пошто све ове дативе сматрамо есенцијално истим феноменом – разуме се, уз варијације међу језицима – у раду ћемо користити термин ЕРД као *условно* општи термин, а читаоца упуњујемо на цитирани радове за прецизније термине и друге појмовно-термиолошке варијације.

7 И у традиционалним и у когнитивносемантичким студијама никада се, заправо, не говори само о ономе што ми називамо ЕРД, већ се разматра читав распон употреба (*и/или* њихова међусобна веза) лексеме којом је реализован и ЕРД: на пример, креће се од употребе рефлексива *си* као неправог објекта, посесивног атрибута, па све до специфичних употреба, попут оних које ми сматрамо ЕРД-ом.

мантика и прагматика ЕРД (укључујући и оне у којима се допринос ЕРД посматра као конвенционална импликатура, нпр. Хорн 2013, Хадад 2014, Ал Захер/Боне 2016), а у неким се радовима разматра и његова синтакса (нпр. Боне/Наш 2011, Ал Захер/Боне 2016, Арсенијевић 2013).

2. Рефлектив *си* у ГЈК – преглед основних значења

На синтагматском плану (и то само код старијих говорника), рефлексив *си* врши функцију посесивног атрибута – када се распоређује непосредно иза именице коју одређује (3)⁸, или интензификатора посесивног значења (4). Као и у бугарском, македонском и чешком (Мишеска Томић 2006, Фичи 2007), рефлексив *си* означава намену (5), те посесивност праћену бенефактивношћу (6) или малфактивношћу (7).⁹

(3) Тај бесну́ља је бесна на ма́јку **си**. [$\approx$ на своју мајку] (Ж5)

(4) Она́ је млого својтљива и за мужову и за њојну **си** фами́лију! [$\approx$ своју сопствену] (Ж5)

(5) Не ме слу́шав, не́ма од нариђа́ње ни́шта, не́го да се ди́гнем да **си** донесéм водицу. (Ж5)

(6) Проврџу́је сьмо [...] не́го ми́ да **си** поси́пемо ба́шчу. (Ж5)

(7) Там у смуде́ње ме́со у пу́шницу, **ћа си** изгорим ванéлу. (Ж5)

Оно што је карактеристично за друге словенске језике, али не и за ГЈК, јесте реципрочна употреба рефлексивног датива (в. нпр. Петрова 2008, Руцка-Остин 1996, Јанда 1993 за бугарски, пољски и чешки језик, тим редом). У ГЈК рефлексив *си* може имати реципрочну интерпретацију само у неким устаљеним изразима, попут (8):

(8) Ја сьм каза́ла да не́ћу има́м ви́ше у́мешу у теј ва́ше рабо́те, *ва́дите си о́чи!* (Ж5)

3. Својства ЕРД

3.1. У литератури се неретко истичу тешкоће да се значење ЕРД прецизно опише (уп. Арсенијевић 2013: 4, Хорн 2013: 168). Неки аутори експлицитно издвајају кључни семантички и/или прагматички¹⁰ допринос ЕРД, док се из других радова он некад може наслутити, а у неким случајевима дат је само попис разли-

8 Са оваквом употребом рефлексив *си* јавља се и у бугарском, македонском и чешком језику. Додатно својство које ГЈК дели са македонским, за разлику од бугарског и чешког језика, јесте ограниченост овако употребљеног посесивног датива само на именице са значењем средства (Мишеска Томић 2006: 75, Фичи 2007: 191).

9 Руцка-Остин (1996: 371–372) наводи да је употреба рефлексивног облика *sobie* у пољском језику у контексту неповољном по субјекта могућа само уколико је посреди несрећни случај (*Rabiqc drzewo sobie palec*. 'Док је цепао дрва, посекао је (свој / себи) прст'). Јанда (1993: 102) за употребу рефлексива *си* у чешком језику износи слично запажање и сличан пример (*Petr si usekl palec sekyrou*. 'Петар је посекао (свој / себи) прст секиром'), те наглашава следећу битну чињеницу: рефлексив *си* указује (имплицира) да је агенс одговоран, будући да се догађај у потпуности одвија у дативној, тј. његовој сфери. Слично важи и у ГЈК.

10 Нпр. Арсенијевић (2013) говори о кључном *семантичком* доприносу, док Ал Захер и Боне (2010) значење ЕРД карактеришу као *прагматичко*. Иако је реч о суштински сличном феномену, ове разлике потичу из различитих схватања границе између семантике и прагматике.

читих значења. Као једно од најчешћих значења помиње се то да ситуација¹¹ има, или би требала да има, позитивно дејство на субјекта, задовољавајући његове циљеве, одвијајући се у његову корист (в. Хорн 2013 и Боне/Наш 2011 за језике у којима се ово својство наводи као кључни допринос ЕРД; у свим осталим радовима посвећеним ЕРД ово својство наводи се макар као импликација). У неким семитским језицима употребом ЕРД говорник вреднује ситуацију као мало значајну или слабо релевантну (Ал Захер/Боне 2010, Хадад 2014). Уп. следеће примере као почетну илустрацију¹².

(9) I love **me** some him.

Ја-Nom волим Pers.Dat неко он-Асс

'Волим га [+ЕРД]' (апалачки енглески, Хорн 2013: 164).

(10) Elle **se** fume un **cigare.**

Она-Nom Coref.Dat пуши Indef.Art цигара-Асс

'Она пуши цигару [+ЕРД]' (француски, Боне/Наш 2011: 60).

(11) **salma** raʔʂ -et-**l-a** šway

Салма плесала је-Coref.Dat мало

'Салма је (мало) плесала (то је мало важна ствар)' (сир. арапски, Ал Захер/Боне 2010: 249).

(12) salma radk-a **l-a**

Салма плесала је Coref.Dat

'Салма је (мало) плесала (то је мало важна ствар)'

'Салма је плесала (томе се препустила са извесним задовољством)' (мод. хебрејски, Ал Захер/Боне 2010: 249).

3.2. Ми ћемо посебну пажњу посветити поређењу са анализом Б. Арсенијевића (2013), будући да он разматра ЕРД на материјалу истог дијалекта (ПТ) као наш рад, а затим ћемо подробније представити и допринос ЕРД који се обично формулише као 'додавање нијансе да је денотирана ситуација аутономна' (в. т. 3.3), а који вероватно најприближније описује стање ствари и у ГЈК.

Према Арсенијевићу (2013), кључни семантички допринос ЕРД у ПТ јесте да укаже да је субјекат¹³ клаузе која садржи ЕРД евалуатор ситуације денотиране том клаузом. Остала својства су изведена из овог језгреног, или су неопходни предуслов за њега. Овде ћемо та својства размотрити у светлу примера из ГЈК.

Интенционалност субјекта. Субјекат клаузе која садржи ЕРД мора да укључује интенционалност, одн. макар *свесћ* о денотираној ситуацији. Природно, ово је предуслов за евалуацију: ако субјекат није свестан ситуације, не може ни да је вреднује.¹⁴ Ако је реч о неаниматном субјекту, он се, у складу са

11 Као превод термина *eventuality* користимо термин *ситуација* (који обухвата догађаје и стања).

12 Болдом у овим и наредним примерима означавамо ЕРД, одн. његове еквиваленте у другим језицима. При аноатацији примера задржани су изворни термини, са следећим скраћеницима: Coref.Dat – кореференцијална дативна конструкција (*coreferential dative contraction*, уп. Боне/Наш 2011, Ал Захер/Боне 2016), Pers.Dat – лични датив (*personal dative*, уп. Хорн 2013). За аноатацију ЕРД, у складу са праксом у литератури (Арсенијевић 2013), користимо Refl.Dat. Превод на српски језик у свим примерима је наш.

13 Термин *субјекат* у раду употребљавам и метонимијски, за „субјекатски појам/референт”.

14 Према Домбровској (1997: 61), употреба рефлексивног датива у пољском укључује компоненту агенсове воље (*volitionality*), одн. интерпретацију по којој агенс у датој ситуацији поступа вољно. Воља у овом смислу није подударна са интенционалношћу у Арсенијевићевој анализи,

овим, мора схватити као персонификован.¹⁵ Погледајмо, у вези са наведеним својством, примере из ГЈК:

- (13) Вре́ме **си** иде, ни́кога не че́ка...
- (14) Па пекме́з без ши́ћер. [...]. Ич ши́ћер не ту́рамо. Па оста́не **си**. Не́ се убуђа́ви, не́. (Ж10)
- (15) Да ре́кнеш, те́ј њи́ве су **си** биле́ и тџ, ал не́ма, сла́бо је рађа́ло. (Ж5)
- (16) Има́ло **си** га је путе́ покрај бџре́ња, ал ови́ја га изора́ли. (Ж5)
- (17) [Саговорников коментар на цео претходни ток разговора] Па реално **си** је тако... (Ф)
- (18) Ми́ ста́ри, те́рамо јо́ш ко ники пу́т што **си** било́. (Ж10)
- (19) Закључа́јте ви врата́ кад по́ђете. Што́ **си** је си́гурно, си́гурно **си** је.

Сви ови примери показују да се у ГЈК ЕРД може комбиновати са неаниматним субјектима. Међутим, док се у примеру (13) заиста може говорити о персонификацији, већ пример (14) прилично је натегнуто тако тумачити. У примерима (15–16), са неаниматним логичким субјектом, те онима у којима субјекат реферише на пропозицију или скуп пропозиција, а не на ентитет (17–19)¹⁶, никако се не може говорити о интенционалности или свести субјекта.

Референцијалност субјекта. Субјекат клаузе која садржи ЕРД, по анализи Арсенијевића (2013: 11), у чему следи анализу Ал Захер и Боне (2010: 267) за сиријски арапски и модерни хебрејски, мора бити референцијалан, тј. не сме бити арбитран нити генерички. Иако су и у ГЈК неприхватљиви примери са арбитранним субјектима типа *Украли си ми кола док сам оишишо до продавницу* (када изостављена заменица нема антецедент), бележимо следеће примере – у којима субјекат не упућује на конкретне референте у (могућем) свету, и који су у том смислу неререференцијални:

- (20) Па ра́не попрі́ке, тако́ј и петлужа́ни, по бара́ке кој **си** мо́же са́ди. (Ж10)
- (21) Осида́ја отку[д] цока́к плотьк, мош прери́пи кој **си** о́ће. (Ж5)

Субјекат мора да буде тема. На информативном плану, субјекат клаузе која садржи ЕРД мора да буде тема – овде Арсенијевић опет следи анализу Ал Захер и Боне (2010: 267). Већ наведени примери (20–21) указују да у ГЈК субјекат не мора да буде тема. То је илустровано и примером (22). И не само то: ЕРД у ГЈК компатибилан је и са ситуацијама у којима нема субјекта, будући да се употребљава и у безличним клаузама (23–24):

- (22)[Информатор објашњава како раде мађијарке – жене које се баве магијом] Пребае му неко́лко пу́т, и **си** оздрави дете́. (Ж10)
- (23)[Говорник (беспомоћно) гледа кроз прозор јер не може да утиче на време] Цел дан **си** грми.
- (24)Ови́ја да́ни... Бе́ше **си** то́пло...

¹⁵ јер интенционалност субјекта не мора нужно подразумевати контролу над ситуацијом (одн. он не мора нужно бити *агенс*).

¹⁵ О сличном ефекту (персонификацији субјекта) говори и Јанда (1993: 106) за ЕРД у чешком.

¹⁶ Тиме што је компатибилан са субјектима који означавају пропозиције, а не само ентитете – ЕРД у ГЈК супротставља се и рестрикцији којој је подложен овај тип датива у сиријском арапском и модерном хебрејском, у којима се он може комбиновати само са субјектима који су на семантичком плану ентитети (Ал Захер/Боне 2010: 267).

Субјекат позитивно вреднује ситуацију. Арсенијевић (2013: 12) ово својство наводи као тенденцију, јер је у његовом корпусу, који је садржао око 300 примера, у преко 70% случајева субјекат агенс (тима и контролор евалуиране ситуације), из чега природно следи позитивна евалуација (ако субјекат контролише ситуацију која се не одвија позитивно по њега, учинио би нешто да је промени). У ГЈК се ЕРД може комбиновати са било којом ситуацијом која је негативна по субјекта, нпр.:

(25) Кúкам, закукујем онéј рúпе, не мóк **си** башчу навадим. (Ж10)

(26) За тéбе тг вечéра нéма, а и ћутéк **си** добиеш. (Ж10)

(27) Ја имам сутра економију, цео дан **си** плачем, све сам заборавила и испомешала. (Ф)

Имплицира се да је информација пренета клаузом са ЕРД мање релевантна. Пошто је субјекат, као евалуатор, издвојен од осталих релевантних евалуатора (говорника/саговорника), информација пренета клаузом која садржи ЕРД задобија посебан третман у текућем дискурсу, будући да она носи евалуацију коју не морају да деле говорник и/или саговорник (па се дискурс не „ажурира” евалуацијом чињеница, већ информацијом о субјектовој евалуацији чињеница). Ово својство, видели смо, наводи се као главни (прагматички) допринос у семитским језицима. У ГЈК се такође може јавити као прагматички ефекат (на шта ћемо се вратити касније, исп. (36–37)).

3.3. Све у свему, из досад размотрених својстава ЕРД¹⁷ проистиче да за ГЈК није адекватна анализа по којој је његов кључни семантички допринос да укаже да је субјекат клаузе евалуатор ситуације, јер у многим случајевима за то нису испуњени предуслови.

По свему судећи, језгрени семантички допринос ЕРД у ГЈК, тј. онај који лежи у основи свих његових употреба, јесте да се укаже на то да ситуацију денотирану клаузом која садржи ЕРД треба схватити као аутономну. Реч је о својству које је, *mutatis mutandis*, описано за велики број других језика, а које, уз одређене варијације, важи и у ГЈК. Погледаћемо, најпре, како су ово својство дефинисали различити истраживачи, уз неколике примере из различитих језика, а на крају ћемо видети како ствари стоје у ГЈК.

Како истичу Ал Захер и Боне (2010: 277), употреба ЕРД сигнализира да се говорник дистанцира од субјекта, стварајући ефекат изолованости субјекатског референта. Када је субјекат неаниматан, ово чини да се ситуација перципира као аутономна, тј. да се догађа без икакве спољашње интервенције. Сличну тврдњу налазимо и код Петрове (2012) за бугарски језик. Берман (1982: 55) износи овакву формулацију: употреба ЕРД наглашава аутономност догађаја извршеног од стране субјекта и ради субјекта (чак и када је он неаниматан).¹⁸ Халеви (2008: 12) такође говори о аутономности догађаја, истичући да се субјекат перципи-

17 Арсенијевић наводи и следећа својства: немогућност да се ЕРД употреби у клаузи у којој су неки конституенти фокусирани или контрастирани (јер они сведоче о говорничковој евалуацији, што је у колизији са доприносом ЕРД, који доноси субјектовој евалуацију), као и то да се ЕРД не комбинује са дистрибуираним субјектима (а вероватно ни са дистрибуираним догађајима). Наши примери не дозвољавају адекватан закључак у вези са овим својствима, па их нећемо коментарисати.

18 Уп. „The use of the SCD pronoun highlights the AUTONOMY of the event, as perpetrated to, by and for the subject noun (even where subject is nonanimate)” (SCD – Берманов термин за ЕРД).

ра као слободан агенс, издвојен из света који га окружује. Због тога је значење конструкције са ЕРД повезано са изолованошћу, усамљеношћу, дистанцом, егоизмом или фриволношћу.¹⁹ Петрова (2012), поводом употребе енклитике *си* у бугарском, говори о томе да ЕРД указује да је ситуација у сфери компетентности субјекта (у смислу да је за денотирану ситуацију одговоран субјекат). У оквиру когнитивносемантичке парадигме (Јанда 1993, Руцка-Остин 1996, Домбровска 1997), говори се о деловању агенса у оквиру своје личне сфере или сфере контроле.²⁰ Из деловања у оквиру сопствене сфере проистиче ефекат сличан аутономности, нешто попут „затворености” у сопствену сферу, одн. одсуство утицаја на личну сферу других.²¹ Ево неколиких примера:

- (28) Лежи **си** на кравата, чете **си** вестника.
 Лежи Refl.Dat на кревет-Лос чита Refl.Dat новине-Асс
 ’Лежи на кревету [+ЕРД], чита новине [+ЕРД]’ (бугарски, Иванова/Петрова 2014: 63).
- (29) **Си** лежам под дебела сенка и **си** одмарам!
 Refl.Dat лежим под дебелом сенка-Instg и Refl.Dat одмарам
 ’Лежим у дебелој ладовини [+ЕРД] и одмарам се [+ЕРД]’ (македонски, Иванова/Петрова 2014: 70).
- (30) *ya sidel sebe v uglu i molchal*
 Ја-Nom седео сам Refl.Dat у угао-Лос и ћутао [сам]
 ’Седео сам [задубљен] у углу и ћутао’ (колоквијални руски, Халеви 2008: 15).
- (31) [Моја (= Јандина) пријатељица је радила ноћу док је њен муж био у медицинској школи, па би му припремала вечере да их подгреје. Неизбежно би затицала потпуно загорело јело када се врати, а када би га питала, он би одговорио:]
Četl jsem si.
 Читао сам-Aux Refl.Dat
 ’Читао сам (ради сопственог уживања, не примећујући било шта ван тог малог створеног света!)’ (чешки, Јанда 1993: 103).
- (32) [Опис неизазване агресивности]
Siedział sobie w kącie i czytał książkę.
 Седео је Refl.Dat у угао-Лос и читао књига-Асс
Nagle zaatakował go jakiś pijany wyrostek.
 Одједном напао је он-Асс неки пијани силеција-Nom
 ’[Тихо] је седео у углу и читао књигу. Одједном га је напао неки пијани силеција’ (пољски, Домбровска 1997: 63).

Кључни семантички допринос ЕРД у ГЈК најближи је управо размотреној особини (одн. скупу сродних особина), коју ћемо надаље, ради економичности, називати ’аутономност ситуације’. Из интеракције овог језгреног значења са особинама субјекта, типом глаголске ситуације и конкретним контекстом прои-зилазе, како ћемо видети, његова остала својства. У најтипичнијем случају, када

19 Уп. „[...] as well as the *autonomy* of the event. The Subject is perceived as a free agent, detached from the surrounding world. Accordingly, this construction can often be associated with a sense of isolation, loneliness, dissociation, egoism or frivolity”.

20 О личној сфери в. Домбровска 1997, а о сфери контроле Јанда 1993.

21 Уп. „Sometimes the assertion that the action occurs within the agent’s sphere of influence has the effect of suggesting that it does not impinge on any other individual’s personal sphere” (Домбровска 1997: 62).

је субјекат агенс, тј. контролор ситуације, природно проистиче импликација да он радњу врши зарад сопственог задовољства, уживајући у њој:

- (33) Ја сам, ћеро, млого мераклика за цвећке. Тој сџм такој да **си** ги гледам кџд дођем у башчу, а не ги кџдам. [...] И ја онеј цвећке **си** ги гледам, и по лџко за работу. (Ж10)

Утисак затворености субјекта у сопствену сферу лепо илуструју следећи примери:

- (34) [Говорница објашњава шта ради кад је нервозна]
Сџдим **си**, ћутим **си** и слажем **си** слагалицу.
- (35) Кџд једн дџн, чџвам **си** ја стоку. Понела сџм плџтиво, плетџм **си** и поџм.
[...] Обрнем се ја, кџт поза мене оној момче. (Ж10)
- (36) После се овај стареја одаде, туј у село. Сама си е бирала. И **си** живи. Кџко живи да живи, сама е бирала. (Ж10)
- (37) А: Око колко ти дође Милош? – Б: Око осам. Што? – А: Пита **си**.

Као што показују примери (36–37), ситуација може бити представљена мање-више као неутрална у погледу *позитивног вредновања* (што је експлицитано и десним контекстом примера (36)), али уз импликатуру да се тиче субјекта и само субјекта, те да се не тиче, или не би требало да се тиче, било кога другог. Другим речима, информација пренета датом клаузом имплицитно се представља као мање релевантна за саговорнике, па и „цео универзум” око субјекта, чиме се ствара „ефекат изолованости” субјекта.

Сличан ефекат употреба ЕРД има и у ситуацијама у којима нема субјекта: када говорник изговори реченицу типа *Цел дан си грми* (уп. напред 23–24), он као да поручује: „То се одвија без могућности мога утицаја, ја не могу то да променим, све и да хоћу; беспомоћан сам”.

ЕРД се у ГЈК комбинује и са ситуацијама исказаним копулативним предикатом којим се субјекту приписује нека временски глобална (*individual-level*) особина²², уп.:

- (38) А и Ивана **си** е млого добра, не што е моје дете. (Ж5)
- (39) Тџквџ **си** е сџвачка, ко девојка кџ[д] ци бџше. (Ж5)

Употребом ЕРД у овим случајевима поручује се да је реч о ситуацији која проистиче из својстава самог субјекта, односно – говорник жели да је представи као објективну, будући да „природно” произилази из субјектових својстава, а не из говорниковог мишљења о њему. Када би била реч о овом потоњем, говорник би употребио етички датив (исказан енклитичким обликом заменице за 1. л.), уп.:

- (40) А и Ивана **ми** е млого добра... [тј. мени, за мене, по мом мишљењу и сл.]
- (41) Тџквџ **ми** е сџвачка... [мој утисак је да је сува (= мршава), можда она то и није]

22 За разлику од нпр. сиријског арапског, у коме се ЕРД не употребљава уз неглаголске предикате, или модерног хебрејског, где се употребљава уз неглаголске предикате, али само ако се њиме субјекту приписује временски локална (*stage-level*) особина (Ал Захер/Боне 2010: 257–258).

Када се једна ситуација (имплицитно) представља као последица неке друге, као у примеру (22), који овде понављамо као (42), где се имплицира да је оздрављење детета последица бајања, употреба ЕРД – који подразумева аутономност ситуације – само је наизглед контрадикторна. Наиме, ситуација оздрављења детета се заиста представља као последица бајања, али употреба ЕРД сугерише да тај последични догађај сада, када је настао, јесте релевантан само за субјекта; другим речима, последица бајања (=оздрављење детета) надаље је релевантна за дете, а не за мађижарку.

(42) Пребае му нџколко пџт, и **си** оздрави детџ. (Ж10)

У ГЈК се ЕРД често комбинује са императивом:

(43) Не мџчи се, Лџпке, с тој ваљкање крвајџики, омџси лџ[б] пџ **си** џџти! (Ж5)

(44) Ајде. Тао. Учи **си**. (Ф)

Следећи опис Л. Јанде (1993: 112) за сличне примере у чешком добро описује и ситуацију у ГЈК: „Твоје акције су у твојој сфери, стога твоја одговорност. Ја ти ово само кажем за твоје сопствено добро”²³.

3.4. Осврнимо се укратко на однос ЕРД према другим дативним енкликима – одн. на могућност њихове појаве у истој клаузи. ЕРД се може јавити заједно са конституентским дативом, распоређујући се испред њега – уп. нпр. (45), са неправим објектом, и (46), са логичким субјектом – где ЕРД разбија удвојене облике. Овакво распоређивање је типично за тзв. прагматичке дативе, какви су и етички датив говорника (47) и датив заинтересованог саговорника (48).^{24, 25}

(45) Нџма се криџш, џе **си му** кажеш да си побџгла кџ[д] те неје мџлом даја!
(Ж10)

(46) Ал мени **си ми** мука за Дукија... (Ф)

(47) Дај баба да му измиџе рџкченџики, па џе детџ да **ми** рџчка. (Ж5)

(48) Кџ[д] дођо, они деџа плачев, не јеџи. Ја **ти** џзнем, па ги онај лџб искрџшим [...]. (Ж10)

4. Закључак

У раду је размотрена семантика и прагматика евалуативног рефлексивног датива (ЕРД) у говору јабланичког краја (ГЈК), у поређењу са сродним дативима у другим говорима/језицима. Утврђено је да кључно својство ЕРД (његов семантички допринос) јесте то да укаже на аутономност ситуације исказане клаузом чији је део, а да се остала потенцијална својства – вредновање догађаја као позитивног за субјекта, „изолованост” субјекта, имплицирање слабије релевантности ситуације (за саговорнике и читав „универзум” око субјекта) – прагматички

23 „Your actions are in your sphere, therefore your responsibility. I'm just telling you this for your own good.”

24 О прагматичком дативу в. нпр. Палић 2010: 280–288. За више о специфичностима распоређивања енкликите *си* у ГЈК в. Милосављевић 2017.

25 Арсенијевић (2013) наводи пример *Ја ти си му ошџворим врати* – са енклитичким облицима датива саговорника, ЕРД и бенефактивног датива. Говорницима у ГЈК прихватљива је комбинација ЕРД и датива саговорника, али је неким прихватљивији редослед у коме се ЕРД распоређује испред (тј. *си+ши*), као и у односу на етички датив говорника (*Саг џе дешџ да си ми рџчка*). Прихватљивост комбинација ЕРД са прагматичким дативима говорника и саговорника потврђује став Арсенијевића да је ЕРД различитог типа у односу на њих.

изводе из овог језгреног својства. Ова се анализа разликује од претходне анализе ЕРД у призренско-тимочкој зони, која као кључно својство подразумева то да је субјекат клаузе која садржи ЕРД евалуатор ситуације денотиране том клаузом (Арсенијевић 2013). Арсенијевићева анализа се показала неадекватном за ГЈК јер је у овом говору ЕРД компатибилан и са ситуацијама у којима је субјекат неререференцијалан, или упућује на пропозицију (а не ентитет), или чак и онима у којима нема субјекта (безличне клаузе), па самим тим не може бити ни субјектове евалуације ситуације у којој учествује. Термин ЕРД смо задржали – јер је реч о *рефлексивном дативу* који доноси *евалуацију* (семантички допринос да је денотирана ситуација аутономна евалуативног је типа). Иако се аутономност ситуације наводи као кључно својство сродних датива и у другим језицима (нпр. модерном хебрејском, Ал Захер/Боне 2010), ЕРД у ГЈК генерално има доста слободнију дистрибуцију – компатибилан је са свим типовима глаголских ситуација, са различитим типовима субјекта, који у информативном смислу не мора бити тема.

Литература

- Ал Захер/Боне 2010: N. Al-Zahre, N. Boneh, Coreferential dative constructions in Syrian Arabic and Modern Hebrew, Leiden: *Brill's Journal of Afroasiatic Languages and Linguistics*, 2(1), 248–282.
- Ал Захер/Боне 2016: N. Al-Zahre, N. Boneh, Pronominal Non-Core Datives in Syrian Arabic, Leiden: *Brill's Journal of Afroasiatic Languages and Linguistics*, 8(1), 3–36
- Арсенијевић 2013: В. Арсенијевић, Evaluative Reflexions: Evaluative Dative Reflexive in South-east Serbo-Croatian, in: В. Fernandez, R. Etxepare (eds.), *Variation in Datives: A Micro-comparative Perspective*, Oxford: Oxford University Press, 1–21.
- Берман 1982: R. A. Berman. Dative marking of the affectee role: Data from Modern Hebrew, Columbus: *Hebrew Annual Review*, 6, 35–59.
- Богдановић 1987: Н. Богдановић, Говор Алексиначког Поморавља, Београд: *СДЗб*, XXIII, 7–302.
- Вукадиновић 1996: В. Вукадиновић, Говор Црне Траве и Власине, Београд: *СДЗб*, XLII, 1–317.
- Боне/Наш 2011: N. Boneh, L. Nash, High and higher applicatives: The case of French non-core datives, in: M. B. Washburn et al. (eds.), *Proceedings of the 28th West Coast Conference on Formal Linguistics*, Los Angeles: Cascadilla Proceedings Project, Somerville, MA, 60–68.
- Борер/Гродзински 1986: Н. Borer, Y. Grodzinsky, Syntactic Clitization and Lexical Clitization: The Case of Hebrew Dative Clitics, in: Н. Borer (ed.), *Syntax and Semantics*, vol. 19, New York: Academic Press, 175–215.
- Домбровска 1997: Е. Dabrowska, *Cognitive Semantics and the Polish Dative*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Жугић 2005: Р. Жугић, Речник говора јабланичког краја, Београд: *СДЗб*, LII, XI–XLII + 1–470.
- Жугић 2010: Р. Жугић, *Исказивање жеништивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Иванова/Петрова 2014: Е. Иванова, Г. Петрова, Кластеризација местоимених клитик в форме датива: допуски и ограничєния в болгарском языке (с македонскими и сербскими параллелями), в: Е. А. Лютикова, А. В. Циммерлинг, М. Б. Коношенко (ред.),

- Тилологија морфосинтасических параметров, Москва: МГГУ им. М.А. Шолохова, 58–75.
- Јанда 1993: L. A. Janda, *A Geography of Case Semantics (The Czech Dative and the Russian Instrumental)*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Јанда 2014: Л. Јанда, Зракаста мрежа граматичке категорије – њен настанак и динамичка структура, у: К. Расулић, Д. Кликовац (ур.), *Језик и сазнање: хрестоматија из когнитивне лингвистике*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 437–458.
- Марковић 2000: Ј. Марковић, *Говор Заплања*, Београд: СДЗБ, XLVII, 7–307.
- Милосављевић 2017: С. Милосављевић, Распоређивање енклитика у говору јабланичког краја, Београд: *Свети речи*, 43/44, 64–70.
- Михајловић 1977: Ј. Михајловић, *Лесковачки говор*, Београд: Научно дело.
- Мишеска Томић 2006: О. Mišeska Tomić, *Balkan Sprachbund Morpho-syntactic Features*, AA Dordrecht: Springer.
- Павловић 1970: М. Павловић, *Говор Јањева : међудијалекатски и миксоглоитски процеси*, Нови Сад: Матица српска.
- Палић 2010: I. Palić, *Dativ и bosanskoje jeziku*, Sarajevo: Naučna biblioteka „Slovo”.
- Пенчев 1980: Ђ. Пенчев, Една употреба на рефлексивната кратка дателна форма си, Софија: *Български език*, XXX/5, 427–428.
- Петрова 2008: Г. Петрова, *Функции на клитикиите се и си в съвременния български език*, Бургас: Димант.
- Петрова 2012: Г. Петрова, За употребата на си като частица с модална функција, Фабер – Велико Търново: *Езикът и културата в съвременния свят*, 361–367.
- Реметић 1996: С. Реметић, Српски призренски говор I, Београд: СДЗБ, XLII, 319–614.
- Ручка-Остин 1996: В. Rudzka-Ostyn, The Polish Dative, in: W. Van Belle, W. Van Langendonck (eds.), *The Dative (1)*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 341–394.
- Сигал/Боне 2015: Е. А. В. A. Siegal, N. Boneh, Reconsidering the emergence of non-core dative constructions in Modern Hebrew. Leiden: *Journal of Jewish Languages*, 3/1–2, 309–323.
- Тагамлицка 1970: Г. Тагамлицка, Частица си в съвременния български език, Софија: *Известия Института за български език*, кн. XIX, 177–188.
- Фичи 2007: F. Fici, The Reflexive Particle si in Bulgarian-Czech-Macedonian, Нови Сад: *Зборник Матице српске за славистику*, 71–72, 189–197.
- Хадад 2014: Y. A. Haddad, Attitude datives in Lebanese Arabic and the interplay of syntax and pragmatics, Amsterdam: *Lingua*, 145, 65–103.
- Халеви 2008: R. Halevy, The grammaticalization ‘chains’ of the subject coreferential dative in Semitic and elsewhere. <http://pluto.msc.huji.ac.il/~halevyne/R_halevy_Grammaticalization_of_SCDI.pdf> 07.02.2018.
- Хорн 2008: L. Horn, “I love me some him”: The landscape of non-argument datives, in: O. Bonami, P. Cabredo-Hofherr (eds.), *Empirical Issues in Syntax and Semantics*, 7, 169–192. <<http://www.cssp.cnrs.fr/eiss7/eiss7.pdf>> 12.02.2018.
- Хорн 2013: L. R. Horn, I love me some datives: Expressive meaning, free datives, and F-implicature, in: D. Gutzmann, H. M. Gartner (eds.), *Beyond Expressives: Explorations in Use-Conditional Meaning*, Leiden – Boston: Brill, 153–201.
- Ђирић 1983: Љ. Ђирић, *Говор Лужнице*, Београд: СДЗБ, XXXIX, 7–119.
- Ђирић 1999: Љ. Ђирић, *Говори Понишавља*, Београд: СДЗБ, XLVI, 7–262.

**SEMANTICS AND PRAGMATICS OF EVALUATIVE DATIVE REFLEXIVE IN THE
SPEECH OF THE JABLANICA REGION (IN RELATION TO SIMILAR PHENOMENA
IN OTHER SPEECHES/LANGUAGES)**

Summary

This paper deals with semantics and pragmatics of the Evaluative Dative Reflexive (EDR) in the speech of the Region of Jablanica (Serbia), in the context of similar dative constructions in other languages. The research is corpus based. It is argued that core semantic property of EDR in the speech of the Region of Jablanica is to implicate that eventuality denoted by the clause containing EDR is perceived as autonomous, i.e. without any external influence. All other properties are derived from this crucial property through interaction with semantic properties of the clausal subject, type of eventuality, and context.

Keywords: evaluative dative reflexive, semantics, pragmatics, speech of the Region of Jablanica

Stefan Milosavljević

II МОРФОСИНТАКСИЧКА, ТВОРБЕНА И ЛЕКСИКОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА

Јована Стојановић¹

Београд

ВАЛЕНТНОСТ ГЛАГОЛА СА ПРЕФИКСОМ *AUS-* У НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ И ЊИХОВИ ЕКВИВАЛЕНТИ У СРПСКОМ

У раду је извршена контрастивна анализа валентности глагола са префиксом *aus-* у немачком језику и њихових еквивалената у српском језику са становишта депенденцијалне глаголске граматике. Анализа је рађена на основу корпуса који су чинили глаголи са префиксом *aus-* из речника валентности глагола „Wörterbuch zur Verbvalenz Deutsch-Bosnisch/Kroatisch/Serbisch” М. Ђорђевића и У. Енгела и речника валентности глагола „Das elektronische Valenzwörterbuch deutscher Verben E-VALBU” Института за немачки језик у Манхајму. Циљ рада је приказивање сличности унутар језичког пара немачки–српски у погледу синтаксичке и логичко-семантичке валентности ове класе глагола. Утврђене су промене валентности које настају префигирањем основног глагола компонентом *aus-*, реченични образци који се јављају код ове класе глагола и њихових кореспондената у српском језику, те је одређен и њихов најчешћи начин реализације на синтаксичком плану на основу података из корпуса.

Кључне речи: валентност, префикс *aus-*, контрастивна анализа, реченични образац, реченични план

1. Увод

Полазећи од теорије валентности и начела депенденцијалне глаголске граматике (ДГГ), у овом раду дат је контрастивни приказ начина реализације немачких глаголских префиксалних твореница са компонентом *aus-* и њихових кореспондената у српском језику на синтаксичком и логичко-семантичком плану. У првој целини рада представљен је модел депенденцијалне глаголске граматике и теорије валентности са објашњењем кључних термина који ће се користити у практичном делу рада. Како се у германистичкој литератури префиксална творба речи схвата и класификује на различите начине, било је потребно другу целину посветити кратком теоријском приказу овог творбеног модела и његовом статусу у савременој науци о језику. У практичном делу рада извршена је контрастивна анализа синтаксичке и семантичке валентности префигираних глагола са компонентом *aus-* у немачком језику и њихових лексикографских еквивалента у српском.

Анализа се ограничила на приказ реченичних образаца и реченичних планова глагола из корпуса. Корпус је чинило 79 глагола са префиксом *aus-* из двојезичног речника валентности глагола „Wörterbuch zur Verbvalenz Deutsch-Bosnisch/Kroatisch/Serbisch” М. Ђорђевића и У. Енгела, као и електронског речника валентности глагола „Das elektronische Valenzwörterbuch deutscher Verben E-VALBU” Института за немачки језик у Манхајму². За полазни језик узет је немачки.

1 jovana.sstojanovic@yahoo.com

2 Речник „Das elektronische Valenzwörterbuch deutscher Verben E-VALBU” настао је на основу речника „Kleines Valenzlexikon deutscher Verben”, који су саставили и 1976. издали У. Енгел и Х. Шумахер са сарадницима (Engel, Schumacher 1976).

У раду су представљене промене на синтаксичком и семантичком плану које настају као последица префигирања базичног глагола наведеним префиксом у немачком језику. У фокусу је притом био однос синтаксе, семантике и творбе речи. Циљ рада је изналажење сличности унутар језичког пара немачки–српски у погледу синтаксичке и логичко-семантичке валентности на примеру немачких префиксалних твореница са компонентом *aus-* и њихових кореспондената у српском језику.

2. Депенденцијална граматика и теорија валентности

Депенденцијална граматика (граматика зависности, нем. *Abhängigkeitsgrammatik*, f.) развија се као посебна грана структуралне лингвистике (Глик 2000: 2101–2102), чијим се оснивачем сматра Лисјен Тенијер (Lucien Tesnière, 1893–1954). Са становишта депенденцијалне граматике, конекција свих реченичних сегмената посматрана је као депенденција, при чему је хијерархијски надређени елемент назван регенсом, а подређени елементи његовим депенденсима. Депенденс је у реченици детерминисан од стране само једног регенса, док регенс може имати више подређених елемената – депенденаса. Депенденс, с друге стране, може представљати регенс за себи субординиране елементе у реченици. Депенденцијална глаголска граматика (ДГГ) сматра се граном депенденцијалне граматике, у оквиру које глагол представља регенс који за себе везује све остале реченичне чланове (нем. *Satzglieder*) (Ђуровић 2011: 19–20)³.

Теорија валентности настала је из модела депенденцијалне граматике (Велке 2011: 1). Термин валентност (нем. *Valenz*, f.) у лингвистику уводи Лисјен Тенијер, који у оквиру свог модела депенденцијалне граматике при анализи реченичне структуре полази од претпоставке да глагол детерминише реченични склоп. Одбацујући традиционалну опозицију између субјекта и предиката у реченици, Тенијер разликује два типа реченичних елемената које регира глагол и назива их „actants” и „circostants”. Способност глагола да везује одређени број актаната упоређује са способношћу атома, те је назива „валентност”. По броју сателита, елемената које глагол везује, Тенијер разликује авалентне глаголе (без актаната), дивалентне (са два актанта) и тривалентне глагола (са три актанта). У германистичкој лингвистици теорију валентности развијају Бринкман и Ербен шездесетих година прошлог века. Бринкман и Тенијер „валентношћу” називају инхерентну способност глагола да у реченици отвара слободна места која се морају (или могу) попунити тачно одређеним, специфичним елементима, те на тај начин успоставља хијерархију у реченици. (Хелбиг, Шенкел 1969: 10–11).

Са становишта данашње депенденцијалне глаголске граматике прихвата се схватање да допуне зависе од глагола на више начина. С једне стране, глагол детерминише морфосинтаксичка својства допуна, а истовремено одређује и њихова семантичка обележја (нпр. живо/неживо), те допуне добијају и одговарајуће семантичке улоге (агенс, пацијенс, адресат и сл.). Хелбиг (1992) у својим каснијим истраживањима уводи дистинкцију између логичко-семантичке и синтаксичке валентности. Логичка валентност односи се на број допуна који је одређен логичким предикатом. Семантичка валентност, пак, подразумева способност глагола да својим сателитима додељује и одређене семантичке улоге (агенс, пацијенс и др.). Синтаксичком валентношћу сматра се способност регенса да одређује број допуна (облигаторних и факултативних) и у којим се облицима могу реализовати

3 Сви цитати на немачком језику превео је аутор.

те допуне, тј. детерминише њихова морфосинтаксичка својства (класа речи у одређеном падежу) (уп. Алановић 2012: 149; Ђуровић 2011: 26–27; Хелбиг 1992: 72).

Требало би разјаснити на који се начин класификују сателити које регира глагол, тј. реченични чланови (нем. Satzglieder). Према становишту У. Енгела (2009), ти депенденси глагола могу бити супкласно специфични и аспецифични. Елементи који су супкласно специфични, детерминисани регенсом и условљени валентношћу, називају се глаголским допунама (нем. Verbergänzung, f.). Сателити глагола које регенс формално-синтаксички не детерминише, називају се глаголским додацима (нем. Verbangabe, f.) (Engel 2009: 90–134).

Допуне се могу поделити на облигаторне и факултативне (нем. obligatorische/fakultative Ergänzung). Облигаторне допуне се морају реализовати, док су факултативне допуне испустиве (поступком испуштања, елиминације) ако изостављање реченичног члана не омета процес комуникације. Факултативне допуне, иако семантички обавезне, могу се изоставити уколико су испуњена следећа два услова: а) саговорницима је познат непосредни нејезички контекст или б) саговорницима је познат шири, искуствени контекст (Хелбиг 1992: 106–107).

Како се наводи и у новој немачко-српској контрастивној граматици (Енгел et al. 2012: 64), комбинација свих допуна једног глагола, не узимајући у обзир њихову облигаторност или факултативност, формира реченични образац (нем. Satzmuster, n.). Реченични план (нем. Satzbauplan, m.), с друге стране, даје информације и о томе које су допуне облигаторне, а које факултативне. По речима аутора, реченични образац зависи од следећих фактора, а то су: семантичке особине допуне, тип реченице, одредбе и атрибуту, форма вербалног комплекса и ред речи.

По класификацији извршеној у контрастивној граматици, у немачком језику постоји једанаест допуна, а у српском дванаест. Већи број допуна у српском језику почива на чињеници да немачки језик нема инструментал, стога ни не познаје допуну у инструменталу. Разликују се следеће допуне: субјекатска допуна (субјекат) (нем. Subjektergänzung, f.); допуна у акузативу (нем. Akkusativergänzung, f.); допуна у генитиву (нем. Genitivergänzung, f.); допуна у дативу (нем. Dativergänzung, f.); допуна у инструменталу, присутна само у српском (нем. Instrumentalergänzung, f.); препозитивна допуна (нем. Präpositivergänzung, f.); вербативна допуна (нем. Verbativergänzung, f.); ситуативна допуна (нем. Situativergänzung, f.); директивна допуна (нем. Direktivergänzung, f.); експанзивна допуна (нем. Expansivergänzung, f.); модификативна допуна (нем. Modifikativergänzung, f.) и предикативна допуна (нем. Prädikativergänzung, f.).⁴ Поређењем реченичних образаца немачког и српског језика, аутори контрастивне граматике закључују да у немачком недостаје пет реченичних образаца (четири од њих садрже допуну у инструменталу, коју немачки не познаје): *sub akk ins; sub dat ins prp; sub ins; sub ins prp; gen*; у српском такође недостаје пет реченичних образаца присутних у немачком језику: *sub akk dat mod; sub dat dir; sub dat mod; akk prp; gen prp*. Контрастирањем реченичних образаца двају језика може се установити највећи број поклапања код следећих образаца: *sub akk; sub akk dat; sub akk prp; sub prp* (Енгел et al. 2012: 104–105).

4 У раду ће бити коришћене следеће скраћенице за означавање класа допуна: субјекатска допуна (sub), допуна у акузативу (akk), допуна у генитиву (gen), допуна у дативу (dat), допуна у инструменталу (instr), препозитивна допуна (prp), вербативна допуна (vrb), ситуативна допуна (sit), директивна допуна (dir), експанзивна допуна (exp), модификативна допуна (mod), предикативна допуна, номинална или адјективална (prd nom/prd adj). Факултативне допуне биће обележаване облим, а додаци угластим заградама.

Модел зависности глаголске граматике посебно је испитиван на Институту за немачки језик у Манхајму (Енгел са сарадницима) и у Хердеровом институту у Лајпцигу (Хелбиг са сарадницима). На почетку је овај граматички модел примењиван преваходно за опис морфолошког и синтаксичког система немачког језика (Срдић 2010: 48). Модел ДГГ има једну значајну предност, а то је да омогућава усаглашени, јединствени опис и немачког и српскохрватског језика, али само до нивоа реченице.

2. Префикси и префиксална творба у немачком језику

2.1. Префикси

У германистичкој литератури префикси се карактеришу као творбене морфеме које се у творби речи додају испред основе (нем. *Präfix*, *n*). Префикси најчешће врше функцију семантичке модификације основе, те се тако префикирањем формира значењска дистинкција у односу на базични глагол, али и у односу на друге префиксалне глаголе. Такође, у великом броју случајева, префикси утичу на промену акционалности, односно начина вршења радње (нем. *Aktionsart*, *f*). Како модификују значење основног глагола, те промене се одражавају и на начин реализације на нивоу синтаксе, о чему ће бити речи у наредном поглављу (уп. Кинхолд, Велман 1973: 142).

Процес извођења речи/лексема помоћу префикса назива се префиксалном творбом или префиксацијом (нем. *Präfixbildung*, *f*, *Präfigierung*, *f*), а реч настала на тај начин префиксалном твореницом (нем. *Präfixbildung*, *f*). Префикси у савременом немачком језику граде различите врсте речи, али су најпродуктивнији у творби глагола. Највећи број глаголских твореница у немачком језику настаје управо префиксалном творбом. За разлику од српског језика, у немачком се префикси деле на нераздвојне и на раздвојне. У немачком језику постоји и одређен број префикса који зависно од значења глагола могу бити и раздвојни и нераздвојни, а то су: *durch-*, *hinter-*, *über-*, *um-*, *unter-*, *wider-*. Нераздвојни префикси (нем. *untrennbares Präfix*, *n*) се приликом флексије не одвајају од творбене основе, не носе акценат и немају хомонимне предлоге. У ову класу префикса спадају: *be-*, *ge-*, *er-*, *emp-*, *ent-*, *miss-*, *ver-*, *zer-* (Енгел, Мразовић 1986: 48–49).

Раздвојни префикси (нем. *trennbares Präfix*, *n*) одвајају се од основе у флексији глагола и носиоци су акцента. Сви раздвојни префикси имају хоминимни предлог, од којег су настали током историјског развоја језика. Како између тих предлога и од њих насталих префикса нема значајних семантичких разлика, многи аутори их не посматрају одвојено. У овај тип спадају префикси попут *aus-*, *auf-*, *ein-*, *hinter-* итд. У германистичкој литератури се често наместо термина „раздвојни префикс” среће ознака „предлошка глаголска партикула” (нем. *Verbrartikel*, *f*), који се употребљава и у реномираној Дуденовој Граматици (Дуден 2006) (Костић Томовић 2013: 37).

2.2. Префиксална творба

Како су глаголи у фокусу овог рада, треба рећи да префиксација представља изузетно продуктиван творбени модел код глагола у немачком језику. Због тога је на овом месту неизоставно прво дефинисати овај творбени образац и представити његов статус у германистичкој литератури. Може се приметити неконсеквентна употреба термина, која произилази из различитог схватања префикса и префиксалне творбе.

Према класификацији Костић Томовић (2013: 131–134), у савременом немачком језику разликују се следећи типови префиксалне творбе: стандардна префиксална творба, творба помоћу префиксоида и префиксална творба с уникалном морфемом. Како су у фокусу овог рада префиксалне глаголске творенице, релевантна је само стандардна префиксална творба, те треба дефинисати овај творбени модел. Стандардном префиксалном творбом сматра се када је једна непосредна конституента творенице префикс, а друга лексема која не показује никакве особености. Оваквих префиксалних твореница највише је међу глаголима (присутне су и код именица и придева), услед тога што је префиксална творба особито продуктивна управо у творби глагола. У германистичкој литератури је, међутим, присутно различито класификовање префиксације, а најчешће се наводи као подврста извођења, како је у оба случаја реч о проширењу формата, о додавању творбене морфеме на базични глагол.

Требало би истаћи и становиште В. Флајшера и И. Барц (Флајшер, Барц 2007: 29), према коме префиксалну творбу треба сматрати засебним типом творбе речи у немачком језику уз слагање и извођење, имајући у виду да постоје суштинске разлике између суфикса и префикса. Наиме, префикси могу бити носиоци главног акцента, нису везани искључиво за једну класу речи и не сврставају творенице у одређену врсту речи. Префикси попут *aus-* називају се „препозитивним глаголским партикулама” (нем. *präpositionale Verbpartikeln*), а творба префиксима „творба глаголским партикулама” (нем. *Partikelverbbildung*, f.).

У овом раду префиксална творба сматраће се засебним творбеним моделом, а речи настале префигирањем биће означене као префиксалне творенице. Притом је важно напоменути да се под термином „префикс” схватају префикси у ширем смислу, не врши се дистинкција између правих префикса (попут *be-*, *er-*, *ver-* и сл.) и тзв. глаголских партикула које имају хомонимни предлог (попут *aus-*, *ein-*, *auf-* и сл.).

3. Анализа синтаксичко-семантичке валентности префиксалних глаголских твореница

3.1. Префикс *aus-*

Префикс *aus-* спада у групу раздвојних префикса у немачком језику. У раду ћемо се ограничити на његову употребу искључиво у творби глагола. Као такав, префикс *aus-* особито је фреквентан у савременом немачком језику, што потврђује и обимно истраживање Института за немачки језик у Манхајму (Кинхолд, Велман 1973), посвећено творби речи, типовима и тенденцијама у савременом немачком језику. Управо је префигираним глаголима посвећена посебна пажња, с обзиром на то да глаголи са префиксом као компонентом чине изузетно продуктивну и велику класу у немачком језику.

Како се синтаксички план не може посматрати независно од семантичког, неопходно је на почетку дати семантичку класификацију глаголских твореница са префиксом *aus-* (Кинхолд, Велман 1973: 146):⁵

- 1) 61,4% глагола са префиксом *aus-* има претежно локалну функцију, сигнализира одађавање (*ausreisen*, *ausgehen* и сл.),

⁵ Преузети резултат произашао је из анализе корпуса који је чинило 580 глагола са префиксом *aus-* (Кинхолд, Велман 1973: 146).

- 2) 35,4% глагола са префиксом *aus-* означава извршену радњу (перфективизација радње) (*aussterben, etw. austilgen* и сл.),
- 3) 14,1% ових глагола стоји у опозицији са глаголима са компонентом *ein-* који имају исти основни глагол (*einatmen – ausatmen, einfahren – ausfahren* и сл.),
- 4) 3,2% глагола ове групе означава циљно стање (*ausblasen, etw. ausgleichen* и сл.).

Најчешћи преводни еквивалент префикса *aus-* који учествује у творби префиксалних глагола у српском језику је префикс *из-*. Како наводе Станојчић и Поповић (2008: 182), овај префикс у српском језику има значење вршења радње мотивног глагола кретањем од унутрашњости, са нижег места према вишем, затим значење довршења радње, извршења радње на већем броју објеката (*исполађајити испишити*), и може имати функцију перфектизовања глагола када сраста са имперфективним глаголом (*изгорејити : горејити, извући : вући*).

У овом раду извршена је анализа свих 79 префигираних глагола компонентом *aus-* који се јављају у корпусу. Посматран је начин реализације ових глагола на синтаксичком плану, те су утврђени најфреквентнији реченични обрасци. У раду су приказани типични представници сваке од следећих категорија.

Најфреквентнији реченични обрасци (заступљеност у корпусу изражена у процентима):

- 1) **sub akk (32,91%)**
ausrechnen (*израчунајити/израчунавајити*)
Er hat die Kosten [schnell] ausgerechnet.
- 2) **sub akk prp (18,99%)**
ausschließen (*избацити кога из каквог удружења; ускрајити коме чланство*)
Man hat ihn aus dem Verein ausgeschlossen.
- 3) **sub prp (16,45%)**
aussprechen (*изјаснит се/изјасњавати се*)
Peter hat sich gegen den Vorschlag ausgesprochen.
- 4) **sub (7,59%)**
ausgehen (*неситити; преситити са радом*)
Das Licht ist [plötzlich] ausgegangen.
- 5) **sub dir (6,33%)**
ausziehen (*ујушити се, кренути куда, одселити се*)
Ich zog nach Berlin aus.

Остали запажени реченични обрасци су: *sub akk dir, sub akk exp, sub akk mod, sit prd, prp, prp prd, sub sit prp, sub akk prp prp* и *sub exp*. Наведени реченични обрасци далеко мање су заступљени у корпусу, те нису били у фокусу овог рада.

Установљено је да је *sub akk* (субјекатска допуна и допуна у акузативу) најзаступљенији реченични образац глагола префигираних компонентом *aus-* у анализираном корпусу. Овакву синтасичку реализацију има 32,91% глагола са префиксом *aus-*. Српски еквиваленти глагола ове категорије показују исти реченични образац, уз малобројна одступања. Изузетке представљају еквиваленти трију глагола полазног језика у корпусу, и то: *ausgeben, aussteigen* и *aussteilen*⁶.

6 а) **ausgeben** (у значењу 'делиити; разделиити; поделиити')
Alle geben Kleidung und Nahrungsmittel (an die Flüchtlinge) aus. sub akk (prp)

Примећено је да се творбени модел српских еквивалената начелно подудара са лексемама полазног језика. Еквиваленти су најчешће такође префиксалне творенице изведене творбеним префиксима *из-* или *од-*. Како су лексеме по правилу полисемантичне, сви гаголи разложени су на семеме пре анализирања синтаксичке и семантичке валентности. Ипак, имајући на уму сложеност односа еквивалентности, треба нагласити да се еквиваленти двају језика у оквиру овог рада могу одређивати на нивоу система, али ван њихове конкретне употребе. Тако су и, примера ради, лексикографски еквиваленти у речнику валентности М. Ђорђевића и У. Енгела потенцијални преводни еквиваленти, али избор лексеме циљног језика умногоме зависи од ширег контекста. Односи еквивалентности су исувише комплексни да би се истраживањем овог обима могло утврдити да ли се у српском језику увек могу јавити еквивалентне структуре са префиксом *из-* или *од-*.

Мора се имати у виду да добијени резултат засигурно делимично почива и на чињеници да је образац *sub akk* уопште веома чест како у немачком, тако и у српском језику. Осим тога, треба скренути пажњу на следећи проблем који се јавља при анализи глагола. Ако се, као у овом случају, анализа ослања на глаголе наведене у речнику, прво се доводи у питање да ли су изабрани они глаголи који могу репрезентовати читаву класу, а затим да ли су глаголи адекватно раздвојени на појединачне семеме. Јасно је да се валентност може односити само на семеме, а никако на лексеме у целини. У речнику М. Ђорђевића и У. Енгела и електронском речнику валентности глагола „Das elektronische Valenzwörterbuch deutscher Verben E-VALBU” свака семема назначена је арапским цифрама, те, знајући да семантика неминовно утиче на начин реализације на синтаксичком плану, појединачне семеме могу се посматрати као посебни глаголи са различитим реченичним обрасцима и плановима, како је и поступано у овом раду.

У даље наведеним примерима⁷ 1а) и 1б) приказана је синтаксичка и логичко-семантичка валентност једног типичног представника категорије глагола са реченичним образцем *sub akk* на немачком језику и његовог лексикографског еквивалента на српском језику.

***ausnutzen* (искористијити/искоришћавати)**

1а) *Er hat die Gelegenheit [gut] ausgenutzt.*

Реченични план: *sub akk*

Семантика: *sub AGT*⁷fer; *hum inst zool*

akk AFFFer; –

Сви деле одећу и храну избежлицама. sub akk (dat)

б) ***aussteigen*** (у значењу 'напустијити/напуштати')

Er wollte (aus dem Projekt) aussteigen. sub (prp)

Хтео је да напусти пројекат. sub akk

в) ***asteilen*** (подели, (раз)дели, расподели, додели)

Anna teilte Süßigkeiten (an die Kinder) aus. sub akk (prp)

Ана је (деци) поделио слашкише. sub akk (dat)

7 Сви примери састављени су од стране аутора, уз ослањање на примере из следећих извора: Ђорђевић, Енгел 2009: М. Ђорђевић, У. Енгел, *Wörterbuch zur Verbvalenz: Deutsch-Bosnisch/Kroatisch/Serbisch*. München: Iudicum.; Кинхолд, Велман 1973: I. Kühnhold, H. Wellmann, *Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Das Verb*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.; *Das elektronische Valenzwörterbuch deutscher Verben E-VALBU*. <<https://grammis.ids-mannheim.de/verbvalenz>>. 5. 2. 2018.

16) *Он је [добро] искористио прилику.*

Реченични план: sub akk

Семантика: sub AGT^{***}fer; hum inst zool
akk AFFfer; –⁸

У оба примера може се установити не само истоветни реченични план, већ и иста семантичка валентност. Сателит у улози субјекатске допуне (семантичка улога – агентив) у оба језика претпоставља носиоца радње, живо биће (особу, животињу) или институцију, док је други актант допуна у акузативу (семантичка улога – афектив). Агентив и афектив не показују мутативно обележје, већ фунгирају као носиоци радње. Прави пасив (нем. *volles Passiv*, п.) може се реализовати и у немачком и у српском језику.

Ради илустрације понуђени су и следећи типични представници префигурисаних глагола са реченичним планом *sub akk*.

***aussprechen* (изразити/изражавати; изговорити/изговарати;
исказати/исказивати)**

2a) *Sie spricht ihre Meinung [offen] aus.*

Реченични план: sub akk

Семантика: sub AGT^{***}fer; hum
akk AFFeff

2б) *Она [отворено] изражава своје мишљење.*

Реченични план: sub akk

Семантика: sub AGT^{***}fer; hum
akk AFFeff

***ausziehen* (свући/свлачити; скинути/скидавати)**

3a) *Martin hat seine Jacke ausgezogen.*

Реченични план: sub akk

Семантика: sub AGT^{***}fer; hum
akk AFFmut

3б) *Мартин је скинуо јакну.*

Реченични план: sub akk

Семантика: sub AGT^{***}fer; hum
akk AFFmut

***ausmachen* (искључити/искључивати; угасити/засити)**

4a) *Er macht das Licht aus.*

Реченични план: sub akk

8 Објашњење коришћених ознака семантичких одлика, преузетих из двојезичног речника валентности глагола „Wörterbuch zur Verbalenz Deutsch-Bosnisch/Kroatisch/Serbisch” М. Ђорђевића и У. Енгела:

hum – човек, људско биће; inst – институција, zool – животиња;

AGT^{***} – могућ „прави пасив”; AGT^{**} – могућ само „генерални пасив”; AGT^{*} – најнижи степен агентивности, могућа само „топикализација”;

eff – агентив или афектив настају/нестају радњом означеном глаголом; mut – мутативност, агентив или афектив бивају промењени радњом (мењање својства/места); fer – агентив или афектив су носиоци радње;

LOCabl – полазно место.

Семантика: sub AGT^{***}fer; hum
akk AFFeff

46) *Он ђаси светило.*

Реченични план: sub akk
Семантика: sub AGT^{***}fer; hum
akk AFFeff

Анализом корпуса установљено је да 37,97% префиксалних глагола са компонентом *aus-* отварају место за препозитивну допуну, а 7,59% глагола ове категорије регирају директивну допуну. Ови подаци се могу довести у везу са семантичким одликама једне класе ове категорије глагола (локална функција, сигнализирање одаљавања). У том случају је обично реч о интранзитивним глаголима. Наведени подаци илустровани су примерима 5а), 5б), 6а) и 6б).

aussteigen (иџићи, излазиџи)

5а) *Er stieg (aus dem Zug) aus.*

Реченични план: sub (dir)
Семантика: sub AGT^{***}mut; hum, inst
prp LOCabl; obj: просторија inst

5б) *Он је иџаџао (из воџа).*

Реченични план: sub (dir)
Семантика: sub AGT^{***}mut; hum, inst
prp LOCabl; obj: просторија inst

Ако се посматра семантичка валентност, може се утврдити да актант у улози субјекатске допуне (семантичка улога – агентив) у наведеним примерима 2а) и 2б) и у српском и немачком језику има мутативно обележје (извршењем радње долази до промене својства, места), а препозитивна допунa има аблативно обележје, подразумева полазно место, порекло. Како је анализирани глагол интранзитиван, прави пасив (нем. volles Passiv, n.) не може се реализовати ни у српском ни у немачком језику, већ само тзв. генерални пасив (нем. generelles Passiv, n.) у немачком језику, а у српском тзв. „се-пасив”.

Префигирањем предлошко значење бива инкорпорирано у глагол, те се примећује да знатан број интранзитивних глагола са префиксом *aus-* у односу на базични глагол може показати редукуцију на синтаксичком плану, што илуструју следећи примери 6а) и 6б). Глагол *gehen* (у значењу ‘иџи/излазиџи куда’) отвара место за облигаторну субјекатску допуну и директивну допуну. Додавањем префикса *aus-* облигаторана директивна допунa базичног глагола постаје факултативна.

gehen (иџи/излазиџи куда)

6а) *Paul geht [heute Abend] ins Theater.* sub dir

Паул вечерас иџе у џозориџиџе. sub dir
ausgehen (иџаџи, излазиџи куда)

6б) *Paul geht [heute Abend] aus.* sub (dir)

Паул [вечерас] иџлази. sub (dir)...

На сличан начин понашају се и глаголски парови *reisen: ausreisen* и *steigen: aussteigen*. Базични глаголи *reisen* и *steigen* везују субјекатску и директивну допуну, док префигирањем компонентом *aus-* директивна допуна постаје факултативна (примери 7а), 7б) и 8а), 8б)).

***reisen* (пушоваати)**

- 7а) *Er ist nach Spanien gereist.* sub dir
Он је пушовао/ошпушовао (у Шпанију). sub dir
***ausreisen* (ошпушоваати)**
- 7б) *Er ist ausgereist.* sub (dir)
Он је ошпушовао. sub (dir)
***steigen* (сићи/силазити; њојети се/иети се)**
- 8а) *Er ist vom Fahrrad gestiegen.* sub dir
Сишао је са бицикла. sub dir
***aussteigen* (изаћи/излазити; сићи/силазити)**
- 8б) [*An der nächsten Haltestelle*] *müssen Sie (aus dem Zug) aussteigen.* sub (dir)
[На следећој станици] мораће изаћи (из воза). sub (dir)

Уколико се посматрају транзитивни глаголи, може се установити да префигирањем долази и до проширења синтаксичке структуре. У примеру 9а) глагол *rechnen* транзитиван је глагол који регира једну облигаторну допуну – субјекат, док је друга допуна у акузативу факултативна. Додавањем префикса *aus-* мења се реченични план базичног глагола – допуна у акузативу постаје облигаторна (пример 9б)). У примерима 10а) и 10б) се такође може приметити да допуна у акузативу префигирањем стиче статус облигаторне допуне. Пример 10б) илуструје поменута малобројна одступања српских еквивалената у корпусу у односу на синтаксичку реализацију полазних глагола. Еквивалент глагола *austeilen* уместо препозитивне факултативне допуне полазног глагола регира факултативну допуну у дативу.

***rechnen* (рачунаати)**

- 9а) *Er rechnet (die Differenz) [an der Tafel].* sub (akk)
Он рачуна (разлику) [на табли]. sub (akk)
***ausrechnen* (израчунаати/израчунавати)**
- 9б) *Er rechnet die Differenz [an der Tafel] aus.* sub akk
Он израчунава разлику [на табли]. sub akk
***teilen* (поделити, дати коме део свој власништва)**
- 10а) *Sie hat (ihr Vermögen) (mit den Armen) geteilt.* sub (akk) (prp)
Она је своју имовину поделила (са сиромашнима). sub akk (prp)
***austeilen* (поделити, (раз)делити, расподелити, доделити)**
- 10б) *Anna teilte Süßigkeiten (an die Kinder) aus.* sub akk (prp)
Ана је поделила (деци) сластикише. sub akk (dat)

С друге стране, глаголи који регирају препозитивну допуну префигирањем могу постати транзитивни, те отварају место за допуну у акузативу наместо препозитивне допуне базичног глагола. На овај начин понашају се и глаголски парови *lachen: auslachen* и *schalten: ausschalten* (примери 11а), 11б), 12а) и 12б)).

***lachen* (смејати се коме, чему)**

- 11a) *Alle Kollegen lachen über ihn.* sub prp
Све колеџе му се смеју. sub dat
***auslachen* (исмевајати кога, шта)**
- 11б) *Alle Kollegen lachen ihn aus.* sub akk
Све колеџе га исмевају. sub akk
***schalten* (укључити, погесити (шта) на одређену функцију)**
- 12a) *Er hat das Gerät auf gewünschte Funktion geschaltet.* sub prp
Погесио је уређај на жељену функцију. sub prp
***ausschalten* (искључити шта)**
- 12б) *Er hat das Gerät ausgeschaltet.* sub akk
Искључио је уређај. sub akk

Закључак

Са становишта депенденцијалне глаголске граматике (ДГГ) и теорије валентности, у практичном делу рада извршена је контрастивна анализа синтаксичке и логичко-семантичке валентности немачких префиксалних глагола са компонентом *aus-* и њихових еквивалената у српском језику. У фокусу је био опис реченичних образаца и реченичних планова префигираних глагола немачког језика са компонентом *aus-* и њихових еквивалената у српском.

Анализом ове групе глагола немачког језика утврђени су најфреквентнији реченични обрасци и наведени њихови типични представници. Установљено је да је најзаступљенији реченични образац *sub akk* (субјекатска допуна и допуна у акузативу). Из спроведених истраживања следи да овакав начин реализације на синтаксичком плану има 32,91% глагола из корпуса са префиксом *aus-*, и да се реченични обрасци њихових еквивалената на српском језику готово увек подударају.⁹ Посматрајући семантичку валентност, утврђено је да је расподела семантичких улога сателита и способност грађења пасива у немачком и српском језику истоветна у обрађеним примерима.¹⁰ Стога се може извести закључак да постоје знатне сличности унутар језичког пара немачки–српски у погледу синтаксичке и логичко-семантичке валентности немачких префиксалних твореница са компонентом *aus-* и њихових кореспондената у српском језику.

Како је у раду био од важности однос између синтаксе, семантике и творбе речи, пре саме анализе валентности дат је приказ семантичких група префиксалних глагола са компонентом *aus-*. Анализом је потврђена претпоставка да значењске групе консеквентно показују сличност на синтаксичком плану. У раду је пажња посвећена и променама синтаксичке структуре које настају као последица префигирања мотивног глагола. Примећено је да долази до замене класа допуна, проширења, као и до редукције валентности.

Мора се имати у виду да добијени резултат, из ког произилази закључак да је код ове класе обрађених префигираних глагола најзаступљенији реченични образац *sub akk*, делимично почива и на чињеници да је овај реченични образац уопште веома заступљен како у немачком, тако и у српском језику. Такође, треба

⁹ Изузеци су наведени у фусноти 6 на странама 6 и 7.

¹⁰ Изузеци су наведени у фусноти 6 на странама 6 и 7.

напоменути да је могуће да би резултати у одређеној мери варирали уколико би за анализу био коришћен други корпус. Стога би у наредним истраживањима било потребно проверити добијене резултате коришћењем другог, по могућству обимнијег корпуса. Осим тога, требало би извршити анализу и осталих класа префиксалних глагола, што предвиђени обим овог рада није дозвољавао.

Литература

- Алановић 2012: М. Алановић, Допуне и додаци. Између обавезности и испуствости, Нови Сад: *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XXXVII, 145–162.
- Велке 2011: К. Welke, *Valenzgrammatik des Deutschen: Eine Einführung*. York: Walter de Gruyter.
- Глик 2000: Н. Glück, *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart, Weimar: Metzler.
- Ђуровић 2011: А. Ђуровић, *Grundfragen der deutschen Syntax*. Београд: Филолошки факултет.
- Енгел et al. 1986: U. Engel et al., *Kontrastive Grammatik deutsch-serbokroatisch*. München: Otto Sagner.
- Енгел 2009: U. Engel, *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: Erich Schmidt Verlag
- Енгел et al. 2012: U. Engel et al., *Deutsch-serbische kontrastive Grammatik. Teil I: Der Satz*. München: Verlag Otto Sagner.
- Кинхолд, Велман 1973: I. Kühnhold, H. Wellmann, *Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Das Verb*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
- Костић Томовић 2013: Ј. Kostić Tomović, *Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku*. Београд: FOKUS.
- Мразовић 1986: Р. Mrazović, Реценични образци у немачком и српскохрватском језику. *Zagreb: Filologija*, 14., 233–245.
- Срдић 2010: S. Srdić, Теорија валентности и лексикографија. *Nikšić: Riječ*, 4., 47–59.
- Станојчић, Поповић 2008: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамађика српског језика за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Флајшер, Барц 2007: W. Fleischer, I. Barz, *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Хелбиг 1992: G. Helbig, *Probleme der Valenz – und Kasustheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Хелбиг, Шенкел 1969: G. Helbig, W. Schenkel, *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: Bibliographisches Institut.

Речници (корпус)

- Ђорђевић, Енгел 2009: М. Ђорђевић, U. Engel, *Wörterbuch zur Verbvalenz: Deutsch-Bosnisch/Kroatisch/Serbisch*. München: Iudicum.
- Das elektronische Valenzwörterbuch deutscher Verben E-VALBU*. <<https://grammis.ids-mannheim.de/verbvalenz>>. 5. 2. 2018.

VALENZ DER VERBEN MIT DEM PRÄFIX AUS- IM DEUTSCHEN UND IHRER ÄQUIVALENTE IM SERBISCHEN

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit wird aus der Perspektive der Verbdependenzgrammatik eine kontrastive Valenzdarstellung der Präfixverben mit der Komponente aus- im Deutschen und ihrer Äquivalente im Serbischen gegeben. Die kontrastive Analyse wurde anhand des Korpus durchgeführt, das aus den im Wörterbuch zur Verbvalenz Deutsch-Bosnisch/Kroatisch/Serbisch von Miloje Đorđević und Ulrich und im elektronischen Valenzwörterbuch E-VALBU des IDS Mannheim aufgelisteten Verben mit dem Präfix aus- besteht. Das Ziel der Arbeit ist, die Ähnlichkeit der syntaktisch-semantischen Realisierung der Präfixverben im Deutschen und ihrer Äquivalente im Serbischen darzustellen. Außerdem werden die Valenzänderungen geschildert, die als Folge der Präfigierung des Basisverbs entstehen. Es werden alle Satzmuster festgelegt, die bei dieser Verbklasse in beiden Sprachen zu finden sind. Besondere Aufmerksamkeit wird dem Satzmuster sub akk geschenkt, das im Korpus am häufigsten vorkommt.

Schlüsselwörter: Valenz, Präfix aus-, kontrastive Analyse, Satzmuster, Satzbauplan

Jovana Stojanović

Сања Коларевић¹
Београд

ПРЕФИКСИ СА ЗНАЧЕЊЕМ ДИРЕКТНЕ ПРОСТОРНЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈЕ У РУСКОМ ЈЕЗИКУ

У нашем раду бавимо се анализом творбених начина за изражавање просторних односа, односно значењима префикса код префиксалних глагола. Корпус рада чине примери из електронског корпуса руског језика. Анализом корпуса описујемо ексцерпирани примери и дајемо кратко објашњење датог стања. Просторна значења се изражавају на свим језичким нивоима. Са творбеног становишта просторна значења изражавају се помоћу префикса и суфикса. У центру наше пажње су префикси. Префикси усмеравају кретања глагола и на тај начина показују просторну локализацију. Од префикса зависи каква конструкција додатно конкретизује просторни однос објекта локализације.

Кључне речи: префикси, просторна локализација, просторни односи, глаголи, руски језик

Познато је да је језичка структура условљена животним простором. У складу са антрополошким истраживањима види се утицај природног животног простора на језик. Различитим подјезичким системима изражавају се просторни односи: предлозима, прилозима, придевима, именицама, глаголима. Просторни односи реализује се како на синтаксичком нивоу тако и на морфолошком и творбеном.

У српској русистици велики значај проучавању просторних односа у језику дао је П. Пипер (Пипер 1977–1978; 1983; 2001; 2014). Он је издвојио просторне метафоре у језику, али и простор у тексту. Сагледао је метајезички простор у којем се сама локализација посматра као метафора. Његов рад на проучавању заменичких прилога наставио је Л. Меденица (Меденица 2012; 2013) у проучавањима незамењеничких прилога.

У нашем раду бавимо се анализом творбених начина за изражавање просторних односа, односно значењима префикса код префиксалних глагола. Корпус рада чине примери из електронског корпуса руског језика. Префикси које обрађујемо су *в-*, *вз-*, *вы-*, *из-*, *пере-*. Два префикса припадају групи која упућује на адлативну локализованост, два на аблативну и један на перлативну локализованост.

1. Претходна истраживања

У савременој лингвистичкој русистици семантичка категорија простора је једна од категорија која се највише проучавала. Највећи допринос теорији просторне локализације у српској русистици дао је П. Пипер, бавећи се заменичким прилозима и предлошко-падежним конструкцијама. Описом незамењеничких прилога са просторним значењем у српском и руском језику бавио се Л. Меденица.

1 kolarevic.sanja1610@gmail.com

У оквиру теорије просторних локализација неопходно је разликовати објекат локализације, оријентир и локализатор. (Пипер 1977–1978). Просторни односи се према Гаку (Гак 1998) могу представити као $As + V + pr (R) + Bl$. Објекат локализације обележен је са *A*. У реченици најчешће има функцију субјекта (*s*), *V* је глагол, *pr* је прилог који указује на оријентир *R*. *B* је локализатор који у реченици најчешће има функцију прилошке одредбе за место (*l*). Објекат који се просторно одређује је објекат локализације. Локализатор просторно одређује објекат локализације, а однос у простору између објекта локализације и локализатора је оријентир. Објекат локализације одређује се у односу на простор без оријентира, преко локализатора, али тај однос је изражен у односу на простор уопште, па се тако објекат локализације одређује преко оријентира на простор локализатора. Оријентир може бити и неки други део локализатора (простор изван локализатора, где оријентир може бити одређен предњом-задњом страном локализатора). Према Пиперу, постоје два општа типа оријентира: унутрашњи оријентир (инхерентни део локализатора) и спољашњи оријентир („продужени локализатор”, тј. део простора одређен неким делом локализатора помоћу којег се локализује неки трећи део простора) (Пипер 2001: 84).

Оријентир представља саставни део локализатора који се рефлектује као унутрашњи (непосредни) и спољашњи (посредни) оријентир. Оваква подела се реализује у односу оријентир – објекат локализације. Поред тога постоји однос оријентир – локализатор, где је тај однос сталан и оријентир се не може третирати као објекат. Тада говоримо о статичком аспекту локализације и динамичком аспекту.

Одређеном чињеницом да се објекат локализације схвата као објекат који може да мења свој однос према оријентиру и локализатору, да не буде само објекат који је локализован (*Човек је на мосту* – локативност) него и такав који постаје локализован (*Човек долази на мост* – адлативност), или престаје да буде локализован (*Човек одлази са моста* – аблативност). Најзад, објекат локализације може да буде локализован тако да је при томе релевантна промена његовог односа према крајњим, граничним тачкама оријентира (*Човек иде преко моста* – перлативност). (Пипер 2001: 24)

Према критеријуму смера кретања перлативност је неутрална јер може да се односи на правац кретања, али не и на смер кретања објекта локализације према оријентиру. Адлативност и аблативност представљају еквиполентну опозицију јер се односе на процес локализације у одређен оријентир (адлативност) или процес локализације из одређеног оријентира (аблативност).

Објекат локализације може да мења свој место у простору. У том случају се утврђује какав је смер његовог кретања у односу на локализатор. Имајући у виду однос објекта локализације и оријентир, разликујемо адлативност (приближавање оријентиру), аблативност (удаљавање од оријентира), перлативност (пресецање оријентира) и локативност (одсуство промене односа између објекта локализације и локализатора).

У том аспекту просторног одређивања објекта локализације највећу улогу у њеном одређивању у односу на простор има податак о кретању/мировању, односно смеру кретања у односу на локализатор, те се такав однос може назвати кинетичким односом. (Пипер 1977–1978, 2001)

Теорија семантичких локализација је посебна лингвистичка теорија у оквиру које се поједине семантичке појаве описују и објашњавају у светлу изоморфности и изофункционалности семантичких категорија, чији су облици испољавања многобројни случајеви изражавања непросторних значења средствима са

примарно просторним значењем (нпр. *на празник, на дан као на књиџу, на зид и сл.*). (Пипер 2001: 57)

Оно што обухвата концептуални апарат теорије семантичких локализација јесу појмови повезани са оријентационом страном у локализацији (интралокализација и екстралокализација, центар и периферија, проксиматност, дистрибутивност) и они који су одређени динамичком страном локализације; локативност (неизраженост динамичности), транслативност (једносмерна – аблативност и адлативност или без ограничења – перлативност).

Јединице које се употребљавају за денотирање просторних односа су предлози, прилози, придеви, именице (*nomina loci*), глаголи, заменице, али и неке друге врсте речи које не изражавају традиционално просторне односе, као нпр. бројеви.

Начини за изражавање просторних односа су морфосинтаксички и синтаксички граматички облици. Поред њих, просторно значење може бити изражено и лексички (придевима, глаголима и прилозима) или творбено (у оквиру префиксације глагола и именица).

2. Анализа префикса

У нашем раду бавимо се творбеним начинима изражавања просторног значења и то префиксима *в-*, *вз-*, *вы-*, *из-*, *пере-* са директним значењем просторне локализације у руском језику.

2.1. Префикс *в-*

Префикс *в-* означава усмереност кретања или радње ка унутра. Основно значење на које указује овај префикс је значење непосредне локализованости, односно значење локализованости унутрашњим делом локализатора. Овакав концептуални апарат теорије семантичких локализација у вези је са оријентационом страном локализације.

1. Вступа вперед спальню, спавших воной двух девок сшил ниткою очень крепко закосы, и так оставяюных, *вшел* в спальню и вылил гущу между дворянином и женою его.
2. Когда у меня будет шуба, я *войду* в лес, и никто меня не узнает.
3. В дом я *войду* один.
4. Саша *вбежал* в комнату, стал отирать Людку от матери.
5. Помедлив, он *вбежал* в болото, сразу погрузившись в него по бедра.
6. Подводчик подогнал к запасным путям, и солдаты и комендант станции помогли погрузить в товарный вагон гроб — его подняли и *вдвинули* в вагон.
7. Свет входил в помещение сквозь чуть приоткрытые створки ставен, как будто кто-то добрый, могущественный *вдвинул* в комнату сквозь окна, до самой противоположной стены, литые широкие доски чистого золота.

Примери показују да је кретање адлативно, односно објекат локализације се приближава локализатору. Кретање је од споља ка унутра. Управни глагол праћен је предлошко-падежном конструкцијом *в + акузатив* који појачава његово значење. Овакав поглед усмерен је на промену места у простору.

2.2. Префикс *вы-*

Префикс који показује супротно кретање, промену места у односу на локализатор у поређењу са префиксом *в-* и који указује на кретање од унутра ка споља је префикс *вы-*.

1. Я *выхожу* из комнаты, торжествуя... Но минут через пятнадцать я, обеспокоенная тишиной (уроки мы обычно делаем под музыку, так, чтобы гремело на весь дом), снова иду к его комнате.
2. Хватаю кипу бумаг, *выхожу* в коридор... сидят, голубчики.
3. — Хотя, ладно, можешь идти. Я *выхожу* на крыльцо школы. На улице темно.
4. После представления я *выхожу* из цирка и наталкиваюсь на какую-то старушку.
5. Я решила, что как-то это по-дурацки будет: *выйдем* мы на улицу, а там какая-нибудь корова в таком же костюме, как у меня.
6. Ирина вдруг испугалась, что он её действительно *выкинет* с седьмого этажа.
7. Не то чтобы меня *выбросили* из ресторана.

Префикс *вы-* има опште аблативно значења, односно указује да удаљавање објекта локализације од локализатора. Анализирајући горе наведене примере, уочено је да оријентир који прати префиксални глагол показује куда се наставља кретање објекта локализације. Унутрашња локализације изражена је и примерима *выхожу из цирка*, *выхожу из комнаты* и *выхожу в коридор*. У прва два примера говорнику је важно да је напустио одређену просторију, док је у трећем (*выхожу в коридор*) важно да је напуштањем просторија доспео у ново окружење, односно говорнику је битан циљ кретања. Површинска локализације исказана је у примеру *выхожу на крыльцо школы* и *выйдем мы на улицу*.

Човек је тај који према себи мења перспективу посматрања, а самим тим и објекат локализације, оријентир и локализатор. Поред тога, говорник сâм одређује циљеве свог исказа, што смо могли да видимо у горе наведеним примерима.

2.3. Префикс *пере-*

Префикс *пере-* означава кретање из једног места у друго и кретање кроз одређени простор или предмет или преко њих.

1. Так там мне предложили, очень тактично, *перейти* в другую школу, что к сожалению, сейчас большой дефицит препода. состава.
2. Судно *перешло* из реки в море.
3. Германия напала на Польшу, развязавтем самым Вторую мировую войну, части Красной армии *перешли* границу и заняли территорию.
4. Наконец на третий день, достигну в определённого совершенства, они *перешли* в маленькую комнату, где Володя располагался на кровати, Иегуди — настуле.

5. Мы поцеловались, обнялись, распрощались, и Слава побежал домой, а мы *йерешли* улицу и тихо двинулись по направлению к отелю.
6. Однако же все-таки *йереехал* в Гомбург, и вот уже месяц, как я здесь...
7. Думалось, не могло быть иной цели в этом неприкаянном путешествии по рельсам, как *йерейтии* железную дорогу, но маленький человек уводил своих раскисших спутников всё дальше по направлению движения поездов.

Управни глагол са овим префиксом прати конструкција са беспредложним акузативном (*йерейтии железную дорогу, йерешли улицу, йерешли границу*) која има перлативно значење. Конструкције са предлогом *в* и акузативом имају значење адлативности (*йерешли в маленькую комнату, йерейтии в другую школу*), где поред перлативног значења говорник истиче коначни циљ свог кретања, док је помоћу конструкције са предлогом *из* и генитивом изражена аблативност (*йерешло из реки*) и полазна тачка говорника.

2.4. Префикс *вз-*

Префикс *вз-* указује на кретање објекта локализације ка врху. Основно значење овог префикса је значење вертикалне локализованости када је оријентир одређен горњом страном локализатора.

1. Он *взбегал* по ступенькам на террасу, вынимал из согретого солнцем портфеля какой-нибудь рулет или кекс с изюмом, садился в обшарпанное кресло с львиной мордой на ручке.
2. Галя *взбегаеи* на крыльцо и сталкивается с ними.
3. Тот самый Виктор Дмитриевич, вызывающий опасения пенсионер, пружинисто *взбегаеи* на школьное крыльцо, на плече у него — велосипед, на лице — улыбка.
4. Оббивает подкидную доску — и *взлетшаеи* вверх.
5. Полёт над быдлом: оно садится на стакан, а ты в чистом и белом *взлетшаеишь* к солнцу, ты весь дитя добра и света!
6. *Взъехав* на высоту, откуда в последний раз открывается вид на долину Дуэро, царь прощается с Гренадой, которая при закатных лучах кажется ему разубранной взолото и пурпур.
7. «Приехали к такой горе: ни *взойтии*, ни *взъехатиь* на эту гору; ни строенья, ничего нету, только одна гора».

У примерима у којим после глагола следи конструкција *к + датив*, изражено је адлативно значење. Семантичка компонента у конструкцијама *на + акузатив* указује на површинску локализацију. У датим примерима префикс одређује кретање објекта локализације, а предлошко-падежна конструкција, на који начин је оријентисан објекат после кретања.

2.5. Префикс *из-*

Синонимично значење значењу префикса *вы-* поседује и префикс *из-*. Он показује кретање из унутрашњости ка спољашњости. Поред овог значења, овај

префикс има још једно просторно значење које указује на кретање које се простире у свим правцима.

1. *Извездил* подмосковье, Тульскую область и познакомился с людьми у которых там хозяйство.
2. Я Америку *извездил*, когда уже перестал быть президентом.
3. Внутри поселился кольчатый жирный червь и точит, *изведаёт* плод изнутри, наращивая себе жирные складки, оставляя гниющую сердцевину.
4. Иван *извлёк* из кармана маленькую рулетку.
5. Как-то неуклюже *извлекла* из-под стола бутылку кефира и по-домашнему укутанную в чистую белую тряпицу булку с крапинами изюма.
6. Георгий Николаевич, но они давным-давно *изгнаны* из органов.
7. Согласно легенде он *изгнал* с острова всех змей, которых в Ирландии действительно нет.

Када управни глагол у виду допуне има именицу у акузативу, можемо рећи да је реч о адлативном значењу. У случају када је префиксални глагол праћен предлогом *из*, оваква конструкција појачава значење удаљавања објекта локализације од локализатора. За удаљавање са површине локализатора користи се конструкција са предлогом *с* и генитивом. Динамички аспект изражава се и управним глаголом са префиксом *из-* и предлошко-падежним конструкцијама (*извлёк из кармана, извлекла из-под стола*). Поред примарног значења префикса *из-*, занимљиво је да глаголи кретања са ови префиксом имају значење кретања у свим правцима.

Префикси *вы-* и *из-* имају функцију изражавања општег аблативног значења, у чијим су оквирима могуће уже семантичке или стилске разлике.

3. Закључна размишљања

Теорија семантичких локализација пружа могућности у описивању и објашњавању структурирања и функционисања граматичких система. У центру теорије семантичких локализација се налазе објекат локализације, локализатор и оријентир. Човек је тај који мења објекат локализације, локализатор и оријентир.

Просторна значења се изражавају на свих језичким нивоима. Са становишта творбеног нивоа просторна значења се изражавају помоћу префикса и суфикса. Глаголи кретања показују динамички аспект локализације.

Префикси усмеравају кретања глагола и на тај начина показују просторну локализацију. Од префикса зависи каква конструкција додатно конкретизује просторни однос објекта локализације.

Литература

- Гак 1998: В. Г. Гак, *Языковые преобразования*, Москва: Школа «Языки русской культуры».
- Меденица 2012: Л. Меденица, *Контрастивни опис незаменичких прилога са просторним значењем у руском и српском језику*. Београд: *Славистика XVI*, Славистичко друштво Србије, 168–174.

- Меденица 2012: Л. Меденица, Просторна локализација незаменичким прилозима у руском и српском језику. Нови Сад: *Зборник Мајице српске за славистику*, 81: 221–228.
- Меденица 2013: Л. Меденица, Незаменички прилози са просторним значењем у руском и српском језику. Београд: *Славистика XVII*, Славистичко друштво Србије, 308–313.
- Пипер 1977–1978: П. Пипер, *Обележавање просторних односа предлошко-падежним конструкцијама у савременом руском и савременом српскохрватском језику*. Прилози проучавању језика књ. 13–14, стр. 1–51.
- Пипер 2014: П. Пипер, *О простору у српској језичкој слици света*, *Slavistična revija*, 3, стр. 275–294.
- Piper 1983: P. Piper, *Zamenički prilozi (stramatički status i semantički tipovi)*, Novi Sad: Institut za strane jezike i književnost.
- Piper 2001: P. Piper, *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Извор

Електронски корпус: *Национальный корпус русского языка* (<http://www.ruscorpora.ru/>) 7. 2. 2018.

PREFIXES WITH THE MEANING OF DIRECT SPATIAL LOCALIZATION IN THE RUSSIAN LANGUAGE

Summary

In our paper we deal with analysis of the ways of word formation for expressing spatial relations, i.e. meanings of prefixes in verbs with prefixes. The corpus of the paper consists of examples taken from electronic corpus of Russian. We explain examples in question through analyzing them and we provide with a short explanation. Spatial meanings are expressed on all linguistic levels. From the word formation point of view, spatial meanings are expressed by prefixes and suffixes. Focus of our attention are prefixes. They direct the motion of the verbs and in thus depict spatial localization. The structure which additionally clarifies the spatial relation of the object of localization depends on the prefix.

Key words: prefixes, spatial localization, spatial relations, verbs, Russian language

Sanja Kolarević

Сандра Савић¹
Филозофски факултет у Нишу

ИМЕНИЦЕ СУБЈЕКТИВНЕ ОЦЕНЕ У РОМАНУ *КОРЕНИ*

Предмет истраживања су деминутивне и аугментативне именице у роману *Корени* Добрице Ђосића. У раду ће бити разматране и именице са нијансом хипокористика и пејоратива, као и то да ли именица може имати деминутивни облик, а са собом носити пејоративно значење или, са друге стране, аугментативни облик, а позитивно значење. Циљ рада јесте да се прикаже заступљеност субјективних именица у роману и њихова функција. Аналитичком и корпусном методом дошло се до закључка да употреба деминутива и аугментатива зависи не само од садржаја творбене основе него и од прагматичких момената.

Кључне речи: деминуција, аугментација, експресивно значење, творба речи

1. Увод

Предмет истраживања су деминутивне и аугментативне именице у роману *Корени* Добрице Ђосића, као и именице са додатним значењем хипокористика и пејоратива.² На корпусу ћемо преиспитати да ли именица може имати деминутивни облик, а нијансу пејоратива, или аугментативни облик, а позитивно значење.

Ове именице се на плану деривације, значења и употребе издвајају као посебне творбене категорије.³ Именице ће бити класификоване према роду (мушком, женском и средњем) и према карактеристичним суфиксима којима се граде попут суфикса: *-ић*, *-ица*, *-ка*, *-це*, *-че*, *-ина*.

Циљ истраживања је да се на основу анализираниог корпуса деминутивних и аугментативних именица са творбеног и семантичког аспекта покаже њихова заступљеност у изабраном роману из двадесетог века, а самим тим укаже и на њихову функцију у роману. Постављена је хипотеза да ће именице субјективне оцене бити заступљене у великом броју јер је у питању роман о породичним односима, који су приказани кроз призму субјективних ставова ликова.

1 sandrasavic0302@gmail.com

2 Ове именице у литератури се наводе као именице субјективне оцене. Како наводи Душанка Мирић (2000: 346), оне се тичу релативно уског круга именица „које се тематски односе на предмете свакодневне употребе у домаћинству, на храну и младунчад домаћих животиња, дакле на сферу којој се остварује присан свакодневни контакт и отвара могућност испољавања субјективног, па и емоционалног односа према објектима ставрности”.

3 „С обзиром да је суфиксација основно средство грађења именичких деминутива и аугментатива, а да су суфикси који се додају њиховим основама творбене морфеме чија је основна функција семантичка модификација основне именице, деминутиве и аугментативе ћемо анализирати управо према суфиксима помоћу којих се граде” (Јовановић 2010: 7).

2. Теоријске основе – деминуција и аугментација

У домаћој граматичкој литератури творба речи⁴ дуго је посматрана као део морфологије, „имајући у виду чињеницу да грађење речи на основама других речи подразумева промену њихове морфемске структуре” (Јовановић 2010: 14).

Гордана Штасни наводи да је услед веома уопштено постављеног заједничког предмета проучавања, а то су речи, проистекло поистовећивање творбе речи и морфологије, као и посматрање творбе као морфолошке поддисциплине. Супротстављајући своје мишљење таквом, даље истиче да се „морфологија у ужем смислу бави променљивим врстама речи, односно морфолошким структурама граматичких облика променљивих врста речи и парадигматским системима који оне чине. Творба речи се не бави речима као таквим, него твореницама, односно оним врстама речи чији су чланови, у већој или мањој мери, настали, настају и даље, разним процесима творбе речи” (Штасни 2008: 14).

Као битни појмови творбе речи издвајају се деминуција и аугментација.⁵ У зависности од контекста у којем ће се употребити, може доћи и до конфронтирања компонента које се везују за ове појмове. С тим у вези, јавиће се тенденција да се одређене деминутивне лексеме реализују погрдно и са нијансом пејоратива, а да се аугментативне лексеме реализују афирмативно.

Што се тиче семантичке структуре, семантичко језгро се може преформулисати квантитативним значењем „мали узрастом или величином”, код деминутива и „велики узрастом или величином”, код аугментатива. Али се око семантичког језгра могу формулисати и квалитативна значења попут „безначајан, ништаван”, или „незграпан, груб, глуп”. На пример: деминутив *човечић* квантитативно јесте „човек мали узрастом или величином”, али квалитативно носи и примесу безначајности и ништавности.

Деминуција и аугментација представљају и експресивна језичка средства, с обзиром на то да је употреба ових облика у вези са говорником и језичком ситуацијом, тј. у вези са говорниковом намером и његовим комуникативним циљевима. То представља један од разлога зашто се при употреби деминутива појављује и хипокористичност, која је посебно својствена деминутивним именицама (Јовановић 2010: 27). Аугментативима је својствена пејоративност која носи негативан говорников став према некоме или нечему. Мада то није условно и увек тако. Тако, на пример, аугментатив *људина* реализује позитивно значење.

3. Анализа корпуса

3. 1. Деминутивни⁶

Како деминутивне именице углавном задржавају род мотивне именице, оне ће у раду бити класификоване према роду, али и према карактеристичним суф-

4 Код нас су се одавно почели објављивати радови посвећени дериватолошким истраживањима, попут: *Творбе речи у савременом српском језику I* и *Творбе речи у савременом српском језику II* професора Ивана Клајна, *Творба именица у српском језику* Боже Ђорића.

5 „Деминуција и аугментација у српском језику подразумевају два творбена типа: суфиксацију и префиксацију. Деминуирање и аугментирање речи помоћу суфикса и деминуирање и аугментирање речи помоћу префикса представљају две различите појаве и због тога се не јављају у подједнакој мери код свих врста речи” (Јовановић 2010: 24).

6 Како наводи Ирена Грицкат (1995: 1–2), „Деминутиви су морфолошка категорија, која примарно денотира умећење, међутим, из тога израњају вишедимензионалне модификације, а оне се, видећемо, остварују не само под дејством контекстуалне (или стилске) ситуације, како би се најпре

иксима којим се граде. Аугметативне именице углавном су граматичког женског рода, па ће ове именице бити класификоване само према суфиксима.

3. 1. 1. Деминутивне именице мушког рода

У ексцерпираној грађи налазимо двадесет и шест именица мушког рода. Скоро све именице творене су суфиксом *-ић*, а само једна суфиксом *-ак* (*орашак*) Забележен је и случај перинтеграције, тј. ширења суфикса *-чић*⁷ (у примеру *бикчић*).

Суфикс *-ић*⁸ је најпродуктивнији суфикс којим се граде деминутивне именице мушког рода. „У поређењу са другим суфиксима који учествују у творби деминутива именица мушког рода, суфикс *-ић* (*-чић*) је чвршће задржао деминутивну функцију, због чега ређе учествује у лексикализацијама и терминологијацијама” (Јовановић 2010: 37).

Елемент **ч** у варијанти *-чић* добијен је перинтеграцијом код изведеница типа *бријачић* (од именице *бријач*), *ђачић* (од именице *ђак*⁹), а затим се, као део проширеног суфикса, аналошки додавао основама код којих није било фонетских услова за његово настајање, као у примерима типа *динарчић*, *краљчић*, *позорчић*.

У роману *Корени* забележен је један пример са перинтеграцијом. У питању је именица *бикчић*:

Аћим се прислони на ограду тора. Играју се два шарена *бикчића* (К: 188¹⁰).

Деминутиви са суфиксом *-ић* граде се од именица мушког рода са нултим наставком. Овим суфиксом деминуирају се именице које означавају људска бића, животиње, као и именице којима се означавају предмети, појаве, апстрактни појмови.

Такве су именице: *кружић*, *комадић*, *венчић*, *пањић*, *жарић*, *шаласић*, *облачић*, *мехурић*, *пошочић*, *комадић*, *мосић*, *жбунић*, *листић*. Ове именице означавају деминутиве разних предмета, појава и појмова.

То су у роману следећи одломци:

И напрегнуто се загледа у ноћ ускомешану црвеним *кружићима* и зеленклатим искрама што се стално пале и гасе на мокрим рубовима зеница (К: 13); Није га брига што је та ливада његовог оца, где је некада лежећи у кукурузу прежао сатима да види гола колена девојака што су пластиле сено, све је ово радост у *комадићима* расејаним у блату (К: 38). Моја соба, рече гласно, а зимски мирис воћа и сувог ливадског цвећа у *венчићима* на зидовима и стари мирис ове собе, само ове собе на свету, потече, њим, свим жилицама као крв (К: 42). То су шкрбави *пањићи* посечених глогова (К:

претпоставило. Семантички спектар је овде велики – оно ставрно може бити мало, учљиво мало за своју врсту, недовршено и сл. – па до разних повољних и неповољних објективно или субјективно датих судова. У претежном броју случајева појављује се хипокористичност, потврда симпатије, милоште...”

7 Борис Марков у свом раду о *Именицама с наставцима -че и -чић* наводи да се наставак *-чић* сматра дериватом наставка *-ић*. У даљем тексту подвлачи да се *-ић* у неким примерима додавао и именицама на *-че*, чиме је контаминацијом са *-ић* добијем наставак *-чић* (1960: 242). Стевановић (1952: 7) сматра да и један и други наставак дају исто значење и да се ради о једном истом наставку, те наставак *-чић* није ништа друго него наставак *-ић*.

8 „За разлику од наставка *-че*, код којег су се из основног значења извојиле друге, секундарне, али данас врло карактеристичне нијансе, *-ић* или *-чић* је углавном задржао своје основно, деминутивно-хипокористично значење” (Марков 1960: 243). Михајло Стевановић узрок преовладавања наставка *-ић/-чић* у служби деминутива налази у томе што се деминутивно значење других наставка, посебно *-ац* и *-ак*, постепено губило у другим значењима (1952: 9).

9 У деминутиву *ђачић* извршена је палатализација.

10 Због великог броја примера, цитати из романа *Корени* биће обележени на горе указан начин.

80). Мисао му изгорела у *жарићу* сузе што се одмах осушила у оку (К: 83). Корито се смањило и она, у *облачићу* паре, виде на својим рукама дете, голо и дебелушкasto (К: 105). Тешко и гласно је дисала загледана у ниску пепељастих *мехурића* поређаних на површини воде уз корито (К: 107). *Жбунићи* ситног и мирног пламења (К: 261). Није отац но багрем, расцветао се а само неколико *листвића* има (К: 287).

Овај суфикс плодан је и у творби именица које означавају људска бића, делове тела и животиње. У роману то су следећи примери:

Ја сам цар – *царић*, ухватиш ме за репић (К: 84). ... да удави у слатку врелу ракију све те *црвиће* што гмижу по глави... (К: 84). Љуби га по грудићима, *сипомачићу* и табанима (К: 105). Кад бих вама оставио имање, ви не би дали Вукашиновој деци, мојим *унуцићима*, ни грозд да поједу, ни шљиву да откину (К: 114). Десетак жутих пловчића дошепа до његових ногу (К: 222). ... па су бубице бели *лейширићи* што стално дрхтуре (К: 275).

Све ове творенице изведене су од именица мушког рода које се завршавају нултим суфиксом, без обзира на значењску класу којој основна именица припада. Међутим, у грађи је забележена именица средњег рода која у једнини има суфикс *-е*, а која припада одређеној семантичкој класи „млада животиња, младунчад” (Јовановић 2010: 40). То је деминутив *говечић* од именице говече у следећем примеру:

Људи у црним сукненим доламама, псују свеце и тојагама млате мршаве *говечиће* што роговина царају по врзинама, штрпкајући ужутело бусење (К: 203).

Деминутиви којима се именују људи разликују се по својим семантичким карактеристикама од деминутива који реферишу на предмете или појаве.¹¹ Наиме, у семантици људских односа нису примарни садржаји размере „мало, умањујуће”, него садржаји односа „позитивна или негативна оцена”. У домену друштвених односа размера „умањујуће” концептуализује се као параметар вредновања, оцене, који се код деминутива са значењем занимања, статуса, особине и сл. реализују у смислу компонената „лош, безначајан, никакав” (Јовановић 2010: 44). У овом роману забележен је један такав пример¹²:

Сада из службе отпуштају јадне *учићелчиће*, а што да не отпусте мог сина? (К: 46).

Ова лексема потврђује вредносно-емотивни став говорника према особи која је именована деминутивом, те је у лексеми *учићелчић* присутна метафоричка пејорација, а избором форме умањенице само се јаче истиче аксиолошки суд (Јовановић 2016: 121).

3. 1. 2. Деминутивне именице женског рода

Деминутивне именице женског рода врло су продуктивне у српском језику. У великом броју забележене су и у роману *Корени*. Највише именица творено је суфиксом *-ица*, који спада међу најпродуктивније деминутивне суфиксе у са-

11 „Приметили смо да многе деминутивне именице које као архисему имају компоненту ‘човек’ не реферишу на физички малог човека, на оног ко је ситног раста, нити човека према коме осећамо симпатију, наклоност, већ је њихов денотат човек према коме осећамо презир, који је недорастао професији чији је представник, друштвеној улози коју има, чину који поседује и сл.” (Јовановић 2016: 119).

12 Када су у питању деминутиви чији су денотат представници одређеног занимања/професије, запажамо да субјекат именовања има начелно афирмативан став према датом занимању, а његова критика усмерена је према неком конкретном појединцу, по правилу недораслом професији коју обавља (Јовановић 2016: 123).

временом српском језику. Деминутиви са суфиксом *-ица*¹³ најчешће се граде од именица женског рода које се завршавају на самогласник *-а*. Како наводи Владан Јовановић „једна од најважнијих деривационо-фонетских особености деминутива са суфиксом *-ица* тиче се напоредне употребе деминутива код којих је изостала палатализација, као што су *ногица*, *рукица*¹⁴, с једне стране, и демутива са извршеном палатализацијом *ножица*, *ручица*, с друге стране” (2010: 58).

У ексцерпираној грађи забележен је велики број примера деминутивних изведеница творених овим продуктивним суфиксом. Међутим, нису забележени примери са неизвршеном палатализацијом, тј. са хипокористичком функцијом консонанта *к*.

Деминутивне изведенице, између осталих, су следеће:

Мислим, пуцкају *кошчице* риба (К: 7); „И како да човек, раб божји, не буде све и свашта у овој Србијици... (К: 10); Ово мало *земљице* око Морава једва се напуни народом, па се брзо искрсне и расте преко Саве (К: 10). А видео је сваку жућкасту *искрицу* под напуштеним обрвама (К: 12). Према ватри светлуцају мокре *глачице* јагђеће коже (К: 23). *Главица* му се млитаво клати (К: 67). Молио бих те за мало *дашчица* да му *кућицу* направим (К: 74). Ђорђе застења и главом, тежом од *врећице* песка, клону на сто (К: 77). По тим њивама као тканицама ору мршаве *кравице* (К: 80). Дуго гледа на *зрдванице* снега отреше са Стевиних опанака (К: 99). И она га љуби по црној *косици* што је прекрила чело... (К: 105). Ради и чува само за унука, њу пазе као *кайљицу* росе (К: 105). Шта могу, кад су кише спрале и *њивицу* мог оца... (К: 137). Застаде пред добро знаном *кајијицом* (К: 152). По коси су јој милеле *бубице* зноја (К: 164). Брзо излази на пут, па уска *пушањница* кроз њиве спотиче ноге... (К: 191). Само им је на задушнице палила *свећице* под дреном који им је отац за споменик насадио (К: 202). Тако је могла да цвиле само нека *зверчица* тек што је дошла на свет (К: 244). Под љуском темена остаје празна *јамица*... (К: 252).

Присутво оволиког броја деминутива иде у прилог чињеници да је у роману у којем је толико емоција, оних потиснутих, али и оних испољених, таква ситуација и очекивана, како би се емоције и субјективни ставови, на неки начин, вербализовали.

Наиме, деминутиви представљају и погодна језичка средства за вербализовање емотивног стања (Јовановић 2010: 60). Деминутиви се у одговарајућем контексту могу употребити у експресивној функцији и њиме исказати емотиван став. Ту експресивност можемо уочити у оном делу романа када Симка у својој превеликој жељи за породом пред својим очима оживљава дете и у превеликој екстази замишља његове ножице, ручице, косицу и на тај начин исказује свој став према нерођеном детету и своју жељу да се оствари као мајка¹⁵:

И она га љуби по црној *косици* што је прекрила чело (К: 105).

13 „Две главне, мада свакако не и једине функције суфикса *-ица*, јесу деминутивна и моциона. Као деминутиван он долази малтене на све именице женског рода које су по смислу подложне деминуцији (Клајн 2003: 115).

14 Именице са неизвршеном палатализацијом доводе се у везу са хипокористичком функцијом. Прожимање деминутивног и хипокористичког значења нарочито је изражено у дечјем говору и у говору са децом који погодује испољавању позитивног субјективног става (Мирић 2000: 346). Супротно овоме, деминутивске речи за неживо, за ствари, појмове, немају хипокористичност, већ заиста деминутивску вредност (Павловић 1959: 229).

15 Надвезујући се на речи Буре Даничића да се сви деминутиви говоре „одмила”, Ирена Грицкат (1995: 7) запажа да ово „одмила” везује за тематику када се о неком предмету говори са наклоношћу, с љубављу, или када се казивање везује за дете и дечју психу, јер се човек, када се обраћа детету, прилагођава дечјем језику и дечјој осећајности.

Још једну особеност деминутива са суфиксом *-ица* представљају случајеви губљења деминутивности, затим случајеви лексикализације и терминологизације. Терминолошко значење сведено је у сфери анатомије, зоологије и ботанике (Јовановић 2010: 61). Такав један пример забележен је у овом роману. Наиме, у питању је лексема *јабучица*:

Слика се утисну у одсутне очи и грешна ватрица опали му испупчене *јабучице* пуне ситних плавкастих жилица (К: 33).

3. 1. 3. Деминутивне именице средњег рода

Деминутивних именица средњег рода у ексцерпираној грађи има мање од именица мушког и женског рода. Забележено је свега неколико примера, али ће и они бити систематизовани по карактеристичним суфиксима којима су товрене деминутивне именице средњег рода.

Најпродуктивнији суфикс којим се граде деминутивне именице средњег рода у савременом српском језику јесте суфикс *-це*. Деминутивне именице са овим суфиксом, које су постале додавањем на творбену основу основног суфикса *-це* или неког од проширених суфикса на *-це* као што су: *-анце*, *-ашце*, *-енце*, *-ишце*, граде се од именица средњег рода на *-о* (*винце*, *винашце*, *звонце*, *пивце*, *ребарце*, *месташце*) и на *-е* (*дејенце*, *дужменце*, *дужмешце*, *јађњенце*, *пиленце*, *прасенце*, *срдашце*, *парченце*) (Јовановић 2010: 66).

У роману је забележено врло мало примера са суфиксом *-це*. Нешто је више примера са сложеним суфиксима. Примери за овај суфикс су *семце*, *зрнце*, *крилице*:

Звонко сипају осушена и ситна *семца* (К: 25); „Само од ушне шкољке сипкају се *зрнца* сувог креча (К: 198); Прво се очерупају *крилица*, па по трбуху покупи маховина, мисли (К: 250).

У ексцерпираној грађи забележен је и један пример деминутива именице *pluralia tantum*. У питању је деминутив *ушташца*:

...миче *ушташцима* као да јој нешто прича, и она га љуби по црној косици... (К: 105).

Суфикс *-енце* вероватно је издвојен из речи као *колџенце*, *врејенце* и сл. Често се употребљава са хипокористичним призвуком као у примерима *прасенце*, *пиленце*, *кученце*, *шеленце*, *јаренце*, *увенце*. Од назива предмета најчешћи примери су *буренце*, *ћобенце*, *дужменце* (Клајн 2003: 202).

Деминутив који означава предмет посведочен је примером *буренце*:

..а у његовој глави, тежој од *буренцџи* ракије, наслоњеној на велико буре и придржаваној сасвим малим рукама, пливао је крајичак свести (К: 182).

Деминутив *увенце* посведочен је у следећем примеру:

Немој сад, *увенце* му је квргаво као твоје (К: 222).

Деминутиви са општим значењем „млада особа, млада животиња, младунче” настали су како од неутралних именица са истим значењем (*дејџе* – *дејџенце*), тако и од изведених именица код којих је деминутивна или хипокористичка семантика ослабљена, пошто је код њих сема „мало” замењена семом „младо”. Такав пример у овом роману је *кученце*:

...па им је као *кученце* гризао ногавице и колена, запомагао „не дам те, деда!”, а он је окренуо главу да не види Ђорђа (К: 235).

Највећи број деминутива са суфиксом *-це* и осталим сложеним суфиксима гради се од именица средњег рода које означавају предмете, ствари, апстрактне појмове. При томе, значење реалног умањења представља секундарно обележје

ових именица, јер се деминутивни суфикс веома често употребљава за исказивање личног емотивног става говорника према именованој радњи (Јовановић 2010: 69).

Деминутивни суфикс *-че*¹⁶ један је од најдоминантнијих деминутивних суфикса у српском језику. Њиме се подједнако граде именице чије основе могу бити како мушког, тако и женског рода.

У роману су забележени следећи примери:

...и кад је био *чобанче*, кад је био *ђак*... *лицејац*, *великошколац*... (К: 38); Кад је тако, онда се ти, *Чађевићу Стево*, врати кући и обеси бело *барјаче* на стреју (К: 124); Служим Ђорђа *Катића* да ми да оно *шљиваче* накрај села, и скупљам марјаше кућицу себи да склепам (К: 152); И твоје *унуче* биће у мојој кући слуга (К: 161). Прво купио плаво *јорџанче* па му се није допало, па онда чак из Пеште црвено наручио (К: 209). Из лишћа севну чавка, она је шушкала, закључи, а чавка слете на прозорче, у његове очи (К: 247).

Можемо уочити да су неке од мотивних именица мушког рода, али додавањем суфикса *-че* оне постају именице средњег рода. У делу су то следеће именице: *чобанче*, *барјаче*, *шљивиче*, *унуче*, *јорџанче*, *прозорче*. Оне су настале од именица *чобанин*, *барјак*, *шљивик*, *унук*, *јорган*, *прозор*. У српском језику присутне су и мотивне именице женског рода, али оне у грађи нису забележене.

Деминутивне именице се у српском језику граде одређеним бројем суфикса који се разликују у погледу продуктивности, нормативног статуса, функционалне раслојености и употребне вредности деминутива које граде. Као најпродуктивнији, у зависности од рода мотивне именице, издвојени су следећи суфикси: *-ић*, *-ица*, *-це*.

3. 2. Ауџментативи

У ексцерпираној грађи наилазимо на мањи број аугментатива, али они својим појављивањем уносе додатну експресивност и другачију квалитативну компоненту субјективне оцене.

Иако је основна функција аугментативног суфикса значење „велики”, уношење овог значења у садржај основне именице често условљава и додатне семантичке реализације, па се тако, поред увећања, аугментативом може исказати и неко друго квалитативно значење, основне именице. То је најчешће неко негативно значење као што је, на пример, „стар, отрцан” у примерима типа *лончина*, *оџанчине*, *хаљинетина*. Међутим, поједини аугментативи који означавају мушке особе, типа *војничина*, *људина*, поред значења „велики”, реализују и додатно позитивно значење „јак, снажан, одважан, храбар” и сл. (Јовановић 2010: 87).

16 „Мада је суфикс средњег рода, *-че* се употребљава скоро ускључиво уз основе именица мушког и женског рода. Међу називима живих бића, типично за овај суфикс јесте значење младунчади (маче, паче, гушче, птиче, чавче, врапче, слонче итд.) као и деце или младих људских бића (бепче, унуче, пасторче, нахоче, љубимче, јединче, момче, девојче, чобанче, рибарче), укључујући и оне од националних, етничких, расних назива као Српче, Швалпче, Арапче” (Клајн 2003: 204). Борис Марков истиче да је основа за суфикс *-че* деминутивно-хипокористична или хипокористична нијанса у значењу, од које су се у току времена издиференцирале друге нијансе. Ту се, пре свега, издвајају две нијансе значења: младунче неке животиње и млади припадник неке народности. С друге стране, именице које реферишу на предмете обично имају деминутивно значење, које се развило преко примера који обележавају нешто младо, што је примарно за овај наставак (1960: 236–237).

На основу ексцерпираних грађе примећујемо да је највећи број именичких аугментатива настао додавањем суфикса *-ина*¹⁷, (*-чина*), *-ешина*¹⁸ и *-урина*¹⁹, док је далеко мање аугментатива настало додавањем суфикса *-ерина* и *-ушишина*.

Као и сви аугментативи, и ови могу стећи пејоративно значење, али углавном само у речима где оно проистиче из основне именице, као у *волина*, *коњина*, *просијачина*. С друге стране, у неким именицама са значењем људског бића аугментатив може стећи и похвално значење, нпр. људина кад значи „човек достојан дивљења”, *јуначина*, *глумчина* (Клајн 2003: 101).

У роману су забележени следећи примери као илустрација аугментативних именица:

На обали у снегу црни се *човечина*. Снажна *човечина* (К: 7); Кад се једном мало припит Тола Дачић, први надничар у кући, покушао грубо и исмевачки да шали са мном, без речи тргао сам *ножину* из појаса и јурнуо циљајући му пупак (К: 9); Целог дана, ти *исино*, скиташ по варошима, чаршијама, по белом свету дане и ноћи остављаш (К: 57). Већ сад је *момчина*, говорили би му сељаци чим би видели Адама, он се поносио, био збуњен и стидео од радости (К: 255).

Аугментативи *човечина* и *момчина*²⁰ у себи садрже и позитивну сему човека вредног дивљења, афирмативан и лаудативан став према именованој особи, док је пејоративно значење видљиво и примарно у лексеми *исина*.

Веома плодан аугментативни суфикс је и *-урина*, с нешто изразитијом пејоративном нијансом. Такав је пример *зградурина*²¹:

Милунка се неуморно крстила и одобравала а она је стајала без покрета, слушала калуђера, осећала да јој главу притиска цела камена *зградурина* манастирског конака (К: 109).

Врло редак суфикс *-ушишина* нашао је своју релаизацију у лексеми *маглушишина*:

На средини гробља стаде, као уморен тискањем кроз мртве комшије и земљке, и окрену се к селу узимајући очима његову јутарњу тишину потиснуту *маглушишином* (К: 73).

17 Маријана Киришова наводи да се именички аугментативи граде помоћу суфикса *-ина* како од именица са конкретним значењем (са значењем особе, животиње, предмета), тако и од именица са апстрактним значењем (1988: 44). Значење овог суфикса најчешће се остварује као подругливо, погрдно, пејоративно, али није аутоматско, него је зависно од значења основне именице и контекста; деривати мотивисани соматизмима могу остварити право аугментативно значење, попут *брада* – *брадина* (Штасни 2016: 246).

18 Други по продуктивности аугментативно-експресивни суфикс. Као проширена варијанта суфикса *-ина*, вероватно се некада издвојио из облика косих падежа неких именица средњег рода са проширењем *-еш-*, а затим су по аналогiji настала образовања са *-ешина* и од других именица (Киришова 1988: 50).

19 Суфикс *-урина* сада губи продуктивност на рачун суфикса *-ешина*. Могу се сматрати као суфикси који се налазе у конкуренцији, јер су у семантичком и стилском погледу идентични (Киришова 1988: 54).

20 За разлику од пејоративне конотативне семантике деминуираних именица које реферишу на човека, која је производ трансформације компоненте квантитета „мало/умањујуће”, при чему се формира субјективна оцена, која је заправо последица евалуације говорног лица, његовог вредносног суда о датој особи (Јовановић 2016: 120), аугментативне именице инкорпорирају компоненту „велико”, те је субјективна оцена афирмативна, а став говорника према именованој особи лаудативан јер се она вреднује као достојан предстваник друштвеног слоја коме припада.

21 Аугментативно-пејоративни облици могу имати и значења нечег дотрајалог, сломљеног, срушеног и сл. (Радуловић 1956: 106).

Зависно од значења мотивне именице и од контекста, код свих именица може бити мање или више изражено, поред аугментативног, и пејоративно значење.²² Такво пејоративно значење забележено је у примеру *женешина*²³:

Она је увек *женешина* без срама и муж јој сунце и ако јој свако пролеће долази исти, целог марта се стиди да навали и притисне на њу (К: 215).

Чисто аугментативно значење имамо у примеру *ручейина*:

Има твој отац *ручейине* и леђа да нахрани целу чету (К: 67).

Остали суфикси који су забележени у ексцерпираној грађи имају углавном аугментативно значење са примесом пејоративног. Као илустративне примере издвојићемо следеће:

Три дана је стар, а *главоња*, какву вратину има (К: 66). *Бикоња*. Здрав и не зна шта ће са снагом. Лукав и покварен (К: 259).

Твој Ђорђе се три месеца по Београду сатирао са удовицама и *девојчурама*, па ништа (К: 167).²⁴

Како се радња романа *Корени* одвија у селу Прерову, тумачење Јована Радуловића да најшири народни слојеви, нарочито у селима која су удањена од касабе, главног друма и железнице, чешће користе аугментативно-пејоративне облике (1956: 107), може се транспоновати и на друштвени слој који је у роману презентован. На тај начин присуство именица субјективне оцене потпуно је оправдано и, донекле, очекивано.

Из ексцерпиране грађе увидели смо да се различити параметри вредновања везују за концепт мушкараца и жене, те долази до конфронтирања конитације којом се реферише на одређени денотат (*човечина/женешина*).²⁵

Дакле, аугментативима се може означити реално увећање садржаја неког појма, али са друге стране, упореба аугментатива може бити у функцији изражавања субјективне оцене говорног лица, при чему се у садржај основне именице најчешће уносе негативна придевска значења (Јовановић 2010: 110).

- 22 „Прелажење аугментативног у пејоративно, и обратно, слично је уткивању хипокористичког у деминутивно. Тај процес преливања није особина од малог значаја, јер она прожима читав наш језик, даје му богатство изражајне снаге и чини га способним за fine и танане дистинкције” (Радуловић 1956: 111).
- 23 Доста се у литератури дискутовало о оваквим облицима. Милица Радовић Тешић наводи да су етно-културолошке прилике планинског краја, суров и тежак живот, племенски подређени патријархални положај жене односно женског детета у односу на мушкараца, условили продуктивност погрдних назива за жену (2000: 908). Скоро пола века раније, још је Јован Радуловић изнео мишљење да се облик *женешина* употребљава с намером да би се жена унизила, да би јој се дао нижи ред у друштву, „и то унижавање иде у једној градацији пејоративности док не стигне значење марвинчета или у најмању руку нечега о чему је непристојно говорити” (1956: 110).
- 24 У овом примеру пејоративно значење веома је изражено. Код оваквих именица „аугментативност као пратећа категорија не односи се на именовану женску особу него управо на особину која се експонира таквим именованјема (*nomina attributi*)” (Радовић Тешић 2000: 911). Асим Пецо наводи да именице са завршетком на *-ура* нису бројне у нашем језику, како у данашњем српском, тако ни у српскохрватском језику као члану словенске породице језика (1996: 147). Уз ову констатацију додаје да је и сам суфикс *-ура* страног порекла (1996: 148).
- 25 Владан Јовановић наводи да су за концепт „мушкарац” релевантни параметри који се тичу физичких особина, попут велики, снажан, јак, или психички параметри засновани на особинама као што су храбар, одважан. У том погледу, аугментацијом се такве особине истичу као позитивне. С друге стране, за концепт „жена” релевантни су естетски и етички параметри. Како жену према стеротипима одликују лепота, нежност и чедност, аугментативност се у оваквим семантичким доменама негативно перцепира (2010: 108–110).

4. Закључак

На основу анализираних грађе, уз коришћење одабраних теоријских оквира и методологије, дошли смо до следећих закључака:

4. 1. Употребом деминутива и аугментатива могу се, осим објективних, односно квантитативних, изразити и субјективни садржаји, односно став говорника, те се деминутивним суфиксом, осим квантитативне особине, могу изразити и хипокористичка значења, док аугментативни суфикси, осим тога што значе увећање неке величине, веома често реализују и пејоративно значење. У ексцерпираној грађи деминутиви са примесама хипокористика забележени су у следећима примерима:

И она га љуби по црној *косици* што је прекрила чело (К: 105). Љуби га по грудићима, *стиомачићу* и табанима (К: 105). Миче *устиашицима* као да јој нешто прича, и она га љуби по црној *косици* (К: 105).

Када су у питању аугментативи са примесом пејоративности, ова контаминација значења огледа се у следећим примерима:

Милунка се неуморно крстила и одобравала а она је стајала без покрета, слушала калуђера, осећала да јој главу притиска цела камена *зградурина* манастирског конака (К: 109). На средини гробља стаде, као уморен тискањем кроз мртве комшије и земљаке, и окрену се к селу узимајући очима његову јутарњу тишину потиснуту *маглуштином* (К: 73). Она је увек *женешина* без срама и муж јој сунце и ако јој свако пролеће долази исти, целог марта се стиди да навали и притисне на њу (К: 215).

Међутим, то није нужно тако. Аугментативом *човечина* или *момчина* може се изразити позитиван став, јер се овом аугментацијом истичу позитивне физичке и психичке особине мушкараца:

На обали у снегу црни се *човечина*. Снажна *човечина* (К: 7). Већ сад је *момчина*, говорили би му сељаци чим би видели Адама, он се поносио, био збуњен и стидео од радости (К: 255).

Такође, деминутивом се може исказати и погрдно значење. У грађи је забележена суфиксална твореница *учишљељић*, која са собом носи негативну конотацију:

Сада из службе отпуштају јадне *учишљељиће*, а што да не отпусте мог сина (К: 46).

4. 2. О специфичности деминутивних и аугментативних суфикса може се говорити и када је у питању дистрибуција ових именица у зависности од рода именице на чије се основе суфикси додају (Јовановић 2010: 111). Тако се суфикси *-ић* (*-чић*), *-ак*, *-ина* (*-чина*) углавном додају на основе именица мушког рода. У грађи то су следећи примери: *кружић*, *комадић*, *венчић*, *џањић*, *црвић*; *човечуљак*, *орашак*; *човечина*, *момчина*, итд. Суфикси *-ица* (*-чица*), *-ка*, *-ешина*, *-урина* додају се углавном на основе именица женског рода. У роману то су следеће изведенице: *Србијица*, *земљица*, *собица*, *вајирица*, *корица*, *зрудвица*, *барица*, *кућица*, *иштичица*, *џушањица*; *живојшњица*; *ручешина*; *зградурина* и сл. Суфикс *-це* и сложени суфикси од овог суфикса, као и суфикс *-че* резервисани су за основе именица средњег рода: *брдаице*, *семица*, *зрница*, *увенце*; *барјаче*, *прозорче*, итд.

Аугментативне именице најчешће су женског рода. Међутим, избор аугментативног суфикса зависи од рода мотивне именице. Тако се суфикс *-ина* најчешће додаје основама именица мушког рода (*човечина*, *момчина*), док су суфикси *-ешина* и *-урина* резервисани за основе именица женског рода (*женешина*, *зградурина*).

4. 3. Деминутиви се у одговарајућем контексту могу употребити у експресивној функцији и тиме исказати емотиван став. Ту експресивност можемо уочити у оном делу романа када Симка у својој превеликој жељи за породом пред својим очима оживљава дете и у превеликој екстази замишља његове *ножице, ручице, косицу* и на тај начин исказује свој став према нерођеном детету и своју жељу да се оствари као мајка.

4. 4. *Корени* су један од најзначајнијих романа Добрице Ћосића, свакако и једно од капиталних дела српске књижевности двадесетог века. Овај роман добро је послужио да се на њему уоче и анализирају именице субјективне оцене. Именице настале процесом деминуције и аугментације заступљене су великим бројем у роману, те је хипотеза, која је постављена на почетку, потврђена. Овакве лексема својом заступљеношћу доприносе бољој карактеризацији ликова, њиховом емотивном набоју, осликавању унутрашњег стања и борби, те они бивају вербализовани путем именица субјективне оцене. Хипокористици и пејоративи који су забележени у делу условњени су емотивним ставом говорника, у овом случају актера романа, те је на њих указано тамо где се у делу јављају.

Циљ истраживања био је да се покаже учесталост и функција именица субјективне оцене у роману. Иако се роман *Корени* може тумачити као друштвено-историјски, у фокусу овог дела јесу и породични односи, субјективан став ликова и њихова интенција, претпоставке о свету који их окружује, импликације које произлазе из начина на који је нешто речено. Стога није ни чудно што се у роману налази велики број именица субјективне оцене. Морална начела, физичке и духовне особине, такође имају пуно удела у обликовању нечијег става, а као језичка средства у том случају посредоваће лексема настале деминуцијом или аугментацијом.

Учесталост оваквих лексема у роману огледа се у именовану неких пожељних или мање пожељних особина. Самим тим, њихова функција огледа се у еуфемизацији, ублажавању, лаудативности, афирмативности, с једне стране, или у подругљивом тону, негативном ставу појединца или колектива, предрасудама које заједница може гајити према носиоцима одређених особина, са друге стране.

Литература

- Грицкат 1995: Ирена Грицкат, О неким особеностима деминуције, *Јужнословенски филолоџ*, II, Београд, 1–30.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Јовановић 2010: Владан Јовановић, *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ
- Јовановић 2016: Јелена Јовановић, Компонента величине као мотиватор погрдног или афирмативног значења лексема којима се именује човек, у: *Језик, књижевност, значење*, Ниш: Филозофски факултет, 113–129.
- Киршова 1988: Маријана Киршова, Аугментативи са суфиксима *-ина, -ејина, -урина* у Вуковом Речнику, *Наш језик*, XXVIII, Београд, 42–54.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у српском језику I*, Београд: Матица српска – Завод за уџбенике – Институт за српски језик.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у српском језику II*, Београд: Матица српска – Завод за уџбенике – Институт за српски језик.

- Марков1960: Борис Марков, Именице са наставком -че, -чић, *Наш језик*, X, Београд, 228–246.
- Мирић 2000: Душанка Мирић, О творби ријечи субјективне оцене у говору околине Коренице (село Михаљевац), у: *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, XLIII, Нови Сад, 345–350.
- Павловић 1959: М. Павловић, Опозитно условљена деминутивност, *Јужнословенски филолоџ*, XXIV, Београд, 225–230.
- Пецо 1996: Асим Пецо, Именице на -ура у нашем језику, *Наш језик*, XXXI, Београд, 146–162.
- Радовић Тешић 2000: Милица Радовић Тешић, Пејоративни називи за женску особу у једном народном говору, *Јужнословенски филолоџ*, LVI/3–4, Београд, 907–913.
- Радуловић 1956: Ј. Радуловић, Аугментативно-пејоративна значења неких именица, *Наш језик*, VIII/ 3–4, Београд.
- Ристић 2005: Стана Ристић, *Експресивна лексика у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ
- Стевановић 1952: М. Стевановић, Деминутиви са наставком -ић (и -чић), *Наш језик*, III, Београд, 6–11.
- Штасни 2008: Гордана Штасни, *Творба речи у настјави српског језика*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Штасни 2016: Гордана Штасни, Деривати са суфиксом -ина мотивисани соматизмима, *Књижевност и језик LXIII/3–4*, Београд, 243–252.

NOUNS OF SUBJECTIVE EVALUATION IN THE NOVEL *KORENI*

Summary

The subject of research of this work are deminutive and augmentative nouns in the novel "Koreni" by Dobrica Cosic. In this paper, the nouns with the nuance of hypocoristic and pejorative, as well as whether the noun can have a deminutive form, carry with it a pejorative meaning or, on the other hand, an augmentative form, and a positive meaning. The aim of the paper is to show the presence of subjective nouns in a novel. By the analytical and corpus method, it was concluded that the use of deminutives and augmentatives depends not only on the content of the creative base, but also on the pragmatic moments.

Key words: demining, augmentation, expressive meaning, word formation

Sandra Savić

Весна Филиповић¹*Ниш*

ДЕВЕРБАТИВНЕ ИМЕНИЦЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ СИМУЛТАНОСТИ У КЊИЖЕВНОУМЕТНИЧКОМ И ЖУРНАЛИСТИЧКОМ СТИЛУ

Девербативне именице у функцији кондензатора реченичног значења карактеристичне су за научни, административни и журналистички стил, док су за књижевноуметнички мање карактеристичне. Конструкције девербативних именица са темпоралним значењем спадају међу најпродуктивније у српском језику. Овим радом настојимо да на грађи књижевноуметничког и журналистичког стила испитамо један сегмент темпоралног значења – симултаност. Очекивали бисмо да је фреквенција појављивања девербативне именице у улози реченичног кондензатора у текстовима било ког функционалног стила двоструко већа него у литерарним делима, али је анализирана грађа показала да је именица са значењем симултаности у књижевноуметничком стилу заступљенија него у журналистичком. Већи корпус би, можда, показао другачији однос, али нам ови резултати свакако указују на то да девербативна именица са значењем симултаности заузима значајно место у језику публицистике, али и у литерарним делима, нарочито оним са ратно-историјском тематиком.

Кључне речи: српски језик, девербативна именица, симултаност, књижевноуметнички стил, журналистички стил

1. Увод

Овим радом настојимо да на грађи књижевноуметничког и публицистичког стила испитамо један сегмент темпоралног значења – симултаност.

Циљ рада је да се на основу релевантне литературе и анализе грађе из савремене српске књижевности, као и из одређених дневних листова и недељника опише, истражи и упореди употреба конструкција с девербативним именицама са значењем симултаности у књижевноуметничком и журналистичком стилу, те да се добијени резултати упореде са већ постојећим подацима у литератури о девербативним именицама као кондензаторима реченичног значења.

У овом раду грађа је распоређена и анализирана према већ постојећој класификацији девербативних именица као кондензатора реченичног значења, коју је дао М. Радовановић у своме раду *Именица у функцији кондензатора*.

Грађа за књижевноуметнички стил ексцерпирана је из дела савремених српских писаца: *Сеоба* Милоша Црњанског, *Травничке хронике* Иве Андрића, из књиге *Раић је био бољи* Миодрага Булатовића, *Осирва* Меше Селимовића, *Предела сликаној чајем* Милорада Павића и из *Бездна* Светлане Велмар Јанковић. Из сваког дела узето је по седамдесет страна грађе.

Грађа за журналистички стил ексцерпирана је из дневних листова (по десет бројева) *Новосадски дневник* (од 22. јуна до 1. јула 2015), *Полишика* (од 29. јуна до 8. јула 2015), *Народне новине* (од 25. јуна до 6. јула 2015), *Данас* (22. јуна до 2. јула 2015) и *Споришки журнал* (од 17. фебруара до 26. фебруара 2016), као и из

¹ filipvesnafilip@mail.com

недељника (по шест бројева) *НИН* (од 16. јула до 20. августа 2015) и *Печати* (од 17. јула до 31. августа 2015).

2. Реченична кондензација, номинализације, девербативна именица

Појам синтаксичке кондензације у новије време ушао је у средиште пажње синтаксе. Ова појава карактеристична је за савремене европске језике, па и за српски језик. Проучавање ове појаве подразумева испитивање језичких средстава која служе сажимању исказа, односно кондензовању реченичног значења – а при том немају одговарајућих формалних обележја предиката (Радовановић 1977: 70). Поред проучавања појма синтаксичке кондензације у новије време се говори и о номинализацијама (енгл. *nominalization*), појмовима сродним синтаксичкој кондензацији. Под номинализацијама М. Радовановић подразумева процесе који воде појављивању номиналних средстава, уместо вербалних у исказима природних језика. У резултату деловања таквих процеса реченични исказ са вербалним предикатом замењује се нереченичним (нпр.: *Авион њолеће / Полећање авиона...*) (Радовановић 1981: 251).

У нашој лингвистичкој литератури такође се у новије време проучава феномен номинализације. О њему пишу Милка Ивић, Милорад Радовановић, Срето Танасић, Наташа Бугарски (Киш), Биљана Марић, Борко Ковачевић и други.

Свакако, у српском језику именице заузимају високо место у укупном речнику и то захваљујући чињеници да је процес језичких номинализација жив процес. Тако Б. Тошовић истиче да су именице најфреквентнија врста речи у српском језику (Тошовић 1995).

У функцији кондензатора реченичног значења могу бити девербативне именице. Појава девербативних именица као кондензатора реченичног значења у нашој науци детаљно је проучена на теоријском плану. Обиман рад на ту тему, монографију, објавио је М. Радовановић под насловом *Именица у функцији кондензатора*.

У том раду он је дао основне теоријске поставке о девербативној именици као кондензатору реченичног значења, као и исцрпне класификације сваког значења и све поткрепио великим бројем примера из различитих функционалних стилова (о функционалним стилима детаљно говори Б. Тошовић [Тошовић 2002]; М. Радовановић има класификацију функционалних стилова врло сличну Тошовићевој).

Девербативна именица у улози кондензатора реченичног значења, као нереченично средство у површинској структури исказа заступа глаголски предикат у финитном облику, који се може заменити адекватном вербалном (реченичном формацијом), какву можемо реконструисати у дубинској структури исказа.

Треба напоменути и то да се реченична кондензација не врши само помоћу девербативних, већ и помоћу деадјективних именица, што истиче М. Радовановић у својим радовима о номинализацији. О овом типу реченичне кондензације говори се детаљно у раду Бугарски (Бугарски 2004).

3. Општа запажања о глаголској (девербативној) именици

Девербативна именица се показује као стандардно средство за кондензовање реченичног значења у савременом српском језику. То нам потврђује општу тенденцију номинализовања исказа у нашем језику.

Процесима номинализације највише погодују научни, журналистички и административни стил. М. Радовановић нам указује и на податак да је фреквенција појављивања девербативне именице у улози реченичног значења у текстовима било ког функционалног стила двоструко већа него у литерарним делима.

М. Радовановић истиче да постоји и неколико екстралингвистичких погодности за употребу девербативних именица, а оне су: интелектуализованост, уопштеност и апстрактност тематике. Он даље каже да ово подразумева да су у питању посебне процедуре мишљења, које приликом избора језичких средстава као битне критеријуме постављају: економичност, синтетичност, безличност, неовремененост, немодалност, статичност и сл. О томе се посебно говори у раду М. Радовановића (Радовановић 2007).

За разлику од клаузе са финитном глаголском формом у позицији предиката, нереченична предикација представљена девербативном именичком падежном конструкцијом не даје податке о граматичким значењима лица, времена, броја, рода, фазе, аспекта, модуса итд. У ситуацији када су ови подаци информацијски редундантни, посезање за девербативном именицом као решењем у површинској структури исказа условљено је економисањем језичких средстава (енергијом, временом, простором за саопштавање и сл.). Могућност да се додатним лексичким односно синтаксичким средствима подаци о већини помињаних значења и односа у површинској структури исказа са девербативном именицом ипак саопште чини девербативну именицу у овом смислу неутралном синтаксичко-семантичком категоријом (Радовановић 1977: 94).

Девербативне именице се појављују у различитим падежним конструкцијама као кондензатори реченичног значења. Оне могу бити слободне и везане. Предлошке (везане) падежне конструкције се показују погоднијим од слободних да заступају девербативну именицу у функцији кондензатора реченичног значења. Ово нас, каже М. Радовановић, може упутити на специфичну улогу предлога као својеврсног површинског сигнала одређеног типа реченичног значења репрезентованог клаузом у дубинској структури исказа. У складу са овим тумачењем, предлог се, заправо, појављује као површински експонент, односно комбинаторичка варијанта дубинског везничког елемента (Радовановић 1977: 96).

По подацима које доноси М. Радовановић у свом раду девербативна именица се као кондензатор реченичног значења најчешће јавља у локативу и генитиву, затим следе инструментал и акузатив, а најмање фреквентни су номинатив и датив.

М. Радовановић је у помињаној монографији дошао до податка да су у српском језику процесу кондензовања најподложнија значења темпоралности, каузалности, и разни видови значења пропратне околности. Даље следе и друга значења која су захваћена кондензацијом ове врсте: значење концесије, услова, средства, критерија, основа, циља и друга.

4. Анализа грађе

4.1. Темпорална значења

Код конструкција са темпоралним значењем у дубинској структури исказа се реконструише субординирана темпорална клауза. Девербативна именица не може директно идентификовати трајање предикације. Она може само индиректно упућивати на време трајања предикације. Девербативна именица предикацију коју у временском смислу идентификује одређује као антериорну, симултану или постериорну у односу на предикацију коју сама означава. Нпр.: *Захватили су се*

пре расијанка/на расијанку/после расијанка [Пре нешто ишло су се расијали/док су се расијали/након ишло су се расијали] (Радовановић 1977: 100). М. Радовановић каже да ово значи да девербативна именица задржава дистинкцију могућности за локационо односно оријентационо идентификовање темпоралних односа о којима је реч. При том су антериорност и постериорност у границама оријентационог, а симултаност у границама локационог темпоралног одређивања.

Падежне конструкције као кондензатори темпоралног значења појављиваће се искључиво у адвербијалним синтаксичким функцијама.

4.1.1. Значење симултаности

Темпоралне падежне конструкције са значењем симултаности време реализовања корелативне предикације одређују локационо, стављајући је у оквиру временског одсечка у којем се остварује предикација означена површинском девербативном именицом. Зато ове конструкције само идентификују време реализовања корелативне предикације, док могућност квантификовања њеног трајања доследно изостаје (Радовановић 1977: 113).

У значењу симултаности са девербативном именицом као центром М. Радовановић наводи следеће конструкционе моделе: **у + Лок., при + Лок., за (за време) + Ген., на + Лок., приликом + Ген., у току (током) + Ген., о + Инстр., с(а) + Инстр., за + Ген. и код + Ген.** Реконструкцијом дубинске структуре ових исказа уместо површинских падежних конструкција са девербативном именицом успоставља се субординирана темпорална клауза типа *Док* или *Кад*.

Пронађени су следећи примери:

у + Лок. [←Кад / Док + Гл.]

Киша ситна падала је и, за тренут, **у свийању** видео је псе, што појурише према њему (Црњански: 123); Није више био пијан, али беше заспао од лењости, **у ходу** (Црњански: 139); У непрекидној **врели и галами** пастира и лађара, **у свакодневној жраји** стоке и говедара, кућа је ипак остала тиха (Црњански: 159); Прекодан је виде, непрекидно, **у сузама и циктању, у зажрљајима и облачењу**, о врату мужевљевог (Црњански: 166); Споро и неодлучно говоре шта би требало да се извиди и можда већ **у зачешку** спречи (Андрић: 11); То је био велики протоколарни уступак који је Давил постигао **у преговорима** вођеним за ова три дана... (Андрић: 35); Везир није пропустио да **у разговору** подвуче дивљину ове земље, грубост и заосталост народа (Андрић: 39); Као што се то дешава јунацима у источњачким причама, и Давилу су у његовом **конзуловању** највеће тешкоће биле постављене на почетку (Андрић: 42); **У говору** је поласкао Турцима и похвалио Травник као важан град... (Андрић: 46); Мехмед-паша је уживао у срдачном **разговору** својих пријатеља и смејао се више него обично... (Андрић: 52); Био је строг у миру и свиреп **у рајтовању** грамежљив на земљу и без много обзира при стицању... (Андрић: 62); Оволико боја видео сам само **у сну** (Булатовић: 22); Нарочито сам генијалан **у скуйљању, обради, затим давању** података (Булатовић: 41); **У мислима** је видео своје тело у нагорелим ритама (Булатовић: 49); Онда је усред нечијег громког говора почела пјесма, **у почешку** двогласна, а онда је прихватили многи... (Селимовић: 72); Преживљавала је с нама и добро и зло, помагала нам **у подизању** дјеце, знали смо њене туге и радости... (Селимовић: 96); **У почешку** ме је могао преварити чаршав разапет због сушења (Селимовић: 133); Али **у сновима** на њих су наваљивале страхоте... (Павић: 10); Али **у почешку** они су више путовали кроз време него кроз простор (Павић: 12); Једино је опажао да се **у ходу** влада саобраћајним знацима за кретање возила (Павић: 20); Долетале су једна по једна у Цариград, слетале на катарке бродова носећи **у свом кликтању** женске самогласнике... (Павић: 40); **У хитњи** затварали су врата преко дуге плаве

косе девојчине и та се коса при замаху затварања разлетала на све стране и није хтела никако да се покори и да уђе у кола мада су је скупљали отварајући и затварајући ауто у **шокреши** (Павић: 54); У **шрагању** за могућим одговором призивамо у помоћ чињенице, стварне и измишљене... (Велмар Јанковић: 11); Код карата играм на природу људску што се у **ишри** исказује, из прикрајка гледим (Велмар Јанковић: 22). Он је рекао новинарима да је формирање ЗСО-а било кључни договор у ранијим **преговорима** у Бриселу (Новосадски дневник, 23. јун 2015: 2); Социјалиста Ђорђе Милићевић навео је да је Влада успела да у **разговорима** са ММФ-ом дође до најмањег могућег процента повећања (Новосадски дневник, 23. јун 2015: 2); Међутим, ако дозволите да будем мало, да кажем, слободнији у **исказу**... (Новосадски дневник, 25. јун 2015: 3); Чанак, уосталом, има искуства у **комуникацији** с републичким владама... (Новосадски дневник, 26. јун 2015: 3); Посланик СНС-а Владимир Ђукановић је у **расправи** навео... (Новосадски дневник, 27. јун 2015: 2); И оно неколико пута када смо били у прилици да аргументујемо своје ставове у **дебати** у Народној скупштини... (Новосадски дневник, 27. јун 2015: 3); Отварање првих поглавља у **преговорима** Србије о чланству у Европској унији свакако би представљало додатан подстрек... (Новосадски дневник, 28. јун 2015: 2); Да ли је у **сусретима** са представницима ЕК и ЕП било речи о Сребреници (Новосадски дневник, 28. јун 2015: 2); Николић је венце положио уз интонирања српске химне у **прашњи** министра одбране... (Новосадски дневник, 29. јун 2015: 2); У **разговору** за Танјуг, мађарски амбасадор у Србији Атила Михајловић најавила је... (Новосадски дневник, 1. јул 2015: 2); Сам локалитет је вишеслојан, јер су у досадашњим **истраживањима** регистровани остаци из гвозденог доба... (Политика, 3. јул 2015: 13); Уживам у **побеђивању**, али не заборављам да је много рада иза тога (Спортски журнал, 23. фебруар 2015: 23); И тако је Супермен одлучио да своју моћ користи у **борби** против пљачкаша банака... (НИН, 20. август 2015: 56). Реч је о томе да смо негативни шампиони у **занемаривању** сопствених жртава и страдања... (Печат, 7. август 2015: 10).

Конструкција у + **Лок.** једна је од најбројнијих конструкција у корпусу примера и у књижевноуметничком и у журналистичком стилу. Испитана грађа показује нам да су бројнији примери за књижевноуметнички стил. М. Радовановић истиче да је за конструкциони модел у + **Лок.** карактеристично да се везује за одређене лексичке јединице нпр. дискусија, разговор, реферат, излагање (verba dicendi), што је испитана грађа и потврдила.

при + Лок. [←Кад / Док + Гл.]

Једном заста **при** том **љувању** и хујање му у глави преста, тако да осети да је будан (Црњански: 120); ...и схвати да ће овог јутра **при поласку**, са њом бити најтеже (Црњански: 122); Брат му је, по договору провео ноћ у селу, са децом, да у зору порани и дође да му се нађе, **при расјанку** са женом, чије су се плахе ћуди обојица бојали (Црњански: 126); Браћа су се била договорили да преваре жену **при ойрошијају**, јер старији није хтео да види оно што је била у стању да учини... (Црњански: 127); **При примању** шатора крај ватре, већ су се опет разликовали поједини делови пука, а **при дељењу** сламе и вина, већ су одговарали гласно ротмајсторима (Црњански: 132); Ухваћена, у граду, беху само двојица, обојица **при шучи**. (Црњански: 138); Кад их је по трећи пут остављао, пре две године – и мање већ беше рођено – видео је **при расјанку** у кући једног Грка... (Црњански: 143); Стасити, црвени, у својој чоханој опреми, пуни сребра, крстећи се са три прста у недоумици загледајући се, **при** бискуповом **благосиљању** и **певању** кроз нос... (Црњански: 150); **При** том њеном **шокреши** сав би дрхтао (Црњански: 161); Све чешће се приближаваше да удахне дах из њених чипака под грлом, или да јој се нађе крај толиких слушкиња, **при усјављивању** детета увече, или **при облачењу** ујутру (Црњански: 163); Узевши му све благо, преваром, после очеве смрти, **при равнању**, он се после сажали и помагали га, сваким даном све богатији усрдно и братски (Црњански: 165); **При огласку** настаде још већа граја и журњава (Андрић: 39); Све што га је у Босни дочекало било је обрнуто

од онога што му је у Паризу, **при огласку**, било речено (Андрић: 42); Познавали су се из виђења, годинама климали главом **при поздрави**, а нису знали ни за радост, ни за болест један другом (Селимовић: 96); Тог јутра, **при** оваквим **мислима**, млеко за доручак се згрушало Свилару у устима (Павић: 19); **При шамарању** на општежитеље је долазио само један од три шамара (Павић: 43).

Као што се из приложене грађе види, за журналистички стил није пронађен ни један пример за конструкциони модел **при + Лок.**, док је за књижевноуметнички забележен већи број примера. По мишљењу М. Радовановића разлоге можемо наћи у томе што конструкциони модел о којем је овде реч постаје све продуктивнији у савременом српском језику, па веома често продира у поље употребе преосталих падежних решења која долазе у обзир када је у питању значење временске симултаности (у овом случају равноправан конкурент је једино конструкција **у + Лок.**, и фреквенцијски и функционално) (Радовановић 1977: 116). Он напомиње и да је конструкција **при + Лок.** карактеристична за административни, правни, политички научни и новинарски стил. С обзиром на велики број примера који је пронађен у делима савремених писаца може се рећи да је ово једна од најзасушљенијих конструкција у књижевноуметничком стилу.

за (у) време + Ген. [← Док + Гл.]

За време целог **разговора**, који је трајао више од једног сата, момци су као безгласне сенке додавали један другом и подносили конзулу и везиру све што церемонијал захтева (Андрић: 36); Све је то служено **за време разговора**, са највећом пажњом, неупадљиво брзо и вешто (Андрић: 36); За вријеме рата они су одмах одјављивали члана породице који је умро или погинуо **за време бомбардовања**, да би га скинули са гарантованог снабдијевања (Селимовић: 71); Те лекције **за време рата** биле су опасне и јефтине (Павић: 27); **За време вечере**, у којој је јако уживати умео, Молерчић нам је приповедао да се у Србији већем цело лето олуј припрема (Велмар Јанковић: 26). Зато је лицемерно да они који су **у време владавине** ДС-а поступак реконструкције започели, данас тај поступак куде (Новосадски дневник, 26. јун 2015: 3); У том смислу поменуто је одлуку о његовом одласку у Шабац **у време поплава** прошле године... (Народне новине, 3. јул 2015: 16); **У време писања** овог текста очекивала се седница Скупштине поверилаца (Данас, 1. јул 2015: 5).

За конструкциони модел **за (у) време + Ген.** у анализираној грађи пронађен је већи број примера за књижевноуметнички стил.

на + Лок. [←Кад + Гл.]

На пућу, он би га се сетио као неког неочекиваног дужника, чудног, под војничким клобуком (Црњански: 160); Одмах **на почетку** конзул је изненађен успорио кас (Андрић: 30); Давилу су у његовом конзуловању највеће тешкоће биле постављене **на почетку** (Андрић: 42); **На повраћку** Давил је путем питао Давну... (Андрић: 53); Још **на стиудијама** он је запазио да је једна од убојних врлина великих писаца ћутање... (Павић: 13); Поднео му је своје најновије нацрте с молбом да их **на следећем конкурс** узме у обзир (Павић: 18); **На сну** му се тада јавила жена обувена у сопствену косу (Павић: 39); Леђима су заклањали половину неба, шлемовима сунце **на заласку** (Булатовић: 27). **На ошварану** фестивала на Летњој позорници шведском редитељу биће уручене награде... (Политика, 2. јул 2015: 12); Ископавања су обављена 2013. године и већ **на самом почетку** истраживачих радова констатовано је да се ради о сакралном објекту (Политика, 3. јул 2015: 13); Милош Стојановић је оставио добар утисак **на припремама**... (Спортски журнал, 17. фебруар 2015: 3).

За конструкциони модел **на + Лок.** анализирана грађа понудила је више примера за књижевноуметнички стил.

М. Радовановић констатује да се конструкција **на + Лок.** везује за одређене лексичке јединице од којих се најчешће јављају именице: *расџанак*, *џовраџак*, *завршеџак*, *џочешџак*. Пронађеним примерима потврђује се да та његова констатација важи и за књижевноуметнички и публицистички стил, мада има и других именица које се везују за конструкцију **на + Лок.**

Из претходне анализе грађе јасно је да се примери девербативних именица у конструкционим моделима **у + Лок., при + Лок., за (за време) + Ген. и на + Лок.** јављају у далеко већем броју у књижевноуметничком стилу. Разлог томе можемо потражити у делима чија је тематика битно утицала на број примера. Највећи број примера са набројаним конструкционим моделима је из *Сеоба* и Милоша Црњанског и *Травничке хронике* Иве Андрића, тј. из дела са ратно-историјском тематиком која је погодна за појаву девербативне именице као кондензатора реченичног значења.

приликом + Ген. [←Кад + Гл.]

Приликом доласка он је морао да остави жену у Сплиту код једне француске породице (Андрић: 42); Давнини агенти пратили су га у стопу *приликом* тих *џосеџа* и јављали о њима све што су сазнавали, а измишљали и додавали оно што нису могли да сазнају (Андрић: 97); Сматрао је да је у архитектури хумор нешто као со на хлебу... да *приликом џодизања* кровова на треба узимати у рачун само Сунце... (Павић: 14). На питање да ли ће се следеће недеље наставити преговори у Бриселу и да ли је то онај сценарио који личи на онај *приликом џошџисивања* првог Бриселског споразума... (Новосадски дневник, 25. јун 2015: 2); Волео бих да су ту аргументацију употребљавали и *приликом џоскуџења* струје за време њихове власти... (Новосадски дневник, 25. јун, стр. 2); Био је то период санкција против Србије и сматрао сам да би му нешто новца, који би му лично предао у Београду *приликом сусреџа* преводилаца, добродошло (Политика, 7. јул 2015: 21); *Приликом џриџавџивања* на конкурс свршени средњошколци подносе оригинална документа... (Данас, 24. јун 2015: 5); Читаву папазјанију допуниле су грешке *приликом уноса* података (НИН, 20. август 2015: 29).

За конструкциони модел **приликом + Ген.** пронађен је већи број примера за журналистички стил. У новијој граматици И. Антонић када говори о темпоралном генитиву наводи да је ова конструкција честа као реченично средство кондензације, да је нарочито честа у специјалним функционалним стиливима и да јој треба давати предност у односу на истозначну конструкцију **код + Ген.** (Пипер и др. 2005: 155–156). Према испитаној грађи видимо да ову тврдњу поткрепљују и примери из анализиране грађе.

у току (током) + Ген. [←Док + Гл.]

У испитаној језичкој грађи пронађен је један пример са овим конструкционим моделом за књижевноуметнички стил, а за журналистички је пронађено много више примера:

Успомене су се сустизале и он је у један план Београда почео да уноси знаке на местима која је *џоком* својих ноћних *џраџања* препознавао... (Павић, 22). А да ли сте *џоком разџговора* о безбедносној ситуацији у Војводини премијер и Ви приближили ставове... (Новосадски дневник, 27. јун 2015: 3); Каже да деца *џоком одрасџања* сакупљају сличице и компјутерске игрице... (Политика, 29. јун 2015: 13); Нишки водовод је *џоком* прошлогодишњих *џоџлава* очувао стабилност... (Народне новине, 26. јун 2015: 8); *Током* већег дела *сусреџа* водила се равноправна борба (Спортски журнал, 18. фебруар 2015: 7); Војни авион пробио је *џоком увеџбавања* звучни зид (Данас, 2. јул 2015: 5).

о + Инстр. [←Кад + Гл.]

У испитаној језичкој грађи није пронађен ни један пример са овим конструкционим моделом за књижевноуметнички стил, док су за журналистички пронађена два примера:

Долазак у Београд очекује се *почетком* јула ... (Новосадски дневник, 25. јун 2015: 2); Све оно што су грађани *гласањем* за овај састав Скупштине очекивали, углавном су добили (Новосадски дневник, 25. јун 2015: 3).

с(а) + Инстр. [←Упоредо док + Гл.]

Славонија се затворила, а Далмација, *с доласком* француске војске, постала нередовно и несигурно тржиште (Андрић: 22). Истовремено *са ошкривањем* слике у рад ће бити пуштен дигитални инфо-киоск... (Политика, 1. јул 2015: 12).

за + Ген. [←Док + Гл.]

Јер већ *за* твога *живота* питају ко је Иван Марић (Селимовић: 88); То су биле једине две просторије конака које ће Давил *за* свог *боравка* у Травнику упознати... (Андрић: 35). Пракса коју је спроводио и Мирослав Ђукић *за шефовања* у Хумској... (Спортски журнал, 25. фебруар 2015: 3).

Грађа показује да се ова конструкција, као и претходна, не јављају често у књижевноуметничком и журналистичком стилу.

код + Ген. [←Кад + Гл.]

У испитаној језичкој грађи није пронађен ни један пример са овим конструкционим моделом.

Иако је падежна конструкција **код + Ген.** распрострањена код писаца западних крајева, према мишљењу М. Стевановића, нема оправдања за признавање књижевног карактера употребе генитива са предлогом *код* у функцији временске одредбе. Он као разлог наводи да му није позната употреба ове конструкције ни у једном од наших говора као ни у народној књижевности. То га је навело на закључак да је она страног порекла. За њом, истиче он, уосталом и нема потребе, јер за исказивање свих случајева са њом имамо домаћа језичка средства. Најчешће је то веза локатива са предлогом *при* (Стевановић 1986: 311). М. Радвановић је сагласан са мишљењем М. Стевановића, али ипак напомиње да се конструкциони модел **код + Ген.** налази се у продору код неких писаца, затим у административном, правном и научном функционалном стилу, па је очигледно да се ради о појави у превирању. Још пре четрдесет година у раду М. Радовић Тешић утврђено да се ова конструкција са временским значењем јавља у делима српских писаца (Андрић, Ћосић, Ћопић), као и у административно-правним текстовима насталим у Београду. Ту се констатује и да се она јавља чешће у западним крајевима тадашњег српскохрватског језика (Радовић Тешић 1973).

У новијој граматици српског језика истиче се да је та конструкција данас проширена, посебно у специјалним функционалним стиловима, те јој се данас, и поред препорука у граматицама, не може оспоравати место у стандардном језику. Ипак, наглашава се да би требало избегавати у текстовима који претендују на вишу стилску изграђеност (Пипер и др. 2005: 156), а књижевноуметнички стил јесте баш такав.

5. Закључак

Девербативне именице у функцији кондензатора реченичног значења карактеристичне су за научни, административни и журналистички стил, док су за књижевноуметнички мање карактеристичне. Конструкције девербативних именица с темпоралним значењем спадају међу најпродуктивније у српском језику. Овим радом настојали смо да **на грађи књижевноуметничког и публицистичког стила** испитамо један сегмент темпоралног значења – симултаност.

За конструкциони модел **при + Лок.** пронађени су само примери за књижевноуметнички стил. За конструкционе моделе **у + Лок., на + Лок., за (у) време + Лок.** и **на + Лок.** анализирана грађа понудила већи број примера за књижевноуметнички стил. За конструкционе моделе **приликом + Ген., у току (током) + Ген** и **о + Инстр.** пронађен је незнатно већи број примера за журналистички стил. У конструкционим моделима **с(а) + Инстр.** и **за + Ген.** пронађен је једнак број примера за оба стила, док за конструкциони модел **код + Ген.** у испитаној грађи није пронађен ни један пример.

Највећи број примера потврдио је закључке до којих је дошао М. Радвановић да се девербативне именице као кондензатори реченичног значења јављају најчешће се у локативу и генитиву као и у везаним падежним конструкцијама.

Иако би се очекивало да је фреквенција појављивања девербативне именице у улози реченичног кондензатора у текстовима било ког функционалног стила двоструко већа него у литерарним делима, анализирана грађа показала је да је именица са значењем симултаности у књижевноуметничком стилу заступљенија него у публицистичком. Из претходне анализе грађе јасно је да се примери девербативних именица у конструкционим моделима **у + Лок., при + Лок., за (за време) + Ген.** и **на + Лок.** јављају у далеко већем броју у књижевноуметничком стилу. Разлог томе можемо потражити у делима чија је тематика битно утицала на број примера. Највећи број примера са набројаним конструкционим моделима је из *Сеоба* Милоша Црњанског и *Травничке хронике* Иве Андрића, тј. из дела са ратно-историјском тематиком која је погодна за појаву девербативне именице као кондензатора реченичног значења.

Већи корпус би, можда, показао другачији однос, али нам ови резултати свакако указују на то да девербативна именица са значењем симултаности заузима значајно место у језику публицистике, али и у литерарним делима.

Извори

- Андрић: И. Андрић, *Травничка хроника*, Београд: Просвета, 1981, 9–79.
 Булатовић: М. Булатовић, *Раји је био бољи*, Београд: Просвета, 1989, 7–77.
 Велмар Јанковић: С. Велмар Јанковић, *Бездно*, Београд: Стубови културе, 2012, 11–39, 390–431.
 Павић: М. Павић, *Предео сликан чајем*, Београд: Просвета, 1989, 9–79.
 Селимовић: М. Селимовић, *Осврво*, Београд: Просвета, 1974, 70–140.
 Црњански: М. Црњански, *Сеобе*, Београд: Просвета, 1966, 119–177.
 Дневни лисови:
 Новосадски дневник: Новосадски дневник од 22. јуна до 1. јула 2015.
 Политика: Политика од 29. јуна до 8. Јула 2015.
 Народне новине: Народне новине од 25. јуна до 6. јула 2015.

Спортски журнал: Спортски журнал од 17. фебруара до 26. фебруара 2016.

Данас: Данас од 22. јуна до 2. јула 2015.

Недељници:

НИН: НИН од 16. јула до 20. августа 2015.

Печат: Печат од 17. јула до 31. августа 2015.

Литература

Бугарски 2004: Н. Бугарски, Деадјективна именица као средство номинализације (у публицистичком стилу стандардног српског језика), у: *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, XLVII/1–2, Нови Сад: Матица српска, 29–404.

Пипер и др. 2005: П. Пипер и др., *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.

Радовановић 1977: М. Радовановић, Именица у функцији кондензације, у: *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, I, XX/1, Нови Сад: Матица српска, 63–144.

Радовановић 1981: М. Радовановић, Номинализације у српскохрватском језику, Београд: *Научни саставник слависта у Вукове дане, Реферати и саопштења* 7, 251–259.

Радовановић 2007: М. Радовановић, *Сјари и нови сјиси*, Сремски Карловци – Нови Сад, Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Радовић Тешић 1973: М. Радовић-Тешић, Предлог код уз генитив глаголских и других апстрактних именица у функцији одређивања времена и његове семантичко-синтаксичке опозиције, *Наш језик* књ. XIX св. 4–5, Београд, 228–255.

Стевановић 1986: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) II: Синтакса*, Београд: Научна књига.

Тошовић 1995: В. Тошовић, *Stilistika glagola*, Wuppertal.

Тошовић 2002: Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

DEVERBATIVE NOUNS MEANING SIMULTANEITY IN LITERARY- ARTISTIC AND JOURNALISTIC STYLE

Summary

Deverbative nouns as condensers of sentential meaning are characteristic in scientific, administrative and journalistic styles while they're less frequent in the literary-artistic style. Constructions of deverbative nouns with temporal meaning are one of the most productive in Serbian language. This work intends to examine a segment of the temporal meaning on the basis of literary-artistic and publicistic style – simultaneity. Though it might be expected that deverbative noun's frequency of occurrence in a role of sentence condenser in texts having any functional style is twice as higher than in literary works, the structure analyzed indicates the noun bearing the meaning of simultaneity as more present in literary-artistic than in publicistic style. A bigger corpus would demonstrate a different relation maybe, but, these results definitely indicate the fact that a deverbative noun meaning simultaneity takes significant spot in the language of publicist and literary works as well.

Keywords: Serbian language, deverbative noun, simultaneity, literary-artistic style, journalistic style

Vesna Filipović

Милош Макевић¹

Београд

О ЛЕКСЕМИ ДОМАЗЕТ

У раду се обрађује лексема *домазети* са трију становишта: утврђује се значење ове речи и њених бројних синонима, ареал њеног распрострањања и дају се етимолошка разматрања ове лексеме. Такође, наведене су и словенске паралеле ове појаве. Лексема *домазети* има значење 'човек који се уселио у женин дом, који живи на женину имању'. Налазимо је и у топонимији, као назив заселака, а такође и као презиме. Осим тога постоје и неколике изведенице од овог корена: *домазетство*, *домазетшук*, *удомазетшици*, *домазетшковић*. Што се тиче области где се ова лексема користила или је и даље у употреби, то су свакако Далмација, Црна Гора, Херцеговина, западна и јужна Македонија. Данас можемо рећи да има наддијалекатски карактер. О постанку ове речи постоје три претпоставке: прва, да је настала слагањем речи *дома* и *зети* 'кћеркин или сестрин муж'; друга, такође укључује ове композите, тумачећи други део као трпни партицип од глагола *узети*; трећа пак тврди да је *домазети* једноставно калк грчке речи *σπιτοῦσπιτρος*. У словенским језицима такође имамо бројне називе за домазета.

Кључне речи: дијалектизми, лексикологија, ареал распрострањања, етимологија, словенске паралеле

1. Значење. Лексема *дома'зети* једнозначна је и према Вуковом Српском рјечнику означава 'човек који уђе жени у кућу'. У РМС стоји значење 'човек који се приженио, који се уселио у женин дом, који живи на женину имању' (1990: 728). У Речник САНУ значење је следеће: 'мушкарац који после женидбе живи у кући родитеља своје жене' (1966: 509). Навешћемо неколике примере употребе ове лексеме према Речнику САНУ: „Тако се уз њихову породицу накупила многобројна гомила робова, повереника... усвојеника, *домазетша*.” (И. Андрић), „Пријећаше сељанима да ће својој Павици узети каквог *домазетша*.” (С. Матавуљ), „Нисам био вољан у кућу *домазетша* да доводим.” (А. Крстић) (1966: 509).

Траг наше лексеме у топонимији оставили су засеоци *Домазетши*, први у Херцеговини, северно од Мостара, други у Босанској Крајини код села Биљани Горњи, отприлике на пола пута између Бање Луке и Босанског Петровца, и трећи северозападно од Сиња у Цетинској Крајини. Називи ових топонима су у директној спрези са презименом људи који их насељавају (или су их насељавали). Ако погледамо називе заселака наших брдских или планинских села видећемо да су они добијали називе према презимену рода који је у њему живео. Такво би преношење највероватније било и у нашем случају.

Домазетшковић, насупрот очекиваном значењу 'домазетов син', значи исто што и *домазети*. Пример: „Имах три сина: два су, док Бог хоће, станковићи, а трећи *домазетшковић*” (В. Врчевић) (Речник САНУ 1966: 509). Као презиме *Домазетшковић* се помиње од XVIII века (Речник ЈАЗУ, 1884–1886: 621). Презиме налазимо и у облику *Домазети*. Надимачког је порекла. Данас Домазета има и православаца и католика и муслимана. Претпоставља се да је презиме потекло од Срба из Северне Албаније, па је одатле преко Црне Горе сеобама доспело до Херцеговине,

1 mdmakevic@gmail.com

одакле се даље проширило ка Сињу и Босанској Крајини. Ту претпоставку би могла да потврди чињеница да лексема *домазет* постоји и у македонским говорима (ДРМЈ), док је у косовско-метохијским говорима не налазимо. Могуће је да је раније постојала изолекса која је спајала македонске, северноалбанске и црногорске говоре. Такође, презиме постоји и у Албанији у облику *Domazeti*, свакако пореклом од поарбанашених Срба.

Као изведеницу од речи *домазет* имамо именицу *домазетство* 'положај или стање у којем се налази домазет' (РМС 1990: 728), 'особина онага који је домазет, *улаж*' (Речник ЈАЗУ, 1884–1886: 621). Вук даје напомену да се користи у Црној Гори и наводи израз *пошао на домазетство* – 'постао домазет' (Српски рјечник). Пример употребе: „Људи [су] пропуштали усљед стида миразе и *домазетство*” (С. Дучић) (Речник САНУ 1966: 509). Налазимо и синонимичну изведеницу, са турским суфиксом *-лук* – *домазетлук*. Пример употребе: Боље се подат врагу, нег' *домазетлуку* (Ф. Краус) (Речник САНУ 1966: 509).

Такође, налазимо и глагол *удомазетити се* „наместити се као домазет у жениној кући”. Пример: „[...] као збиља да смо ми *удомазетени* моровласи, а не залуду Срби старосједиоци од злога Косова!” (Љубиша 1902–1903: 147)

Постоји велики број синонима лексеме *домазет*: *до(х)одац*, *привук*, *пришу-пак*, *ушоскало*, *пријуз* (Српски рјечник), *уљез*, *призетико*, *пришућко*, *при(х)одњак/приводњак*, *призетинак*, *присварак*, *бабусук* (ако се призетио код удовице), *накућњак*, *дошљак*, *прижења*, *уклиз*, (Медић 1924: 274) *увук*, (РСГВ) *улаж*, (Речник ЈАЗУ, 1884–1886: 621), *до'веден...*² (Речник ЈАЗУ, 1884–1886: 718). Део ових назива има у основи неки од глагола који означавају кретање: *до(х)одац*, *при(х)одњак/приводњак* (<ходити), *дошљак* (<доћи), *пријуз* (<пузати), *уљез* (<уљести), *улаж* (<улазити), *привук* (<вући се). Глаголи кретања су иначе типични за радње које се тичу свадбених обреда и уопште љубавних односа у словенским језицима (уп. рус. *выйти замуж*, пољ. *wyjść za mąż*, срп. *поћи за некога*, *ходати* ('забављати се'), *по'оде* 'прва мајчина посета тек удатој кћери; посета одиви', *одива* (ако је настало од *ходива)³...). Највећи део ових назива има изразиту експресивност, јасну негативну или шаљиву конотацију. Та чињеница произилази из народног става према домазетству.

Како бисмо схватили овакав став, треба се пре свега осврнути на узроке домазетства. У којим је то приликама мушкарац одлазио у кућу жениних родитеља, или, како би се у народу рекло, „удавао се”? По правилу, пораст матриликалних бракова (домазетства) падао је у доба после ратова, када би био поремећен однос броја мушкараца и жена. Друго, најчешће је домазет долазио у кућу у којој су била сва женска деца, па кад би се остале удале, остајала је једна ћерка у кући, којој су доводили младожењу, како се кућа не би „угасила”. Док је у једним крајевима домазетство било релативно честа појава (нпр. Источна Србија), у другима је пак оно било доста ретко и презрено (нпр. Босанска Крајина, Црна Гора, Херцеговина, Бока) (Петровић 2016: 58–59). То се види и по погрдним називима ове појаве, као што су *пријуз*, *пришупак*, *уклиз*, *ушоскало*⁴. За домазета је најгоре

2 У народу постоји још назива ове појаве. Како Мојо Медић истиче: „...па bit će ih još i nezabilježenih i ovih, jer naš narod umije da pravi i učtive i nepristojne nadimke, kako je kad raspoložen, a i prema onome, na koga nišani.” (Медић 1924: 274)

3 Детаљније о овој лексеми в. М. Макевић, „О етимологији дијал. *одива*” у: Међународен филолошко-гически форум, Софија, 2019. [у *припреми*]

4 *Уклиз* (<уклизити 'ући лако и глатко клизећи' (РМС VI 481)), *ушоскало* (<утоскати 'утиснути, увући, увалити' (РМС VI 623))

било то што није самостално могао доносити одлуке док год би му таст био жив. Дакле, он се није осећао домаћином, газдом своје куће. У појединим случајевима домазета су звали тастовим презименом, које би понекад наследило и дете. Такође, он је морао славити славу куће у коју је дошао (Пантелић 1964: 395–396). Све су ово разлози због којих се на домазетство гледало презриво. То потврђује и народна пословица: „Домазет је црн гавран”.

2. **Ареал распрострањавања.** Како наводи Речник ЈАЗУ, лексема *домазет* „dolazi u naše vreme [70-те, 80-те године XIX века – прим. ауш.] ро југозападним странана” (1884–1886: 621). Код Вука налазимо напомену да се реч говори у Црној Гори. Према примерима из речника видимо да се говорила (или се и даље говори) и по Далмацији, Херцеговини, западној и јужној Македонији. Данас би се могло рећи да постоји и у књижевном језику, да је у одређеној мери добила наддијалекатски карактер, будући да је једна од најчешћих и најнеутралнијих лексема којом се изражава дата појава.

3. **Етимологија.** Према Речнику ЈАЗУ *домазет* је настало као сложеница од *дома* и *зет* (1884–1886: 621). Таквога је мишљења и Маретић. Он сврстава лексеми *домазет* међу речи „које непосредно постају од својих саставина” (Маретић 1963: 387–388). Додуше, он посматра ствари са синхроног гледишта, тако да његово мишљење није одвећ релевантно за разматрање етимологије наше речи. Овакву интерпретацију настанка лексеме *домазет* могли би потврдити други, синонимични називи: *призетико* и *призетинак*. Они у себи садрже корен *зет*-’кћеркин или сестрин муж’. Словенске паралеле такође потврђују ову етимологију (уп. рус. *призаченный*, буг. *приведен зет*, *доведен зет*, *заврян зет*). С друге стране, нема других оваквих сложеница са обликом *дома*, осим *домадар* и *домачедац* (само један пример из XVI в), који оба имају и облике са -о-: *домодар* и *домочедац* (Скок 1971: 424–425). Другу етимологију нам нуди Скок. Он вели да би *домазет* могао бити поименичен облик трпног партиципа прошлог времена *дома* и *зет* (< узети). Осим ове констатације, Скок детаљније не објашњава етимологију ове речи. Он наводи и мишљење М. Будимира да је *домазет* једноставно преведеница грчког *σπιτοῦμίτρος* (Скок 1971: 424). Лексеми налазимо и у околини Ђевђелије у облику *думузет*⁵ (Тановић 1935, 49–52), дакле у области која се додирује са грчким језиком.

4. **Словенске паралеле.** У другим словенским језицима такође постоје називи за опис појаве домазетства. У руском језику налазимо велики број синонима: *примак* (*приймак*), *власень*, *живојник*, *приживала*, *призаченный*, *вдомник*, *вабий*⁶, *привабленный*, *всельник*, *привал* (Словарь синонимов). Од ових синонима *примак* је најнеутралнији назив. Руски називи показују исте особине као и српски – шаљиво су или погрдног карактера, дијалекатског су порекла (од којих је један најчешћи), садрже облички или значењски исте коренске лексеме (*власень* = *улаж*, *уљез*; *призаченный* = *призетико*, *призетинак*; *вдомник* = *прикућинак*; *привал* = *ушоскало* и сл). У руском налазимо и презиме *Примак*. У бугарском језику у овом значењу имамо синтагме *приведен зет*, *доведен зет*, *заврян зет*, (Български речник) турцизам *јучџювлиа* (област Хасковско). И у бугарском имамо исте одлике домазетовског положаја, тј. према тој појави се односи крајње негативно.

5 У чланку је лексема записана на овај начин, фонетски, како је аутор чуо да се изговара у околини Ђевђелије. Будући да се у тим говорима глас [о] сужава према [у], етимолошки написана ова лексема могла би да има облик *домозет* или *думузет*.

6 Лексема *вабий* највероватније је преузета из црквенословенског или старословенског језика. Изведеница је глагола *вабити*. Сам њен облик указује на њену старину (уп. стсл. *сјдиш*, *балиш*).

О томе сведоче и изреке *Добре ми е каџо зеџ на кџца* 'није ми добро, у лошем положају сам', *Приведен зеџ – синиџер в краџуна* 'домазет је заробљеник, сужањ (букв. „као сеница у тикви“)'.

5. **Закључак.** Лексема *домазет* има значење 'човек [...] који се уселио у женин дом, који живи на женину имању' (РМС 1990: 728). Њу налазимо и у топонимији, као назив одређених заселака, а такође и као презиме: *Домазет* и *Домазетовић*. Осим тога постоје и неколике изведенице од овог корена: *домазетство*, *домазетилук*, *удомазетити*, *домазетовић*. Велики број шaljивих и погрдних синонима ове речи сведочи о ставу који је народ имао (или и даље има) према домазетству. Што се тиче области где се користила или је и даље у употреби наша лексема, то су свакако Далмација, Црна Гора, Херцеговина, Западна и Јужна Македонија. Данас можемо рећи да има наддијалекатски карактер. О постанку ове речи постоје три претпоставке: прва, да је настала слагањем речи *дома* и *зеџ* 'кћеркин или сестрин муж'; друга претпоставка такође барата овим композитама, тумачећи други део као трпни партицип од глагола *узетити*; трећа пак тврди да је *домазет* једноставно калк грчке речи *οπιτοϋάμτρος*. На основу изнетог, ми сматрамо да је прва етимологија најверодостојнија. У словенским језицима такође имамо бројне називе за домазета, који показују исте или сличне особине као и српски називи.

Извори

- Бљгарски речник: Доведен зет. Приведен зет. Заврян зет. *Речник на думитџе в бљгарскиј език*. <https://technik.info/зет/>, 1. 2. 2018.
- ДРМЈ: Домазет. *Дигитален речник на македонскиот јазик*. <http://www.makedonski.info/letter/д/долница/домака#домазет/м/>, 1. 2. 2018.
- Љубиша 1902-1903: С. М. Љубиша, *Причања Вука Дојчевића I – II*, Београд: СКЗ.
- РСГВ: Увук. *Речник српских џовора Војводине*. <https://sr.wiktionary.org/wiki/увук/>, 1. 2. 2018.
- Речник ЈАЗУ 1884-1886: Ђ. Daničić i dr, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Т. II, Zagreb: JAZU.
- Речник САНУ 1966: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. IV, Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ.
- РМС 1990: М. Стевановић и др, *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. IV, Нови Сад: Матица српска.
- Скок 1971: Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knj. prva. Zagreb: JAZU.
- Словарь синонимов: Примак. влазень, животник, приживала, призяченный, вдомник, вабий, привабленный, всельник, привал. *Словарь синонимов*. https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_synonims/301198/, 1. 2. 2018.
- Српски рјечник: Домазет. Домазетовић. <http://raskovnik.org/reci/домазет/VSK.SR/>, 1. 2. 2018.

Литература

- Маретић 1963: Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Treće, nepromijenjeno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska.
- Медић 1924: М. Medić, Folklorističke dopune, у: D. Boranić (ured.), *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Zagreb: JAZU, 274.

- Пантелић 1964: Н. Пантелић, Сродство и задруга, у: Персида Томић (уред.), *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 27, Београд: Етнографски музеј, 395–396.
- Петровић 2016: С. Петровић, *Магија и животињи круж: у обичајима и веровању Сврљића*, Сврљиг: Етно-културолошка радионица ”Сврљиг”.
- Тановић 1935: С. Тановић, Породични односи прирођених чланова породице у околини Ђевђелије, у: Боривоје Дробњаковић (уред.), *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 10, Београд: Етнографски музеј, 49–52.

О ЛЕКСЕМЕ ДОМАЗЕТ

Резюме

В настоящей работе проанализирована лексема *домазет* на трех уровнях: определено значение этого слова и ее многочисленных синонимов, а также географическая область использования и этимология этой лексемы. Приведены также параллели из славянских языков. Лексема имеет значение 'человек, который поселился в доме жены'. Что касается областей, где слово использовалось (или еще используется) – это Далмация, Черногория, Герцеговина, Западная и Южная Македония. Существуют три этимологии лексемы *домазет*: 1) она композита слов *дома* и *зет* 'зять'; 2) она композита слов *дома* и *зет*, где *зет* сокращенная форма страдательного причастия прошедшего времени глагола *узет* 'взять'; 3) она калька греческого слова *οπιθοῦμιπρος*. В славянских языках тоже имеются многие названия этого явления.

Ключевые слова: диалектизмы, лексикология, география использования, этимология, славянские параллели

Милош Макевић

Наташа Козомора¹

Нови Саг

АСОЦИЈАТИВНО ПОЉЕ КОНЦЕПТА РУКА У РУСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се бавимо истраживањем асоцијативног поља лексеме *рука* у руском језику. Анализа асоцијативног поља је један од могућих приступа у истраживању лексичке семантике преко анализе садржаја језичког концепта. Рад се састоји од следећих сегмената: представљање реакција из Асоцијативног речника руског језика Ј. Н. Караулова на стимулусе *рука* и *руки*, класификовање реакција у семантичка обележја у складу са семантичком блискошћу, представљање структуре асоцијативног поља и, на основу изложеног материјала, дефинисање лексеме *рука* са психолингвистичког аспекта. Циљ рада је да се да шири дефиниција лексеме *рука* у односу на дефиницију из речничких одредница и да се утврди на који начин се концептуализује појам руке у свести говорника руског језика, односно, како се из буквалног значења руке и њених физичких карактеристика развијају пренесена значења.

Кључне речи: асоцијативно поље, руски језик, лексема, соматизми, рука

1. Увод

Анализа асоцијативног поља омогућава дефинисање лексеме са психолингвистичког аспекта јер реакције испитаника дају подробну информацију о одређеном појму која постоји у свести носилаца једног језика, а није обухваћена у речничкој дефиницији, како због тога што су речници усмерени на дефинисање без осврта на психолингвистичке карактеристике лексеме, тако и због уобичајеног сажетог начина представљања значења лексема у традиционалној лексикографији. Употреба асоцијативног поља као извора за добијање психолингвистичке дефиниције даје такође могућност издвајања социо–културних обележја која су садржана у лексеми као стимулусу за асоцијативни експеримент, што доприноси њеном детаљнијем опису и даје веће могућности за каснија поређења садржаја концепата и значења лексема у различитим језицима и културама.

Асоцијативни речници су речници у којима се бележе вербалне асоцијације испитаника. На левој страни, као одреднице, дате су речи на које испитаници дају асоцијације – стимулуси. На десној страни су асоцијације испитаника – реакције. Пошто се материјал за асоцијативне речнике добија у процесу анкетирања савремених говорника, садржај асоцијативног поља може се сматрати еквивалентним материјалу добијеном другим методама анкетирања, а у неким елементима и поузданијим (в. Стефановић 2015: 65–85). Према Бартмињском, оснивачу лублинске етнолингвистичке школе, значај анкетних истраживања огледа се у омогућавању приступа живој и актуелној језичкој свести говорника (Бартмињски 2011: 60).

¹ kozomoranatasa@gmail.com

2. Семантичка класификација реакција на стимулус *рука*

Да би се дошло до дефинисања лексеме *рука* на основу садржаја асоцијативног поља², све реакције на стимулусе, лексеме *рука* и *руки*, класификоване су у групе према семантичкој блискости. Неке реакције сврстане су у више група због могућности употребе како у основном, тако и у пренесеном значењу — у саставу идиома. Поједине реакције нису анализирани због немогућности недвосмислене интерпретације семантичке везе са стимулусом³. Претпостављена значења одређених реакција, које представљају синтагматску или парадигматску везу стимулуса и реакције, обично она која нису очигледна, или могу да се употребљавају како у основном, тако и у пренесеном значењу, проверена су на примерима из електронског корпуса руског језика⁴.

Због сличности реакција изазваних стимулусима *рука* и *руки* објединили смо два асоцијативна поља и реакције класификовали на основу семантичке блискости у групе и подгрупе, које представљају когнитивне особине концепта *рука*. Звездицом (*) су обележене реакције на стимулус *руки*. Анализа обухвата класификацију 594 реакције — 493 реакције на стимулус *рука* и 101 реакција на стимулус *руки*. Групе и подгрупе изложене су редоследом опадајуће фреквенције.

2.1. Лексема *рука* употребљава се у пренесеном значењу — углавном у саставу фразеолошких јединица.

Ова група садржи 183 реакције⁵. Уочавамо да значајан део концепта *рука* заузима пренесена употреба основног значења, о чему ће бити речи касније. Највећу фреквенцију има група која указује да рука и пружање руке симболизује пружање помоћи и пријатељски однос према неком. На другом месту по учесталости су реакције које говоре о руци као симболу власти.

- ▶ рука изражава пружање помоћи и пријатељства (78⁶): *друга* 38⁷, *руку мојој* 9, *верная* 6, *дружбы*, *дружеская*, *помощи* 4, *помощь* 3, *друг* 2, *блати*⁸, *помощник*, *прошлянувшая*, *прошлянувшая мне*, *прошлянувший*, *рука руку мојој**, *руку греет*, *товарищ* 1
- ▶ рука симболизује моћ и власт (50): *сильная* 16, *владыка* 11, *длинная* 10, *судьбы* 3, *прочь** 2, *божья*, *Вселенной*, *жесткая*, *командир*, *коротки**, *прочь ой Никарагуа**, *сила*, *смерти* 1⁹

2 Асоцијативна поља преузета су из *Руског асоцијативног речника* Ј. Н. Караулова (2002). Од 508 анкетираних на стимулус *рука* добијено је 185 различитих реакција, 120 реакција са фреквенцијом 1, а два испитаника нису имала реакцију. За стимулус *руки* анкетирано је 107 испитаника, добијена је 71 различита реакција, 58 реакција са фреквенцијом 1, а два испитаника нису имала реакцију. Ови подаци дају се на крају сваке одреднице у речнику.

3 У питању су реакције: *мости*, *рука*, *руки** 2, *вдруг, в ноги**, *на*, *надежда*, *нос*, *немец**, *просто*, *руку*, *Тель-Авив*, *темноша*, *чмо* 1.

4 <http://www.ruscorgora.ru/>

5 Основно значење 35 реакција укључено је и у друге групе.

6 Број уз назив сваке подгрупе означава укупан број реакција у датој подгрупи.

7 Број уз сваку реакцију односи се на број јављања дате реакције међу испитаницима.

8 Ова реакција означава познанство, везу која се користи за остваривање личних интереса (Ожегов 2010: 50).

9 Покретом руке са испруженим кажипрстом изражава се претња. Метафорички *рука судбине*, *рука бога*, *рука васионе* и *рука смрти* изражавају претњу, јер се доживљавају као силе и појаве које су изнад човекове моћи, чије деловање нико не може да избегне.

- ▶ рука симболизује људске особине и вештине (45): неспретност (*крюки** 8, *шяжѣлая* 5, *дырявые** 1), вредноћу и висок квалитет у раду (*золотые** 7, *золотая* 2, *лежкая* 1), строгоћу (*швѣрдая* 8, *железная* 2), похлепу (*загребущая* 3, *жадность** 1), доброту (*добрая, доброе*, добрые** 1), храброст (*не дрогнеш, характер* 1), вршење злочина (*в крови** 1), поштење (*честная* 1)
- ▶ рукама могу да се изразе емоције (10): позитивне (*шянется* 2, *и сердце, ласкайть**, *любимые**, *милиые**, *нежностъ, сердце* 1) или негативно (*гнев, не поднялась* 1)

Реакција *руку моет* односи се на пословицу *Рука руку моет* (Даљ 2000: 111), која означава узајамно помагање, а може да има и негативно значење помагања и прикривања у злочину или кажњивим радњама. Интересантно је да се ова реакција од укупно 506 реакција налази на осмом месту према учесталости. Ово говори о актуелности дате пословице међу говорницима руског језика и о пружању узајамне помоћи као уобичајеном у руској култури.

Реакција *владыка* потиче од пословице *Своя рука — владыка* (Даљ 2000: 289), која означава самосталност у деловању и одлучивању.

Реакције *прочь* 2, *прочь ой* *Никарагуа* 1 семантички су повезане са симболом руке као власти. У логици традиционалних представа додирнути и дохватити нешто значило је ступити у посед датог, стећи власт и право припадања (Байбурин, Топорков 1990: 27). Реакција *прочь* тиче се фразеологизма *руки прочь*, који има значење забране додиривања одређеног предмета, и у пренесеном значењу, забрану мешања у одређену ствар или посао (Молотков 1968: 367).

Реакција *коройки* односи се на фразеологизам *руки коройки*, у значењу човека који нема довољно утицаја, власти и који не може да постигне успех у нечему (Молотков 1968: 399).

Реакција *крюки* односи се на фразеологизам *руки крюки*, који у руском језику има шаливо значење неспретних, трапавих руку (Ожегов 2010: 311). Бројност ове реакције (8 јављања) повезује се са чињеницом да се ради о прецедентном тексту, тј. фразеологизму, у којем се управо плуралски облик појављује због римовања.

Реакција *жадность* асоцијативно је повезана са стимулусом *руки* својом значењем прекомерног узимања, а управо се рукама узима.

2.2. Рука је део људског шела.

Ова група садржи 146 реакција. Највећи број јављања у овој групи, а и у целом асоцијативном пољу, има реакција *нога* (78 јављања). Ово показује да је концепт *рука* когнитивно најближи концепту *нога*. Интересантно је да у асоцијативном пољу лексеме *нога* у руском језику, реакција *рука* (98 јављања) има већи број јављања у односу на реакцију *нога* у асоцијативном пољу лексеме *рука*. Ово се објашњава чињеницом да рука у односу на ногу има више функција у свакодневном животу, па је због тога асоцијативно заступљенија у когнитивној свести. Оваква веза између руке и ноге последица је антонимичне повезаности два појма. Супротност се представља као један од водећих логичких односа који има најснажнији утицај на парадигматску организацију лексике у језичком, али и у когнитивном домену (Драгићевић 2005: 62).

- ▶ руке и ноге су екстремитети (92): *нога* 78, *ноги** 7, *конечностъ* 3, *руки** 2, *и нога, ноги* 1
- ▶ постоје десна и лева рука (28): *правая* 18, *левая* 8, *две**, *левый* 1

- ▶ рука се састоји од одређених делова (17): *кистиь* 6, *пальцы* 3, *ногтии*, *палец* 2, *кости*, *мышцы*, *плечо*, *пятиь* *пальцев* 1
- ▶ рука је спољашњи орган (9): *тело* 4, *орган* 3, *голова* 2

2.3. Рука има одређене спољашње карактеристике

У овој групи налази се 140 реакција. На основу њихове учесталости видимо да у когнитивној свести међу спољним карактеристикама руке најважније место заузимају њена снага, дужина и предмети који се на њој носе.

- ▶ може да буде одређене физичке снаге (30): *сильная* 16, *тяжёлая* 5, *сильные* 3*, *жесткая*, *крейка*, *крейкая*, *сильна*, *стремительная*, *тяжела* 1
- ▶ естетски може да буде оцењена позитивно или негативно (28): позитивна оцена: *белая* 4, *чистиые* 3*, *чистая*, *нежная* 2, *аристократиа*, *бела*, *красивая*, *красный*, *красота*, *красота**, *мягкие**, *нежный**, *нежны*1*; негативна оцена: *грязные*2*, *грязная*, *грязь*, *корявая*, *ошсохли**, *пошные**, *усохла* 1
- ▶ рука има одређене карактеристичне димензије, дужину и ширину (23): *длинная* 10, *большая* 4, *длинные**, *тонкая* 2, *большие**, *до локтя**, *короткая*, *маленькая*, *узкая*
- ▶ рука може да се украшава (одевним предметима или накитом) (22): *перчатка* 5, *кольцо* 3, *в перчатке*, *маникюр*, *перстень*, *часы* 2, *браслет*, *бриллиантовая*, *кольца*, *кольцо**, *перчатки**, *серебро* 1
- ▶ рука може да буде повређена и да боли (14): *болии* 6, *больная*, *больные**, *зипс*, *зайаренные**, *кривая*, *ноги*, *обрубок*, *ошорвана* 1
- ▶ рука може да има одређену телесну температуру (обично се оцењује као топла или хладна) (11): *шйлая* 5, *холодная* 2, *горячая*, *шеило*, *шйлые**, *шйлый* 1
- ▶ покривена је длаком (8): *волосаыя* 6, *мохнаыя* 2
- ▶ руке могу да буду везане (2): *наручники**, *связаны** 1
- ▶ рука може да буде одређеног степена покретљивости (1): *гибкая* 1

Реакција *мохнаыя* је придев који се више употребљава када се говори о животињама или о текстури материјала, па може да се закључи да синтагма *мохнаыя рука* има негативну оцену ружног када се говори о човеку. Ово значење потврђују и примери употребе из електронског корпуса руског језика: У *Салкиных*, *кошорые живуи* *ниже по улице*, *малыш* *в первый год* *больше всего был похож на шмеля*, *весь такой шолстый*, *мохнаый* *и в черно-желтую полоску* [Максим Тихомиров. Национальная демография (2014)].

Реакција *аристократиа* проистиче из лепог изгледа руку и негованости припадника друштвеног слоја аристократије. Реакције *белая*, *бела* проистичу из традиционалне симболике *белих* руку као обележја женске лепоте.

У ову групу може да се укључи и реакција *энергия*, која се односи на лековито дејство руку. Ово значење потврђују и пословице у руском језику са лексемом *рука*, које говоре о њеном, у народу прихваћеном, лековитом дејству: *Где больно, там рука: где мило, там глаза. Как рукой сняло.* (Даль 2000: 523)

На основу учесталости реакција из ове групе, може да се састави стереотипна слика руке, односно, које су то типичне спољне карактеристике руке у когнитивној свести руских говорника: рука је дугачка (11 јављања од 23 које се односе на дужину руке); јака (сва јављања (30) која говоре о снази руке, односе се на јаку руку); беле је боје (једина јављања која говоре о боји руке су *белая* 4 и *бела* 1, од укупно 28 реакција о спољном изгледу руке); на додир је топла (9 од 11 јављања

која говоре о температури руке, односе се на топлу руку); у естетској оцени руке доминира позитивна оцена (20 од 28 јављања).

2.4. Руком се врше различити свакодневне активности.

Ова група садржи 102 реакције које указују да један део концепта *рука* чине слике различитих активности које се врше рукама. Учесталост јављања говори да међу њима најважније место заузимају активности држања, покретања руку у различитим правцима и рад рукама.

- ▶ рукама се држи (29): *об руку 14, ручка 3, бревно, веревка*, в руке, гвоздь, двери*, карман, кошелек, нож*, пистолет, скальпель, сумка, цветы* 1*
- ▶ руке су покретне, због чега могу да се стављају у различит положај и пружају у одређеном правцу (24): *в брјуки 4*, вверх* 3, рукопожатие 2, брось, брјуки*, вверх, в карманы*, выйянуить*, зарядка*, наземь, поднимаить*, показывать, прощянушая, прощянушая мне, прощянуить, расискаить*, стреляить, шянуить 1*
- ▶ рукама се ради (21): *умелая 2, бездействиеш, возглавляить*, гребеш, делайть, дело*, заняты*, мастака, мастера, мастера*, орудие, работа, работа*, работы, рабочего человека, работи, скука, станочника*, умение*, усшалая 1*
- ▶ руком се узима (6): *берущая, брать 2, в руку, гребеш 1*
- ▶ руком се удара (5): *бьюш, бокс, кулак, плешка, удар 1*
- ▶ руке се перу (5): *мыть* 2, вымыты*, мыло, не мыты* 1*
- ▶ руком се пише (4): *писать, пишеш 2*
- ▶ рукама се плива(3): *река 2, озеро 1*
- ▶ руком се даје (2): *давать, дать 1*
- ▶ рукама се свира (2): *Паганини 2*
- ▶ рукама се грли: *обнимаить* 1*

Претпоставља се да је реакција *возглавляить* на стимулус *руки* повезана са синонимом творбено изведеним од лексеме *рука* — *руководить*.

2.5. Рука као важан елемент у свакодневном животију.

Ова група има 58 реакција. У питању су углавном облици генитива од именица које означавају људска бића (указује се на посесију, односно неутуђиво припадање руке телу особе).

- ▶ *моя, шоварица, человека 7, человек 5, матери 3, швоя, мужчины, своя, человека* 2, девушки, дочери, жена, женская, женщина*, женщины, индейца, матери*, мои* народная, любимого, мавра, обезьяны¹⁰, отец, папины*, преступника, пришельца, руки конкретного человека*, сестры, суки*, человек 1.*

3. Структура асоцијативног поља концепта *рука*

У анализу асоцијативног поља улази и представљање његове структуре. Асоцијативно поље концепта *рука* у руском језику је полицентрично и има три

¹⁰ У овој групи реакција налази се реакција *обезьяны*, јер је анатомска конституција мајмуна слична човековој.

центра: реакције које се односе на пренесено значење лексеме *рука* (25 %), реакције које указују на руку као део људског тела (24%) и реакције које се односе спољни изглед руке (23 %). Чињеница да у центар асоцијативног поља улазе реакције које се односе на пренесену употребу лексеме *рука*, говори о њеном великом значају као извору пренесених значења¹¹. Ближу периферију чине реакције које говоре о активностима које се врше рукама (18 %), а крајњу периферију чине реакције које говоре о руци као важном елементу у свакодневном животу човека (10 %).

4. Психолингвистичка дефиниција лексеме *рука*

Након семантичке анализе асоцијативног поља и изложених карактеристичних когнитивних обележја концепта *рука*, лексема *рука* може да се дефинише са психолингвистичког аспекта и упореди њен однос са лексикографском дефиницијом.

У речнику руског језика С. И. Ожегова издавајају се следеће семе лексеме *рука*: 1. одна из двух верхних конечностей человека от плеча до кончиков пальцев, а также от запястья до кончиков пальцев 2. почерк, подпись перен. (*Разобрать чью-н. руку.*) 3. сторона, направление (*разг.*). *На левой руке (слева)* 4. человек, а также вообще те, кто оказывает кому-нибудь уверенную, но неявную помощь. *Своя р. в министерстве у кого-н.* 5. руки какой. Употр. в нек-рых выражениях в знач. того или иного вида, сорта, качества (*разг.*). *Товар средней руки* (Ожегов 2010: 687).

Дакле, основно значење је да је рука један од двају горњих екстремитета, док су остала значења изведена од основног: руком може да се назива нечији рукопис (*Преизвестити нечију руку*); страна или правац (*На левој руци [лево]*); човек који пружа неком прикривену помоћ у нечему (*Неко има своју руку у министарству*); означавање врсте, квалитета нечега (*Роба средње руке*).

На основу извршене семантичке анализе асоцијативног поља, лексему *рука* у руском језику са психолингвистичког аспекта можемо да дефинишемо као део људског тела, који заједно са ногама спада у екстремитете. Карактеристична спољашња обележја руке су дужина, физичка снага и естетски изглед. Покретљивост руке омогућава да се њоме врше различите свакодневне активности. У пренесеном значењу *рука* у оквиру фразеолошких јединица може да означава помоћ и пријатељски однос, утицај и власт неког у друштву и различите људске особине и вештине.

5. Закључак

Из представљених дефиниција видимо да се лексикографско и психолингвистичко дефинисање лексеме *рука* у свом основном значењу поклапају. Иако се пренесена значења из лексикографске дефиниције проналазе у траговима и међу

11 Ово није случајно јер истраживања показују колико је широко поље метафора, чији је изворни домен део људског тела. Соматизмима у српској лингвистици бавила се Лариса Раздобудко Човић (Раздобудко Човић 2003). У књизи *Семантика и прагматика соматизма у српском и руском језику* извршила је контрастивну анализу соматизма у руском и српском језику, приказавши статистику метафора и метонимија насталих од наведених лексема у поменутом језику. Међу општим аспектима пренесених значења ауторка наводи физички изглед човека, антрополошки аспект, естетски аспект, емоције, психичко стање и расположење, гестикулација, занимање и начин живота, здравствено стање човека, негованост/неногованост, разлике у полу, што управо можемо да уочимо и у асоцијативном пољу лексеме *рука*.

реакцијама асоцијативног поља, анализа асоцијативног поља дала нам је ширу слику како о основном значењу руке и њеним типичним особинама, тако и о пренесеним значењима и степену њихове заступљености у когнитивној свести руских говорника. Видели смо да се буквално значење руке, углавном поступком метафоре и метонимије, преноси на следеће аспекте: међуљудски односи, власт и управљање, рад, особине, и у мањој мери емоције. Од ових значења највеће место заузима пријатељство и пружање помоћи, а затим власт и друштвена моћ, што показује колико су са културолошког аспекта ове појаве важне међу говорницима руског језика.

Литература

- Байбурин, Топорков 1990: А. Л. Байбурин, А. К. Топорков, *У истоков эйкетиа*, Ленинград: НАУКА.
- Бартмињски 2011: Ј. Бартмињски, *Језик – слика – свет: етнолингвистичке студије*, Београд: Slovo Slavia.
- Даль 2000: В. И. Даль, *Пословицы и поговорки русского народа*, Москва: Эксмо-Пресс.
- Драгићевић 2005: Р. Драгићевић, *Вербалне асоцијације у семантичким истраживањима*, Београд: *Асоцијативни речник српског језика*. Део 1, Од стимулуса ка реакцији, Београд, 56–77.
- Караулов и др. 2002: Ю. Н. Караулов и др., *Русский ассоциативный словарь*, Том 1, От стимула к реакции, Москва: ООО „Издательство Астрель”: ООО „Издательство АСТ”.
- Молотков и др. 1968: А. И. Молотков и др., *Фразеологический словарь русского языка*, Москва: Издательство „Советская энциклопедия”.
- Ожегов, Шведова 2010: С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, Москва: Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова.
- Раздобудко Човић 2003: Л. Раздобудко Човић, *Семантика и изражајка соматизама у српском и руском језику*, Београд: Везд.
- Стефановић, 2015: М. Стефановић, *О диметима експерименталних метода у опису језичке слике света: асоцијативно поље као извор података (на материјалу стимулуса хлеб у руском и српском језику)*, Нови Сад: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LVIII/2, Нови Сад, 65–85.

АССОЦИАТИВНОЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТА РУКА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В настоящей работе рассматривается ассоциативное поле лексемы *рука* в русском языке. Анализ ассоциативного поля является одним из доступных способов в исследовании лексической семантики через анализ языкового концепта. Работа состоит из следующих частей: представление реакций из Ассоциативного словаря русского языка Ю. Н. Караулова на стимулы *рука* и *руки*, классификация реакций по семантическим признакам в соответствии с семантической близостью, описание структуры ассоциативного поля и, на основании изложенного материала, определение лексемы *рука*, исходя из психолингвистического аспекта. Цель работы — определить лексему *рука* более подробно по отношению к определению в словарных статьях и установить способ концептуализации понятия *рука* в сознании носителей русского языка, в частности, каким способом из прямого значения *руки* и её физических характеристик развиваются переносные значения.

Ключевые слова: ассоциативное поле, русский язык, лексема, соматизмы, *рука*

Наташа Козомора

Весна Мићић¹

Пале

ЛИЦЕ КАО ЛОКАЛИЗАТОР ЕМОЦИЈА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет нашега рада су начини локализовања емоција када је у питању лице као локализатор у руском и српском језику. Примарно ћемо анализирати оријентациони и кинетички аспект локализовања, при чему ћемо емоције посматрати као објекте локализације, а лице као локализатор. Осим израза који подразумевају локализовање емоција, у анализу смо уврстили и изразе локализовања показатеља емоција (*смијех/осмијех, сузе* и сл.) Циљ је да се упореде начини локализовања, прије свега приједлошко-падежне конструкције као основни начин изражавања категорије спацијалности у словенским језицима, али и атрибутивне синтагме, као алтернативни, али врло фреквентан начин изражавања поменутог значења. Коришћен је метод контрастивне анализе, усмјерене од руског ка српском језику, а од критеријума синтаксички и семантички. Резултати су показали бројне сличности између ова два сродна језика и суптилне разлике.

Кључне ријечи: емоције, локализација, приједлошко-падежне конструкције, динамичност, статичност

1. Увод

Емоцијама као својеврсним феноменом људског психичког живота бави се првенствено психологија. Једна од психолошких дефиниција емоција јесте да оне представљају „...реакцију субјекта на стимулус који је оценио као важан, а која висцерално, моторно, мотивационо и ментално припрема субјекат за адаптивну активност” (Миливојевић 2008: 20). Иако се често говори да су одређене емоције позитивне, а неке друге негативне, у психологији важи подјела емоција на пријатне и непријатне. Тако се наводи да су пријатне емоције *жеља, свићање, задовољство, нада, срећа, повјерење, понос, поштовање, самопоштовање, љубав, заљубљеност, осјећање смијешног и осјећање лијепог*, док су непријатне *осјећање ружног, депресивности, туга, жалост, љубомора, кривица, самољубиња, стид, сумња, забринутост, тјескоба, шрема, страх, паника, ужас, гађење, њркос, мржња, самомржња, зависност, увијећеност, самопрезир, инфериорност, безвриједност, презир, одбаченост, неприхваћеност, љубиња, бијес, усамљеност, равнодушност, досада и фрустрација* (Миливојевић, 2008).

Поред психологије, емоцијама се у новије вријеме бави и лингвистика. До 70-их година XX вијека о концептуализацији и категоризацији емоција писано је врло мало. Након тога оне се анализирају као поткатегорија стања као семантичке категорије. Међу руским лингвистима емоциологијом се у новије вријеме интензивно бави Виктор Иванович Шаховски. Он је покушавао да изњедри лингвистичку дефиницију емоција, те је рекао да су емоције специфична форма човјековог односа према свијету и према себи у том свијету, али такође и форма његовог језичког одраза у лексикону и језичкој дјелатности човјека. И сам је приметио да оваква дефиниција има недостатак, јер се у њој не види како емоционални свијет

1 vesna.d.micic@gmail.com

језичке личности корелира са национално-културним специфичностима. Потом даје и другу дефиницију у којој наводи да је емоција реакција субјекта на стимулус који приморавља човјека да на друкчији начин групише објекте стварности и њихова својства, односно да је то форма изражавања односа човјека према појавама у стварности, која је условљена њиховим слагањем/неслагањем са датим појавама (Шаховски 2008). Психолошка и лингвистичка дефиниција емоција имају низ сличности, што свједочи о томе да није могуће изоловано проучавање емоција, већ да то захтијева један интердисциплинарни приступ.

Два су семиотска кода за изражавање емоција у сваком језику: вербални (језик) и авербални (гестови). Они су повезани, због тога што један те исти дио тијела партиципира у процесу изражавања емоција номинацијом гестова и физиолошких кретања, али такође и у образовању фразеолошких јединица, које су настале на основу одређених гестова.

Када посматрамо структуру вербалног семиотског кода, видимо да су емоционалне компоненте присутне на свим језичким нивоима. Најлакше их уочавамо на лексичком, када су вербализоване кроз лексема са значењем различитих емоција. Пријатне емоције су у свим језицима једнообразне, дифузне и изражене мањим бројем лексема у односу на непријатне које су разнообразније, конкретније и детаљније представљене, односно изражене већим бројем лексема (Шаховски 2008).

Осим тога, приликом истраживања у области емоциологије увијек треба узети у разматрање наивне слике свијета народа чији је језик предмет анализе, јер се различите културе различито односе према емоцијама. Тај однос зависи од низа фактора: културолошких, језичких, психолошких и сл. (Апресјан 2010).

2. Лице као локализатор емоција

Соматизам *лице* је најфреквентнији локализатор у оба језика, према подацима из нашег корпуса. Разлог за то је очигледан. На туђем лицу једино и можемо прочитати туђе емоције, јер су нам оне једино преко лица (и очију) и доступне. Осим лица, емоције можемо да локализујемо у/на локализаторе као што су *душа (душа), срце (срце), гласа (очи)* и у нешто мањем броју примјера у/на друге локализаторе. Не постоје ограничења у виду одређених подтипова емоција које не бисмо могли да локализујемо на лице, дакле у таквим изразима срећемо и пријатне и непријатне емоције, и то у оба језика.

„**На** всех лицах этих людей было одно общее **выражение радости** о начале давно ожидаемого похода и **восторга** и **преданности** к человеку, в сером сюртуке, стоявшему на горе” (Толстој 1957: 12).

„Старик машинально взглянул на Миллера, и вдруг **в лице** его, доселе неподвижном, обнаружили **признаки** какой-то **тревожной мысли**, какого-то **беспокойного волнения**” (Достојевски 1971: 23).

„Сваком од тих људи видео се **на лицу** један општи **израз радости** што почиње давно очекивани поход и **одушевљење** и **оданост** човеку у сивом шињелу који стоји на брду” (Толстој 1975: 15).

„Старац меланхолички погледа у Милера и наједаред му се **на лицу**, досад непомићном, показаше **знаци** некакве **брижне мисли**, некаквог **неспокојног узбуђења**.” (Достојевски 1988: 15).

Такође, лице је врло погодно за локализовање различитих показатеља емоција. Тако нпр. боја лица може много тога да нам каже о унутрашњем човјековом стању, а осим боје, на лицу видимо *смијех/осмијех* или *сузе*. За сваки од наведених показатеља, имамо одређену представу коју емоцију сигнализира или барем коју групу емоција (пријатне или непријатне). *Црвенило/руменило* ће нас асоцирати на *сћинд*, *смијех* и *осмијех* најчешће на пријатне емоције (*радосћ*, *срећа*, *задовољство* и сл.), али *осмијех* који карактеришемо као *кисео* сигнализира најчешће *незадовољство*. *Сузе* примарно показују неку од непријатних емоција (*шуга*, *жалосћ*, *пониженосћ*, *љушња*, бијес), а поред тога знамо за појаву *суза радосница*, које нам указују на ганутош, као посљедицу сувише интензивних пријатних емоција (*среће*, *поноса* и сл.).

„Разумеется, покончили тем, что я перестал возражать, а он всучил таки мне пятьдесят рублей: до сих пор вспоминаю с **краской в лице**, что их принял”
(Достојевски 1971: 29).

„Потом **добрая** и несколько **жалкая улыбка показала**сь на его красивом **лице**”
(Толстој 1984: 10).

„... но скорее походила бы на двадцатилетнюю девушку по гибкости движений, свежести и **установившемуся на ее лице оживлению**, выбивавшемуся то в улыбку, то во взгляд...”
(Толстој 1984: 82)

„И **покрытое слезами** милое **лицо** спряталось в юбку платя Дарьи Александровны” (Толстој 1984: 141).

„... – и **улыбка радости**, сообщавшаяся невольно всем сморевшим не нее, сияла на ее просветлевшем **лице**...”
(Толстој 1984: 24)

„Наравно, завршило се тиме што сам ја престао да му приговарам, а он ми је некако утрапио педесет рубаља: и сад **црвеним** кад се сетим да сам их узео”
(Достојевски 1988: 44).

„**Доброћудан** и мало **тужан осмех** указа се **на** његову лепом **лицу**”
(Толстој 2005: 10).

„Ана није личила на велику госпођу или на мајку осмогодишњег сина, по гипким покретима, свежини и непрестаној **живахности на** њену **лицу**, која је избијала час у осмејку час у погледу...”
(Толстој 2005: 62)

„И **обливано сузама** мило **лице** њено зари се у сукњу сестрине хаљине” (Толстој 2005: 104).

„... и **радоштан осмејак**, који је нехотице прелазио на све који су је гледали, сијао је **на њеном светлом лицу**”
(Толстој 2005: 24).

Локализовање емоција и показатеља емоција на лицу подразумејева, прије свега, изражавање просторних односа, а начини изражавања просторних односа карактеришу се изузетном разноврсношћу облика у словенским језицима, па тако и у руском и српском. Поставља се питање колико дати ситуативни оквир заправо сужава могућности семантичке категорије спацијалности (одређени предмет можемо локализовати *на сћо*, *исћод сћола*, *ћод сћолом*, *ћоред сћола*, *изнад сћола*, *насућроћ сћола*, али да ли је могуће емоцију локализовати *на лице*, *исћод лица*, *ћод лицем*, *ћоред лица*, *изнад лица*, *насућроћ лица*?) Лице, као конкретно-просторна именица, свакако може бити употријебљена као локализатор. У конкретном случају, просторно значење је у вези са категоријалним зна-

чењем егзистенцијалности (дата емоција/показатељ емоције постоји на лицу). Основни носилац просторног односа у независној реченици јесу приједлошко-падежне конструкције, те ће оне и бити примарно предмет нашег посматрања.

3. Оријентациони аспект просторног односа

Оријентациони аспект карактерише одсуство промјене односа између локализатора и објекта локализације, и то се назива локативношћу. Тада емоције или показатељи емоција испољавају својство статичности, дакле лоцирани су у/на лице и не крећу се. Уколико се обрати пажња на приједлоге које смо употребили уз именицу *лице* у претходној реченици (исто је и у руском језику *в/на лице*), то нас наводи на издвајање још једне бинарне опозиције – површина/унутрашњост лица као локализатора. *Лице* је у овом смислу нешто специфичније у односу на све друге локализаторе у/на које се локализују емоције и показатељи емоција. Казарина (2002) наводи да сваки орган у људској свијести има облик паралелоипеда и своју запремину (*душа, срдце, љеза/душа, срце, очи*). Емоције се поимају као одређена течност која испуњава ту, условно речено, посуду (*љубовь в срдце, радосиѝ в душе, ѝечаль в љезах/љубав у срцу, радосиѝ у души, шуга у очима*). Међутим, лице подразумијева прије свега кожу, која је дводимензионални ентитет и нема своју запремину, односно унутрашњост. Дакле, у овом случају оријентир нам је површина локализатора. Поставља се питање да ли би онда уз оваква локализатор уопште било могуће употребити приједлоге *у/в* и какво би значење такав израз могао да носи?

Примјери показују да овај приједлог у разматраном контексту у српском језику није могућ. Имамо искључиву употребу модела **на+NI**, што упућује на површинску структуру лица као локализатора. Међутим, у руском језику су заступљене обје приједлошко-падежне конструкције – **в+NI** и **на+NI**. С обзиром на то да смо већ образложили какву анатомију има *лице* као дио човјековог тијела, могло би се рећи да су овдје у питању дублети или факултативне варијанте, које саме по себи не указују на опозицију унутрашњост/површина, јер је она у конкретном случају неутрализована. Према Пиперовим ријечима (Пипер 1977-1978) таква неутрализација је присутна увијек када локализатор нема облик паралелоипеда. Приједлошко-падежна конструкција **в+NI** у наведеним изразима на српски језик се без изузетка преводи приједлошко-падежном конструкцијом **на+NI**.

„... и вдруг в лице его, доселе неподвижном, обнаружились признаки какой-то тревожной мысли , какогo-то беспокойного волнения ” (Достојевски 1971: 23).	„... и наједаред му се на лицу , досад непомичном, показаше знаци некакве брижне мысли , некаквог неспокойног узбуђења ” (Достојевски 1988: 15).
---	--

„Он погледал на нее, и злoба, выразившаяся в ее лице , испугала и удивила его” (Толстој 1984: 17).	„Он је погледао, и мржња која се изрази на њену лицу уплаши га и зачуди.” (Толстој 2005: 15)
---	--

Примјетили смо и да је оваква конструкција у руском језику знатно рјеђа у односу на конструкцију **на+NI**, а, као што се види и у напријед наведеним примјерима, уз њу се увијек употребљава неки од глаголских облика (*в лице обнаружились признаки какой-то тревожной мысли; злoба, выразившаяся в ее лице*).

У српском језику конструкцију **в+NI** можемо употријебити једино када локализујемо показатеље емоције те је тако могуће бити *црвен у лицу, блијед у лицу* и сл.

„Потпуно сам спреман да верујем, као што ме је он сам уверавао прошле године, **поцрвевши у лицу**, без обзира на то што је о свему томе причао потпуно неусиљено и *духовитиоџ* изгледа...”
(Достојевски 1992: 14)

И по питању локализовања показатеља емоција употребом ове конструкције, постоје извесна ограничења. Она се може искористити када се ради о показатељима који означавају боју коже, али не и када су у питању други показатељи. Није могуће рећи *осмијех у лицу, сузе у лицу* и сл.

Најтипичнији начин локализовања емоција и показатеља емоција на лице у оба језика, када говоримо о оријентационом аспектима просторног односа, јесте конструкција **на+NI**.

„**На лице** ее изобразиљас ужас, кога она увидела их одних и их расстроене лица” (Толстој 1984: 57).

„**На лицу** јој се оцрта **страх** кад их спази саме и узрујане”
(Толстој 2005: 44).

„... – и **улыбка радости**, сообравања невольна всем сморевшим не нее, сияла на ее просветлевшем **лице**...” (Толстој 1984: 24)

„... и **радостан осмејак**, који је нехотице прелазио на све који су је гледали, сијао је **на њеном светлом лицу**” (Толстој 2005: 24).

„**На лице** написано **разочарование**”
(Ожегов, Шведова 2010: 329).

„**На лицу** му је писало **разочарење**”
(превела В. М.)

4. Кинетички аспект просторног односа

Констатовали смо да емоције и показатељи емоција у највећем броју случајева испољавају статичка својства. Нешто ређе, могу да покажу динамичка својства, подразумијевајући под тим општу директивност (перлативност) и посебне директивности (аблативност и адлативност). Аблативност се у оба језика најчешће изражава приједлошко-падежном конструкцијом **с+Ng**. Као што ће се видјети из наших примјера, углавном је на такав начин одређен положај *осмијеха*, као показатеља пријатних емоција.

„**Улыбка** вдрут **исчезла с лица** Рябинина” (Толстој 1984: 189).

„Одједном, **осмејак са лица** купчева **ишчезе**”
(Толстој 2005: 138).

„И тут он вспомнил вдрут, как и почему он спит не в спальне жены, а в кабинете; **улыбка исчезла с его лица**, он сморшил лоб”
(Толстој 1984: 6).

„И тада се одједном сети како и зашто не спава у соби за спавање своје жене, већ у кабинету; **осмеја му нестаде с лица**”
(Толстој 2005: 8).

Могуће су и перлативне конструкције.

„... потому что она заметила, как **тень огорчения пробежала на его так живо все отражающем лице** в ту минуту...” (Толстој 1984: 126). „... јер је приметила како је **сенка огорчења прешла преко његова лица**” (Толстој 2005: 105).

Адлативне конструкције нисмо пронашли у нашем корпусу.

5. Алтернативни начини локализовања емоција на лице.

Иако нису примарно били предмет наше анализе у овом раду, немогуће је заобићи алтернативне начине изражавања локализације емоција на лице, а који не подразумевају директно изражавање просторних односа. Такви начини врло су фреквентни те заслужују да им се посвети пажња.

Један од доминантних начина у оба језика јесте употреба атрибутивних синтагми, када лицу као именици дајемо емотивну особину и изразимо је описним придевом у функцији конгруентног атрибута. Тако ћемо, умјесто да кажемо да је човјек *узбуђен, срећан, радосџан, шужан*, рећи да је његово *лице узбуђено, срећно, радосно, шужно*.

„то же, поезжайте, - отвечала княгиня, глядявываясь в **смущенное лицо** дочери и стараясь угадать причину ее смущения” (Толстој 1984: 252).

„Можете, идите – одговори кнегиња загледајући **узбуђено лице** своје кћери и трудећи се да пронађе узрок збуњености” (Толстој 2005: 183).

„... и последнее впечатление, вынесенное им с этого вечера, было **улыбающееся, счастливое лицо** Кити, отвечавшей Вронскому на его вопрос о бале” (Толстој 1984: 63–64).

„... последњи утисак који је понео с тога посела било је **насмејано, срећно лице** Кити, која је одговарала Вронском кад ју је питао да ли ће доћи на бал” (Толстој 2005: 49).

„Он уже видел **по ее любящему, правдивому лицу** ...” (Толстој 1984: 11)

„Видео је већ **по њеном правичном и пуном љубави лицу**...” (Толстој 2005: 14).

„Она заметила его **странное лицо, взволнованное и мрачное**...” (Толстој 1984: 11)

„Видела је да му је **лицо необично, узбуђено и мрачно**...” (Толстој 2005: 14).

Други алтернативни начин јесу конструкције када лице добије динамичке особине па као одређени актант *испољава, изражава (огређену емоцију), сија (огређеном емоцијом)*. Такве изразе употребљавамо и у руском језику: *лицо обнаруживает/выражает (определенную эмоцию), сияет (определенной эмоцией)* и сл. Синтаксички посматрано, емоција у таквим реченицама може вршити функцију индиректног објекта или именског дијела предиката.

„**Лицо** ее было все так же красиво, но тем более **было** оно **жалко**“ (Толстој 1984: 168).

„**Лице** јој **беше** све исто лепо, али утолико више **јадно**“ (Толстој 2005: 123).

„Но **лицо** ее, которому она хотела придать строгое и решительное выражение, **выражало потерянность и страдание**” (Толстој 1984: 15).

„**Лицо** Мюрата сияло **глупым довольством** в то время, как он слушал *monsieur de Balachoff*” (Толстој 1957: 21).

„... и **лицо** его неожиданно **приняло грустное и серьёзное выражение...**” (Толстој 1984: 22)

Лице може бити употребљено и у функцији директног објекта, када одређена емоција или показатељ емоција прелазе на њега.

„Быстрота движений, **краска покрывавшая оживленное лицо**, - все показывало, что в ней происходило что-то необыкновенное” (Толстој 1984: 121).

„Њено **лице**, којем је хтела дати строг и одлучан израз, **изражавало је збуњеност и патњу**” (Толстој 2005: 14).

„**Лице** Миратова **сијало се од глупог задовољства** док је слушао *Monsieur de Balachoff*” (Толстој 1975: 27).

„ и његово **лице** изненада **доби жалостан и озбиљан израз**” (Толстој 2005: 22).

„**Брзина кретања, руменило које покриваше њено живахно лице** – све је говорило да се у њој дешава нешто необично” (Толстој 2005: 100).

6. Закључак

Лице је најчешће употребљиван локализатор у функцији локализовања емоција и показатеља емоција, како у руском тако и у српском језику. На туђем лицу можемо да прочитамо све већину емоција и у оба језика њима се најчешће приписују статичка својства. У том погледу, најфреквентнија је употреба приједлошко-падежне конструкције **на+NI**, што упућује на површину лица као оријентир. Таква ситуација не чуди, с обзиром на то да *лице*, према својим анатомским карактеристикама, нема облик паралелопипеда него представља дводимензионални ентитет. Ипак, у руском језику се среће и приједлошко-падежна конструкција **на+NI**, која није забиљежена у српском језику. Рјеђе, емоције и показатељи емоција имају динамичка својства у односу према локализатору *лице*. Ми смо забиљежили аблативно кретање, означено приједлошко-падежном конструкцијом **с+Ng** у оба језика, као и перлативно, изражено приједлошко-падежном конструкцијом **на+Nacc**, а у српском језику конструкцијом **преко+Ng**. Адлативне конструкције нисмо забиљежили.

Осим изражавања просторних односа, емоције/показатеље емоција могуће је локализовати на лице и другим алтернативним начинима. Најфреквентнији је употреба атрибутивних синтагми (*смущенное лицо* – *узбуђено лице*).

Извори

Достојевски 1975: Ф. М. Достоевский, *Подросшок*, Москва: Наука.

Достојевски 1992: Ф. М. Достоевский, *Дечко*, Горњи Милановац: Дечје новине.

Достојевски 1988: Ф. М. Достоевский, *Понижени и увређени*, Београд: Рад.

- Достојевски 1971: Ф. М. Достоевский, *Униженне и оскорбленне*, Москва: Детская литература.
- Толстој 1984: Л. Н. Толстой, Анна Карнина, Москва: Правда.
- Толстој 2005: Л. Н. Толстој, Ана Карењина, Београд: New media.
- Толстој 1975: Л. Н. Толстој, *Рај и мир*, том трећи, Београд: Просвета-Рад.
- Толстој 1957: Л. Н. Толстой, *Война и мир*, том 3–4, Москва: Государственное издательство художественной литературы.

Литература

- Апресјан 2010: В. Ю. Апресян, Речевые стратегии выражения эмоций в русском языке, *Русский язык в научном освещении*, № 2 (20), Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова, 26–57.
- Апресјан 1995: Ю. Д. Апресян, *Лексическая семантика: синонимические средства языка*, Москва: Восточная литература РАН.
- Казарина 2002: В. И. Казарина, *Синтаксический концепт «состояние» в современном русском языке (к вопросу о его формировании)*, Елец.
- Крејдлић, Летучи 2006: Г. Е. Крейдлин, А. Б. Летучий, Концептуализация частей тела в русском языке и в невербальных семиотических кодах, *Русский язык в научном освещении*, №. 12, Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова, 80–116.
- Миливојевић 2008: Z. Milivojević, *Emocije*, Novi Sad: Psihopolis.
- Пипер П. *Језик и простор*, <http://elibrary.matf.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/992/PredragPiperJezikIProstor.pdf?sequence=1>, 19.10. 2016.
- Пипер и др. 2005: П. Пипер и др. *Синтакса савременог српског језика. Простра реченица*. (у ред. М. Ивић), Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска. 717–742.
- Пипер 1977-1978: П. Пипер, Обилежаване просторних односа предлошко-падежним конструкцијама у савременом руском и савременом српскохрватском књижевном језику: *Прилози проучавању језика*, књ. 13–14, Нови Сад.
- Урисон 2003: Е. В. Урысон, *Проблемы исследования языковой картины мира, аналогия в семантике*, Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова.
- Шаховски 2008: В. И. Шаховский, *Лингвистическая теория эмоций*, Москва: Гнозис.

Рјечници

- Ожегов, Шведова 2010: С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова.

ЛИЦО В РОЛИ ЛОКАЛИЗАТОРА ЭМОЦИЙ В РУССКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ

Резюме

Предмет настоящей статьи способы локализации эмоций в русском и сербском языках, когда их локализатор *лицо*. Сначала мы проанализируем ориентационный и кинетический аспекты локализации. Эмоции являются объектами локализации, а *лицо* локализатором. Кроме таких выражений, предметом нашего анализа являются выражения, в которых локализованы индикаторы эмоций (*смех/улыбка, слезы* и т.п.) Наша цель сравнить способы локализации, прежде всего предложно-падежные конструкции но тоже атрибутивные словосочетания. Мы использовали метод контрастивного анализа.

Ключевые слова: эмоции, локализация, предложно-падежные конструкции, динамика, статика

Весна Мићин

Александар Т. Танасијевић¹
 Универзитет у Крагујевцу
 Филолошко-уметнички факултет
 Докторске студије из језика

СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА КОМПОНЕНТОМ БОГ У ШПАНСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет истраживања су фразеолошке јединице са компонентом *бог* у шпанском и српском језику. У раду се посредством контрастивне анализе пореде значења поменутих фразеолошких јединица и упућује на њихове сличности и разлике. Корпус рада је заснован на фразеолошким јединицама савременог шпанског и српског језика. Истраживање указује на постојање потпуне или делимичне еквиваленције, као и на случајеве непоклапања између анализираних шпанских и српских фразеологизама.

Кључне речи: фразеолошка јединица, *бог*, контрастивна анализа, шпански језик, српски језик

1. Увод

Фразеологија као посебна лингвистичка дисциплина унутар лингвистике проучава устаљене вишелексемске спојеве, који се у језику појављују као готове јединице које су семантички целовите. Такве јединице се често означавају терминима фразеологизам (*fraseologismo*) или фразеолошка јединица (*unidad fraseológica*)². Фразеологија проучава њихове особине, лексичко-морфолошки састав, синтаксичко-семантичке функције и порекло (Вуловић 2015: 13). Корпас Пастор (1996) истиче да су фразеологизми јединице састављене од више речи, које имају високу фреквентност употребе, стандардизоване су (институционализоване), поседују стабилност, извесне синтаксичке и семантичке особености, као и способност варирања њихових конститутивних елемената. Ауторка додаје да доњу границу фразеолошких јединица чине најмање две речи, док горњу границу чини сложена реченица (Корпас Пастор 1996: 19–20). Мршевић Радовић (2008) истиче да се у науци већ дуже време на фразеологију гледа као на један од најважнијих извора за реконструкцију језичке слике света. Фразеолошке јединице су, по речима ауторке, погодне за преношење различитих културних садржаја због своје целовите структуре и релативно устаљеног састава (Мршевић Радовић 2008: V).

Пејовић (2015) указује на то да се фразеолошка истраживања одвијају у спрези са готово свим језичким дисциплинама (Пејовић 2015: 16). Исте ставове запажамо и код Вуловић (2015), која наводи да фразеологија као интердисциплинарна, у своја истраживања укључује и резултате других друштвених наука

1 aleksandar.tanasijevic21@gmail.com

2 У раду користимо термине фразеологизам и фразеолошка јединица јер представљају опште-прихваћене термине у шпанској и српској фразеологији и односе се на све јединице фразеолошког система независно од њихових структурно-семантичких и функционалних особености (Мршевић Радовић 1987: 11, Корпас Пастор 1996: 20).

(етнологије, културологије, историје, митологије итд.). Самим тим, фразеолошки фонд се, по речима ауторке, може посматрати као заједничко поље проучавања когнитивне лингвистике, лингвокултурологије и етнолингвистике, односно може бити од велике користи при проучавањима односа језика, културе и друштва (Вуловић 2015: 18-19).

У свом истраживању Вуловић (2015) указује на везу фразеологије, културе, религије и митологије. Ауторка наводи да је човек одувек посредством језика тумачи природу и уобличавао културу, при чему између културе и језика постоји стална интеракција на различитим плановима. Важан део те духовне концепције културе једног народа јесте и религија, односно одраз човекове религијско-митолошке свести у језику (Вуловић 2015: 14-16).

Предмет нашег истраживања представљају фразеолошке јединице са компонентом *бог* у шпанском и српском језику. Циљ рада је да посредством контрастивне анализе укажемо на значења поменутих фразеолошких јединица, као и на њихове сличности и разлике. Полазимо од хипотезе да су фразеолошке јединице са религиозним компонентама присутне у језицима различитих народа и да су добоко укорене у њиховој свести и начину на који поимају стварност и свет који их окружује. Основна претпоставка је да лексема *бог* има широку примену и да гради одређен број израза у шпанском и српском језику, тако да нам може пружити сазнања о начину на који припадници шпанске и српске језичке заједнице изражавају различите садржаје помоћу наведених фразеолошких јединица, као и о постојању подударности и разлика у фразеолошким системима шпанског и српског језика. На тај начин желимо да допринесемо упознавању и бољем разумевању одређених одлика шпанске и српске језичке заједнице. У раду приступамо класификацији фразеолошких јединица са компонентом *бог* према њиховом значењу. Неизоставну фазу наше анализе представља и проналажење преводних еквивалената анализираних шпанских и српских фразеологизама.

Корпус на коме је заснован рад базира се на фразеолошким јединицама савременог шпанског и српског језика, ексцерпираних из релевантних једнојезичних и фразеолошких речника оба језика. Одређен број контекстуализованих примера преузет је из електронског корпуса савременог шпанског језика Шпанске краљевске академије КРЕА (*Corpus de referencia del español actual*), док су контекстуализовани примери на српском језику преузети из периодике тј. електронских издања дневних новина.

1.1. Истраженост теме и допринос ранијих истраживања

На основу анализе до сада објављених радова запажамо да је фразеолошким јединицама са компонентом *бог* посвећивана пажња како на шпанском тако и на српском језику. При анализи нису уочена истраживања која за предмет имају контрастивну анализу значења поменутих фразеолошких јединица у шпанском и српском језику. Закључујемо да је у Шпанији изузетна пажња посвећивана односу фразеологије и религије. Калеро Фернандес (1999) пореди фразеолошке системе шпанског и каталонског језика и анализира фразеолошке јединице у којима су *Христ* и *Девица Марија* главне компоненте или је у њима садржано новозаветно учење у вези са њиховим животима. Ауторка жели да истражи и под којим условима су поменуте фразеолошке јединице напустиле своје религијско значење и добиле друга, потпуно супротна значења. У оквиру свог другог истраживања Калеро Фернандес (2000) се бави и библијским личностима

и причама које су нашле своје место и сачувале се у шпанским и каталонским пословицама. Библијским личностима и причама бави се и Кантера Ортис де Урбина (2005). Гонсалес Торнеро (1996) у свом раду пореди класична божанства и хришћанске свеце. Арибас Естерас (2007) на примерима ескцерпираним из фразеолошких система шпанског и италијанског језика анализира фразеолошке јединице обједињене под тематским пољем сујеверје, а међу којима једну од главних компоненти чини лексема *ђаво*. Заједничко анализираним радовима Калеро Фернандес (1999, 2000) и Арибас Естерас (2007) јесте што поред анализе значења фразеолошких јединица, ауторке теже да укажу на сличности и разлике које постоје на међујезичком плану, односно на то које вредности се изражавају уз помоћ поменутих јединица у анализираним језицима.

Предмет интересовања Мршевић Радовић (2008) представља фразеологија српског књижевног језика, која у себи обухвата „културне чињенице од значаја за укупност културе српског народа као *националне културе* (Мршевић Радовић 2008: VI)”. У једном делу свог истраживања ауторка се бави фразеологизмима у чијем је значењу релевантан однос Бога и човека, и указује на концепт Бога заштитника, творца и праведног судије (Мршевић Радовић 2008: 167-181). Фразеолошким јединицама са религијским компонентама у српском језику бавила се Вуловић (2015). Ауторка анализи корпуса приступа и са лингвокултуролошког аспекта и, између осталог, пажњу посвећује опозицији *бог-ђаво*.

2. Фразеолошке јединице са компонентом *бог*

Ширење хришћанске догме битно је утицало на бројне аспекте људског мишљења и понашања. Током историје, било је периода када су се сви облици људског деловања организовали из теолошке перспективе, односно теолошког виђења света и човека. Врховно верско биће је *Бог*. Реч *бог* присутна је у свакодневном говору, има широку примену и у односу на њу се могу заузети различити ставови (Томасини Басолс 1992: 2).

Лексема *бог* у РМС 2011 се дефинише:

„*бог*, *бђга* м (мн. *бђгови*) **1.** рлг. **а.** (Бог) у *једнобожачким религијама*: највише *нати-природно* биће које је *створило материјални и духовни свет* и које *управља* њиме. **б.** у *многбожачким религијама*: *једно од врховних нати-природних бића која управљају светом и природним појавама, божанство*: ~ сунца, ~ ватре, ~ мора, ~ рата. **2.** *фиг. а.* онај који има велику моћ, власти, који је *свемоћан*. **б.** *личности која представља велики ауторитет или нешто савршено, недостижно; личности која ужива нечију највећу љубав и поштовање, идол*. **3.** *с избледелим основним значењем, за исказивање разних осећања у устаљеним фразама (при благосиљању, у заклинању, преклињању, у заклетви и сл.)*” (РМС 2011: 91-92)

У речнику шпанског језика DUE 2002 као примарно значење лексеме *бог* (*Dios*) наводи се да је *натприродно биће које је предмет обожавања, божанство; врховно биће хришћанске вере*. Такође, поменута лексема, према овом речнику, упућује и на особу која се истиче у некој делатности и ужива нечије велико поштовање и дивљење (DUE 2002: 1002).

Српски и шпански народ припадају европским народима са хришћанском традицијом, већинским делом православне вероисповести у Србији и католичке вероисповести у Шпанији. Бандић (2004) наводи да је српски народ, примајући хришћанску веру, морао да прихвати веровање у хришћанског Бога. Наиме, у народу је прихваћено веровање у постојање невидљивог, духовног бића чија је моћ

неограничена и која обухвата читав универзум. По речима овог аутора, црква је настојала да замисао о једном таквом бићу што дубље продре у свест народних маса (Бандић 2004: 191). Калеро Фернандес (2000) указује на велики утицај који је католичка црква имала у Шпанији кроз историју, што се свакако одразило на народну свест и на настајање различитих израза у језику.

Вуловић (2015) упућује на то да највећи број фразеолошких јединица са религијским компонентама означавају и класификују човекове особине, осећања, стања, поступке, понашања као и однос човека према другом човеку (Вуловић 2015: 137). Резултати наше анализе указују на то да се фразеолошке јединице са компонентом *боџ*, на основу њихвог значења, могу сврстати у три групе.

Фразеолошке јединице су сврстане у одређену групу на основу њихових глобалних значења и представљене су градуелно: почевши од оних најбројних до оних мање бројних. Разликујемо групе у којима су изражена: осећања и стања; поступци, начин живота; и смрт. С обзиром на обим овог рада представимо само један мањи, али репрезентативан део корпуса.

2.1. Осећања и стања

Међу анализираним фразеолошким јединицама запажамо да је највећи број оних којима се изражавају различита човекова осећања и психолошка стања која су изазвана различитим животним ситуацијама и околностима.

За изражавање жеље да се у будућности одиграју догађаји са позитивним исходом у шпанском језику ће се користити изрази: *si Dios quiere* (досл. 'ако бог жели'), *Dios lo quiera* (досл. 'бог то жели'), *Dios delante* (досл. 'бог (ис)пред'), *Dios mediante* (досл. 'бог посредник (помоћник)'), *Dios me (te, nos) oiga* (досл. 'да ме (те, нас) чује бог'), *permítalo Dios* (досл. 'бог дозвољава'). Иста жеља ће у српском језику бити изражена помоћу израза: *гаће боџ, ако боџ га*. Жеља за успехом се у шпанском језику може изразити помоћу израза *Dios lo oiga, y el pecado sea sordo* (досл. 'бог ће чути а грех ће бити глув'), за који нисмо нашли адекватан фразеолошки еквивалент у српском језику.

El año próximo, Dios mediante, iremos de vacaciones a Australia. [Наредне године, даће бог, идемо на одмор у Аустралију.] (DDFH 2004: 231)

Nikola Rokvić: Voleo bih da, ako bog da, Bojana i ja imamo bar troje-četvoro dece. (hellomagazin.rs 5. 7. 2018.)

При анализи примећени су и изрази у одричном облику. Њима прибегавамо када желимо да се одређени догађаји или ситуације не десе. У шпанском језику постоје изрази *si (no) quisiera Dios* (досл. 'ако бог (не) жели'), *Dios no lo permita/quiera* (досл. 'не дозволио/желео бог'), који своје парцијалне еквиваленте у српском језику имају у изразима *(не) дао боџ, (не) дај боже, да не да боџ*.

¿Se imagina usted la cantidad de sangre que sería necesaria en Madrid, Dios no lo quiera nunca, en el caso de un desastre nuclear aquí? [Можете ли да замислите колика би количина крви била потребна у Мадриду, не дао бог никада, у случају нуклеарне катастрофе?] (rae.es 22. 2. 2018)

„Ne dao bog da se ovo ponovi”: Aleksandar je ostavio svoju porodicu da bi pomogao drugima, a nije ni slutio da su u kobnom čamcu. (telegraf.rs 22. 2. 2018)

Из човекове немоћи да сазна коначан исход њему битних догађаја настаје осећање неизвесности. Изрази *ишшај бога, боџ зна, боџ би га знао, боџ свеиши (један, сâм) зна* у српском језику се користе када нема конкретних нити поузданих назнака о исходу неког догађаја или решењу неке ситуације. Апсолутни фор-

мални и семантички еквивалент у шпанском језику је израз *sabe Dios/ Dios sabe* (досл. 'Бог зна').

¡Dios sabe a qué hora llegará hoy tu padre a casa! El pobre tiene cada día más trabajo. [Бог свети зна када ће твој отац данас доћи кући. Јадничак, сваког дана има све више посла.] (DFEM 1996: 91)

Stvar uopšte nije bezazlena. Shvatio sam da mi preti novčana kazna od 55 hiljada kuna. Sudska praksa u Hrvatskoj je neujednačena i pitaj boga kakvom ću sudiji doći i kako će on na sve ovo gledati. (prva.rs 29. 6. 2018)

У оба језика су запажене и фразеолошке јединице које денотирају извесну ноту помирености тј. прихватања коначног исхода ма какав год он био (позитиван или негативан). Израз *како (колико, шћиа) боџ да (нареди, хоће)* има свој апсолутни формални и семантички еквивалент у шпанском изразу *que sea lo que Dios quiera* (досл. 'нека буде како бог хоће'). У српском језику такође постоји израз *како је (милом) боџу воља (драго)*.

Anoche lo llamé por teléfono, le dije que voy para allá. ¡Qué sea lo que Dios quiera! Viviremos donde podamos. [Синоћ сам га позвала телефоном и рекла сам му да долазим тамо. Па нека буде како бог да! Живећемо где будемо могли.] (rae.es 22. 2. 2018)

Мраз, како је богу воља. Киша пада како је милом богу воља. Иде снијег како је милом богу драго. (РСАНУ 1959: 675)

Задовољство што се напokon завршило нешто што се са нестрпљењем ишчекивало у шпанском језику се исказује изразима *bendito sea Dios* (досл. 'благословен био боже'), *gracias a Dios* (досл. 'хвала богу'). У српском језику исто осећање ће бити изражено изразом *хвала боџу/боџу (милом) хвала*.

За изражавање чуђења, страха, забринутости, као и при отклањању непријатних мисли у оба језика користе изрази: *Dios me (te, nos) libre de algo* (досл. 'ослободи ме (тебе, нас) боже'), *libreme Dios* (досл. 'ослободи ме боже'), *Dios me valga/ válgame Dios* (досл. 'спаси ме боже'), *сачувај (ме) боже, боже (ме) сачувај (саклони, заклони, сахрани)*. Чуђење се у српском језику испољава и помоћу израза *да боџ сачува*. Наше негодовање тј. одбијање онога што је саговорник рекао ћемо исказати изразима (*буди) боџ са шобом (вама, нама), боџ шће (не) видео* за које нисмо нашли адекватне фразеолошке еквиваленте у шпанском језику.

¿Y tú pretendes que yo compre un coche en tal mal estado? ¡Dios me libre! [Ти хоћеш да ја купим кола у тако лошем стању? Сачувај боже!] (DFEM 1996: 91)

Какве све несреће, боже ме сачувај, погађају ову породицу. (РСАНУ 1959: 674).

Фразеолошке јединице које денотирају нестрпљење и незадовољство, прекор у српском језику су *за име боџа (милоџа), ако боџа знаш (знашће)*, док ће иста осећања у шпанском језику бити садржана у изразима *por el amor de Dios* (досл. 'За љубав божију'), *por Dios* (досл. 'Забога/ Побогу'). Наведени изрази у шпанском језику могу изражавати молбу.

Piensa lo que quieras; pero, por el amor de Dios, no te fies de ella. [Мисли шта год хоћеш, али, ако бога знаш, не веруј јој.] (rae.es 17. 2. 2018.)

Šta se ovo dešava, za ime boga? Tragedije u fudbalskom svetu se ređaju kao na traci i to stradaju fudbaleri. (espresso.rs 8. 1. 2019.)

При анализи фразеолошких јединица са компонентом *боџ* у шпанском језику смо запазили изразе *Dios da almendras al que no tiene muelas* (досл. 'бог даје бадеме ономе ко нема зубе'), *Dios da pan a quien no tiene hambre/ dientes* (досл. 'бог даје хлеб ономе ко није гладан/ нема зубе'), *Dios da pañuelo al que no*

tiene mocós (досл. 'бог даје пешкир ономе који не балави'). Наведени изрази, уз извесну ноту зависти, указују на то да нека особа поседује особине или квалитете које не зна да искористи. На основу спроведеног истраживања закључујемо да се слични садржаји у српском језику не концептуализују помоћу анализираних фразеолошких јединица. Ипак, у извесним контекстима наведене шпанске фразеологизме могуће је превести изразом *жали боже*, који има значење узалудно, штета је, али у њему није садржано осећање зависти.

Tiene una voz preciosa, la más bonita que he oído nunca, pero no sabe hablar... De cada tres palabras que dice, dos son tonterías. Dios da pan a quien no tiene dientes. [Има прелеп глас, најлепши који сам икада чуо, али не зна да се изражава... Од три речи које каже, две су потпуне глупости. Жали боже (гласа).] (DDFH 2004: 231)

Žali bože trud: najbeskorisnije diplome. (naslov) (vesti.rs 9. 1. 2019.)

2.2. Послуживци и начин живота

Подједнако бројну групу чине фразеолошке јединице са компонентом *бог* које се користе за означавање и квалификовање човекових поступака, ситуација у којима може да се нађе, као и начина живота који води.

Када неко ужива у животу тј. живи лепо и лагодно говорници српског језика ће рећи да *живи као мали боџ*, а у шпанском *vivir (estar, quedarse) como Dios* (досл. 'живети (бити, остати) као бог').

Трговчић...ех, шта му фали, може да живи као мали бог. (PCAHY 1959: 675)

Desde que cambié de trabajo vivo como Dios: buen sueldo, muchos descansos, trato exquisito. ¿Qué más puede pedir? [Од када сам променио посао живим као мали бог: добра плата, много одмора, одличан третман. Шта још могу да тражим?] (DDFH 2004: 129)

Ако неко жели да учини нешто јавно, без скривања учиниће то *прег боџом и људима*, односно *delante de Dios y de todo el mundo* (досл. 'пред богом и целим светом'). Ипак, неретко се дешава да појединац, вођен различитим мотивима, жели да удовољи двома странама како би дошао до свог циља. Овакав поступак се у оба језика контекстуализује изразима *poner(le)/ encender(le) una vela a Dios y otra al diablo* (досл. 'ставити/ палити једну свећу богу а другу ђаволу') тј. *палити боџу и ђаволу (враџу) свећу*. Реч је, ипак, само о формалним еквивалентима јер постоје извесне нијансе у значењу шпанског израза које нису садржане у српском. Овај фразеологизам се у шпанском језику користи да означи одржавање контакта са две сукобљене стране или заузимање дволичног става у некој ситуацији зарад личне користи.

Lo que no se puede hacer en un negocio es tratar muy bien a los clientes y muy mal a los empleados, porque esa actitud, a la larga, acaba siendo perjudicial. Eso es poner una vela a Dios y otra al diablo. [Оно што се не сме у послу је понашати се лепо према клијентима а веома лоше према запосленима. Такво понашање, на дуже стазе, буде од пресудне важности. То је палити свећу и богу и ђаволу.] (DDFH 2004: 583)

Palili su Bogu i đavolu svijeću da bi ih pridobili za vlastite planove, no uzalud. (FRHSJ 1982: 33)

Различите животне одлуке људи могу донети непромишљено, по сваку цену, не размишљајући о последицама. Такав поступак ће у шпанском језику бити изражен фразеологизмом *sin encomendarse a Dios ni al diablo* (досл. 'не поверити се ни богу ни ђаволу') који свој парцијални еквивалент у српском језику има у изразима *на (у) силу бога*.

Como aquí no encontraba trabajo, sin encomendarse a Dios ni al diablo se fue al extranjero. [Како овде није успевао да пронађе посао, на силу бога је отишао у иностранство.] (DDFH 2004: 732)

А тешко томе... ко хоће у силу бога да им се противи. (РСАНУ 1959: 676)

Говорници српског језика при заклинању или када желе да саговорника убеди у истинитост својих тврдњи користе изразе **бог и боџме, бог и (божја) вера, бог и гуша**. У шпанском језику се користе изрази *en Dios y en conciencia* (досл. 'у бога и савест'), *en Dios y mi alma* (досл. 'у бога и моју душу'). Поред наведених израза, у шпанском језику постоје и фразеологизми *así Dios me salve* (досл. 'тако ме бог спасао'), *como hay Dios* (досл. 'како има бога'), *como Dios es mi padre* (досл. 'како је бог мој отац'), *como Dios está en los cielos* (досл. 'како је бог на небесима'), који свој парцијални еквивалент имају у српском изразу **и́ако ми боџа (истинно-џа)/ боџа ми (моџа)**.

Si dentro de veinticuatro horas no se han rendido, comenzaré el ataque y tomaré la plaza, como hay Dios. [Ако се за двадесет четири часа не предају, започећу напад, тако ми бога, заузећу трг.] (rae.es 9. 1. 2019.)

U ime svih građana Srbije vam obećavam, tako mi Boga, neću se smiriti dok Kosovo i Metohija ne bude pod kontrolom Srbije. (glas-javnosti.rs 9. 1. 2019.)

Када је реч о понашању и поступцима човека према другим људима запажамо примере формалне еквиваленције у изразима **irse bendito de Dios** (досл. 'ићи благословен од бога'), **irse mucho de Dios** (досл. 'ићи много од бога'), **irse con Dios** (досл. 'иди с богом'), **igu(i)е, iођу(i)е с (мили)м боџом, нека иге (игу) с милим боџом**. Поменути изрази се у оба језика користе у љутњи, с тим да у српском језику изрази изражавају нестрпљење, жељу да се са нечим престане, док у шпанском језику показују одређено олакшање што је нека особа отишла.

(komentar) Dajte, molim vas, idite sa milim bogom i vi i vaša mačka. Šta reći? Toliko o stručnosti i ljubavi. (b92.net 16.03.2018.)

¡Vaya bendito de Dios y no vuelva más por aquí! [Идите са милим богом и овде се више не враћајте!] (DUE 2002: 1004)

Нека особа својим поступцима може изазвати наш гнев тако да ћемо јој рећи да ће **видети своџа боџа**, односно да ће добити заслужену казну, или да ћемо јој **показати своџа (њеџовоџ) боџа** тј. да ћемо је казнити, научити памети. Да ситуација може бити далеко озбиљнија говори нам фразеологизам **убићи (иребићи) боџа (у некоме)** у значењу претући, жестоко некога изударати. Овакав вид међуљудских односа се у шпанском језику не контекстуализује помоћу фразеолошких јединица са компонентом бог тако да у овом случају није могуће пронаћи примере еквиваленције.

Habib zbog Putina ubio boga u Mekgregoru i njegovom timu. (naslov) Habib je prebio Mekgregora u четвртој рунди zbog чега је судија označio крај меча. (naslovi.net 9. 1. 2019.)

Анализом корпуса учили смо и фразеолошке јединице које човеково понашање према другима, начин на који посматра свет око себе, као и његове поступке и ситуације у којима се може наћи, описују из другачијег угла. Израз **como Dios manda** (досл. 'како бог заповеда/налаже') и његов српски еквивалент **како бог зајоведа** употребљавају се у различитим ситуацијама и у различитим контекстима. Оба израза означавају да је нешто учињено добро, како ваља тј. на најбољи могући начин.

Daj, brate, jednom se već počni ponašati kako treba, kako bog zapovijeda. (FRHSJ 1982: 31)

¡Aguántese, que lo estamos investigando como Dios manda! [Издрижите, истражујемо како бог заповеда (како треба).] (rae.es 17. 3. 2018.)

Из веровања да Бог све види, да је свуда присутан настао је израз **где је боџ рекао лаку ноћ**. Мршевић Радовић (2008) наводи да се поменути израз не односи на „мрачан простор” тј. крај који је Бог оставио увече (у мраку) и у који више са јутром, као Бог светлости (сунце, дан) не долази. Поменути израз поприма значење заборављен, напуштен, веома забачен, удаљен (Мршевић Радовић 2008: 34). Истог значења су и изрази **боџу иза леђа**, **боџу за леђима**, **боџу иза ноџу**, **где боџ своџа нема**. У шпанском језику проналазимо пример парцијалне еквиваленције у изразу **estar dejado de la mano de Dios** (досл. 'остављен од божије руке'). Такође, уочени су и примери који упућују на постојање апсолутне формалне и семантичке еквиваленције. Реч је о фразеолошким јединицама **olvidado de Dios** (досл. 'заборављен од бога') и **боџ ме (ше, га) је заборавио** са значењем да је нека особа потпуно сама, напуштена и заборављена од свих.

Mira que huerto más enorme, pero claro, como no lo cuidan, está dejado de la mano de Dios. [Погледај како велики воћњак, али наравно, пошто се не брине о њему изгледа као да је Бог овде рекао лаку ноћ.] (DDFH 2004: 220)

Ovde je bog rekaو laku noć: Istočni Mostar je opština bez prodavnice, pošte, škole, ambulante... (blic.rs 16. 3. 2018.)

У ситуацијама када неко остане без одеће тј. потпуно наг говорници шпанског језика ће рећи: **estar/quedarse como Dios lo trajo al mundo** (досл. 'бити/остати како (га) је бог донео на свет'). Поменути концепт се у српском језику испољава на другачији начин, односно употребом фразеолошке јединице у којој главна компонента није **боџ** већ **мајка** па ће се рећи **као од мајке рођен**, што показује превод следећег примера:

Ten un poco más de cuidado, que siempre te dejas la puerta abierta cuando te duchas у todos te ven como Dios te trajo al mundo. [Могоа би да будеш пажљивији. Увек када се тушираш остављаш отворена врата и сви те виде као од мајке рођеног.] (DDFH 2004: 129)

2.4. Смрт

Приликом анализе уочене су и фразеолошке јединице, које су бројчано мање заступене, и њихово значење настаје из веровања да бог одлучује о животу, односно о нечијој смрти. Концепт смрт се у шпанском језику изражава помоћу израза **llevarse Dios a alguien** (досл. 'одвео бог некога'), **llamar Dios a alguien (a juicio, para sí)** (досл. 'позвао бог некога (себи, на суд)') који у српском језику имају свој апсолутни еквивалент у изразу **боџ је узео (позвао, ђримио) некоџа к себи**, док случај парцијалне еквиваленције запажамо у изразима **ошшићи (ићи, поћи) боџу на ишину**, **последњи дуџ боџу илаишићи**. Такође, апсолутна формална и семантичка еквиваленција се запажа између израза **dar/entregar el/su alma (a Dios)** и израза **џре)гаићи душу боџу**, односно умрети. Израз **џре)оручићи своју душу боџу (Госџо)ду** односи се на последњу молитву тј. молитву пред смрт и има свој парцијални еквивалент у шпанском изразу **dar a Dios (a alguien)** (досл. 'дати бога (некоме)'). При спомињању покојника у шпанском језику се користи израз **que Dios lo/la tenga en su gloria** (досл. 'нека га бог чува у својој (небеској) слави') док се у српском каже: **боџ да (нека) га џросићи**, **боџ да му/јој душу џросићи**, **боџ му/јој/им дао души лако (рајско насеље)**.

Cerró los ojos y dio su alma a Dios. Los enfermeros, Pedro de San José y otro religioso lo amortajaron. [Затворио је очи и предао душу Богу. Болничари, Педро де Сан Хосе у други верник су га увидели у покров.] (rae.es 17. 3. 2018.)

Prvi put smrt pod Ostrogom: Vernik otišao Bogu na istinu tokom liturgije. (naslov) (informer.rs 15. 3. 2018.)

3. Закључак

Фразеолошке јединице, захваљујући својој структури и релативно устаљеном саставу, погодне су за преношење различитих културних садржаја. Човек је одувек уз помоћ језика тумачио свет који га окружује и уобличавао културу, а важан део духовне концепције културе је религија и њен утицај на човеково поимање света и живота.

Анализа фразеолошких јединица са компонентом *бог* у шпанском и српском језику указује на то да је религија имала снажан утицај на формирање мишљења оба народа, као и на начин на који су објашњаване разне појаве у животу људи. Заједничка хришћанска традиција довела је до тога да је, у највећем броју случајева, могуће уочити подударности у начину на који шпанска и српска језичка заједница изражавају осећања, означавају и квалификују људске поступке и животне ситуације. Најбројнију групу чине фразеолошке јединице којима се изражавају различита човекова осећања и психолошка стања, од жеље да се догађаји одиграју до израза у којима преовладава осећање незадовољства или чак резигнираности. Анализом корпуса уочени су и случајеви где је могуће успоставити само формалну али не и апсолутну семантичку еквиваленцију. Такође, постоје и примери где се одређени концепт не испољава на исти начин, односно употребом фразеолошке јединице са истом компонентом.

С обзиром на снажан утицај цркве који се запажа у историји оба народа, предмет неких будућих истраживања би могле бити фразеолошке јединице које као главну компоненту имају друге религијске појмове (крст, свећа, ђаво/ враг). Било би упутно спровести анализу њихових значења у потрази за сличностима и разликама, као и проверити да ли је могуће успоставити кореспонденцију на међујезичком плану.

Извори

КРЕА: Real Academia Española: Banco de datos. *Corpus de referencia del español actual*, <<http://www.rae.es>>. фебруар 2018.

Електронски извори на српском језику

www.blic.rs	www.b92.net
www.hellomagazin.rs	www.espreso.rs
www.informer.rs	www.glas-javnosti.rs
www.telegraf.rs	www.vesti.rs
www.prva.rs	www.naslovi.net

Речници

- DDFH 2004: Alberto Buitrago, *Diccionario de dichos y frases hechas*, Madrid: Espasa.
- DFE 2007: Jesús Cantera Ortiz de Urbina, Pedro Gomis Blanco, *Diccionario de fraseología española: locuciones, idiotismos, modismos y frases hechas usuales en español*, Madrid: Abada.
- DFEM 1996: Fernando Varela, Hugo Kubarth, *Diccionario fraseológico del español moderno*, Madrid: Gredos.
- DUE 2002: María Moliner, *Diccionario de uso de español*, Madrid: Gredos.
- ФРСЈ 2012: Ђорђе Оташевић: *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј.
- FRHSJ 1982: Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- РМС 2011: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица Српска.
- РСАНУ 1959: *Речник српскохрватскога књижевног и народног језика*, Београд: Институт за српскохрватски језик, Српска академија наука и уметности.
- ШКА 2014: Real Academia Española, *Diccionario de la lengua española* (интернет издање), <http://dle.rae.es/?id=DgIqVCc>

Литература

- Арибас Естерас 2007: Nieves Arribas Esteras, "Contraste entre unidades fraseológicas españolas e italianas sobre fobias y supersticiones", *Paremia*, 16, Madrid, 73-87.
- Бандић 2004: Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд: Нолит.
- Вуловић 2015: Наташа Вуловић, *Српска фразеологија и религија. Лингвокултуролошка истраживања*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Гонзалес Торнеро 1996: Ana González Tornero, "De lo mitológico a lo sagrado en el refranero", *Paremia*, 5, Madrid, 167-174.
- Ђорђевић 2004: Radmila Đorđević, *Uvod u kontrastiranje jezika*, Beograd: Filološki fakultet.
- Калеро Фернандес 1999: María Ángeles Calero Fernández, "Jesús y María en la fraseología religiosa del español y del catalán", *Paremia*, 8, Madrid, 77-84.
- Калеро Фернандес 2000: María Ángeles Calero Fernández, "Personajes y episodios bíblicos en las locuciones y frases hechas del español u del catalán", *Paremia*, 9, Madrid, 49-60.
- Кантера Ортис де Урбина 2005: Jesús Cantera Ortiz de Urbina, "Fraseología bíblica comparada. Su reflejo en el refranero español", *Paremia*, 14, Madrid, 27-41.
- Корпас Пастор 1996: Gloria Corpas Pastor, *Manual de fraseología española*, Madrid: Gredos.
- Мршевић Радовић 1987: Драгана Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Мршевић Радовић 2008: Драгана Мршевић-Радовић, *Фразеологија и национална култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Пејовић 2015: Анђелка Пејовић, *Контрастивна фразеологија шпанског и српског језика*, Крагујевац: ФИЛУМ.
- Томасини Басолс 1992: Alejandro Tomasini Bassols, *El lenguaje religioso*, <http://www.filosoficas.unam.mx/~tomasini/filo-div.html> [25/1/2018]
- Тривић 2013: Анета Тривић, „Семантичка анализа идиоматских израза с компонентом 'глава' у савременом српском и шпанском језику” у: М. Ковачевић (ур.), *Традиција и иновације у савременом српском језику*, књ. 1, Крагујевац: ФИЛУМ, 411-420.
- Чајкановић 2014: Веселин Чајкановић, *Из српске религије, митологије и фолклора: изабране студије*, Београд: Evro-Giunti.

ANÁLISIS SEMÁNTICO DE LAS UNIDADES FRASEOLÓGICAS CON EL COMPONENTE DIOS EN ESPAÑOL Y SERBIO

Resumen

Este estudio se ha realizado para analizar las unidades fraseológicas con el componente *Dios* del español y serbio. En el trabajo, mediante el análisis contrastivo comparamos los significados de los fraseologismos mencionados y especificamos las similitudes y diferencias entre ellos. El corpus de este trabajo se basa en las unidades fraseológicas del español y serbio moderno. Los resultados demuestran casos de concordancia parcial y total, igual que lo casos de concordancia nula entre los fraseologismos analizados.

Palabras clave: unidad fraseológica, Dios, análisis contrastivo, lengua española, lengua serbia

Aleksandar Tanasijević

Анђела Васиљевић¹
Београд

О МЕТАФОРИ У ГЕОГРАФСКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ (НА ОСНОВУ ПРИМЕРА ИЗ ФРАНЦУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА)²

Од давнина су људи поимали свет који их окружује помоћу различитих аналогија. Управо су оне омогућавале схватање сложених појава из свакодневног живота. Имајући у виду значајан број термилошких метафора у географском глосару, циљ овог рада је да се објасне њихова улога и начини стварања. Најпре се даје теоријски оквир о метафори као језичком механизму, као и о њеном месту у научној терминологији. У практичном делу рада спроведена је контрастивна анализа примера ексцерпираних из општих и специјализованих речника француског и српског језика. На одговарајућим примерима из датих језика утврђује се да ли метафоричка подударња постоје, те да ли су она потпуна или делимична. Коначно, указује се на значај сликовитих представа на дидактичком плану, будући да се термини настали као последица мртве, лексичке метафоре лакше и брже усвајају.

Кључне речи: аналогија, термилошка метафора, лексикализација, језик струке, географски дискурс

1. Увод

Најкраће речено, метафора (грч. *metaphora* – пренос) представља преношење номинације с једног појма на други, при чему лексема шири своју полисемантичку структуру. Да би се пренос извршио, потребно је да дати појмови поседују неку врсту аналошке везе (Драгићевић 2010: 149; Поповић 2009: 134). Иако је вековима посматрана првенствено као једно од главних реторичких и стилистичких средстава, данас је призната као важан језички механизам. И не само то, значај метафоре превазилази чисто лингвистичке оквире, те се она уједно сматра кључним механизмом нашег мишљења (Лејкоф, Џонсон 1985: 13). Управо је то разлог што се у савременој теорији о механизмима полисемије разликују три јасна нивоа метафоре: поетска метафора (стилска фигура), појмовна метафора (механизам мишљења помоћу којег конкретизујемо апстрактне појаве) и коначно, лексичка метафора, језички механизам који настаје из потребе, у недостатку адекватног назива неког предмета (Драгићевић 2010: 147–150). Дакле, она није средство лепог израза, већ настаје из нужде. Примера ради, не постоји адекватан назив за *крило авиона* или *корито реке* (Истио: 149). Наш рад има за циљ да на примеру географске терминологије испита значај лексичке метафоре у именовану природних феномена.

Као језички механизам заснован на аналогији, лексичка метафора доводи се у везу са језичком економијом. Уместо да за сваки нови предмет или појам користимо нову реч, захваљујући механизму лексичке метафоре користимо означитеља, односно форму већ постојећег референта. Дакле, након учовања

1 andjela.vasiljevic.ue@gmail.com

2 Рад је настао у оквиру пројекта „Динамика структура савременог српског језика“, евиденциони број 178014, финансираног од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

одређене сличности између појмова, другом се даје име првог, који на тај начин шири своју полисемичност (Поповић 2009: 134). Међутим, да би се извршио пренос имена, полазна лексема мора задовољити неколико важних критеријума: потребно је да припада основном, општепознатом лексичком фонду, затим да буде проста, односно неизведена реч и, коначно, семем такве лексеме мора садржати њене основне семантичке реализације (Гортан Премк 2004: 88). Примера ради, породично *стабло* подсећа према својој форми на разгранато стабло дрвета. Лексема *стабло* задовољава критеријуме неопходне за остварење полисематичности: у питању је проста, неизведена реч, односно конкретан појам, који је део основног лексичког фонда српског језика. Овај феномен може се констатовати и код бројних географских термина, о чему ће бити више речи у наставку. У раду настојимо да проучимо лексичко-семантичке структуре једне групе терминолошких лексичких метафора у француском језику, које ће потом бити упоређене са одговарајућим српским еквивалентима, уколико они постоје. Полазимо од претпоставке да су начини на које ова два народа поимају свет и природне феномене барем приближно слични, те стога желимо да утврдимо у којој мери се дате лексичке јединице подударају, те испитамо да ли се оне могу свести под појам калка, односно значењске позајмљенице.

2. Теоријски оквир

2.1. Метафора као механизам мишљења и језика

Нови приступ у проучавању метафоре условљен је променама у самој наци о језику. Средином XX века у центру пажње лингвистичке јавности био је генеративни приступ језику Н. Чомског, који је у први план стављао синтаксичка питања и објашњавао како се на основу одређеног броја правила ствара (генерише) неограничен број смислених реченица (Ашић 2014: 70–72). Међутим, као одговор на овај приступ, од осамдесетих година јавља се когнитивно-прагматички приступ, у чијем су средишту интересовања ментални процеси који условљавају способност говора (*Истио*: 89–90). Овај веома значајан правац утемељен је чувеним делом *Метафоре које живиш значе* (енгл. *Metaphors we live by*) Лејкофа и Џонсона из 1980. године, након чијег објављивања се из корена мења традиционално схватање метафоре као средства лепог израза, односно саставног дела књижевно-уметничког стила. Ова капитална студија говори о свеprisутности и неопходности метафоре у нашем свакодневном животу, мислима, радњама и уопште поимању спољног и унутрашњег света (Лејкоф, Џонсон 1985: 13–15). Ипак, она је скривен механизам, латентно присутан и аутоматизован, па често нисмо ни свесни њене улоге у свим сферама живота и науке.

Другим речима, дата студија доказује да наш концептуални систем у великој мери почива на метафори, као и да нам она омогућује лакше разумевање сложених појава с којима се стално суочавамо. Такво разумевање апстрактног је, према Лејкофу, омогућено процесом *пресликавања* (*mapping*). Оно што је доступно перцепцији јесте *изворни домен* (*source domain*), помоћу којег схватамо апстрактне, односно *циљне домене* (*target domain*). Дакле, конкретни појмови пројектују се на апстрактне, и то тако што се доводе у аналошку везу (Лејкоф 1993: 245). Према филозофији емпиризма, човек је интринзично везан за искуство, односно спољни свет који му је доступан путем чула. Когнитивисти настављају ту традицију, што се управо види у схватању да наш концептуални систем полази од појмова доступних перцепцији и на тај начин покушава да упрости сложеније појмове.

Метафора о којој они говоре назива се концептуалном, односно појмовном, како би се „нагласила њена припадност мишљењу” (Кликовац 2008: 58).

Још је реторичка традиција правила разлику између живих, сликовних метафора, којима се постижу стилски ефекти, и оних мртвих, лексичких, односно окамењених. Говорећи о историјској еволуцији метафоре, Ле Герн (1973: 82–83) подвлачи да је свака метафора у почетку индивидуална творевина која се употребом полако устаљује у језику. Временом, жива слика садржана у њеној основи, почиње да се смањује, бледи и на крају постаје „мртва”. Иако је у језику заправо мали број метафора које следе ову шему, њихова улога је значајна. Наиме, лексичке метафоре имају важан допринос у стварању нових речи и богаћењу вокабулара, нарочито у језицима струке. За разлику од појмовне метафоре, где процес преношења значења иде углавном од конкретнoг појма ка апстрактном или обратно, код мртве метафоре тај процес често иде од конкретнoг ка конкретном. У овом раду желимо да контрастивном и описном анализом примера из француског и српског језика испитамо процес стварања метафоричких термина у географском глосару.

2.2. Метафора у језицима струке

И док је стандардни језик необележен и разумљив свим матерњим говорницима, различити језици струке имају специфичне особине. Пре свега, језик струке захтева две врсте вештина: лингвистичке и научне, које се разликују у зависности од дисциплине. На језичком плану нарочито се цене прецизност, јасноћа, језгровитост, објективност, као и обличка и значењска економичност. У циљу остварења идеала непристрасности и неутралности, језик науке и технике предност даје једнозначним речима, односно терминима (Кокурек 1982: 40–41). Стога, у научном дискурсу жива метафора није препоручљива због своје вишезначности и субјективне обојености. С друге стране, мртва метафора је затворена, непродуктивна, једнозначна творевина, а често се и аналошка веза на којој почива изгубила на синхронијском плану. Због свега тога, овај вид метафоре много лакше проналази своје место у научној терминологији. Кокурек даје пример француске лексеме *muscle*, пореклом од латинског супстантива *musculus*, у значењу *мали миши* (фр. *petite souris*). Иако је у почетку постојала одређена аналогија заснована на сличности облика миша и појединих мишића приликом грчења, у савременом француском језику та се веза потпуно изгубила, те је постојање мртве метафоре немогуће увидети без познавања етимологије ове речи (1982: 169). Занимљиво, у српском језику се дата метафоричка слика одржала и на синхронијском плану.

2.3. Прейходна истраживања

У франкофоној литератури први радови везани за проучавање терминолошких метафора у језицима струке јављају се почетком осамдесетих година прошлог века. У поглављу посвећеном морфосинтаксичким одликама термина, Кокурек наводи да је лексикализована / лексичка метафора веома важан начин творбе нових термина у науци, поред класичне деривације, композиције, скраћивања, сливања и претварања речи (1982: 105–172). У датом поглављу налазимо и две значајне хипотезе, које ће нам послужити као полазна тачка за анализу географских термина заснованих на неком виду аналогије са конкретним, свакодневним појмовима.

Прва се односи на постојање катахресе, то јест феномена који је још у античко доба означавао употребу метафоре из „нужде”, у случајевима када за неки појам не постоји адекватна реч, већ се он представља уз помоћ сликовитог израза насталог метафоричким или ређе метонимијским механизмом (уп. срп. *ногар сџола*; фр. *piéd d'une table*). На примеру географских појмова, показаћемо значај катахресе у испуњавању лексичких празнина.

Друга значајна тврдња коју налазимо код Кокурека јесте постојање паралелних терминолошких метафора у различитим језицима. Према овом аутору, метафоричка усаглашеност настала је као последица значењског позајмљивања међу језицима, односно калкирања (1982: 169). Коначно, ова врста лексичког позајмљивања једно је од средстава интернационалног усаглашавања терминологије у различитим језицима (1982: 156).

У претходне две деценије проблематиком терминолошке метафоре у франкофоној литератури бавили су се, између осталих, Асал (1994) и Оливеира (2005, 2008), а код нас Кликовац (2003). Ови аутори слажу се око става да је метафора, као веома битно средство богаћења речника, у терминологији изузетно значајна, јер може само да помогне у лакшем схватању апстрактнијих појмова путем менталних представа (Кликовац 2003: 153). Према Асалу, иако је свака терминолошка метафора у почетку сликовна представа, од тренутка када уђе у употребу у оквиру једне науке, њено значење постаје израз новог концепта (1994: 23). Такође, мртва метафора је у научном језику драгоцену средство са израженим педагошким значајем. Употребом овог вида метафоре може се постићи лакше, брже и боље разумевање сложенијих појмова (Оливеира 2008: 5). Терминолошка метафора лишена је конотативних вредности, па је и њено значење независно од контекста и јасно дефинисано. Коначно, све оно што је доступно чулима, било визуелно, аудитивно или тактилно, у многоме олакшава разумевање апстрактног и доприноси вулгаризацији знања из дате области.

3. Контрастивна анализа терминолошких метафора у географском глосару

3.1. *Спровођење истраживања*

Од самих почетака у Старој Грчкој географски дискурс био је везан за посматрање и опис животне средине. Први географи у својим су делима користили дескриптивну и аналитичку методу. Ова наука је све до 19. века била првенствено описног карактера. Због тога, не треба да нас чуди то што је њена терминологија у значајној мери и данас везана за свакодневни живот и конкретне чулне појаве. Најзад, географија се бави описом планете Земље. За разлику од језика физичара или хемичара, у географском глосару често наилазимо на термине инспирисане различитим деловима тела људи и животиња, као и предметима и појавама из свакодневног живота и природне средине. Стога, наше истраживање име за циљ да поброји и анализира што већи број географских термина насталих деловањем мртве метафоре у француском језику, као и да пронађе њихове еквиваленте у српском језику. Најпре је састављен корпус географских термина ексцерпираних из специјализованих и општих једнојезичних речника француског (в. Извори А) и српског језика (в. Извори Б). Пошли смо од Кокурекове тврдње да значајан број географских термина може имати потпуне или делимичне еквиваленте у различитим језицима, те је дата хипотеза испитана на контрастивном прегледу француске и српске географске терминологије. Будући да је калк средство међу-

народног усклађивања терминологије у језицима струке уопште, желели смо да утврдимо да ли постоји кореспондентност метафоричких структура у помену- тим језицима. Како би резултати истраживања били потпунији, направљена је и паралела са још неким светским језицима, где је то било могуће. Коначно, последњи корак истраживања односио се на сврставање термина у одређена асо- цијативна поља.

Овом приликом уочена су барем три јасна асоцијативна поља: поље антро- поморфне метафоре, која инспирацију проналази у органима и деловима тела; затим асоцијативно поље предмета из свакодневног живота, те поље термина инспирисаних биљним светом.

Када је реч о типовима сличности који се могу уочити код оваквих термина, следили смо поделу М. Поповића (2009: 134):

1. сличност облика
2. сличност положаја
3. сличност функције
4. сличност ситуације
5. сличност количине
6. сличност вредности
7. сличност особина.

Како аутор објашњава, било каква сличност између два појма довољна је за успостављање метафоричке везе и ширење основног значења. Међутим, битно је истаћи да у преносу номинације с једног појма на други не учествују све поје- диначне семе полазне лексичке јединице. Наиме, приликом декомпозиције осно- вног семантичког садржаја дате лексеме, задржавају се само одређени елементи значења, а неретко и само један. Међу најчешћим метафоричним асоцијацијама јесу оне настале на основу сличности облика (Гортал Премк 2004: 90), што ћемо показати на примерима назива одговарајућих географских појмова.

3.2. Контрастивна анализа примера и подела према лексичким пољима

3.2.1. Антропоморфна метафора. О њеном значају говоре Улман (1952: 278), Кокурек (1982: 170), Оливеира (2005). Према Улману, у питању је један од уни- верзалних облика метафоре. Као што у свакодневном животу често користимо синтагме *глава породице*, *државни органи* или *одлив мозгова*, тако у географ- ском глосару француског језика проналазимо следеће термине настале на основу антропоморфне метафоре:

Табела 1. Антропоморфна метафора у француском и српском географском глосару

Примери из француског језика	Српски еквиваленти
1. artère fluviale	речна артерија
2. bouche d'un fleuve/ d'une rivière	ушће реке
3. bras d'un fleuve/ d'une rivière	речни рукавац
4. gorge d'un fleuve/ d'une rivière	клисура
5. pied d'une montagne	подножје планине
6. forêt vierge	девичанска шума

1. **Artère** fluviale. У анатомији артерија представља „крвни суд који проводи крв под притиском снаге срца према капиларима” (МЕ 1976: 107). Артеријски систем је, дакле, велика мрежа крвних судова, који спроводе крв од срца према

другим деловима тела. Према сличности функције, у географији се главни речни путеви описују као артерије. Тако се често о Дунаву говори као о главној речној артерији средње Европе.

2. *Bouche d'un fleuve*. У француском, као и у српском језику, именица *устиа* често улази у метафоричке процесе, нарочито када неки предмет или природни феномен подсећа својим обликом на уста човека, односно животиње. Приметићемо да се у француском језику за *ушће* реке користи дословно реч *устиа*, али да је знатно чешћи термин *embouchure*, добијен комбинованом творбом, односно префиксацијом и суфиксацијом (ep- + -bouch- + -ure). Такође, у корену наше речи *ушће* налази се лексема *устиа* (Скок 1971–1974: 549).

Због могуће грешке у превођењу ових термина, указујемо на битну нијансу у значењу француске лексеме *embouchure*, а које нема у њеном српском еквиваленту: наиме, дата лексема се у француском односи искључиво на ушће реке у море, на пример Роне у Средоземно море. За ушће реке у другу реку, као што је то случај са Савом и Дунавом, користи се термин *confluence* (Ларус 1989: 247, 362).

Након детаљне анализе одреднице *bouche* у француском електронском речнику *Trésor de la Langue Française informatisé* (ТЛФИ), може се приметити употреба ове лексеме у још једном географском контексту: *bouche d'un volcan*, односно у буквалном преводу *устиа* вулкана. У оба језика створен је метафорички израз заснован на аналогiji по облику, али се он у нашем језику ређе употребљава. Углавном се везује за постизање неког стилског ефекта у текстовима научне вулгаризације. Као његов чешћи еквивалент наводи се термин *краићер*. Ова лексема је интернационализам, будући да се из грчког проширила на многе друге језике. Иако говорници српског и француског језика често користе дати термин, углавном нису свесни да је лексема *краићер* добијена посредством мртве метафоре, и то на основу сличности облика. Наиме, грчка именица *cratêr* првобитно је представљала античку керамичку посуду, а потом се на основу сличности са отвором вулкана њено семантичко поље проширило (Дибоа и др. 2007: 210). С тим у вези, занимљиво је истаћи да у српском језику постоји синонимичан израз *вулканско жроило*. И овде можемо говорити о присуству менталне слике уског пролаза. У шестотомном *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (РМС) уз одредницу *жроило* наводе се синоними *ждрело*, *ошвор*, *устиа*, *краићер*: „Тај отвор зовемо кратером, гротлом или ждријелом вулкана”. Коначно, учача се присуство потпуног еквивалента у српском језику (*устиа* вулкана), али и делимичних као што су *жроило*, односно *ждрело* вулкана. Код поменутих лексема постоји заједничко значењско језгро, односно генерички сем, „дубок и узак пролаз”.

Треће значење француске одреднице *bouche*, а које налазимо у географској терминологији, присутно је у синтагми *bouche d'un golfe*, у дословном преводу *устиа* залива (ТЛФИ), а као репрезентативни примери овог облика рељефа наводе се два позната топонима: *Венецијански залив* (*La bouche du golfe de Venise*) и *Бококопторски залив* (*Les bouches du Cattaro*). У свести говорника српског језика не постоји ментална слика *устиа* при помену Бокопоторског залива, али уколико се дубље зађе у етимологију овог топонима, доћи ће се до италијанског назива *Le Bocche di Cattaro*, где именица *bocche* значи *устиа*. Сличност са француском именицом *bouches* очигледна је, будући да обе воде порекло од латинског *bissa* (Дибоа и др. 2007: 98). Такође, у српском језику лексема *вратиша* може се односити у одређеном броју случајева на узак морски пролаз. Ментална представа јесте другачија, али у оба случаја заснована је на сличности по облику. Познати

пример за ову метафоричку слику јесте мореуз *Отпрантиска вратиа*, који раздваја Јонско и Јадранско море.

Још један значајан хидролошки термин везан за *ушће* јесте интернационализам *делта*. Тако се Дунав, Нил и многе велике реке при *ушћу* у море рачвају у више *рукаваца* који својим обликом подсећају на грчко слово делта (Δ). О метафори заснованој на графичкој имитацији у језицима струке уопште говори Кокурек (1982: 169).

3. **Bras d'un fleuve.** Река се често може гранати, при чему се од једног речног корита одвајају два *рукаваца* или више њих. У основи ове мртве метафоре у оба језика постоји иста ментална представа заснована на сличности положаја – корита (у француском језику дословно кревета) као тела, односно *рукаваца* реке као људских руку.

С тим у вези, у француском језику указујемо на још један феномен занимљив са семантичке тачке гледишта: термин *bras-mort*, у дословном преводу „мртва рука”, означава речни рукавац који је потпуно одвојен од свог основног корита и често пресушен. Будући да овај необични тип рељефа подсећа на руку одсечену од тела, говоримо о сличности облика или положаја. У српском језику та се појава означава лексемом *мртваја*: „рукавац реке у коме вода не тече” (РМС). Иако нису по среди метафорички еквивалентни термини, приметно је присуство лексичког поља смрти у оба језика, што је последица одсуства воде, односно живог света у мртваји.

4. **Gorge d'un fleuve.** У француском, као и у српском језику, *грло* је веома полисемична реч, те се користи у разним струкама: архитектури, ботаници, технологији, а среће се и у географској терминологији. На основу сличности облика, француска лексема *gorge* може се односити на веома уску и стрму речну долину (ТЛФи). У српском језику не постоји метафорички еквивалент, већ се користи термин *клицура*: *Ђердајска клисура* (фр. *La gorge de Đerdap*).

5. **Pied d'une montagne.** У нашем језику постоји иста метафоричка слика заснована на сличности положаја. Иако на семантичком плану нема разлике, она постоји на морфолошком. Наиме, у француском се дословно користи израз „нога” планине, док је наша лексема *подножје* добијена комбинованом творбом. Указујемо овде на још један појам из истог лексичког поља, али нешто изнијансираног значења: алувијална равница која се налази у подножју планинског масива је *piedmont* (ТЛФи). Овај метафорички термин везује се и за познати италијански топоним, регију Пијемонт (фр. *Piémont*; итал. *Piemonte*), која се управо налази у подножју Алпа.

6. **Forêt vierge.** Када у датим језицима помињемо *девичанске* шуме Амазоније, често заборављамо да је у њеној основи мртва метафора заснована на сличности особина између девичанства и шуме која је нетакнута и неистражена, те самим тим заштићена од човековог утицаја. Осим тога, као синоним за *девичанске* шуме у српском језику честа је именица *прашума*, чији је прави француски еквивалент *forêt primaire*.

3.2.2. Лексичко поље термина везаних за предмете из свакодневног живота

Табела 2. Метафорички термини настали на основу сличности са предметима

Примери у француском језику	Српски еквиваленти
7. calotte polaire	поларна капа
8. chaîne de montagnes	веначне планине
9. lit de rivière/ fleuve	речно корито
10. voûte céleste	небески свод
11. banc de sable	пешчани спруд

7. **Calotte** polaire. Прво значење именице *calotte* односи се на малу округлу капу која прекрива само теме главе, каква се често виђа код католичког свештенства и препознатљива је по ружичастој боји. Ова лексема веома је полисемична, будући да је срећемо у различитим језицима струке: анатомији, архитектури, геометрији, али и географији (Ларус 1989: 168). Метафоричка представа и у овом случају заснива се на сличности облика два појма, а њен српски преводни еквивалент је поларна *капа*. Иако у оба језика уочавамо исту менталну слику, приметићемо да наша реч *капа* има општије значење у односу на француску *calotte* која, као што смо видели, има неке специфичне семе везане за облик, боју и симболику.

8. **Chaîne** de montagnes. Било да је реч о дословном или пренесеном значењу, *ланац* представља низ међусобно повезаних елемената, то јест карика. У француској терминологији за означавање низа повезаних планина устаљен је метафорички израз *chaîne de montagnes*, коме одговара наш *веначне* планине. Ипак, у овом случају може се констатовати потпуно подударане менталне представе, јер и код нас постоји дословни еквивалент *ланци* планина. Наиме, као осмо значење лексеме *венац*, РМС наводи „планински ланац, заравњени гребен планине”.

9. **Lit** de rivière. Преносом имена с једног појма на други, француска именица *lit* (*кревет*) ушла је у географску терминологију. Према аналогiji облика, односи се на природну шупљину у земљи, испуњену текућом водом, а чији је српски еквивалент речно *корито*. „Примарно значење лексеме *корито* у вези је са предметом који се у домаћинству користи за прање”, а потом се лексичком метафором развило дато секундарно значење (Драгићевић 2010: 148). У оба језика полази се од конкретних појмова из свакодневног живота, лексичка метафора је заснована на сличности облика, али се менталне представе, односно полазни појмови битно разликују. У другим романским језицима срећемо потпуно исту полазну лексему (*кревет*, *постеља*) као у француском: шп. *lecho fluvial* (РАЕ), итал. *letto del fiume* (Трекани), порт. *leito fluvial* (Дисио).

У француском географском глосару уочили смо израз *lit du vent* (дословно „*кревет* ветра”), у значењу „устаљени правац у којем ветар дува” (ТЛФи), али за који није пронађен домаћи еквивалент у чијој основи би постојала лексичка метафора.

10. **Voûte** céleste. У оба језика прво значење именице *свод* уско је везано за архитектуру. Тако се у РМС-у она дефинише као „део грађевине сведеног (цилиндричног, сферног и сл.) облика који прекрива неки простор и ослања се на ивичне зидове или стубове”. Проширењем значења, *свод* односно *лук* у географији и астрономији означава небеску сферу: „небо које даје утисак нечега лучног, сведеног на лук” (РМС). Примећујемо потпуно поклапање менталне слике у оба језика, као и постојање еквивалентних синонима *небеска сфера*, односно *sphère céleste* (Ларус 1989: 1031).

11. **Banc de sable.** *Пеишчани сѝруд* јесте „подводно издужено узвишење на дну речног корита, морског или језерског басена настало таложењем материјала минералног или органског порекла” (Мастило 2008). Овај занимљив геолошки феномен, који се среће у заливима чије обале нису стеновите, у француском језику представљен је метафоричком сликом пешчане *клуѝе*. Наиме, супстантив *banc* у свом основном значењу односи се на „издужено седиште, са наслоном или без њега, на коме може истовремено седети више особа”. Преносом имена са једног појма на други, дати супстантив се усталио у многим областима: праву, поморству, те геологији и географији (ТЛФи). На основу сличности облика између клупе и поменутог морског рељефа настао је израз *banc de sable*.

3.2.3. Лексичко поље биљног светила

Табела 3. Биљна метафора

Примери у француском језику	Српски еквиваленти
12. écorce terrestre	земљина кора
13. rose des vents	ружа ветрова

12. **Écorce terrestre.** У француском језику лексема *écorce* пре свега припада ботаници, будући да се односи на површинске слојеве разних врста биљака, примера ради, *écorce d'un arbre* (*кора дрвета*) (ТЛФи). Означитељ овог појма затим улази у географску терминологију, где се односи на површински слој планете Земље. Иста слика заснована на сличности положаја постоји у нашем језику.

13. **Rose des vents.** За *ружу* ветрова може се рећи да је права значењска позајмљеница, то јест калк. Ова термин такође је заснован на сличности облика између цвета *руже* и дијаграма „који приказује режим ветрова на неком месту” (РМС). То је осим компаса за одређивање правца у коме дувају ветрови, у географији назив за место изузетно пријатне климе због укрштања континенталних и медитеранских ветрова. Овај термин има дословне значењске, али и формалне еквиваленте у неколико светских језика, о чему сведоче и следећи примери: фр. *rose des vents*, итал. *rosa dei venti*, порт. *rosa dos ventos*, шп. *rosa de los vientos*, енгл. *windrose*, итд.

4. Закључак

Разматрајући стварање и улогу термилошке метафоре у географском дискурсу француског и српског језика, потврдили смо почетне хипотезе нашег истраживања. Прва, везана за значај катахрезе, показује да је метафора средство од изузетног значаја за испуњавање лексичких празнина у језику. Чак и када постоје термилошки синоними који нису засновани на некој сликовитој представи, показало се да су метафорички термини чешће у употреби. С друге стране, иако француски и српски не припадају истој грани индоевропских језика, уочено је да се менталне представе у највећем броју случајева поклапају бар делимично, и то по облику, положају, особинама, и слично. Географија, као и друге научне дисциплине, има прецизне, јасно дефинисане, једнозначне термине, али због нераскидиве везе са стварним светом, често објашњава и именује природне феномене полазећи од „метафора које живот значе”. Коначно, током овог истраживања ексцерпирано је и анализирано више од педесет географских лексичких метафора у оба језика. Приметили смо да се често заборавља мотивисаност од-

ређених лексема. Примера ради, ретко који говорник српског језика говорећи о ушћу реке има у глави слику уста, као и свест да је по среди сличност облика између ових појмова. Све то показује колико је метафора дубоко укореењена у нашој стварности, па често нисмо ни свесни њеног присуства. На крају, подвлачи-мо још једном да је метафора главни механизам нашег мишљења и да умногоме доприноси вулгаризацији и лакшем разумевању појмова из различитих научних области. На основу свега тога, може се с правом рећи да је лексичка метафора у језицима струке незаобилазан и неопходан механизам стварања нових речи.

Извори А

Ларус 1989: Collectif Larousse, *Le Petit Larousse illustré*, Paris : Larousse.

ТЛФи: *Trésor de la Langue Française informatisé*, ATILF – CNRS & Université de Lorraine. <<http://atilf.atilf.fr/>>. јануар–мај 2018.

Извори Б

Мастило 2008: Н. Мастило, *Речник савремене српске географске терминологије*, Београд: Географски факултет.

РМС 1967–1976: М. Стевановић, *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска.

РСЈ 2007: М. Николић (ур.), *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

Извори В

Дисио: Речник португалског језика, *Dicionário online de Português*. <<https://www.dicio.com.br/>>. 25. 5. 2018.

РАЕ: Real academia española, *Diccionario de la lengua española*. <<http://dle.rae.es/?w=diccionario>>. 25. 5. 2018.

Трекани: Речник италијанског портала за језик, науку и културу, *Treccani*. <<http://www.treccani.it/vocabolario/>>. 25. 5. 2018.

Литература

Асал 1994: J.-Ph. Assal, La métaphorisation terminologique, *Terminologie et traduction*, n° 2, 235–242.

Ашић 2014: Т. Ашић, *Наука о језику*, Београд: Завод за уџбенике.

Гортан Премк 2004: Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Дибоа и др. 2007: J. Dubois, H. Mitterand, A. Dauzat, *Dictionnaire étymologique & historique du français*, Paris: Larousse.

Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

Кликовац 2003: Д. Кликовац, О метафоричности у терминологији (на примеру термина који означавају постојање и стварање језичких варијетета), *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 33/3, Београд, 147–155.

- Кокурек 1982: R. Kocourek, *La langue française de la technique et de la science*, Paris et Wiesbaden: La Documentation française et Oscar Brandstetter.
- Ле Герн 1973: M. Le Guern, *Sémantique de la métaphore et de la métonymie*, Paris: Librairie Larousse.
- Лејкоф, Џонсон 1985: G. Lakoff et M. Johnson, *Les métaphores dans la vie quotidienne*, Paris: Les éditions de minuit.
- Лејкоф 1993: G. Lakoff, *The Contemporary Theory of Metaphor*, New York: Cambridge University Press.
- МЕ 1976: Скупина аутора, *Медицинска енциклопедија*, I–III, Београд (– Сарајево): Вук Караџић (– Свјетлост).
- Оливеира 2005: I. Oliveira, Métaphore terminologique sous un angle cognitif, *Meta*, vol. 50, n° 4, Montréal, 83–104.
- Оливеира 2008: I. Oliveira, Métaphore terminologique et stratégie pédagogique, *Analele Universității din București. Limba și literatura română*, LVII, București, 3–12.
- Поповић 2009: М. Поповић, *Лексичка стурктура француског језика: морфологија и семантика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Скок 1971/1974: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–III, Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Улман 1952: S. Ulmann, *Précis de la sémantique française*, Berne: A. Francke.

DE LA MÉTAPHORE DANS LA TERMINOLOGIE GÉOGRAPHIQUE (ANALYSE CONTRASTIVE FRANCO-SERBE)

Résumé

Depuis des siècles, les êtres humains tâchent de comprendre le monde à l'aide de différentes analogies. D'ailleurs, ce sont les analogies qui nous aident à mieux comprendre les concepts abstraits de la vie quotidienne. Compte tenu de bon nombre de métaphores terminologiques dans le glossaire géographique, le but du présent travail est d'expliquer les mécanismes de leur création, ainsi que leur rôle au sein de la communication scientifique. Tout d'abord, nous proposons une ouverture théorique portant sur la métaphore en tant que mécanisme central de notre pensée, ainsi que de notre langue. Ensuite, la partie appliquée du travail est consacrée à l'analyse des exemples tirés des dictionnaires monolingues et spécialisés du français et du serbe. Notre analyse est basée sur la méthode contrastive. En analysant les exemples les plus représentatifs des deux langues, nous essayons de voir si les correspondances métaphoriques existent et si celles-ci sont partielles ou complètes. Enfin, nous insistons sur l'importance des représentations pittoresques sur les plans pédagogique et didactique, étant donné que les termes métaphoriques sont plus faciles à adopter.

Mots-clés : analogie, métaphore terminologique, lexicalisation, langue de spécialité, discours géographique

Andela Vasiljević

Јелена Штефан¹
Београд

АСПЕКТИ СЕМАНТИЧКОГ ПРИМОВАЊА: АСОЦИЈАТИВНА ПОВЕЗАНОСТ И ПРЕКЛАПАЊЕ СЕМАНТИЧКИХ ОДЛИКА У ОДНОСУ ПРЕМА ЕМОЦИЈАМА И ТРЕНУТНОМ РАСПОЛОЖЕЊУ

У овом прегледном раду представљено је поређење утицаја различитих аспеката когнитивног процеса семантичког примовања на његов настанак и ток. У обзир је узет преглед литературе која се фокусира на следеће елементе: на испитивање асоцијативне моћи као једног од покретача процеса примовања, на испитивање фактора преклапања семантичких одлика речи (пре свега морфолошких – суфиксација и префиксација), као и фактора тренутног расположења и емотивног стања испитаника приликом експерименталног поступка примовања. Примарни циљ је, стога, компарација степена утицаја поменутих фактора који утичу на начин вршења семантичког примовања. Закључено је да, иако асоцијације и семантичке одлике утичу на креирање процеса, емоције и тип расположења (позитивно, неутрално или негативно) у великој мери утичу на ниво самопоуздања испитаника које даље утиче на ток процеса примовања и крајње резултате – реакције на прим у виду одговора су аутоматски дате без преиспитивања уколико испитаник има више самопоуздања под утицајем позитивних емоција и расположења (срећа, ужитак, спокој), док је аутоматско примовање теже достижно услед нижег нивоа самопоуздања, услед утицаја негативног расположења и емоција (туга, анксиозност, страх).

Кључне речи: семантичко примовање, асоцијативна повезаност, преклапање семантичких одлика, аутоматско примовање, тренутно расположење, емоције

1. Увод

Људски ум је састављен од различитих семантичких структура и појмова који су организовани на јединствен начин. Категоризација појмова у нашем уму заснована је на перцепцији стварности која нас окружује. Сходно томе, организација појмова у нашем уму резултат је процеса који укључује следеће елементе: посматрање и поимање окружења и догађаја, као и креирање одређених судова заснованих пре свега на значењу. Овакав систем организације семантичких појмова у људском уму доводи нас до разматрања једног семантичког феномена – процеса семантичког примовања, који је сам по себи процес вредан анализе, будући да инспирише на даља истраживања.

Семантичко примовање, као јединствен семантички процес, резултат је одређених „покретача” у нашем уму. Овај појам можемо посматрати из више углова, конкретно, са два различита становишта – поља семантике и психологије. Прво становиште тиче се искључиво поља семантике, те је појам на који је потребно на почетку усредсредити се примовање које је семантичко.

Семантичко примовање односи се на тврдњу да је реакција на стимулус (нпр. *џас*) бржа ако стимулусу претходи семантички повезан прим (нпр. *мачка*) у поређењу са ситуацијом у којој претходи семантички неповезани прим (*аутомобил*). Овај процес настаје тако што прим активира препознавање значењски

1 jelena.stefan93@gmail.com

повезаних речи и концепата, што омогућава њихово даље процесуирање. Стога, уколико је реч која претходи повезана значењски са стимулусом, боље ћемо је процесуирати него у случају да нема повезаности – у семантичком примовању номинат *медицинска сестра* боље се резонује ако јој претходи реч *доктор* него ако јој претходи реч *шорба* (Колман 2008: 435).

Наведене чињенице омогућавају да схватимо да је примовање јединствен процес који се покреће опажањем прима. Опажени прим, који је основа процеса, проузрокује даље препознавање речи које су значењски повезане, те омогућава да се сам процес брже и лакше одвија.

Међутим, иако је процес примовања често аутоматски, постоје случајеви у којима се процес може контролисати стратегијама како би се постигли одређени резултати, најчешће у експерименталном поступку. На пример, може се доћи до одређених мета (лексичких асоцијација које настају као реакције на задати прим) на основу одређеног прима у експерименталним условима, или може доћи до ретроспективног процеса проверавања повезаности мета са примом (Хејман и др. 2015: 915).

Уколико сагледамо појам примовања са другог становишта, психолошког, учавачемо да се реакција примовања заснива на значењској повезаности прима и мете. Н. Џејмс (1991: 27) истиче: „Примовање је откриће да људи брже и тачније реагују на реч ако је тој речи претходила иста или по значењу слична реч, у поређењу са значењски неповезаном речју.” Џејмс се заправо не фокусира на повезаност значења речи које се појављују узастопно, већ се фокусира на визуелно препознавање речи, при чему фактор семантичке повезаности игра важну улогу у процесу примовања.

Оно што се да издвојити као срж истраживања процеса семантичког примовања јесте свакако да је покретање процеса и његов ток засновано на лексичким асоцијацијама и преклапању семантичких одлика (Хачинсон 2003:785–813). Стога је потребно анализирати степен утицаја свих покретачких фактора примовања. Узевши наведено у обзир, потребно је заћи дубље у срж процеса примовања и открити шта заправо покреће овај процес у дубини људског ума, тачније, који фактор је најутичајнији покретач.

У погразу за најмоћнијим покретачем примовања, може се уочити да је један од значајнијих аспеката примовања и фактор емоција. Језик је у тесној повезаности са психологијом емоција, будући да је он продукт нашег ума, одраз наше реакције на спољашње стимулусе, баш као и емоције, те се увиђа повезаност између језика и емоција. Та повезаност језика и емоција доводи до разматрања јачине утицајности емоција и тренутног расположења као засебног фактора.

Хачинсон (2003) поставља хипотезу да асоцијације и семантичке одлике покрећу процес, али да велики утицај на сам ток процеса имају емоционално стање и тренутно расположење испитаника током експерименталног поступка примовања.

Узевши наведено у обзир, циљ овог прилога јесте да се путем поређења степена утицајности семантичких одлика и асоцијација наспрам емоција и расположења дође до закључка који фактор представља корен процеса примовања или илити његов главни покретач.

С тим циљем разматрали смо прикупљене податаке о аспектима семантичког примовања. У складу са природом аспеката, преглед смо поделили на два дела. У првом делу разматрају се аспекти асоцијативне повезаности примова и семантичко преклапање, а у другом делу аспекти емоција и тренутног расположења. Тежиште је свакако на прегледу литературе која је заснована на испи-

тивању покретача процеса примовања са становишта поља семантике и морфологије, уз истицање лексичке асоцијације, лексичке меморије и преклапања семантичких одлика као главних фактора (попут: Шваневелт, Мејер 1973; Нили 1991; Марслен-Вилсон и др. 1994; Вилијамс 1996; МекКун, Ретклиф 1999; Колман 2005; Хачинсон 2005; Рајзберг 2007; Хејман 2015; као и онлајн асоцијативни речник који је приредио Доскоч 1978). Затим, корисно је размотрити и радове који истичу степен утицаја емоција на когнитивне процесе попут примовања (Метјуз 1997; Болте и др. 2003; Совисло, Улрих 2012). Након прегледа литературе, следи дискусија базирана на поређењу степена утицајности аспеката и разматрању добијених резултата.

Преглед наведене литературе пружа увид у то да асоцијативна и семантичка повезаност у великој мери одређују ток примовања, али да емоције и тренутно расположење могу у великој мери утицати на самопоуздање испитаника, при чему би вишак самопоуздања допринео давању аутоматских одговора, без преиспитивања одговора и без посредства такозваних индивидуалних стратегија, доводећи притом до аутоматског примовања које је и аутентично. Сврха рада би била истицање значаја емоција и даљег истраживања њихових утицаја на више когнитивне процесе попут семантичког примовања.

2. Аспекти асоцијативне моћи и преклапања семантичких одлика речи

У овом одељку дат је преглед наведене литературе која истиче факторе асоцијативне моћи и преклапања семантичких одлика речи.

Стога, потребно је осврнути се на најплодоносније истраживање које је указало на значај анализе утицајности асоцијативне повезаности и семантичког преклапања на процес примовања. То је свакако истраживање које се бави питањем покретача процеса примовања и њиховим поређењем, а које је спровео Хачинсон (2003: 789). Он истиче да процес семантичког примовања почива на аспектима асоцијативне моћи, тачније, лексичким асоцијацијама, као и на семантичком преклапању и морфолошких одлика лексема које су у улози стимулуса. Ова два аспекта омогућавају настанак примовања. Међутим, циљ истраживања је да испита да ли се примовање заснива само на једном од ова два аспекта, уколико не, који је утицајнији и зашто.

Методологија истраживања заснива се на прегледу релевантне литературе из области семантике, да би се у другом делу рада акценат поставио на конкретно испитивање и поређење степена утицајности асоцијативних фактора и семантичких преклапања. Конкретно, аутор износи аргументацију за утицајност оба аспекта понаособ.

У вези са питањем семантичке повезаности и преклапања семантичких одлика, К. Хачинсон (2003: 788) сматра да „[...] ефекат семантичког примовања се односи на доследну тврдњу да људи брже реагују на мету (рецимо, *мачка*) када јој претходи значењски повезан прим (*иас*) него када би претходио неповезан прим (*сито*). Семантичка повезаност између два концепта смањује време које је потребно да дође до реакције на мету.”

Међутим, у вези са питањем асоцијативне моћи, К. Хачинсон (2003: 793) увиђа да „[...] будући да семантичка повезаност поседује утицај на једноставне (несемантичке) задатке у експерименталним условима, истраживачи представљају хипотезу да семантичко примовање рефлектује организацију појмова у семантичкој меморији.”

Будући да аутор истиче семантичку меморију као срж семантичког примовања, потребно је осврнути се на чињеницу да семантичка меморија представља извор асоцијација. Сходно томе, могуће је даље разматрање асоцијативне моћи као утицајног фактора илити покретача процеса примовања.

Типови асоцијата доводе до закључка да семантичке одлике речи нису увек утицајни фактори:

- а) фразални асоцијати – речи које се често јављају једна уз другу у фразалним изразима (*поишио-поишо*);
- б) епизодични асоцијати – *плаво небо, зелена шрава* – боја и контекст.
- в) медијативни асоцијати показују да се асоцијативна моћ шири и преноси на речи које нису у директној повезаности – *лав : њруџе* (пруге су својствене тигру који, као и лав, припада породици мачака – повезаност заснована на асоцијативној моћи).

У истраживању Хачинсон 2003 примарни циљ је доћи до закључка да ли је семантичко примовање засновано искључиво на асоцијацијама или преклапању семантичких одлика. Сходно томе, Хачинсон 2003 врши преглед литературе која пружа увид у степен утицаја које врше оба фактора – и асоцијативни и семантички. Након тога, применом експерименталне методе примовања, при чему је тежиште анализе на реакцији испитаника на задати прим, Хачинсон 2003 долази до одређених закључака:

- а) нема јасног разграничења јачине утицајности асоцијативне моћи и семантичког преклапања – ниједан од аспеката не утиче на процес примовања стриктно без утицаја другог; ефекат представља комбинацију оба аспекта;
- б) аутоматско примовање је аутентично – сви истраживачи бавећи се овом проблематиком су у експерименталном поступку тежили добијању аутоматске реакције;
- в) показало се да су испитаници у спроведеној експерименталној методи примовања на нивоу свесности правили извесне стратегије у одређеним случајевима (епизодични асоцијати – *зелено и шрава* су честе асоцијације те је већина испитаника формирала стратегију базирану на жељи да се пружи одговор који пружа већина испитаника).

3. Аспект емоција и тренутног расположења

Будући да Хачинсоново истраживање упућује на значај когнитивних способности говорника приликом примовања, у овом одељку указујемо на узајамно допуњавање и надовезивање аутора који доприносе стварању шире слике о семантичком примовању као когнитивном процесу који је под утицајем емоција и тренутног расположења.

Хачинсон истиче значај подсвести, која се тешко може разграничити приликом реакције која је резултат примовања и која игра значајну улогу у примовању које је аутоматско, и уједно аутентично – јер пружа аутоматску реакцију која не укључује формирање стратегија.

Група аутора (Болте и др. 2003) испитивала је подсвест у експерименталном поступку примовања, у коме су испитаници изложени различитим стимулусима уз варијацију тренутног расположења, и дошла до закључка да је подсвест под великим утицајем емоција и тренутног расположења (Болте и др. 2003: 418), те је могуће уочити следећу везу узрочно-последичне природе – подсвест је срж ауто-

матског примовања које даје аутентичан одговор и коме се тежи у експерименталном поступку примовања, а будући да потпада под утицај емоција и расположења, увиђа се потреба за разматрање и другог аспекта примовања – аспекта емоција и тренутног расположења наспрам поменутих семантичких аспеката који изнедре асоцијације. Управо је та повезаност између емоција и семантичког примовања вредна дубље анализе, будући да емоције и расположење утичу на подсвесни ниво мишљења приликом аутоматског примовања.

Емоције и тренутно расположење играју веома значајну улогу у покретању, али и самом току процеса примовања. Наше тренутно расположење директно утиче на начин на који доносимо интуитивне одлуке и судове, те позитивно расположење, наспрам негативног, омогућава брже, лакше и аутоматско доношење одлука без претходног преиспитивања и коришћења стратегија (Болте и др. 2003: 421). Најзначајнији подаци добијени као резултат експеримента у истраживању поменуте групе аутора у коме су испитаници подељени у групе у зависности од типа расположења – позитивно, негативно – пружају увид у следеће чињенице: емоције и тренутно расположење у великој мери утичу на начин на који реагујемо на стимулусе и доносимо одлуке о нашем окружењу; да би се донеле одлуке засноване на интуицији и избегло формирање стратегија, потребан је ефекат позитивног расположења; позитивно расположење подиже ниво самопоуздања, што преиспитивање одговора код испитаника чини непотребним и води до аутоматске реакције. Показало се да испитаници под утицајем одређених емоција и видова расположења (позитивног) имају више самопоуздања (Болте и др. 2003: 421), те одговори илити реакције на прим не бивају изложене процесу доношења индивидуалних стратегија које укључују ретроспективно проверавање одговора који је у овом случају аутоматски, заснован на подсвесном нивоу мишљења. За разлику од позитивног расположења, негативно доводи до смањења нивоа самопоуздања, те испитаници преиспитују своје одговоре, и добијамо примовање које није аутоматско, већ је засновано на свесном нивоу мишљења.

Болте и др. су показали постојање узрочно-последичне везе између емоција и реакције на прим. У вези са тим, потребно је поменути и асоцијативне речнике који, на основу одређених примера, такође пружају увид у ту повезаност. Асоцијативни речници представљају скуп асоцијација насталих као производ лексичке меморије, те је потребно осврнути се и на овај домен, не би ли се подробније истражио допринос лексичке меморије. Лексичка меморија представља основу за спровођење експерименталног поступка примовања, што наглашавају и аутори МекКун и Ретклиф (1999), који истичу значај расположења и емоција у контексту учења и памћења речи, с акцентом на семантичкој и епизодичкој меморији, у којој се уочени појмови складиште у меморији брже и лакше уколико је на њихово учење и памћење утицао тренутни доживљај неке емоције. Тако се може издвојити још један вид повезаности емоција и примовања. Реч која је научена у одређеним околностима које су „обележене” емоцијама и одређеним расположењем (било позитивним или негативним) дуже остаје у нашој меморији и доступнија је приликом реакције у поступку примовања. Рејзберг (2007) такође испитује начин на који наш ум повезује појмове и складишти их у лексичкој меморији, запажајући да су неки појмови који су научени под одређеним околностима - попут доживљаја одређених емоција - похрањени у дугорочној меморији.

Показало се да асоцијативни речници пружају увид у драгоцене податке у вези са начином на који људски ум реагује на спољашње стимулусе. Иако ови речници показују резултате асоцијативне моћи, постоје извесне нотације у вези

са утицајем емоција. Узмимо у обзир следећи пример: глагол *свећлуцајти* (енг. *twinkle*) нашао се као један од резултата уз именицу *звезда* (енг. *star*) у асоцијативном речнику који је приредио Доскоч (1978: 121), што може навестити фактор емоција (говорницима енглеског језика добро позната успаванка „Twinkle, little star”² изазива јака осећања попут љубави, спокоја, ужитка, те остаје дуже у меморији, захваљујући емоционалном окружењу или контексту меморисања).

Сама чињеница да асоцијативни речници нуде и увид у значај емоција приликом стварања асоцијативне везе у нашем уму подстрек је за даље истраживање јачине утицаја емоционалног фактора, пре свега на начин на који се појмови организују у нашој лексичкој меморији која је извор лексичких асоцијација. О томе говоре Шваневелт и др. (1973: 395–408) у анализи организације појмова у лексичкој меморији и начина на који запамћени појмови доводе до брже реакције на прим. Ови аутори истичу да фактор емоција игра пресудну улогу у поређењу, одабиру и организацији појмова. Емоционални фактор затим делује и на целокупан процес примовања који се састоји од реаговања на стимулус препознавањем семантичке или асоцијативне повезаности мете и прима, уз црпљење извора лексичке меморије.

4. Дискусија и поређење утицајности аспеката

Увидели смо да је семантичко примовање заправо реакција на спољашње стимулусе чији су корени сачињени од следећих елемената: семантичко преклапање речи и њихових морфолошких одлика, асоцијативна моћ или повезаност и емоције и тренутно расположење.

Поређењем јачине утицајности ових елемената на извор и ток, па и крајњи резултат процеса примовања, долази се до закључка да је овај процес укорењен у нашој подсвести управо кроз претходно стицање увида у утицај који емоције и тренутно расположење имају на добијање аутоматског примовања.

Оно што је свакако од великог значаја за овај прегледни рад јесте постојање те нити која повезује емоције и подсвест, а ова повезаност се даље преноси на подсвест која изнедри аутоматску реакцију у експерименталном поступку примовања, те постоји изван утицај емоција и расположења на ток примовања и крајње резултате.

Хачинсон (2003: 789) показује да семантичке одлике – значењска повезаност и асоцијације (типови асоцијата), као и неке морфолошке одлике речи – префикси и суфикси, који изискују реакцију у виду речи са истим или сличним морфемама, имају подједнак утицај на ток семантичког примовања у погледу „одабира” лексема које ће бити реакција на задати прим или мета. Сам одабир извире из лексичке меморије која је кључна зона меморисаних појмова и шаблона за остваривање примовања, а која је и сама подложна емотивној позадини или обојености приликом меморисања појмова. Марслен-Вилсон и др. (1994: 3–33) се надовезују и истичу да морфолошке одлике речи, посебно у случајевима када речи почињу истим префиксом или се завршавају истим суфиксом, доводе до бржег препознавања и реакције која води до настанка примовања. Колман (2005: 98) се такође осврће на морфолошке одлике речи, приступајући овом домену из

2 „Сијај, сијај, мала звездо”, позната дечја успаванка.

угла психологије, наводећи постојање споне између морфолошких одлика речи и начина на који се оне складиште у меморији, уз неизоставан фактор емоција.

Што се тиче утицаја другог елемента поређења, емоције и тренутно расположење утичу пре свега на зону подсвести, а затим и на варирање висине нивоа самопоуздања, о чему говоре Болте и др., исказујући резултате примовања у експерименту у коме је самопоуздање под директним утицајем расположења (Болте и др. 2003: 416–421). Совисло и Улрих (2012: 213–240) се надовезују на чињеницу да самопоуздање игра кључну улогу у примовању у виду реакције на задати прим, додатно испитујући утицај негативног расположења – депресије и анксиозности – на ниво самопоуздања код испитаника. Када је реч о негативном расположењу и његовом утицају на самопоуздање, Метјуз (1997: 189–217) наглашава да изузетно висок степен анксиозности код испитаника у експерименталном поступку примовања неминовно доводи до опадања нивоа самопоуздања, те је испитаницима потребно више времена за реакцију на прим услед преиспитивања веродостојности одлуке.

Сходно томе, слободно се може истаћи елемент самопоуздања као мерило јачине утицајности емоција и расположења. У зависности од јачине самопоуздања, избегава се стратегијско проверавање одговора и прилагођавање одговору већине других испитаника, те долазимо до аутоматске реакције која је и најаутентичнија. О аутоматској реакцији на прим и њеној аутентичности говори Вилијамс (1996: 113–161) у свом раду са циљем да испита да ли је аутоматско примовање семантичко. Притом, он наглашава да аутоматска реакција није нужно заснована на семантичким одликама, али да је њена аутентичност неоспорива јер је продукт подсвесне реакције на прим.

Табела 1. Утицај расположења и емоција на ниво самопоуздања и ток примовања³

ТРЕНУТНО РАСПОЛОЖЕЊЕ/ЕМОЦИЈА	НИВО САМОПОУЗДАЊА	СТРАТЕГИЈЕ	РЕЗУЛТАТ
<u>позитивно</u> СРЕЋА, ЉУБАВ, СПОКОЈ, УСХИЋЕНОСТ, УЖИТАК	повећан	нема стратегија, интуитивне одлуке	аутоматско примовање са аутентичним одговором
<u>негативно</u> ТУГА, АНКСИОЗНОСТ, СТРАХ, ДЕПРЕСИЈА	смањен	ретроактивно преиспитивање одлука	семантичко примовање засновано на свесном нивоу мишљења

Као што се може уочити у табели 1, позитивне емоције и расположење (срећа, љубав, ужитак) подижу ниво самопоуздања, те се добија семантичко примовање засновано на аутоматској реакцији, без стратегија. Негативно расположење и емоције (туга, анксиозност, страх) пак доводе до примовања заснованог на стратегијама и које није аутоматска реакција на прим.

³ Аутор, на основу резултата истраживања Вилијамс (1996), Метјуз (1997), Хачинсон (2003), Болте и др. (2003), Совисло и Улрих (2012).

Узевши наведено у обзир, могуће је тврдити да је процес примовања подложен различитим утицајима – семантичке, морфолошке природе у домену грађе речи која је у улози стимулуса, али и утицајима из психолошког домена – емоција и расположења, који поред тога што утичу на реакцију, одређују и ток примовања, тачније, врсту примовања – да ли ће реакција бити аутоматска, спонтанна, а самим тим и аутентична.

5. Закључак

Семантичко примовање, као један од когнитивних процеса, завређује пажњу многих лингвиста који теже да проникну у природу овог процеса, као и у оно што представља покретач истог. Као јединствени когнитивни процес, семантичко примовање у великој мери почива на реакцији на задату реч у виду проналажења речи која би задатој речи илити приму била најприближнија према значењу или према асоцијативној повезаности.

Међутим, расположење и емоције могу имати велики утицај на когнитивне функције, укључујући и процес семантичког примовања, при чему долази до различитих реакција које не морају бити нужно засноване на семантичкој или асоцијативној повезаности и чија аутентичност може зависити од нивоа самопоуздања условљеног емоцијама и тренутним расположењем испитаника.

Преглед резултата истраживања показује да асоцијативна и семантичка повезаност у великој мери одређују ток примовања, али да емоције и тренутно расположење могу у великој мери утицати на самопоуздање испитаника, при чему би вишак самопоуздања допринео давању аутоматских одговора, без преиспитивања одговора и без посредства такозваних индивидуалних стратегија, доводећи притом до аутоматског примовања које је и аутентично. Оно што преостаје јесте даље истраживање значаја емоција и даљег истраживања њихових утицаја на више когнитивне процесе попут семантичког примовања.

Литература

- Болте и др. 2003: A. Bolte et al., Emotion and Intuition: Effects of Positive and Negative Mood on Implicit Judgments of Semantic Coherence, у *Annual Review in Psychological Science* 14.5., California: Palo Alto, 416–421.
- Вилијамс 1996: J.N. Williams, Is Automatic Priming Semantic?, у К. Мореј (ред.), *European Journal of Cognitive Psychology* 8.2, Netherlands, Nijmegen: European Society for Cognitive Psychology, 113–162.
- Доскоц 1978: T.E. Doszkocs, AID: An Associative Interactive Dictionary for Online Bibliographic Searching. *Online Information Review* 2.2, 163–173, June 1978, Proquest. 12.3.2017.
- Колман 2008: M. A. Colman, *A Dictionary of Psychology III*, Oxford: Oxford University Press.
- Марслен-Вилсон и др. 1994: W. Marslen-Wilson et al., Morphology and Meaning in the English Mental Lexicon, у X.J. Кејт (ред.), *Psychological Review* 101, USA: American Psychological Association, 3–33.
- МекКун, Ретклиф 1999: G. McKoon, R. Ratcliff, Priming in episodic and semantic memory, у М. Сандберг (ред.), *Journal of Verbal Learning & Verbal Behaviour* 18, Michigan: Western Michigan University, 463–480.
- Метјуз 1997: G. Matthews, *Cognitive Science Perspectives on Personality and Emotion*, North Holland: Elsevier.

- Рејзберг 2007: D. Reisberg, *Cognition: Exploring the Science of Mind*, New York: W.W. Norton and Company.
- Совисло, Улрих 2012: J. F. Sowislo, O. Ulrich, Does low self-esteem predict depression and anxiety? A meta-analysis of longitudinal studies, *Psychological Bulletin: Advance online publication* 139.1, 213–240, June 2012, Proquest. 21. 6. 2017.
- Хачинсон 2003: K. Hutchinson, Is Semantic Priming Due to Association or Feature Overlap? у Л. Шомет (ред.), *Psychonomic Bulletin & Review* 10.4., St. Louis, Missouri: Washington University, 785–813.
- Хејман и др. 2015: G. Heyman et al., Learning, Memory and Cognition, у *Journal of Experimental Psychology*, 41.3., USA: American Psychological Association, 911–920
- Џејмс 1991: H. X. Џејмс, Semantic Priming Effects in Visual Word Recognition: A Selective Review of Current Findings and Theories, у Г. В. Хамфри, Д. Безнер (ред.), *Basic processes in reading: Visual word recognition* 11, Ontario: Department of Psychology, University of Waterloo, 264–336
- Шваневелт, Мејер 1973: R. W. Schvaneveldt, D.E. Meyer, Retrieval and comparison processes in semantic memory у H. C. Корнблум (ред.), *Attention and performance* 4, New York: American Press, 395–408.

ASPECTS OF SEMANTIC PRIMING: ASSOCIATION STRENGTH AND SEMANTIC FEATURE OVERLAP VS. EMOTIONS AND CURRENT MOOD

Summary

In this paper the comparison of the effects of numerous aspects on the activation and course of the semantic priming process is being presented. The main focus is on the research presented in the literature examining the elements of association strength as one of the triggers of the priming process, the semantic feature overlapping (mainly morphological features - suffixation and prefixation) as well as on the factors of current mood and emotional status of the participants in the experiments reviewed. The primary aim of this paper is, therefore, to compare which of the abovementioned factors have the greatest influence on the semantic priming process, by analyzing the achieved data from the research. It is concluded that, even though association strength and semantic features affect the priming process, emotions and current mood (positive, negative or neutral) affect the participants' self-confidence level to a great extent, thus affecting the overall course of the priming process itself and its results – the reactions to the prim in form of answers are given without reassurance in the case of high level of confidence under the influence of positive mood and emotions (e.g. happiness, joy, serenity), whilst the automatic priming is less likely to be achieved due to the low level of self-confidence under the influence of negative mood and emotions (sadness, anxiousness, fear).

Keywords: semantic priming, association strength, semantic feature overlap, automatic priming, current mood, emotions

Jelena Štefan

III СИНТАКСИЧКА И СТИЛИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Марина Шафер¹
Нови Саг

О ЈЕДНОМ ТИПУ УСЛОВНИХ РЕЧЕНИЦА С ВЕЗНИКОМ ДА У „СРПСКИМ НАРОДНИМ ПОСЛОВИЦАМА” ВУКА СТЕФАНОВИЋА КАРАЦИЋА

У раду се испитују кондиционалне (и концесивне) реченице с везником *да*, ексцерпирани из „Српских народних пословица” (1849) В. С. Караџића. Узете су у обзир само оне пословице којима се приказује нека људска особина, и у корпусу је уочено укупно 24 такве реченице. Посматрано је значење пословица, разлика између условних и допусних реченица, семантички тип услова као и синтаксичке карактеристике условне и допусне реченице српског језика XIX века. Показало се да се највећи број примера односи на негативне људске особине (мане, грехе), а да је присутан подједнак број иреалног и потенцијалног услова. Што се синтаксичких специфичности тиче, уочена је употреба везника *да* тамо где би се у савременом језику очекивао везник *кад*, односно употреба потенцијала уз везник *да* у протазном предикату. Иако су све реченице формализоване као 'праве' условне, без синтаксичких показатеља концесивности (без партикула), уочен је велики број реченица (13) које су по своме смислу допусне.

Кључне речи: кондиционалност, концесивност, пословице, иреалност, потенцијалност

1. Увод

Предмет овога рада јесу кондиционалне и концесивне реченице уведене везником *да*, а за корпус су узете „Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи” (у Бечу, у штампарији Јерменскога манастира, 1849) Вука Стефановића Караџића. Одабране су само оне пословице којима се приказују људске особине, психичке или физичке, као и ескпресија одређених емоција, која је опет често резултат човекове нарави. Анализа ће бити приказана кроз три поглавља: најпре ће бити представљена сама значења одабраних пословица, са условно/узрочно-последичним сликама које су послужиле да се на маштовит, често духовит начин, прикажу људске особине (најчешће оне негативне); потом ће се направити дистинкција између значења кондиционалности (услова) и концесивности (допуштања); а у трећем поглављу анализе приказаће се тип услова, као и синтаксичке карактеристике условне и допусне реченице српског језика средине XIX века, са акцентом на евентуалним разликама у односу на формалне специфичности ових реченица у савременом српском језику.

2. Анализа корпуса

2.1. О пословицама. Пословице као „област народног стваралаштва као да најнепосредније откривају дух народа, његове обичаје, његов језик, једном речи, читав његов живот.” (Јовановић 2006а: 13). О пословицама је много писано, посматране су из различитих аспеката, али, као што истиче Ј. Јовановић у својој опсежној четворокњажној студији о Вуковим пословицама, „тим радовима још

¹ safer.marina@gmail.com.

увек није обухваћено све што је од интереса за науку и вероватно ће се стручњаци многих дисциплина још дуго обрађати овом делу као извору обавештења о језику, људима и времену у коме су те пословице настале” (2006а: 13). И заиста, Вукове пословице показале су се као врло ’занимљив’ корпус за анализу издвојеног типа условних (и допусних) реченица. Због ограничености обима рада, у анализу нису могле ући све условне реченице, нити све условне реченице уведене везником *да*, те се избор свео на оне којима се приказују човекове особине, његове емоције и начин на који их испољава, што је опет у уској вези са његовим карактером. Уочено је 24 овакве пословице, за које је ова реченична форма била прикладна (чак идеална) због могућности да се њоме преувелича, претера, и тиме веома сликовито, живо и упечатљиво прикаже нека људска особина, у већини случајева – мана. Када су у питању мане, оне се оваквим формама критикују, или пак само приказују на комичан начин, чиме се заправо исмева особа која је њихов носилац, односно која поступа на одређени начин. Велики део ових пословица у фокусу има оне мане које би се према хришћанском учењу могле сврстати у највеће, смртне грехе, а које представљају окосницу и извориште свих других мана. У наведеној табели дат је попис ових пословица, као и њихови евентуални позитивно обележени ’парњаци’.

Негативно обележене особине Позитивно обележене особине²

1. пожуда, блуд, разврат	Ø	
2. гордост, охолост	Да га земља <u>не вуче</u> к себи, <i>полећео би.</i> (792) У И ²	
3. похлепа, шкртост	Мртав да је а за новце да <u>чује</u> , <i>скочио би.</i> (3095) Д П	Жену с одра да му <u>поиште</u> , <i>дао би му.</i> (1295) – великодушност Д П
4. прождрљивост	Да је девет цигерица за <u>пару</u> , <i>не би се могао хранићи.</i> (805) Д И	
5. гнев, бес, љутитост	Да змија <u>окуси</u> од мене, <i>ошрвала би се.</i> (795) / Да <u>окуси</u> гуја од мене, <i>ошрвала би се.</i> (864) Д П Да му ко длаку од бркова <u>попије</u> , <i>би се ошрвао.</i> (837) У П Да <u>сам</u> га на уста <u>родила</u> (<i>ударила бих га.</i>) (875) Д И Да <u>може</u> , <i>попио би га у кишници воде.</i> (835) У И <u>Не бих те шрпљео да бих знао</u> е ћу сокола извести од тебе. (3301) Д П	мирноћа, попустљивост Да нема носа, <u>пасао би</u> траву. (847) У И наклоност, љубав, милина Да <u>може</u> , <i>мешнуо би га у њедра.</i> (834) У И
6. лењост	?Да га човјек <u>пошље</u> по смрт, <i>могао би се најивљећи.</i> (794) – спорост У П	
7. завист	Ø	

2 Протазни предикати у свим примерима обележени су подвлачењем, док су аподозни истакнути косим словима. Број се односи на редни број пословице у Вуковом издању, и биће навођен само у овом поглављу (2.1). Ознаке И и П односе се на поделу типа услова на иреални и потенцијални, о чему ће више речи бити у поглављу 2.3. овога рада, а ознаке У и Д односе се на услов и допуштање, односно на поделу реченица на условне (кондиционалне) и допусне (концесивне), о чему ће више речи бити у поглављу 2.2. овога рада.

Неумереност (прича), брбљивост: *Не би оћуишо*, да му сто узлова³ на језику свежеш. (3296) Д П

Наведене пословице често се користе хиперболом. Ова стилска фигура примерена је свим жанровима народне књижевности „због своје сликовитости, због своје функције да нарочито истиче, да пређе границу веродостојног и могућег” (Клеут 2008: 41). Стога је честа у типу условних реченица које су уведене везником *да*, јер оне никада нису реалне, него се у њима замишљају ствари, могуће и немогуће (више о томе у поглављу 2.3). У нашим примерима замишља се како уображен, горд човек „лети” понесен својом умишљеном ’висином’, похлепан и из мртвих устаје на помен новца, док љутит својом ’љутином’ може да отрује и змију. Мржња и бес изазивају жељу да се неко „попије у кишници воде”, а насупрот томе, љубав према неком резултира жељом да се тај неко „метне у њедра”.⁴ Највећи број примера односи се на бес, гнев, љутитост. Пошто су смртни греси често засновани на некој врсти неумерености (у јелу, пићу, новцу), ту је сврстана и подсмешљива пословица о неумерености у причи, брбљивости.

У анализираном корпусу могле би се издвојити још две групе пословица негативно окарактерисане: једна се односи на несрећу, баксузлук, малер, а друга на глупост, лудост.

1. Баксузлук, малер: Да падне на леђа, *разбио би нос*. (866) Д П
 Да падну кускуни⁵ с неба, *Вујашу би се о врату објесили*. (867) / Да седло с неба падне, *мене би кускуни око врата заврзли*. (877) Д П
 Да се за зелен бор хватим, и он *би се зелен осушио*. (878) Д П

У првој групи замишљају се сценарији који, какви год били, и колико год се повољним чинили по судбину несрећника, не спречавају његову пропаст или пак доприносе његовој пропасти.

2. Приглупост: Да није крштен, *ваљало би од њега месо јести*. (849) У И
 + мирноћа: Да нема носа, *пасао би траву*. (847) У И
 Да ти капа фали, *куишо бих ти*, али памет не могу. (895) У И
 + наивност: Да му рече: магарац лети, он *би изишао* да види куд лети. (838) Д П
 + ружноћа: Да има овса, *била би му жена ѓоспа*. (799) У И

У прва два примера друге групе алузија је добро скривена, и, као додуше и у неким претходно описаним пословицама „осетно се прекорачује ниво приземних изрека везаних за тип садржаја у вези с којим су настали, и у слободној употреби остварује се другостепено значење.” (Јовановић 2006б: 743). „Месо се једе од марве или од перади” (2006б: 743), па се пословица односи на лудост. Друга наведена, поред овог значења, алузијом на овцу може се односити и на узор мирноће и попустљивости (те се налази и у гореприказаној табели). У претпоследњем примеру у првом је плану наивност, а последњи се односи и на физички

3 У¹зао, у¹зла м *сйлей настпао увезивањем нечега савишљивоџ (конца, ужетпа, мараме и др.), чвор.* (PMS).

4 Ове две последње структуре заправо имају сличан смисао, само што се у првој алузира на екстремну нетрпељивост, а у другој на изванредну наклоност међу људима (Јовановић 2006б: 743).

5 Кускун – *део коњске оиреме* (Шћепановић 2015: 506).

изглед, јер „овас се даје кобили, па ова реч као иницијатор паремизације симболизује ’госпин’ изглед и карактер” (Јовановић 2006б: 741).

Једна је пословица која се односи на пророчки дар,

Пророчство: Да не једе бијелога лука, био би врач. (846) У И

и свега једна (поред већ наведене која се може односити и на ружноћу) којом се описује физичка карактеристика – висина:

Висина: Да га објесе, донео би кући вешала. (793) У П

2.2. О кондиционалности и концесивности. Кондиционалне (условне, погодбене) конструкције директно рефлектују човекову способност да промишља о алтернативним ситуацијама, успоставља везе између ситуација и уочава до каквих би промена дошло уколико би се одређене везе промениле (Храковски 2005: 3). Категорија кондиционалности припада комплексу семантичких категорија каузативности, а притом је прагматички детерминисана јер у себе укључује и говорников став, његов начин сагледавања стварности;⁶ у случају нашег корпуса, став и начин сагледавања ствари једног народа и културе. Каузалност, као посебна семантичка категорија, постављена је у центар каузативног комплекса, а око ње су груписане категорије на неки начин изведене из узрочно-последичног значења у ужем смислу (кондиционалност, концесивност,⁷ консекутивност, интенционалност) (Пипер 2005: 813, Милошевић 1985: 33–34), од којих су за овај рад важне прве две наведене.⁸ Док у кондиционалној (као и у каузалној) вези двеју појава постоји очекивани узрочно-последични однос, концесивност карактерише однос који је супротан очекиваном. Концесивност дакле, поред елемената каузативности и модалности, садржи и елемент адверзативности (Пипер 2005: 826). Према овоме, можемо закључити да кондиционалне реченице одликује својеврсна ’једносмерност’, а концесивне ’двосмерност’, што показују и примери из корпуса:

1. Да га земља не вуче к себи, полећео би. У
2. Не би оћушио, да му сто узлова на језику свежеш. Д

Друга реченица разликује се од прве по томе што услов *ипшћ* не доводи до очекиване последице; и према општеприхваћеној дефиницији у литератури, концесивном реченицом изражава се радња чија појава не представља довољан, адекватан узрок који би омео или спречио извршење радње управне реченице; постојећи услов одређује се као нерелевантан за реализацију предикатске радње

6 П. Пипер истиче да је место кондиционалности „на пресеку већих семантичких категорија, а то су пре свега каузативност и модалност” (2005: 814).

7 Поред термина концесивност и допусност, постоје и алтернативни термини. Називима се сугерише да се овим клаузама *допушћ* да се оствари нешто друго у односу на очекивано, односно да се прави *устуишћ* (*концесија*) у односу на очекивану последицу (Пипер 2005: 827). М. Стевановић, поред наведених, користи и термин *пермисивне* реченице (1969: 872). Може се рећи да су ова термилошка решења непрозирнима (Арсенијевић 2013: 289) јер се на први поглед занемарује имплицативна релација (Милошевић 1985: 33).

8 Појам услова често се објашњава преко појма узрока (и обрнуто); док је узрок увек реални (фактивни), услов је замишљени (потенцијални); дакле, с једне стране присутна је стварност (узрок), а са друге могућност (услов) (Ковачевић 2012: 45). И концесивност је сврстана у каузативну групу захваљујући иманентном, неексплицитном узроку, што исцрпно објашњава М. Ковачевић (1992: 73–82). У литератури се концесивне реченице најчешће приказују у поређењу са кондиционалним и каузалним реченицама (Стевановић 1969: 872; Милошевић 1985: 35; Мразовић 2009: 606–607).

(Војводић 2010: 139; Арсенијевић 2013: 289).⁹ Иако су све зависне реченице у нашем корпусу уведене истим везником, везником *да*, без присуства било којег формалног средства на основу којег би се оне могле поделити у две групе, на условне и допусне, ако узмемо у обзир две важне одлике допусних реченица: 1. супротност и 2. неочекиваност, из низа условних реченица свакако би се могле издвојити следеће:¹⁰

непосредност

Да сам га на уста родила (*ударила бих га*).
 Да је девет цигерица за пару, *не би се могао храни*ти.
*Не бих те ш*рпљео да бих знао е ћу сокола
 извести од тебе.
 Жену с одра да му поиште, *дао би му*.
*Не би о*ушио, да му сто узлова на језику
свежеш.

посредност

Да змија окуси од мене, *ош*рвала би се. /
 Да окуси гуја од мене, *ош*рвала би се.
 Да се за зелен бор хватим, *и он би се зелен*
осушио.
*М*ртав да је а за новце да чује, *скочио би*.
 Да падне на леђа, *развио би нос*.
 Да му рече: магарац лети, он би *из*шао да
 види куд лети.
 Да падну кускуни с неба, *Вујашу би се о*
врату
објесили. / Да седло с неба падне, мене би
 кускуни око врата *заврзли*.

Сви примери са семантиком допуштања разврстани су у две групе. Први непосредно исказују поруку, тј. директно (предикацијом у аподози) упућују на одређену човекову особину односно на поступак карактеристичан за датог човека, па редом којим су примери наведени могу се извести следеће интерпретације: *свакако*¹¹ *бих* *ће* *ударила*, *никад му није дост*ића *хране*, *никад* *ће* *не бих ш*рпљео, *све би му дао*, *никад не би пре*ћушио; дакле, достиже се максималан степен беса, нетрпељивости, прождрљивости и сл. Примере са десне стране такође одликује супротност између услова и последице, 'спој неспојивог': *змија – може да се ош*р*ује*, *зелени бор – може да се осуши*, *мрт*и*ав – може да скаче* итд., с тим што на дату особину/осећање ови примери упућују посредно, индиректно: *и змија би се ош*р*овала – ш*о*лико је бесан*, *и зелен бор би се осушио – ш*о*лико је несрећна*, *ш*о*лико воли новац* итд. Дакле, радња у аподози доводи се у везу са особином/осећањем похлепе, несреће, беса, али та особина/осећање није експлицирана у аподози (као што је то случај у примерима с леве стране). Пошто не постоји разлика у везничком средству, семантика супротности и неочекиваности (односно допуштања) извлачи се из контекста, те је у неким примерима, а поготово у оним индиректним, тешко одредити да ли је однос присутан између двеју предикација пре кон-

9 Допусна реченица представља *препреку*, *сметњу*, поред које се радња надређене реченице *и*пак реализује (Стевановић 1969: 872; Мразовић 2009: 606; Пипер, Клајн 2013: 516). Овакве дефиниције у граматицима истичу моменат „сметње”, „препреке”, „отежавања”, чиме се „даје приоритет оном типу допусности у којем се ситуација означена главном реченицом остварује” (Звекић, Душановић 2007: 276), али оне свакако подразумевају и повољне околности које ипак не доводе до очекиваних или претпостављених последица.

10 У поглављу 2.1. овога рада приказан је целокупан корпус, а сви примери уз себе имају ознаку У (условне) и Д (допусне), те се у овом делу рада неће набрајати, поред допусних, и све условне реченице. Оне се такође могу разврстати на непосредне и посредне, што није релевантно за тумачење њиховог узрочно/условно-последичног односа.

11 Заправо се могу читати на следећи начин: *све, свакако* и сл. (у свим случајевима), *никад* и сл. (*ни у ком случају*), а тај случај конкретизован је допусном реченицом која *и*пак доводи до неочекиване последице.

диционалан или концесиван. (Тако је последњи наведени пример сврстан у групу концесива иако захтева сложеније образложење: *да пагну кускуни, не би пали ни на коџ другоџ* (као ипшћо је очекивано), *неџо баш на мене* (ипшћо је неочекивано), тј. *чак и да се деси неипшћо ипшћо би имало врло мале шансе да се деси баш мени – десиће се ипшћак мени*, што чини његово сврставање у концесиве мање убедљивим.)

У савременом језику све концесивне реченице могу се поделити на опште и парцијалне, док се опште према неким ауторима деле на такозване узрочно-концесивне¹² и условноконцесивне (Силић, Прањковић 2005: 349–351), а за овај корпус важне су ове последње, посебно оне уведене везником *да*. Поред везника (*ако, кад* па и *да*), зависна реченица једнозначно се верификује као концесивна употребом партикуле/а. У обзир долазе партикуле *и/ни, ипшћаман, иа, све, чак и* и сл., а попис њихових комбинација и позиција (антепониране/постпоноване, контактне/дистантне) није релевантан за овај рад.¹³ М. Стевановић истиче да су допусне реченице „по облику понекад и идентичне погодбенима”, и тада ће контекст показати о ком се типу ради (1969: 872, 876), а његови примери везују се углавном за старији језик. Додавањем партикула за концесивност, може се проверити које реченице имају концесивни карактер:

1. Да га земља не вуче к себи, *полећео би*. У → *И/све/ипшћаман/чак и и сл. да га земља не вуче к себи, *полећео би*.
2. *Не би оћуишо*, да му сто узлова на језику свежеш. Д → Не би оћутио, *иа/све и/чак и и сл.* да му (*и*) сто узлова на језику *свежеш*.

Додавањем партикуле прва, условна реченица губи/мења смисао, док се партикуле у другу, концесивну реченицу, уклапају, указујући на јасну семантику допуштања.

Из анализе овог поглавља можемо закључити да се формално исказивање концесивности на нивоу сложене реченице у Вуковом периоду није сасвим формирало.¹⁴ Ради потврде овог закључка, прегледане су све Вукове пословице, и није уочен ниједан пример са везником *да* и партикулом *и* (или пак неком другом партикулом),¹⁵ док се она јавља уз везник *ако* (али не у свим случајевима

12 За узрочноконцесивне реченице типични су чисто концесивни везници *иако, мада, премда*. Ова подела је општеприхваћена у литератури, али не користе сви ово термилошко решење.

13 М. Ковачевић предлаже поделу свих партикула комбинаторних са зависним (не)концесивним везницима на *обликотворне, верификативне и илеонастичке*. Ове категорије издвојене су с обзиром на то да ли су дате партикуле значајне за синтаксу, семантику или прагматику концесивне реченичне релације (Ковачевић 2009: 87–105).

14 „Степен значењске сложености обрнуто је сразмеран развијености система средстава којима се такво категоријално значење исказује” (Пипер 2005: 826), стога не изненађује да ова, семантички сложенија категорија, има знатно мању језичку заступљеност у савременом језику у односу на друга базична значења (нпр. темпоралност, каузалност и сл.) (Арсенијевић 2013: 290), а таква је ситуација била и током језичког развоја. У старосрпској пословноправној писмености (XII–XV век) допусне реченице уводе се искључиво везницима који представљају конективне индикаторе погодбених реченица, а допусно значење сигнализано је контекстом *и/или* лексемом *и* (Павловић 2008: 333), с тим што се везник *да* региструје само у једном примеру. И у језику српске Александриде „допусне реченице још увек нису у потпуности формиране ни у формалном ни у семантичком смислу” (Курешевић 2014: 227), а везник *да* изостаје.

15 Додуше, уочен је један случај осамостаљене протазе са везником *да* и партикулом *и*, помало нејасног значења, који ће бити наведен у поглављу 2.3.

који имају концесивну вредност), и антепонирано и постпоновано (додуше антепонирано само у једном случају).¹⁶

2.3. О иреалном и потенцијалном услову. Према типу условне модалности, све условне реченице (а истом принципу поделе подлежу и описане концесивне реченице) деле се на реалне, потенцијалне и иреалне.¹⁷ Реални услов подразумева да говорник не зна у каквој је релацији са стварношћу радња протазног предиката, док код потенцијалног и иреалног услова говорника то зна. За овај рад нису релевантне прве реченице, па ће се ставити фокус на разлику између иреалних и потенцијалних реченица. Код иреалног услова не постоји ни радња именована протазним, ни радња именована аподозним предикатом, а говорник ће се одредити за ову реченичну конструкцију када жели да подсети саговорника на то да оно што се протазним предикатом износи као да јесте у ствари није, док је код потенцијалног услова „*glavno puštanje mašti na volju – zamišljanje da stvari stoje upravo obrnuto*”, а непостојање радње од које се полази само је нужна претпоставка (Ивић 1983: 147). У готово свим граматикама и радовима који приказују овакву класификацију условне реченице у савременом језику, везник *da* везује се за иреални услов, док је за потенцијални услов резервисан везник *kad*. Понегде се помиње могућност изражавања и потенцијалног значења везником *da*, под одређеним синтаксичким околностима (Катичић 1986: 289; Станојчић, Поповић 1992: 312, 314; Пипер, Клајн 2013: 519), а примери су најчешће управо из српске народне књижевности. И у ексцерпираним примерима могу се уочити оба случаја. Најпре ће бити приказане иреалне реченице.

Иреални услов може се односити на прошлост и на садашњост. „*Datost koja pripada prošlosti je po sebi neizmenljiva [...] i iskazuje se beznađnost oĉekivanja da se ono što je bilo zameni svojom suprotnošću*” (Ивић 1983: 149), односно постоји „неопозива контрадикција између стварног и замишљеног” (Мразовић 2009: 602). Аподозни предикат је у потенцијалу,¹⁸ а протазни у перфекту (или у неком другом претериталном глаголском облику). Један је такав пример у корпусу.

Да сам га на уста родила (*ударила бих га*).

Насупрот пропуштене могућности која одликује иреалну прошлост, иреални садашњи услов одликује садашње непостојање могућности. Аподозни предикат опет је, по правилу у потенцијалу, а протазни у презенту глагола имперфективног вида.

Да није крштен, *ваљало би од њега месо јести*; Да нема носа, *иасао би траву*; Да га земља не вуче к себи, *полећео би*; Да ти капа фали, *кућио бих ти*, али памет не могу; Да не једе бијелог лука, *био би врач*; Да има овса, *била би му жена госпои*; Да је девет цигерица за пару, *не би се могао хранићи*; Да може, *попио би га у кишници воде*; Да може, *мешнуо би га у њедра*.

16 Примери: „*И ако је мој мали градац, али сам ја у њему дизарац.*” (1533), мада се овде јавља и супротни везник „али”; „*Ако је и рђаво вријеме, путници путују.*” (31).

17 Овакву поделу предлаже М. Ивић, полазећи од претпоставке да је „*za uslovljavanje jedne situacije drugom nužan određeni uvid onoga ko govori u tu drugu situaciju*” (1983: 152). Према њеној подели, условне реченице могу бити евентуалнореалне и иреалне, а ове друге деле се на антиреалне и нереалне. Термини који се користе у овом раду (и готово свој литератури која се бави овим реченицама) покривају иста значења као и термини М. Ивић: потенцијалне реченице су оне које она назива нереалним, а иреалне оне које она назива антиреалним.

18 Пошто се у свим примерима овог корпуса у аподозном предикату јавља потенцијал, овај рад се неће бавити изузецима од тог правила, када место потенцијала у улози аподозног предиката долази глагол епистемичке модалности, тј. глагол с компонентом могућности и вероватноће, нпр. „*Да сам се сетила, могла сам и ја боље да се обучем.*” (Ковачевић: 2011: 162).

Овакво стање карактеристично је и за савремени српски језик.

Иреални услов

протаза	перф.	импф. през.
аподоза	пот. (1)	пот. (9)

С друге стране, у потенцијалним реченицама говорник замишља будућу ситуацију у којој би реализација услова могла бити могућа (Ковачевић 2011: 163). И тада је аподозни предикат у потенцијалу, а протазни – у презенту глагола свршеног вида.¹⁹

Жену с одра да му поиште, *дао би му*; Да змија окуси од мене, *ошрвала би се*. / Да окуси гуја од мене, *ошрвала би се*; Да му ко длаку од бркова попије, *би се ошрвао*;²⁰ Да га човјек пошље по смрт, *могао би се наживљеиши*; Да му рече: магарац лети, он *би изишао* да види куд лети; Да падне на леђа, *разбио би нос*; Да падну кускуни с неба, *Вујашу би се о врату објесили*. / Да седло с неба падне, мене *би кускуни око врата заврзли*; Да се за зелен бор хватим, и он *би се зелен осушио*; Да га објесе, *донео би кући вешала*; *Не би оћушио*, да му сто узлова на језику свежеш; Мртав да је а за новце да чује, *скочио би*.

Потенцијални услов

протаза	перф. през.	пот.
аподоза	пот. (13)	пот. (1)

Овакав распоред глаголских облика и везника у потенцијалном услову није толико чест у савременом српском језику. Анализом савремених примера, М. Ковачевић закључује да су „потенцијалне условне реченице с везником *да*, иако обичне у употреби, ипак неупоредиво рјеђе од иреалних, с тим да се никако не могу оквалификовати као ријетке.” (2011: 164). Наш корпус показује да је број примера иреалних реченица приближан (чак и мањи) броју примера са потенцијалним условом. У савременом језику потенцијални услов исказује се и везником *кад* (који додуше може стајати и у иреалним садашњим реченицама, али никако у прошлим). Стога је учињен осврт и на Вукове пословице уведено везником *кад*, и уочено је да свега две пословице и у протазном и у аподозном предикату имају потенцијал²¹:

Кад би чоек знао да ће врат сломити, нигда не би онамо ишао. (85)

Кад би трговац свагда добивао, не би се звао трговац, него добивалац. (1892)

Овај податак указује на то да разлог честе употребе везника *да* у потенцијалном услову (односно уз глаголе перфективног вида) може бити недовољна употреба везника *кад* у истом значењу.²²

19 И овде постоје изузеци; у улози протазног предиката може се наћи и презент глагола несвршеног вида, што није уочено у нашем корпусу, те се о томе неће говорити у раду (Ковачевић 2011: 159–173).

20 У овом примеру уочава се необичан распоред чланова потенцијала.

21 Пошто условне реченице уведене везником „кад” нису предмет овог рада, овде се наводе евентуални изузеци који немају облике потенцијала у протазном и аподозном предикату (Ковачевић 2014: 105–115).

22 Ипак, треба имати у виду да су овде анализирани не само кондиционалне него и реченице са концесивном семантиком.

Уочена је и једна крајње нетипична комбинација глаголских облика у про-тазном и аподозном предикату уз везник *га*, посматрано из перспективе данашњег језика:

Не бих те њрљео да бих знао е ћу сокола извести од тебе.

У савременом језику уз везник *га* протазни предикат никада не добија облик потенцијала, као што је то случај у овом примеру. Поново је прегледан остатак условних реченица с везником *га* у Вуковим пословицама, и овакав спој уочен је у још три осамостаљене условне/допусне реченице:²³

Да бих знао и на кози не орати. (776) / Да бих знао све волове продати.

Да бих знао хљеб у пепео (мјесто соли) умакати. (777)

Занимљиво је да се у свим оваквим случајевима у протазном предикату појављује глагол *знаћи*, који је у неким примерима употребљен као пунозначан глагол, а у неким има модалну употребу, а у оба случаја свакако захтева глаголску допуну.

3. Закључна разматрања.

Након прегледа једне групе условних/допусних реченица уведених везником *га*, а издвојених према садржају (људске особине и начини испољавања емоција), дошло се до следећих закључака.

3.1. Анализом значења ексцерпираних пословица може се уочити да се већина односи на психичке карактеристике (22 од укупно 24), док је од физичких приказана само висина, а једна је пословица двозначна те се односи на ружноћу, али и на приглупост. Од свих оних које приказују људску нарав, у шта су уврштене и оне којима се приказује начин испољавања емоција (бес, мржња, љубав), већина је окарактерисана као негативна (19 од укупно 23), једна као неутрална (која се односи на 'дар пророштва') а две су позитивне (које се односе на љубав и великодушност). Опет је једна двозначна, која може означити и приглупост (негативна) и мирноћу (позитивна). Од свих негативних, већина се, условно речено, односи на оне мане које се према хришћанском схватању убрајају у смртне грехе (гордост, похлепа, прождрљивост, бес, лењост), док се остатак односи на приглупост и несрећу/баксузлук. У пословицама се учача хипербола, па су реченице у форми иреалног и потенцијалног услова послужиле да се њима претера, тј. замишља могуће и немогуће.

3.2. Међу наведеним реченицама уочено је да половина (13 од 24) има допусну семантику. Концесивност није маркирана формално, што значи да се у ексцерпираним примерима не појављују партикуле обичне у савременом језику (мада се и овакви примери јављају као 'правилни' и у савременом језику), него се ово значење препознаје на основу контекста, те се неки примери могу двоја-

23 Ј. Јовановић за наведене пословице каже да имају значење условне или допусне зависне реченице којој видно недостаје управни део „Учинио бих то“ (2006б: 763). Пошто се ове пословице јављају и са везником *макар*: „Макар знао на кози орати (продавши волове)“ (2948); „Макар хљеб у пепео умакао“ (2949), закључује се да се вероватно ради о допуштању. Осим у примерима овог корпуса, употреба везника „да“ уз потенцијал потврђена је и у оптаивним (жељним) реченицама на корпусу Даничићевог превода „Старог завјета“ (1865), нпр. „О да би раздро небеса и сишао“ (Ис 64: 1–2); „О, да би глава моја била вода, а очи моје извори сузни“ (Јер 9: 1–2) (Шафер 2017: 83), а такве (оптаивне) реченице могу се посматрати као осамостаљене протазе условних реченица (Пипер 2007: 88–89).

ко тумачити. Провером и оних пословица које нису ушле у наш корпус, уочено је да се ни у другим примерима концесивне семантике с везником *да* не појављују партикуле, али су оне уочене у комбинацији са везником *ако*, готово увек постоновано.

3.3. Анализом типа услова, уочава се 9 реченица са иреалним условом (једна у сфери прошлости, са перфектом у протази, и 8 у сфери садашњости) и 15 реченица са потенцијалним условом, а најчешћа комбинација глаголских облика јесте перфективни презент у протази и потенцијал у аподози (13), док је 9 примера са имперфективним презентом у протази, и потенцијалом у аподози. Иако је и у савременом језику потенцијални услов могуће исказати овим везником, може се рећи да је обичнији везник *кад*, те није било очекивано да број ових примера буде подједнак броју иреалних реченица (мада треба имати у виду да су у овај збир ушле и реченице с допусним значењем). Стога је учињен осврт и на пословице с везником *кад*, и уочено је да се он појављује у само два примера са потенцијалима у протази и аподози, односно у условном значењу, што оправдава овакву употребу везника *да*. Из аспекта савременог језика уочена је и једна ’неправилна’ комбинација везника и глаголских облика: везник *да* са потенцијалом и у протази и у аподози. Опет је провера остатка корпуса показала да ово није усамљен случај у Вуковим пословицама, што иде у прилог претпоставци да се за потенцијалност пре користио везник *да* него везник *кад*, мада би поузданије податке дао детаљнији преглед примера са условним везником *кад*, који не представља предмет овог истраживања.

Укрштање условног и допусног значења са иреалним и потенцијалним типом услова изгледа овако:

У И (8)	Д И (1)
У П (3)	Д П (12)

То значи да је најчешћи тип реченица „*Не би оћуишо*, да му сто узлова на језику свежеш”, што је и очекивано ако се узме у обзир да се овим пословицама човекове мане толико преувеличавају да за њих не постоји граница, препрека (за шта је послужила концесивност), а експресивности доприноси употреба немогућих, замишљених слика (за шта је послужила потенцијалност).

Извор и литература

- Шћепановић 2015: М. Шћепановић, *Вукове српске народне пословице с рејистром кључних речи*, Београд: Јасен.
- Арсенијевић 2013: Н. Арсенијевић, Формализација концесивног концепта српским падежним облицима, у: *Zbornik u čast Veri Vasić: Leksika – Gramatika – Diskurs*, 289–300.
- Војводић 2010: Д. Војводић, О конверзивној асиметрији, имплицитној евиденцијалности и епистемичкој модалности у концесивним реченицама, у: *Зборник Мајице српске за славистику* 78, 135–146.
- Звекић Душановић 2007: Д. Звекић Душановић, О неким синтаксичко-семантичким трансформацијама на релацији: кондиционалност – негација – концесивност, у: *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 1, 271–279.
- Ивић 1983: М. Ивић, *Lingvistički ogledi*, Београд: Prosveta.
- Јовановић 2006а: Ј. Јовановић, *Књижа српских народних пословица I*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.

- Јовановић 2006б: Ј. Јовановић, *Синтакса и стилстика српских народних пословица II*, Београд: Јасен.
- Катићић 1986: R. Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: JAZU, Globus.
- Клеут 2008: М. Клеут, *Народна књижевност: Фрагменти скрипти*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ковачевић 1992: М. Kovačević, *Kroz sintagme i rečenice*. Sarajevo: Svjetlost; Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Ковачевић 2011: М. Ковачевић, *Грамаћичка пишања српскога језика*, Београд: Јасен.
- Ковачевић 2012: М. Ковачевић, *Узрочно семантичко поље*, Београд: Јасен.
- Ковачевић 2014: М. Ковачевић, Синтаксичко-семантички услови употребе везника „кад” у погодбеном значењу, у: *Српски језик XIX*, 105–115.
- Курешевић 2014: М. Курешевић, *Хипотактичке структуре у српској Александриди: функционалности аспекти*, Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.
- Милошевић 1985: К. Милошевић, Синтаксички поступци за исказивање концесивних релација у сложеној реченици у српскохрватском језику и семантичка структура која се при том остварује, у: *Научни састајак слависта у Вукова дане 15/1*, 33–45.
- Мразовић 2009: Р. Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Пипер 2005: П. Пипер, Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика, у: (ред. М. Ивић) *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београд: Београдска књига, Нови Сад: Матица српска.
- Пипер 2007: П. Пипер, О оптаивности у српском језику, у: *Глас САНУ CDVIII*, Одељење језика и књижевности 23: 73–107.
- Пипер, Клајн 2013: П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна грамаћика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РМС: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Силић, Прањковић 2005: Ј. Silić, I. Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Станојчић, Поповић 1992: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамаћика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд, Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1969: *Синтакса. Савремени српскохрватски језик (грамаћички системи и књижевнојезичка норма) II*, Београд: Научна књига.
- Храковски 2005: V. S. Xrakovskij (ed), *Typology of Conditional Constructions*, Muenchen: Lincom Europa.
- Шафер 2017: М. Шафер, Условне реченице и појам услова у Старом завјету (Ђура Даничић), у: *Савремена проучавања језика и књижевности VIII*, књ. 1, 73–84.

ON A TYPE OF CONDITIONAL SENTENCES WITH THE CONJUNCTION "DA" IN "THE SERBIAN FOLK PROVERBS" BY VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ

Summary

The paper analyses conditional (and concessive) sentences with the conjunction "da", excerpted from "The Serbian Folk Proverbs" (1849) by V. S. Karadžić. Only those proverbs which depict personal traits were taken into consideration, 24 sentences in total. The analyses includes the proverb meaning, differences

between conditional and concessive sentences, the condition semantic type, as well as syntactic characteristics of conditional and concessive sentences in 19th century Serbian language. It has become evident that the majority of examples is related to negative personal traits, while all the examples display counterfactual and potential condition. As regarding syntactic specifics, it is observed that the conjunction "da" was used in situations where the contemporary language would prescript using the conjunction "kad". Although these sentences are formalized as conditionals, without syntactic indicators of concessivity (particles), a large number of them (13) is characterized as concessive sentences.

Key words: conditionality, concessivity, proverbs, counterfactuality

Marina Šafer

Јулијана Стевановић¹
Крађујевац

ДОСАДАШЊА ПРОУЧАВАЊА НЕПРЕДИКАТСКИХ РЕЧЕНИЦА У НАУЦИ О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

Циљ овог рада јесте да се прегледно изложе сви релевантни погледи на реченице без предиката у србистичкој граматичкој и приручној литератури, почевши од првих граматика српског стандардног језика, па до актуелних погледа на дато питање. Циљ нам је и да издвојимо постојеће класификације овог особеног типа синтаксичких јединица, поредећи их и дајући назнаке за неке могуће, будуће класификације.

Кључне речи: реченица, исказ, актуализација, предикација, номинација

1. Када говоримо о непредикатским реченицама, не можемо заобићи питање дефинисања реченице, односно, питање може ли реченица постојати без предиката. Наиме, у традиционалним синтаксичким погледима на реченицу она нужно подразумева предикат, и то најчешће исказан глаголом у личном глаголском облику. Стога, питање оваквих синтаксичких јединица излази из оквира формалне синтаксе, те при анализи захтева критеријуме комуникативне синтаксе, прагматике и семантике.

2. У овом раду трудит ćemo се да изложимо досадашње погледе на овај специфични тип језичких јединица, почевши од разматрања Александра Белића и Томе Маретића до актуелних погледа у србистици. На тај начин пратићемо хронолошки развој питања и статуса ових синтаксичких јединица, издвојићемо постојеће класификације и назначити могућност неких њихових нових одређења и разврставања.

2.1. Александар Белић, дефинишући реченицу као „најпростију и најмању говорну целину у којој се слободном и увек друкчијом везом појмова нешто ново о њима износи” (Белић 1998: 119), и пример типа *Вајра!* сматра потпуном реченицом, будући да „том се речју, у афекту, са узбуђењем упућује на временску везу постојања у садашњости онога што тај појам значи” (Белић 1998: 120, истицање наше). Видимо, дакле, да Белић инсистира на вези двају појмова, подмета односно субјекта и прирока односно предиката, сматрајући да та веза постоји и уколико неки од њих није исказан. Тако је и у примерима *Ноћ. Тишина*. који, према Белићевом мишљењу, обележавају *Ноћ влада. Тишина је*. (Белић 1998: 488). Међутим, примерима типа *Да! Не!* и сл. Белић одриче статус реченице, сматрајући да су те речи условљене оним што је већ речено, те немају своје самосталности.

2.2. У *Граматици хрватског или српског књижевног језика* Томе Маретића истиче се да „реченице понајвише имају субјекат и предикат, који су им главни дијелови” (Маретић 1963: 421), а потом да „предикат често остаје неизречен, и то онда кад онај који слуша лако може из смисла изречених ријечи допунити

1 juca89stevanovic@gmail.com

2 Овај рад настао је у оквиру пројекта *Динамика стурктура савременог српског језика* 178014, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

неизречени предикат” (Маретић 1963: 423). Као пример ове тврдње Т. Маретић наводи кратак разговор двају лица, у коме се један од саговорника обраћа другом са *Помоз Боџ, Стијане! Ойшкуд и камо?*, на шта други саговорник одговара *Из канцеларије кући*. Подразумевани предикат у обе реченице био би *идеш/идем*. Даље Т. Маретић наглашава и да тамо „гдје нема помоћи у ситуацији, могу неки глаголи бити неизречени“ (Маретић 1963: 423), те да је то најчешће случај са глаголом *бићи* будући да је он, као аутор истиче, „значањем својим тако осамљен да се не може помешати ни с којим другим глаголом“ (Маретић 1963: 423), а потом наводи примере елипсе глагола бити: *Камо ти војска? Нека ради с њима као му драго, Стијану за пишати ойшкуда му ти шофови, Ум за морем, а смрћ за враћом, Ни у једној ни пушке ни ножа...* (Маретић 1963: 424). Тома Маретић затим истиче да се елипса може јавити и код других глагола, које према значењу дели у девет група односно скупова: 1) *ићи, ойићи, поћи, доћи, полетети, бежати, пасти*; 2) *ударити, навалити, погодити, пробосити*; 3) *хватајући, грабити, примати*; 4) *мејати, сивљати*; 5) *рећи, говорити*; 6) *хитети, волети*; 7) *не моћи*; 8) *давати* и 9) *други глаголи са појединачни примерима* (Маретић 1963: 425).

Као засебне Т. Маретић издваја случајеве када се изостављају два глагола један за другим, као у примерима *Ко тебе каменом, ти њега хљебом; А чим први снег... никуда ни маћи* (Маретић 1963: 427). Посебно је интересантно како Т. Маретић коментарише примере *Вајра! У помоћ! Збогом! Добар дан*. Наиме, за њих наводи да се „врло радо изоставља глагол у узвицима, а то тражи сама нарав узвика који хоће да је што краћи, да се што прије приопћи другоме што треба да зна“ (Маретић 1963: 428).

Све наведене случајеве Т. Маретић сматра елипсом, тј. елиптичким реченицама, од којих разликује крње, односно, оне реченице „у којима је изостављен предикат „зато јер се разумије из привезане реченице, нпр. *Па он иде од јеле до јеле како пишица од жране до жране*“, а крњим реченицама сматра и одговоре на питања у дијалогу, нпр. *Камо идеш? У цркву*.

Као посебне издваја и примере брахиологије у неким пословицама, нпр. *Чисти рачун, дуга љубав; Дуга коса, крајика памети* и сл. где је дошло до скраћења две реченице, зависне и главне, тако што је из обе изостављен предикат и прилог или везник испред предиката *Где је чисти рачун, тамо је дуга љубав* (Маретић 1963: 429)

2.3. Ослањајући се на Т. Маретића и А. Белића, Михаило Стевановић у *Савременом српскохрватском језику 2* (Стевановић 1974) реченицу дефинише као најмању потпуну говорну јединицу, речима исказано суђење, мисао, вољу или осећање, настало везом двају појмова и обележено посебном интонацијом, односно, мисаону и интонациону целину у којој се једним појмом нешто приписује другоме (Стевановић 1974: 4). На крају низа примера предикатских реченица којима М. Стевановић потврђује ову дефиницију, налази се и пример *Огањ!* „којим се каже о огњу да гори, или да се појавио или да нешто уништава или што слично“ (Стевановић 1974: 4).

Потом, у одељку *Реченице с неизреченим главним деловима* М. Стевановић најпре говори о реченицама без субјекта, безличним реченицама, и на крају о непотпуним реченицама. Полазећи од примера које је и Т. Маретић навео у својој граматичи, М. Стевановић истиче да предикати могу остати неизречени и од значењем друкчијих глагола. Већину примера Тома Маретић је нашао у најстаријим слојевима данашњег књижевног језика, и то су, по правилу, примери у којима су предикати остали неизречени углавном у једној од простих односно проширених реченица употребљених у сложеној. Међутим, савремени писци,

као истиче М. Стевановић, мислећи углавном на Ђосића, Маринковића, Давича и друге из чијих дела је узимао грађу, имају и посебних реченица без употребљених главних делова. Такве реченице М. Стевановић дели на *формално нејошћуне* и *апсолутно нејошћуне реченице или исказе* (Стевановић 1974: 104).

Формално непотпуним реченицама с неизреченим предикатом М. Стевановић сматра све оне у којима се из ширег контекста може одредити неизречени део. Издваја велики број структурних модела оваквих реченица: најбројније су оне без субјекта и без глаголског, а само са именским, односно прилошким делом предиката (Џуца је он. *Само лисац*; или када приликом представљања, упознавања кажемо само име и презиме, без *Ово је* или *Ја сам...*), затим наводи оне које садрже само субјекат: *Лице му постоје мудро. И очи; У пићању су принципи. О сновни принципи. Срж. Морал. Нови човек*; а потом долазе све оне реченице које се састоје само од једног, и то од неког од зависних чланова реченице: *Гледају га дуго. Исцртавачки. Зверине. Још дубље увуче главу у мек оковрајник. Од зиме, стида, свега; Волим Адама више од животиња. И тебе; Само кад би говорио, викао је. Као и сви воденичари* (Стевановић 1974: 110).

Апсолутно непотпуне реченице, према М. Стевановићу, биле би оне код којих се делови који им недостају не могу успоставити, те према томе у њима нема ни синтаксичких односа, те М. Стевановић прихвата Белићево одређење оваквих реченица као исказа. Ту, пре свега убраја примере типа *Пожар! Вога! Разбојници!*, који су се сматрали субјектима елиптичних реченица, мада им Стевановић одриче тај статус: „За *Пожар!* се, штавише, као ни за остале именичке узвике ове врсте, не може рећи да је несумњиво граматички субјекат. Облици реченица у функцији којих се ови узвици употребљавају никако нису недвосмислено утврђени, па то синтаксички нису праве реченице, већ искази” (Стевановић 1974: 111).

На исти начин М. Стевановић посматра и номинативне исказе у језику писца: *Не може се издржати. Зајара. Мозак ми се прокувао. Врућина*; сматрајући да их писци не користе у наведеном облику да искажу баш оно што ми претпостављамо као њихову семантичку садржину, него да верно пренесу оно што је било у њиховим мислима, а што је оваквим исказима, исказима-реченицама, казано (Стевановић 1974: 113).

Осим у номинативу, овакви искази јављају се и у форми акузатива, у поздравима *Добар дан!* Или у кафанама: *Чашу вина!* Као исказе Стевановић наводи и поздраве који нису у облику акузатива: *Збогом, До виђења, Хвала*, па самостално употребљене императивне речце: *Напоље! Хајде! Брже, зоспого!*, затим везнике-речце: *Ако. Ијак. Па ијак* и сл.

Исказима, пак, Стевановић не сматра самостално употребљене речи у функцији назива, наслова, речи у речнику и сл. сматрајући да су то ознаке само једног појма, као што иказима не сматра ни узвике као што су *Ах! Авај! Јаој!*, у потпуности се слажући са ставовима које о овом питању има и Александар Белић.

2.4. Нешто другачије погледе на овај тип језичких јединица износи Миодраг Лалевић у *Синтакси српскохрватскога књижевног језика* (Лалевић 1962). Говорећи о општим карактеристикама прости реченице, као њен најобичнији облик издваја двочлану просту реченицу, али истиче да се у посебним случајевима реченица изражава и само једним чланом, подразумевајући да су у том једном члану синтетисана оба члана. Као посебну врсту прости реченица издваја *називне* реченице, које налази у описима и текстовима позоришних дела *Присланицише, гомили пешака, Кола, Војска...* (Лалевић 1962: 58).

Даље Лалевић истиче да се „по свом значају и по обимности карактеристичних црта било у облику или значењу издвајају три врсте простих реченица. То су: „узвичне или екскламативне, сажете или елиптичне и бесубјектне реченице” (Лалевић 1962, 61). Прве две врсте, које су често без предиката, нису и не могу бити јасно одвојене, будући да су екскламативне издвојене према критеријуму интонације, а елиптичне према формалном критеријуму. Тако Лалевић често наводи исте примере и за један и за други тип, као што су поздрав *Добар дан, Лаку ноћ*, затим посебни изрази различитих емоција *Несрећа! Луда ли мене! Лејте жене!* и сл, с тим што, кад говори о елипси, Лалевић углавном понавља оно што је Маретић писао.

2.5. Такво је стање у већини традиционалних граматика српског, односно српскохрватског језика. У својим *Језикословним оџледима* Радослав Катичић (Катичић 1971) истиче да „спор између заступника традиционалног мишљења који тврде да свака реченица мора имати и субјекат и предикат и модерниста који то поричу, постаје беспредметан, будући да се њихове тврдње никако не односе на исти тип субјекта или предиката” (Катичић 1971: 86). Катичић, наиме, говори о разлици између граматичких и *обавјесних* субјеката односно предиката. Тако он сматра да у реченицама типа *Вајра!* или *У регу!* изостаје граматички предикат, али „постоји обавјесни, будући да је реченица *Вајра!* одговор на питање *Што се догађа?* и носи сву потребну обавијест јер искључује неизвјесност. Нема, дакле, сумње да је то обавијесни предикат” (Катичић 1971: 85). Таквим предикатима Катичић сматра и одговоре на постављена питања, наводећи пример такве реченице *Којим влаком долази из Сибиџа ваи брај?* *Ноћним* (Катичић 1971: 86).

2.6. У граматикама новијег датума имамо и нешто другачије погледе на овај тип синтаксичких јединица. Тако у *Синтакси савременога српског језика* (Пипер и др. 2005) од различитих аутора долазе и различита тумачења. Говорећи о синтаксичким функцијама именског израза, Предраг Пипер истиче да „именски израз може бити израз читаве предикатско-аргументске структуре, тј. реченични израз може бити сведен на именски израз, штавише само на један (главни) елеменат групе док се остали подразумевају” (Пипер и др. 2005: 37), за шта наводи примере *Полиција!* *Пажња!* *Тишина!* наглашавајући да је једночлана реченица у облику именског исказа секундарна форма просте реченице, чија је интерпретација изразито контекстулано условљена. Овакве реченице, према речима аутора, честе су у синтакси наслова и реклама, односно језику политичке и трговинске пропаганде. Такође, именски израз може бити употребљен као редуковани реченични израз, и то или као вокативни израз, или као резултат контекстулне номинализације исказа или као резултат парцелације (Пипер и др. 2005: 39).

Даље у овој књизи Предраг Пипер, говорећи о реченицама без глагола у предикату, оставља по страни претходно разматране примере, односно, „елиптичне реченице сведене на именски израз, или прилог или узвик и уопште неглаголске речи” (Пипер и др. 2005: 308), па издваја као неипредикатске следеће реченичне моделе: 1) реченице с презентатима *ево*, *ејо*, *ено*; 2) ономапојејске узвичне предикате *И ми њус у воду*, *А он шрес руком њо сјолу*; 3) реченице са крњим аналитичким предикатом *Небо ведро*, *Море мирно*, у које убраја и новинске наслове *Алиса Марић најбоља*, *Милошевић сјрелац ѡрвенсџива*, 4) друге реченице без глагола у предикату, у оквиру које издваја неколико (под)типова: реченице *То – да* типа, реченице типа *Ошкуд ши?*, затим типа *Овде Лондон*, а на крају Пипер каже, издвајајући али не именујући тај тип, да се глаголски предикат може изоставити и када је у питању пунозначни глагол ако се из контекста може

разабрати о којем глаголу је реч *Ми њада – ојети у зрад, Ти одмах за комјјуишер* (Пипер и др. 2005: 308 – 311).

Говорећи у овој књизи о синтакси и семантици падежа, Ивана Антонић истиче у оквиру предикатског номинатива модел *Nnom* – „номинатив у функцији реченичног еквивалента (оказионалне варијанте реченице) као репрезентант семантичког језгра копулативног предиката пуне реченичне структуре”: *Штетиша! Срамоша!* (Пипер и др. 2005: 126), док код генитива истиче модел са презентативима/екскламатицима, наглашавајући и овде да се ради о оказионалним варијантама реченице (Пипер и др. 2005: 130).

Односа реченице и исказа дотакла се Владислава Ружић, истичући да је исказ шири појам од појма просте реченице, будући да укључује и различите беспредикатске структуре, као и остале оказионалне варијанте реченице (Пипер и др. 2005: 479), док се касније, говорећи о парцелацији реченице³, није освртала на тај однос, односно, на питање статуса парцелисаних делова реченице (Пипер и др. 2005: 564–568).

Срето Тансић, који се у овој књизи бавио синтаксом глагола, наводи међу функцијама инфинитива и функцију предиката, истичући да у овој функцији инфинитив има сужен домен употребе (у реченицама са прескриптивном или проспективном семантиком *Приложити њаксену марку/Код куће извршити анализу песме* и у неким упитним реченицама *Куда поћи?*), те да се овакве реченице остварују као безличне⁴ (Пипер и др. 2005: 470–471).

На неким се местима још говори о непредикатским реченицама у овој књизи, посебно у њеном другом делу, када се мења перспектива посматрања, односно, када се иде од садржаја ка облицима. Тако се непредикатске јединице наводе када се говори о категоријалном комплексу апелативности (Пипер и др. 2005: 649–679), а посебно тамо где се говори о комуникативним функцијама просте реченице (Пипер и др. 2005: 983–1057).

2.7. Ипак, према нашем мишљењу, најбољи преглед непредикатских јединица, и не само непредикатских, можемо наћи у *Основама Синтаксе српскога језика* Радоја Симића, у оквиру теорије исказних форми. Дефинишући, након исцрпних објашњења, исказ као основну „прагмему, актуализацијску форму речи са реферативном функцијом” (Симић 2000: 90)⁵, Р. Симић наводи, као најједноставније исказне форме без обележја предикативности, следеће врсте исказа: експирацију и имитацију, затим експресију и екскламацију, асерацију и негацију, интерогацију, подстицај и уступак. Овакве прагмеме, што се види и на основу примера који су наведени (Симић 2000: 92–97), углавном потпадају под категорију узвика или речци, те се стога при њиховој анализи мора запоставити структура, а у први план истаћи употребна вредност, чиме се прелази на чисто употреби ниво језика, а управо смо неопходност прагматичких критеријума при анализи јединица без предиката нагласили у уводу овога рада.

Номинацијске исказе употребљене самостално Р. Симић најпре дели на слободне номинације и контекстне номинације. У прве Р. Симић убраја аотације, етикете, ознаке, натписе, наслове, заглавља и сличне јединице; док код контекст-

3 Проблемом парцелације реченице у српском језику најпре су се бавили Миновић (Миновић 1979) и Радовановић (Радовановић 1990).

4 Међутим, када Пипер пише о безличним реченицама (Пипер и др. 2005: 603), нигде не наводи модел са инфинитивом у функцији предиката.

5 Симићеве погледе на природу исказа и однос исказа и реченице нећемо наводити, будући да би они увелико превазишли оквире овога рада.

них ноема разликује аутономне контекстне и везане контекстне. У аутономне контекстне убраја модусе денотације, модусе локуције и модусе експонације, а сваки од ових модуса има своје врсте номинација: денотација може бити проста, валуативна и квантификативна; локуција декларативна, интерогативна и вокативна; а експонација инструктивна, директивна или екскламативна. За контекстне везане ноеме истиче граматичку уклопљеност у контекст, што доприноси њиховој актуализацији. *Везаним контекстним ноемама* Р. Симић заправо назива Маретићеве *крње реченице*, односно, Стевановићеве *формално нејошћуне реченице* (уп. 2.2. и 2.3). Аутор затим истиче и могућност заменичких и бројевних речи да се употребе слично као номинацијске, издвајући идентификацију и квантификацију као посебне врсте исказа, а као посебну врсту издваја и деиктичку идентификацију, равну највишим језичким функцијама које се остварују у реченици, наводећи примере: *Ено гробља, Ево нашега младожење!*⁶ Као последњи тип номинације Р. Симић наводи констатацију односно констативну ноему, код које издваја неколико врста: елипсу, гноме, наспрамне номинације и дефиниције (Симић 2000: 103–120).

Иако би се оваква Симићева подела могла учинити компликованом и тешком за разумевање, пажљивим читањем увидећемо да заправо обухвата готово све врсте непредикатских јединица које се јављају у различитим функционалним стилевима српског језика.

3. Када се прегледно и хронолошки изложе лингвистички ставови о непредикатским реченицама у српском језику, види се да су оне одувек представљале спорно место у анализи и дескрипцији. То је првенствено стога што је при анализи овог типа језичких јединица немогуће заобићи компликовано питање односа реченице и исказа, а затим и што њихова бројност и разноврсност отежава класификацију, односно, захтева критеријуме и поткритеријуме различитих лингвистичких дисциплина: синтаксе, прагматике, семантике, као и разноврстан функционалностилски корпус.

Чини се да се ранијим ставовима о овим јединицама истицала њихова недовољност, непотпуност, често се више говорило о изостављеним деловима, него о природи самих непредикатских реченица и исказа. Јасно је уочљиво да са развијањем нових језичких теорија долазе и другачији ставови о овим јединицама, па стога Симићева подела даје најбољи основ на коме би се могла вршити даља истраживања непредикатских реченица у српском језику.

Литература

- Белић 1998: А. Белић, *Општа лингвистика: о језичкој природи и језиком развоју*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Катић 10971: Р. Катић, *Језикословни огледи*, Загреб: Школска књига.
- Лалевић 1962: М. Лалевић, *Синтакса српскохрватскога књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Маретић 1963: Т. Маретић, *Граматика хрватскога или српскога књижевног језика*, Загреб: Matica hrvatska.
- Миновић 1979: М. Миновић, *Увод у науку о језику*, Сарајево: Svjetlost.

6 Симићева деиктичка идентификација заправо је оно што су за Пипера реченице с презентативима (уп. 2.6)

- Пипер и др. 2005: П. Пипер и др, *Синтакса савременога српског језика*, Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Матица српска.
- Радовановић 1990: М. Radovanović, *Spisi iz sintakse i semantike*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Симић 2000: Р. Симић, *Основи синтаксе српскога језика*, Београд – Никшић: Филолошки факултет, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика – Јасен.
- Стевановић 1974: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик: (граматички системи и књижевнојезичка норма) II. Синтакса*, Београд: Научна књига.

STUDIES OF NON-PREDICTOR SENTENCES IN SERBIAN LANGUAGE SCIENCE

Summary

The aim of this paper is to present all relevant views on non-predictor sentences in Serbian grammar and reference literature, starting from the first grammar of the Serbian standard language, to the current views of the given question. Our goal is also to extract the existing classifications of this particular type of syntaxaxis units, comparing them and giving indications of some possible future classification.

Keywords: sentence, statement, actualization, prediction, nominative

Julijana Stevanović

Александра Савић¹
Крађујевац

УПОТРЕБА И ЗНАЧЕЊЕ ПРЕДЛОГА ИЗ УЗ КОНКРЕТНЕ ЛОКАЛИЗАТОРЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

Предмет рада јесте употреба предлога *из* уз конкретне локализаторе у стандардном српском језику. У раду је анализирана и описана конструкција *из + генитив* са аблативним значењем на примерима ексцерпираним из електронског корпуса српског језика. Посебан акценат стављен је на груписање појмова реализованих у овој предлошко-падежној конструкцији у одређене семантичке категорије и њихову анализу, засновану на синтаксичко-семантичким принципима. На основу спроведене анализе, утврђене су три категорије конкретних локализатора: локализатори са значењем шупљих предмета, локализатори са значењем материје и локализатори са значењем омеђених простора.

Кључне речи: генитив, предлог *из*, специјалност, аблативност, конкретни локализатори

1. Увод

У раду ће са синтаксичко-семантичког аспекта бити анализирани аблативне генитивне конструкције *из + супстантивна лексема* са значењем конкретног локализатора на примерима ексцерпираним из електронског корпуса српског језика³. Циљ рада јесте груписање супстантивних лексема са значењем конкретног локализатора у одређене семантичке категорије као и утврђивање који се типови конкретног локализатора јављају у аблативној конструкцији *из + генитив* у савременом српском језику. Анализи и опису примера приступиће се и са становишта когнитивне семантике, што ће нам омогућити да покажемо како се одређени ентитети реализовани у овим конструкцијама концептуализују у свести човека.

Аблативним генитивом означава се појам од којег нешто потиче, одваја се или удаљава, а јавља се као слободни генитив или са предлозима *од*, *из* и *с(а)*. (Стевановић 1969: 186–187, Пипер, Клајн 2013: 331). Предлогом *из* означава се аблативни однос потицања, покретања, одвајања, напуштања речима означеног појма, односно „онога што се претпоставља да потиче, да се креће, да се уклања из унутрашњости, из ограниченог простора или између делова појма с именом у генитиву” (Стевановић 1969: 224). Према томе, генитивне конструкције са предлогом *из* носе семантичку компоненту *унутрашњости*, тј. локализатори имају улогу садржатеља⁴.

1 alexandra.savic.92@gmail.com

2 Рад је урађен у оквиру пројекта *Динамика структуре савременог српског језика (1780/14)*, који финансира Министарство науке Републике Србије.

3 Примери су навођени према дигиталним издањима, насталим као резултат пројекта *Антологија српске књижевности* Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft. Оригинална издања дела налазе се на Веб сајту www.ask.rs (Д: Добрило Ненадић, *Дорошеј*; К: Добрица Ћосић, *Корени*; ЉГ: Растко Петровић, *Људи говоре*; ПИГ: Владан Десница, *Прођећа Ивана Галеба*; С: Милош Црњански, *Сеобе*; ЦМ: Драгиша Васић, *Црвене магле*).

4 Предлог *из* означава да садржани објекат излази из садржатеља. Када садржани објекат излази из садржатеља у коме је настао, у питању је однос потицања. Међутим, садржани објекат може и

Односи у простору пројектују се као релација са три примарна елемента: локализатором, објектом локализације и оријентиром (уп. Пипер 1997: 21–22). Генитивне конструкције са предлогом *из* имају значење директивности⁵, које подразумева усмерено кретање објекта локализације у односу на локализатор. Спацијалним генитивом са предлогом *из* обележава се одмеравање простора, односно одмеравање почетне границе кретања (уп. Ивић 1957–1958: 144, Станојчић, Поповић 1992: 274–275).

Конструкција *из + ġенитив* у реченици може имати синтаксичку функцију адвербијалне одредбе за место или адвербијалне допуне за место (у случајевима када глагол у предикату захтева допуну са просторним значењем), али и функцију неконгруентног атрибута са месним значењем у супстантивним синтагмама. Употребљена са глаголом *јесам/бићи*, ова конструкција има функцију предикатива. (Кликовац 2000: 214, Фелешко 1995: 90).

2. Анализа корпуса

На основу критеријалних обележја у семској структури локализатора, сви конкретни локализатори комбиновани са овим предлогом могу се груписати у три семантичке категорије: локализатори са значењем шупљих предмета, локализатори са значењем материје и локализатори са значењем омеђених простора.

2.1. Локализатори са значењем шупљих предмета

Примарна сврха тзв. шупљих предмета јесте употреба њиховог унутрашњег простора. Према томе, предмети са унутрашњим шупљинама се у већини случајева јављају у функцији садржатеља. Тумачећи просторне метафоре, Д. Кликовац говори о кутији средње величине, непровидној, али отвореној на горе као прототипичном садржатељу у менталној представи човека. Основна функција прототипичног садржатеља јесте преношење или држање садржаног објекта (уп. Кликовац 2000: 47–48). Адлативно значење са локализаторима овога типа реализује се у конструкцији *из + ġенитив*. У локализаторе са значењем шупљих предмета укључене су супстантивне лексеме из следећих семантичких категорија: *прототипични садржатељ, грађевине, просторије, зграде и институције истовремено, превозна средства, намештај за седење и лежање, органи и делови тела*.

2.1.1. Прототипични садржатељ. У прототипичне садржатеље сврставају се посуде различитих облика (*лонац, корито...*). Њихова примарна функција јесте садржавање неке материје или предмета (*вода, водурина...*).

(...) *што се диже из лонца* у коме кључа мрка водурина са паштрљима корена белоџ слеза (...) (Д: 153); *Вукашин га поливао водом из шестације*. (К: 78); *Она се нагло шргла, устала из користи, жестоко се истрљала ланеним убрсом* (...) (К: 68).

Посебан тип прототипичног садржатеља представљају предмети затворене структуре (*кеса, ковчеџ, сандук, шорба...*). У примерима овога типа, функционални аспект прототипичног садржатеља није нарушен, али се перцептивни аспект

само једним својим делом изаћи из садржатеља (случај „непотпуног” излажења) (уп. Кликовац 2000: 214–216, 224).

5 Директивне конструкције имају или значење опште директивности (перлативности) или посебне директивности (аблативности, адлативности). (Пипер и др. 725–726).

мења у зависности од тога да ли је предмет затворен или отворен. Ако је предмет затворен, садржани објекат је у потпуности невидљив.

Вестј је вредела педесетј златника, а ја сам ејшо из кесе извадио само петј и дао му их. (Д: 68); (...) извадила [је] из ковчега чисто рубље (...) (Д: 86); (...) она виде како из црног великог сандука, у коме су биле њене хаљине, куљају и змижу мишеви. (с47); Узе свиралу из шорбе (...) (К: 42).

2.1.2. Грађевине. Именице са значењем грађевина (кућа, земуница, колиба, воденица...) и других простора у којима човек борави (шајтор) јављају се у конструкцијама са предлогом *из*, са значењем садржатеља. У ову категорију могу се сврстати и гранични примери код којих се теже утврђује да ли се ради о грађевинском објекту или просторији (шијала, шор). У неким примерима из нашег корпуса, глагол у предикату указује на аблативност (*извираши, излазиши...*).

Нарочитио би се наслађивале оне мршаве мрцине из шийала. (Д: 71); (...) она бела пена шито плива на површини воде Белог поштока који из пећине извире. (Д: 121); А Јуришић слуша из своје земунице како се они искрено згражавају због оног поштука Хрустићевог (...) (ЦМ: 55); Ја сам њега из куће испирао (...) (ЦМ: 59); Роса их је била све овлажила, а у чујавим косама понесоше из шајтора сламке. (С: 16); Излазећи ше вечери из своје колибе, Исакович беше у души далеко од сјутшаних коња (...) (С: 91); Његови велики, црни клубуци појавише се на врху брежуљка, у високој шрави, као неко црно сјадо шито је нагрнуло преко брега, из шорова. (С: 95); Сада ни курјаци не излазе из јазбине. (К: 18); Лука не излази из воденице док и последња не ушоне у зусту шуму шопола. (К: 64).

2.1.3. Просторије. Локализатори са значењем просторија различитих врста и намена имају сличну дистрибуцију као локализатори са значењем грађевина. До идентификације ових двеју категорија долази услед тога што ове именице у локализацији претежно учествују својим унутрашњим делом. Д. Кликовац просторије и зграде сматра истом категоријом локализатора⁶ (уп. Кликовац 2000: 59–61). Просторије представљају типичне садржатеље за човека (*ја, Кирча, Аћим...*), али и за предмете, материју и апстрактне садржане објекте (*шумови, свирка, звецкање...*). У неким примерима из нашег корпуса, глагол у предикату указује на аблативно значење (*изаћи, излазиши, усшаши...*).

Изашла сам из одаје (...) (Д: 9); Кирча изађе из просторије (...) (Д: 9); Муцави Гаврило ослушкивао је шумове који су доирирали из Никанорове ћелије и чуо како он зрозно хрче. (Д: 111); Из ширезарије је доирирала свирка. (С: 25); Тог дана, она више и није излазила из својих одаја, јетика и сузна. (С: 67); Кашићеве комишије куну се у децу да се око поноћи из подрума чује звецкање и шрескање и цика као кад се женска деца голицају. (К: 3); Тада је Аћим усшао и без речи изашао из кухиње. (К: 60); Изићи ћу из подрума, ући ћу у јабучар да мало постојим као да бирам правац. (К: 187).

2.1.4. Зграде и институције истовремено. Ову категорију сачињавају именице које су у основи конкретни локализатори (грађевине), али за разлику од примера у тачки 2.1.2, где је означено само о коме типу грађевине се ради, ову категорију сачињавају именице које означавају истовремено грађевину и институцију која је у њу смештена. Веза између зграде и институције је метонимијска, а значење садржатеља се преноси са зграде на институцију.

Тако су и из суда по старешинству излазили. (К: 101); У доколици, забављам се праћећи планове шито све треба да учиним кад изиђем из болнице. (ПИГ: 88); Догађало се

⁶ Ми ћемо о грађевинским објектима и просторијама говорити одвојено, пошто ћемо анализирати и конотативна значења лексема које означавају грађевинске објекте (институције), док лексеме са значењем просторија не развијају оваква значења.

да се послије много година сусрешнем са старим друговима из гимназије с којима се од школских клупа више нисам видио. (ПИГ: 147).

У примерима из ове семантичке категорије, само је на основу контекста могуће утврдити да ли се ради о грађевинском објекту или институцији. Тако у примеру *Зајустили смо све раније игре, и чим бисмо изжурили из школе, сјашили бисмо се око њега.* (ПИГ: 84), семантка глагола *изжурили* показује да се лексема *школа* јавља са значењем грађевинског објекта. Са друге стране, у примеру *Изгледа да је Доротеј видар из ариљског манастира (...)* (Д: 3), именица *persona agentis* (видар) са неконгруентним специјалним атрибутом (*из манастира*) указује да се лексема *манастир* јавља у значењу институције. У овом примеру реализовано је аблативно значење потицања.

2.1.5. Превозна средства. Предлог *из* се у највећем броју примера јавља у конструкцији са именицама које означавају копнена превозна средства (*кола, воз, аутомобил...*). У примерима овога типа, конструкцијом *из* + *генитив* изражава аблативно значење, на које указују и глаголи у предикатима примера (*изаћи, силазити, испасти*).

Дошле је његов браћ изишао из кола (...) (С: 9); *(...) он не би силазио из воза, ишао би даље, свеједно куда (...)* (К: 115); *Из аутомобила испаде чишћава мала фамилија: ошаци, мајка, ћерка, већ дјевојка, и синчић.* (ПИГ: 116).

Од ове категорије одступају примери са именицама *чамац* (*Остврљани се муче да извуку нешто из чамца.* (ЈБГ: 22); *Излазим из чамца, идем лагано уз обалу, у шоме иравицу.* (ЈБГ: 56)) и *лађа* (*Тек што изађе из лађице, одмах му дође у сусрет из жрובה човек кога је ојсео нечисти дух.* (Д: 134); *(...) она прође крај њега, излазећи из лађе (...)* (С: 29)). Појава предлога *из* уз назив воденог превозног средства може се објаснити ако се у анализу укључи перцептивни аспект, чиме се утврђује сличност ових локализатора (*чамац, лађа*) са прототипичним садржатељем: кутијом средње величине, непровидном и отвореном на горе.

2.1.6. Намештај за седење и лежање. Избор предлошког решења у генитивним конструкцијама са лексемама из ове семантичке категорије пре свега зависи од семске структуре локализатора. Предлог *из* појављује се у генитивним конструкцијама са именицама које означавају намештај углавном меке површине, делимично омеђен (*кревети*⁷, *посеље*), што га чини блиским прототипичном садржатељу. У функцији садржаног објекта за овај тип садржатеља углавном се јавља човек, што потврђује и наш корпус.

(...) смоћи ћу снаге да се дигнем из посеље (...) (Д: 3); *Вредна и лакосана, скочиће из кревета.* (Д: 142); *Искачем из посеље кијајући, умивам се и силазим на улицу.* (ЈБГ: 24); *Сагнувши се из седла*⁸ *(...) виде да је несрећник бивши црквењак из његовог села и да пљаче.* (С: 21); *С муком сам устиао из кревета и довукао се до прозора.* (ПИГ: 265).

2.1.7. Органи и делови тела. У конструкцијама са предлогом *из* јављају се органи и делови тела који представљају шупљине (*очи, уши, ноздрве*), па су стога најсличнији прототипичном садржатељу. У овом случају, прототипични садржатељ може бити заротиран за 90 степени (*очи, уши*), односно за 180 степени (*ноздрве*), али његова функционална страна опстаје.

7 Кревет се може концептуализовати и као носитељ. У том случају адлативно значење реализује се у генитивној конструкцији са предлогом *с(а)*.

8 Иако је у случају седла реч о непотпуном садржавању, човек је у њему садржан на релевантан начин – „tako da ne ispadne, tj. da se u njemu održi” (Кликовац 2000: 64).

(...) из ноздрва му сукља пара (...) (Д: 149); (...) он се дохватио шпрске, зашим пања, на који га извукоше, свеж улепљеног блашом шћо му је цурило са очију, из ушцију, из носа. (С: 38); Из брњице јој шекла крв... (К: 70).

У овим конструкцијама јављају се и лексеме *рука*, *шака*, *наручје*, *вилаца*. У овом случају садржавање је непотпуно, пошто су садржани објекти углавном већих димензија од садржатеља, док функционални аспект прототипичног садржатеља није нарушен.

(...) да их избави из канци злотвора. (Д: 52); (...) шћо га је овај избацио из наручја вољене женске. (Д: 71); И јагње се примакну да узме књижу из деснице онога који седи на престолу. (Д: 112); Чудни самостин окрајак шуме, који је нека непозната сила повукла навише, чујајући га као кућњак из вилице (...) (Д: 156); Звер шћо је режала, измичући из оних шака, кострешила се и урлала крвожедно. (ЦМ: 13).

2.2. Локализатори са значењем материје

За разлику од шупљих предмета, функција материје није држање или преношење садржаног објекта, већ материја омогућава настанак или постојање садржаног објекта, или отежава његово кретање (Кликовац 2000: 102). У нашем корпусу забележени су примери у којима улогу локализатора имају *дифузна материја*, *некомпактна материја*, *земља* и *нешићична материја*.

2.2.1. Дифузна материја. *Вода* и њени појавни облици (*река*, *мочвара*, *језеро*)⁹ представљају дифузне појмове. Пошто је површина воде лако пропусна, аблативно значење са лексемама из семантичког поља *вода* у реализује се у конструкцијама са предлогом *из*. Исти случај је са локализаторима који означавају лако пропусну материју (*блашом*).

Изронио је из воде. (Д: 2); (...) да нас извуче из ше језиве мочваре на чврст, чист пућ. (Д: 48); *Приметила је сируд који се беше пред острвом појавио из реке* (...) (С: 49); *Али нема ниједне реке, ни која ушиче, ни која истиче из језера?* (ЉГ: 14); *У нејасној мојој близини акваћично биље диже се из воде.* (ЉГ: 53); *Сваки дан она је налазила, на истом месту, над прозором, рој мушица, сјајних као узвићлан псак, штабла рибарских мрежа шћо су вирила из блашма* (...) (С: 48).

2.2.2. Некомпактна материја. У функцији локализатора може се наћи и материја која није компактна, већ је састављена из делова. У ову категорију укључују се збирне именице (*жбуње*, *лишће*), као и влати, нити или власи (*ћуба*, *сено*). Концептуализацију појединачних објеката као материје омогућава утисак масе која одају посматрани из даљине. (уп. Кликовац 2000: 105).

Прохорова шравчица се једва помањала из ћубе рећких коврцавих глака. (Д: 53–54); *Избио је из жбуња* (...) (С: 8); (...) *исе који су уморни јурили за колима, исперујући из шраве шеве, ниједаншћу није погледао.* (С: 106); *Извуче се из сена* (...) (К: 93); *Из лишћа севну чавка* (...) (К: 178).

2.2.3. Земља. За разлику од дифузне материје, *земља* има чврсту површину, па се у конструкцијама са предлогом *из* реализује само у случајевима када објекат локализације напушта оквира локализатора продирући кроз њега. У овом случају, напуштање оквира садржатеља је непотпуно, пошто садржани објекти једним својим делом остају унутар материје.

9 Појавни облици воде (*река*, *мочвара*, *језеро*) употребљени су метонимијски. У овим примерима локализатор је *вода* од које су сачињени наведени појмови.

Дришка коцка, црна и угљачана, помањала се *из земље* појуи суве младице без ограда. (Д: 170); Једва извлачећи ноге *из* лејљиве *слашине*, пук се некако докошуроа цео (...) (С: 61); *Из земље* целе избијала је, ошуда, шоплоша. (С: 124).

2.2.4. Нетипична материја. Нетипична материја представља материју недоступну свим чулима, па се стога може посматрати као периферна категорија конкретних локализатора. Д. Кликовац (2000: 108–109) хијерархизује локализаторе са значењем нетипичне материје тако што за прототип поставља материју доступну чулу вида. У нашем корпусу забележени су примери у којима се у улози садржатеља јављају лексеме *шума*, *мрак*, *помрачина*, *илмуша*. Садржатељи са значењем нетипичне материје блиски су прототипичној материји јер окружују садржани објекат са свих страна, а често и отежавају његово виђење. Аблативно значење именица из ове категорије остварује се искључиво са у конструкцијама са предлогом *из*.

(...) одмах ће *из таме* изронити гадна неман. (Д: 145); Плачући на јастуку осећала је да свањива и да се поједине ствари већ јасније појављују *из мрака*. (С: 42); (...) зачу се *из помрчине*. (ЈБГ: 44); *Из мрака* се увукао у оцаклију, сео у хошак и затражио вечеру. (К: 76); Мајка изроњава *из* зеленкасте *таме*. (К: 110); Извукао се *из* мемљиве подрумске *тмуше* (...) (К: 51).

2.3. Локализатори са значењем омеђених простора

У случајевима када димензија висине не постоји или није релевантна, локализатор се концептуализује као дводимензионални простор. Дводимензионални простори у основи су тродимензионални, а утисак дводимензионалности стиче се променом положаја посматрача (уп. Кликовац 2000: 79). Дводимензионални простори могу бити омеђени природним или вештачким границама (*шума*, *врш*, *дворишће*...), али и административним границама (*град*, *нахија*, *село*...). Ограничени дводимензионални простори могу бити садржатељи ако је у првом плану њихова омеђеност¹⁰. У том случају, блиски су појмовима који означавају садржатеље типа кутија и аблативно значење изражава се генитивним конструкцијама са предлогом *из*.

2.3.1. Ограничени простори. Природно или вештачки омеђени простори у локализацији најчешће учествују својим унутрашњим делом, па се аблативно значење са локализаторима овога типа изражава у конструкцијама *из* + *генитив*. Ограничење ових простора омогућава да се концептуализују као прототипични садржатељи. Улогу објекта локализације у овим примерима најчешће има човек, али и одређена биљка (*шрска*, *дрвеће*, *воће*), чије границе распрострањања уједно представљају и границе ограниченог дводимензионалног простора.

Помислио је ваља да ћу ја цели дан доносићи *из шуме* прободене свиње, па се иззубио некуд – да не гледа. (Д: 134); *Из шричака* излешаху роде, а жабе крекешаху и хујаху сву ноћ. (С: 76); (...) јер ће се и најмања крађа зеља, или воћа, *из* оближњих *вршова* и села, плаћати главом. (С: 87); Чим би изишли *из* механске *авлије*, он би дизгине пружо Вукашину (...) (К: 16); Симка не излази *из* *дворишћа*, служе се погојиле од лежања и нерада. (К: 50).

2.3.2. Административно-политичке јединице. Лексеме из ове семантичке категорије представљају ограничене дводимензионалне просторе чије границе нису видљиве, као код природно и вештачки омеђених простора, али постоји

¹⁰ Неки од ових ентитета (*дворишће*, *авлија*) могу се концептуализовати и као носитељи. У том случају, идеја о граници локализатора потискује се у други план.

- Пипер, Клајн 2013: П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна грамаџика српског језика*, Нови Сад: Магица српска.
- Станојчић, Поповић ²1992: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамаџика српског језика: уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.
- Стевановић 1969: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамаџички системи и књижевнојезичка норма) II: синџакса*, Београд: Научна књига.
- Фелешко 1995: К. Фелешко, *Значења и синџакса српскохрватског гениџива*, Београд: Орфелин, Београд: Вукова задужбина, Нови Сад: Магица српска.

USAGE AND MEANING OF PREPOSITION *FROM* PRECEDING CONCRETE LOCALIZING CONSTRUCTIONS IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The aim of this paper is to examine usage of preposition from preceding concrete localizing constructions in the standard Serbian language. The paper both analyzes and describes construction from + genitive with ablative meaning found in electronic corpus of Serbian language. Particular emphasis is laid on semantic categorization and analysis of both syntactic and semantic features of members pertaining to each category. On the basis of the analysis conducted, three semantic categories of localizing constituents are established, namely categories of hollow objects, substance and bounded spaces.

Key words: genitive case, preposition *from*, spatiality, ablativity, concrete localizing constituents

Aleksandra Savić

Данијела Милчић Ђошић¹
Алексинац

ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ НАУЧНОГ СТИЛА ТИХОМИРА ЂОРЂЕВИЋА У ДЕЛУ *НАШ НАРОДНИ ЖИВОТ* (НА ПРИМЕРУ АДВЕРБИЈАЛНЕ ДЕТЕРМИНАЦИЈЕ)²

С обзиром на то да су зачеци научног функционалног стила у Србији недовољно проучени, у овом раду бавићемо се утврђивањем основних особина тог стила на примеру етнографског текста, пратећи избор и организацију падежних конструкција са адвербијалним значењем у делу Тихомира Ђорђевића *Наш народни живот*. Дело репрезентује и језик тог периода, а сам текст писан је стилем који би се могао тумачити као почетак научног стила код нас. Користили смо синтаксичко-семантички и функционално-стилистички приступ. Одредили смо три основна подтипа научног стила Тихомира Ђорђевића и издвојили смо најбитније одлике научног стила код аутора. Посебна пажња посвећена је конструкцијама са значењем критеријума. Утврђено је да је научни стил у зачетку и да у поређењу са стањем у савременом језику има знатно мање примера који су искључиво одлика научног стила.

Кључне речи: адвербијална детерминација, научни стил, критеријум

1. Увод

1.1. Циљ рада и коријус

Основни циљ овог рада јесте утврђивање особина научног стила (Тошовић 2002) на примеру етнографског текста Тихомира Ђорђевића *Наш народни живот* (Београд: Издавачка књижарница Геца Кон, 1930), са нагласком на предлошко-падежне конструкције у функцији адвербијалне детерминације са значењем критеријума. Дело представља етнографску студију и репрезентује српски научни стил с почетка 20. века. Тихомир Ђорђевић може се сматрати једним од представника новог научног стила, који су развили научници који су се школовали у иностранству (Ивић 1998: 265–266, Милановић 2006: 135–140).

Грађу за овај рад узели смо из прве од књига које чине едицију *Наш народни живот*. Та књига има 160 страна и све су обухваћене анализом. Садржи око 40000 речи (у реду има просечно 7,28 речи; на страни која нема прекида има 39 редова), као и дванаест етнолошких прилога о Јужним Словенима.

С методолошке стране важно је нагласити да се поред језика Тихомира Ђорђевића у књизи налазе и примери из народних песама и других народних умотворина као и цитати других аутора. Већина анализираних примера представља језик самог аутора.

Прво ћемо дати преглед културно-историјских околности у којима се развијао научни стил на почетку 20. века (одељак 1.2). Осврнућемо се на досада-

1 dmlcic@neobee.net

2 Рад представља измењену верзију дела мастер рада *Адвербијална детерминација у делу Тихомира Ђорђевића Наш народни живот* (ментор проф. др Маја Вукић), брањеног на Филозофском факултету у Нишу, 13. 6. 2018. године.

шња истраживања научног *стила* овог периода (одељак 1.3), а потом на научни рад Тихомира Ђорђевића (1.4). Други одељак садржи теоријско-методолошке основе рада. У трећем одељку је анализа грађе, подељена на следеће одељке: подстилови у научном *стилу* код Тихомира Ђорђевића (3.1), девербативне именице (3.2), предлошки изрази (3.3), просторна метафора (3.4) и адвербијалне предлошко-падежне конструкције са значењем критеријума (3.5).

1.2. *Развој научног функционалног стила – културно-историјске околности*

Павле Ивић период између 1878. и 1918. године назива епохом кристализације стандардног српског језика³. У то време нагласак је у језику на развоју синтаксе и речника, а у друштву на развоју културе и просвете. Језички аналитичари нису велику пажњу посветили праћењу развоја функционалних *стилова*, тј. он није био приоритет историчара језика, већ је највише пажње посвећено анализи спољашњих прилика које су допринели њиховом развоју, што илуструје Ивићев преглед (Ивић 1998: 256–305). Језик науке тога времена заснован на Вуковом богати се сложенијим синтаксичким конструкцијама.

Крајем 19. и почетком 20. века интензивно се развија наука, формира се Академија наука 1886. и Универзитет у Београду 1905. Научни стил развили су студенти који су се школовали у иностранству, посебно у Француској и Немачкој, тако да су управо ти језици који се говоре у тим државама највише и утицали на његово формирање (Ивић 1998: 265–266; Милановић 2006: 135–139). Развој научног *стила* у тесној је вези са настанком београдског *стила*. Према речима Милоша Луковића, на стварање београдског *стила* утицао је „процес »урбанизације језика«” (Луковић 1994: 61). Њега су одликовали „богатији речник, разуђенија синтакса, боља прилагођеност тона и темпа излагања предмета о којем је реч, интелектуализованост језика када је то потребно” (Ивић 1998: 266).

Један од представника научног *стила* српског језика тога доба био је и Тихомир Ђорђевић. Поред тога, он је био присталица и вуковског језика. То „одушевљење за Вуково дело навело је у своје време многе писце из екавских крајева да почну писати ијекавски.” (Ивић 1998: 270). Међу писцима који су повремено писали ијекавски налази се и Тихомир Ђорђевић (Ивић 1998: 270).

1.3. *Литература о научном стилу с краја 19. и почетка 20. века*

Мало је радова који се баве научним стилем 19. и почетка 20. века. Најзначајнији јесте рад Ирене Грицкат (1994) *Из историје стабилизације књижевног језика код Срба (после Вукове и Даничићеве победе)*. И Ирина Грицкат овај период назива периодом језичке стабилизације српског језика. Језик се под утицајем спољашњих чинилаца развија. Ауторка се такође бавила научним стилем у различитим областима. Крајем осамдесетих година 19. века развијају се различите научне области: богословље, историја, право, граматика итд. Ова ауторка испитује језик различитих научних области. Поред ових области развија се и интересовање за друштвене науке као што су: светска историја, право, полити-

3 „Више него иједно друго раздобље у историји, последње деценије XIX века и почетак двадесетог обележени су као време брзог и углавном неометаног развоја српског књижевног језика.” (Ивић 1998: 256).

ка, психологија, световна филозофија. (Грицкат 1994). Она се превасходно бави лексиком српског језика.

Један од битних радова који се бави описом научног стила, а који је првенствено усмерен на терминологију јесте књига Исидоре Бјелаковић *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку. (Математичка географија и картографија)*, која се овде бави периодом од 1783. до 1867. Обрађује се руски, доситејевски и српски језик. Главни део рада је у виду терминолошког речника (Бјелаковић 2017: 259– 476).

Развојем функционалних стилова бави се и рад Радоја Симића и Јелене Јовановић (2004). Аутори кажу да се функционални стилови развијају под утицајем развоја друштва (2004: 43). Посебно је развоју стилова допринела Вукова реформа: „Ширење народне основице у свим правцима заправо је значило и раслојавање књижевног језика: сем опште колоквијалног, народски обојеног, ту су зачеци и других функционалних стилова (научни, беседнички, уметнички)” (Симић, Јовановић 2004: 50).

Ана Кречмер у раду *Формирање функционалних стилова у српској писмености у доба Вукових реформи* бавила се раслојавањем српског језика у време Вукове реформе. Она истиче да су за лингвистичку анализу важне следеће компоненте: „организација одн. структура текста (тј. пре свега синтакса); лексика; идиоматика.” (Кречмер 2004: 203). У поменутом прилогу изводе се само најопштији закључци о функционалним стилима с почетка 19. века, који су још увек недовољно развијени под јаким утицајем црквенословенског језика. И код самог Вука још увек нису довољно искристалисани различити стилови. Интересантно је да се стил који је близак говорном језику одликује наративношћу. То је: „наративни стил у којем се реципијент схвата као потенцијални саговорник” (Кречмер 2004: 209).

Као што се види из овог кратког прегледа литературе, у проучавању научног стила 19. и 20. века највише пажње посвећено је лексици и терминологији. Изузев књиге Исидоре Бјелаковић, остало су краће студије, чији примарни циљ није анализа већ истицање проблематике која до тада није проучавана.

1.4. Научни рад Тихомира Ђорђевића

Бројни аутори проучавали су живот и рад академика Тихомира Ђорђевића⁴ (в. на пример: Антонијевића 1969, Кнежевић 1995, Поповић 2011). Велика пажња посвећена је областима етнологије и фолклористике, којима се Ђорђевић највише и бавио, као и методама рада које је користио приликом прикупљања грађе.

У раду *Тихомир Ђорђевић и његово научно дело* Драгослав Антонијевић овако оцењује свих десет књига едиције *Наш народни живот*: „Системски се и научно у овим књигама излаже о значају и смислу народних обичаја, нашим занатима, народној ношњи, оружју, уметности”, а потом додаје „[п]оред свог великог научног апарата и чисто научног карактера едиције *Наш народни живот*, осећа се и истинска ауторова намера и жеља да књигу приближи и широј читалачкој публици, можда мање по природи питања којима се бави, а више по начину на који се ова питања обрађују и излажу (Антонијевић 1969: 144). Ово се и види у

⁴ Др Тихомир Р. Ђорђевић, етнолог, фолклориста и културни историчар, редовни професор Филозофског факултета београдског универзитета и члан Српске академије наука. Из области етнологије написао је бројна дела: *О Македонији*, *Из Србије кнеза Милоша* (две књиге), *Наш народни живот* (десет књига), *Белешке о народној поезији*, *Зле очи у веровању Јужних Словена*, као и многобројне чланке и приказе. У младости је уређивао стручни часопис *Караџић* (1899).

научном стилу Тихомира Ђорђевића, у коме преовладавају конструкције из свакодневне употребе.

Данијела Поповић (2011: 231–241) указује на основна обележја научно-истраживачког рада Тихомира Ђорђевића, а посебну пажњу поклања његовим теоријско-методолошким усмерењима, као и пријему на који су у српској науци наишле његове идеје.

2. Теоријско-методолошке основе рада

2.1. Основне одлике научног *стила*

У сваком функционалном стилу два најважнија елемента, по Бранку Тошовићу (2002: 93), јесу избор и организација. Избор подразумева узимање одређеног броја средстава из језика. У научнофункционалном стилу избор је доста ограничен самом функцијом научног текста. Други део представља распоред изабране грађе у зависности од врсте жанра, теме, научне дисциплине или области (Тошовић 2002: 89–93). Научнофункционални стил у многеме зависи од области коју обрађује. Због тога се одликује „разноврсношћу подсистема и жанрова” (Тошовић 2002: 330). У савременом језику разликују се строго научни, научно–уџбенички и научно–популарни стил (Тошовић: 330). Друга подела научног *стила* заснива се на научним делатностима и областима: научно-истраживачке и научно-техничке (Тошовић: 333–334). Најчешће се научни радови објављују у чланцима. „Академски или научни *чланак* је *sredstvo komunikiranja i afirmacije u akademskoj zajednici.*” (Копривица Лелићанин 2014: 80). И књига *Наш народни живот* представља скуп чланака.

На основу литературе (Ивић 1951/52, Кликовац 2006: 34, Пипер 2001, Поповић 1966, Радовановић 1977) као критеријуме за анализу научног *стила* издвојили смо: девербативне именице, предлошке изразе, просторне метафоре, и предлошко-падежне конструкције са значењем критеријума.

2.2. Адвербијална *детерминација*

Слободан Павловић у својој монографији *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке* даје дефиницију *детерминације* и каже да она „подразумева постојање управног члана, односно *детерминисаног* и *зависног члана*, односно *детерминатора*” (Павловић 2000: 11). Он прави и битну разлику између *адноминалне* и *адвербијалне детерминације*. По његовом мишљењу, *адвербијална детерминација* може бити „*спацијална* (просторна), *темпорална*, *ситуативно-квалификативна*, *каузална*, *финална*, *концесивна* и *кондиционална* (Павловић 2000: 11).

3. Анализа грађе

У анализи ћемо се бавити само најважнијим одликама научног *стила* Тихомира Ђорђевића. Највећи број пронађених конструкција поклапа се са примерима који су заступљени и у другим функционалним *стиловима* (нпр. доста примера се поклапа са *наративним подстилом* књижевно-уметничког *стила*). Ти примери ће овом приликом остати ван анализе.

Анализу смо поделили на: а) *подстилове* у научноом *стилу* Тихомира Ђорђевића (3.1), б) *девербативне именице* (3.2), в) *предлошке изразе* (3.3), г) *просторне метафоре* (3.4), д) *конструкције са значењем критеријума* (3.5).

3.1. Подстилови у научном стилиу код Тихомира Ђорђевића

На основу нашег увида у *Наш народни живоџи* закључили смо да се у овој књизи условно јављају три подстила које ћемо назвати:

- а) Историографско-фактографски. Њега налазимо у првом поглављу, а служи за описивање развоја етнографије:

И музеји су у Јужних Словена били средишта из којих је потицао интерес за скупљање етнографске грађе и њено описивање. У почетку су у југословенским земљама били само општи музеји, у којима су етнографски предмети били заједно са археолошким. Одвајање етнографских музеја за себе настало је тек доцније, но ни до данас није још свуда извршено. Што је за нас овде од важности то је рад на етнолошким студијама у музејима. Таквог је рада у општим музејима било мало. (Поглавље: *Етнолошка наука у Јужних Словена*, стр. 15).

- б) Описно-објашњивачки. Њега налазимо у највише поглавља, а служи за објашњавање и описивање обичаја:

О постанку обичаја врло је тешко рећи што позитивно, исто онако као што је тешко рећи и о постанку народних песама, приповедака, игара и других општих творевина и тековина једне примитивне друштвене заједнице. Изгледа да су првобитно многи обичаји, можда и највећи њихов број, били искуством стечене навике, које су најбоље одговарале, или бар по изгледу најбоље одговарале, општим потребама једне друштвене заједнице. [...] Кад се на овај начин једно људско друштво потпуно уживи у своје навике, кад по њима стално живи и ради, онда оне нису више навике, већ обичаји. (Поглавље: *Наши народни обичаји*, стр. 22).

- в) Приповедачки. Налазимо га при описивању конкретних обичаја или обредних радњи. У тим примерима Тихомир Ђорђевић је обавезно наводио изворе из којих је преузео делове текстова:

У Омољу се прича да је некад читаво било тако запустело да се за педесет година није чуо петао да кукурекне. Народ се »од турске силе« био склонио у Немачку. Пустош је била тако велика да кад су први нови насељеници дошли у Омоље затекли су код Тршке Цркве, на сред Омоља, густ и висок луг. У сред луга опазили су дим (неки кажу »чули су пушку«), па пођу да виде ко то може бити у лугу. Кад тамо, а човек заклао човека, сече с њега месо и једе. Одмах га убију, али се покају што га бар нису питали ко је и откуда је. (Поглавље: *Љубождерство*, стр.125, Извор: Гласник Српског Географског Друштва 1 (1912), стр. 27–28).

3.2. Девербативне именице као одлика научног стила

Девербативна именица служи као кондензатор реченичног значења и често се јавља у научном стилу (Радовановић 1977а: 144). Налазимо их у оквиру значења темпоралности. С обзиром на то да је обичаје потребно временски локализовати, без истицања прецизних података о вршиоцима радње и о тачном времену вршења радње, велики број девербативних именица налази се у оквиру значења темпоралности:

(...) *наш се народ под Турцима почео враћати у примитивности и у социјално стање какво је било и пре заснивања његових пројалних држава* 29, *Турци су одмах после покорена Србије укинули независну Пећску Патријаршију* 30.

Обично се девербативне именице користе онда када је потребно локализовати један обичај у односу на други. Оне разликују стил Тихомира Ђорђевића од језика народних умотворина које аутор користи за илустрацију примера.

3.3. Предлошке конструкције као одлика научног стила

О предлошким конструкцијама писао је Љубомир Поповић. Он каже да се оне развијају због развоја науке и друштва: „У новије време, наиме, људско искуство се нагло проширило (...) и порасла је тежња за што прецизнијим изражавањем” (Поповић 1966: 195). Нисмо пронашли много потврда, а међу пронађеним примерима налазе се следећа значења:

а) темпоралности: *Током времена, ушћицајем народа које су Јужни Словени зашћекли и најпрећком кулћуре, она се врло удаљила од своје првобитне основе* 68;

б) критеријума (у *погледу* + генитив, в. 3.6);

в) финалности: *У Кини се срце, цићерица, жуч и крв од осућеника ушоћребљавају у циљу ојачања* 114. Када се упореди мали број пронађених конструкција код Тихомира Ђорђевића са великим бројем конструкција које спомиње Љубомир Поповић, увиђа се да је научни стил тек у зачетку. Међутим, то можемо тумачити и као намеру аутора да свој рад учини разумљивијим за ширу публику.

3.4. Просторна метафора као одлика научног стила

Душка Кликовац истиче да се „metafora smatra jednim od centralnih principa roјtмовne, i odatle, jezičke organizacije” (2006: 34), и потом указује на значај метафора онда када „se roјtмови o којима je reč ne mogu razumeti na doslovan način” (Кликовац 2006: 34). Наука је једна од области која се изражава просторним метафорама. У делу Тихомира Ђорђевића ми смо као доминантну издвојили метафору НАУКА ЈЕ ОБЛАСТ. Просторна метафора је и једна од одлика научног стила Тихомира Ђорђевића:

Између осталога ишо је она издала из областни етнологије (...) она је издала Letopis Matice Slovenske 7, Оно је поред историје унело у ошћезвога рага и етнологију ... 14.

3.5. Предлошко-падежне конструкције са значењем критеријума

Слободан Павловић наводи да се „падежним конструкцијама са значењем критерија идентификује појава на основу које се реализује радња детерминисаног предиката” (2000: 92). За разлику од Павловића, Милош Ковачевић сматра да значење критеријума спада у узрочно значење (2012: 113). Он каже да је категорија критеријума новија и да је чешћа у научном стилу (Ковачевић 2012: 113).

У нашем корпусу јављају се конструкције: *са* + генитив, *из* + генитив и *по* + локатив, као и конструкције са предлошким изразима: *на основу* + генитив и у *погледу* + генитив. Значење критеријума припада описно-објашњивачком подстилу и у потпуности илуструје научни стил. Има их релативно често. Најзаступљенија је конструкција *по* + локатив, док срећемо и конструкцију са предлошким изразом у *погледу* + генитив, што показује да је донекле већ формиран научни стил:

а) *Из* + генитив. Налазимо је и са девербативним именицама, што је одличан пример научног стила: *Ја знам из личног проучавања на доста места у Србији радионице* 51.

б) *На основу* + генитив. Ова предлошка конструкција је одлика савременог научног стила, а у језику Т. Ђорђевића ретко се јавља⁵: **На основу овог предлога основала је Академија Српски Етнографски Зборник ... 12.**

в) Предлошки израз у *погледу* + генитив. Врло слична по значењу претходној конструкцији је и конструкција са предлошким изразом у *погледу* + генитив, која је врло ниске фреквенције. Код ње се за критеријум узима обичај, а у првом примеру се у генитиву јавља девербативна именица. Друге конструкције овог типа нисмо пронашли: **У погледу проучавања народа и скупиња грађе (...)** 4, **Он се још више од ње удаљио у погледу религиозних обичаја** 32.

г) *По* + локатив. Конструкција је изузетно фреквентна и углавном иде уз девербативне именице *навика*, *занати* и уз глаголе *одговарајући*, *ловијући*, *погизајући*, *облачијући се*, *распознајући се*, *ошпицајући*, *носијући*, *чинијући*, *знајући*. Критеријуми у грађи су обичаји. На основу њих се описују и објашњавају различите навике и понашања (начин живота, рада, правила живљења):

По привајном сазнању иако је коса ношена по варошима у Јужној Србији 84, (...) **убијање сјаких људи кад са свим изнемогну и постану шерећ својим млађима, или кад им, по народним појмовима, ишчили божанска ноћ** 34.

4. Закључак

Предмет нашег рада била је анализа основних одлика научног стила Тихомира Ђорђевића у делу *Наш народни живот*. Користили смо функционално-стилистичку и синтаксичко-семантичку методу. Поделили смо научни стил Тихомира Ђорђевића на три подстила: историографско-фактографски, описно-објашњивачки и наративни. Највећи број конструкција се поклапа са употребом у свакодневном језику, али су ти примери остали ван анализе у овом раду. Као главне одлике научног стила Тихомира Ђорђевића издвојили смо: девербативне именице, предлошке изразе, просторне метафоре, конструкције са значењем критеријума. Примери наведених конструкција су заступљени у грађи, али они нису тако чести као што је то случај у савременом српском језику. То показује да је научни стил овог периода тек у зачетку. Највише је примера са девербативним именицама. Посебну пажњу смо посветили конструкцијама са значењем критеријума, где је најчешћа конструкција *по* + *локајућив*. Међу овим конструкцијама су и два прилошка израза, заступљена са врло малим бројем примера (*у погледу* + *генијућив* и *на основу* + *генијућив*).

Литература

- Антонијевић 1969: Д. Антонијевић, Тихомир Ђорђевић и његово научно дело, Нови Сад: *Зборник за друштвене науке Мајнице српске*, 53, 139–150.
- Арсенијевић 2003: Н. Арсенијевић, Акузатив с предлогом у савременом српском језику I, Нови Сад: *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, XLVI/1, 101–261;
- Белић 1998: А. Белић, *Општа лингвистика. О језичкој природи и језичком развоју*, књ. I и књ. II, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бјелаковић 2017: И. Бјелаковић, *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)*, Нови Сад: Два пера.

5 Љубомир Поповић помиње овај предлошки израз, али у значењу начина (1966: 201).

- Грицкат 1994: И. Грицкат, Из историје стабилизације књижевног језика код Срба, Београд: *Јужнословенски филолоџ* L, 5–31.
- Даничић 1858: Ђ. Даничић, *Србска синтакса*, Београд: Државна штампарија.
- Ивић 1951/52: М. Ивић, О предлогу по у српскохрватском језику, Београд: *Јужнословенски филолоџ*, XIX/1–4, 173–212.
- Ивић 1998: П. Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци–Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Кликовац 2006: Д. Кликовац, *Семантика предлога (студија из когнитивне лингвистике)*, Београд: Филолошки факултет.
- Кнежевић 1995: С. Кнежевић, Професор етнологије Тихомир Р. Ђорђевић и његово проучавање медицинских прилика у прошлости, Београд: *Гласник Етнографског института САНУ*, XLIV, 261–270.
- Ковачевић 2012: Милош Ковачевић, *Узрочно семантичко поље*, Београд: Јасен.
- Копривица Лелићанин 2014: Koprivica Lelićanin, M. *Metadiskurs u savremenim italijanskim akademskim i novinskim člancima*, Neobjavljena doktorska disertacija, Beograd: Filološki fakultet. ◊. 13.12.2017.
- Кречмер 2004: А. Kretchmer, Формирање функционалних стилова у српској писмености у доба Вукових реформи, Београд: *Научни састанак слависта у Вукове дане (Функционално раслојавање српског стандардног језика)*, 32/1, 201–210.
- Луковић 1994: М. Луковић, *Развој српског правног стила*, Београд: Службени гласник.
- Маретић 1899: Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, Zagreb: Naklada knjižare.
- Милановић 2006: А. Милановић, *Кратка историја српског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Павловић 2000: С. Павловић, *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Павловић 2006: Слободан Павловић, *Детерминативни падежи у старосрпској пословној правној писмености*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Пипер 2001: Predrag Piper, *Jezik i prostor*, Beograd: XX vek.
- Пипер и др. 2005: П. Пипер и др., *Синтакса савременог српског језика, Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Поповић 2011: Д. Поповић, Карактеристике и рецепција научног рада Тихомира Р. Ђорђевића, Ниш: *Годишњак за српски језик и књижевност* XXIV/11, 231–241.
- Поповић 1966: Љ. Поповић, Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику, Београд: *Наш језик*, XV/3–4, 195–200.
- Радовановић 1977а: М. Radovanović, Imenica u funkciji kondenzatora I, Нови Сад: *Зборник за филологију и лингвистику*, XX/1, 63–144.
- Радовановић 1977б: М. Radovanović, Imenica u funkciji kondenzatora II, Нови Сад: *Зборник за филологију и лингвистику*, XXV/2, 81–160.
- Симић, Јовановић 2004: Р. Симић, Ј. Јовановић, Генеза и еволуција функционалних стилова у српском језику, Београд: *Научни састанак слависта у Вукове дане (Функционално раслојавање српског стандардног језика)*, 32/1, 39–53.
- Станојчић, Поповић 1994: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1979: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамаички системи и књижевнोजезичка норма) II, Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Тошовић 2002: Бранко Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

THE MOST IMPORTANT CHARACTERISTIC OF SCIENTIFIC STYLE OF TIHOMIR ĐORĐEVIĆ – ADVERBIAL DETERMINATION

Summary

Given the situation that the origins of the academic writing style have not been studied in greater depth, in this thesis we will deal with determining the characteristics of the style based on ethnographic texts, while organizing and choosing sentence constructions which contain cases with adverbial meaning in the work of Tihomir Đorđević *Наши народни животи*. This piece of work is quite important, for it is seen as one of the more valuable and cherished description of our ethnology from the beginning of the 20th century. The work showcases the language of the first half of the 20th century, and the text itself can be interpreted as the origin of academic writing in Serbia. We have employed syntactic and semantic analytical methods. Moreover, a method taken from functional stylistics analysis has been employed. We have determined three subtypes of academic styles, and we have put a special emphasis on constructions denoting criteria.

Key words: adverbial determination, academic style, criteria

Danijela Milčić Došić

Горана Радаковић¹
Крађујевац

ЕПИСТЕМИЧКЕ ОГРАДЕ У НАУЧНИМ РАДОВИМА НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

У академском и научном писању тежи се што већој прецизности у изражавању, што често ствара потребу да се направи дистанца од апсолутне истинитости изнетих тврдњи или делова истих или да се допусти и другачије тумачење наведених података. Овај рад се осврће на употребу епистемичких ограда у енглеском језику у научним радовима као форми академског писања и даје поређење употребе епистемичких ограда у две научне области – економији и машинству. На истраживачком корпусу од 10 научних радова из поменутих области испитује се учесталост елемената који представљају оградe, са фокусом на њихову врсту и дистрибуцију кроз четири сегмента научних радова: сиже, увод, разматрање и закључак. Утврђено је постојање одређених разлика у коришћењу ограда између ових научних области и резултати су упоређени са ранијим сличним истраживањима. Закључци до којих се дошло могу се искористити у настави академског писања на енглеском језику.

Кључне речи: епистемичке оградe, учесталост, академско писање, научни радови, дистанцирање

1. Увод

Енглески језик је признат као *lingua franca* и као такав постао је доминантан језик науке и научних истраживања који се користи у различитим формама научног и академског писања. Различити облици ове врсте писања, било да се ради о студијама, научним радовима који се објављују у часописима, истраживањима и слично, такође могу бити ограничени могућностима које конвенције и правила везани за одређени дискурс намећу. Свакако, без обзира на научну дисциплину, одабир одговарајућег степена убеђености у тврдње, прецизирање потенцијално ризичних тврдњи, коришћење финих нијанси приликом изражавања онога што аутори сматрају тачним и истинитим и заузимање одговарајућег става према публици представљају карактеристике објективног, самосвесног и професионално свесног истраживача или научника. Главна одлика језика науке и истраживања, како га Хајленд дефинише у свом раду, је „балансирање убеђености и обазривости и преношење одговарајуће персоне коју карактерише скромност и асертивност из одређене дисциплине” (Хајленд 1998а: 349). Стога се у језику развио одређени број средстава за адекватно изражавање научних информација као и средстава за изражавање различитог степена сигурности да се представљени садржај може сматрати истинитим, тачним и коначним. Та средства, позната као оградe и појачивачи (енг. *hedges* и *boosters*), представљају стратегије за смањење или појачавање снаге изјава и могу преносити епистемичко као и афективно значење², односно, став према публици.

¹ stojanovicgorana@yahoo.com

² Како Фароки и Емамијева (2008) сумирају наводећи неколико извора, епистемичко значење се односи на степен убеђености аутора у истинитост пропозиције, док се афективно значење односи на став говорника ка саговорнику или публици у одређеном друштвеном контексту. Афек-

Иако су до сада спроведена одређена истраживања ограда и ограђивања у различитим областима, дискурсима и регистрима, не може се рећи да је ова тема сасвим исцрпљена као ни да је све дефинисано и јасно.

Неки од аутора који су се бавили различитим аспектима ограђивања у академском дискурсу укључују Хајленда, Салагер Мејерову, Мејера, Мартин Мартина, Варталу итд. Део радова ових аутора био је усмерен на поређење ограда у академским текстовима на енглеском језику и на другим језицима. Мартин Мартин (2008: 135) се осврће на Вентолу и Маураненову, који су указивали на разлике између финског и енглеског система ограђивања. Клајн (1991), као и Кројц и Харс (1997) проучавали су немачки и енглески, Василева (1997) је испитивала ограђивање у научним радовима на енглеском и бугарском језику, док су Оливер дел Олмо и сам Мартин Мартин упоређивали ове елементе у истраживањима на енглеском и шпанском језику. Неки од аутора који су истраживали епистемичко ограђивање у различитим научним областима су: Мајерс (1989), Хајленд (1996, 1998), који су се фокусирали на област биологије, Салагер Мејерова (1994) и Вартала (1999) на медицину.

Овај рад покушава да упореди оградe у енглеском језику у две различите научне области, машинству и економији и да утврди могуће разлике у употреби ограда. Циљ рада је троструки:

- 1) да идентификује и опише елементе који се користе за епистемичко ограђивање у академском дискурсу, тачније у научним радовима из научних области машинства и економије;
- 2) да упореди врсте елемената који врше функцију ограда у овим двома научним дисциплинама;
- 3) да испита учесталост ограда у поменутиим научним дисциплинама, то јест, да представи квантитативни аспект овог корпуса и да преглед опште реторичке и категоричке дистрибуције ограда у четири одељка научног рада – апстракт, увод, разматрање и закључак.

Оваква врста истраживања може скренути пажњу научне заједнице и у нашој земљи на карактеристике језика у научним радовима на енглеском језику, имајући у виду да је тежња аутора, како у друштвеним, тако и у природним наукама, да своја истраживања и закључке до којих у њима долазе поделе и на језику који је у научним публикацијама доминантан.

2. Дефиниција ограда и зашто их користити

Упркос чињеници да се термин *ограда* користи јако дуго и даље постоје разлике у томе шта лингвисти подразумевају под њим. Према Вартали (2001: 4), за појам ограђивања у енглеском језику везани су различити термини и он наводи следеће који су били у употреби до сада: *stance marker*, *understatement*, *downtoner* као и *downgrader*. Феномен ограђивања је разматран и у оквиру термина евиденцијалности (Чејф 1986), ублажавања (Лабов и Феншел 1977, Стабс 1983), индиктивности (Танен 1982, Лејкоф 1990), тентативности (Холмс 1983) и нејасности (Мајерс 1996).

Различити аутори утврђивали су које се стратегије или елементи језика користе за изражавање посвећености или сигурности, такозване појачиваче,

---

тивно значење обухвата аспекте попут степена убећености или уверљивости са којом говорник износи тврдње или илокуционе снаге говорниковог исказа.

са једне стране и стратегије за изражавање сумње или дистанцирање – оградe, са друге стране. Неки примери лексичких јединица у енглеском језику које се користе као појачивачи укључују *obviously, clearly, of course*, итд. Ово истраживање се бави оградама, посебно онима које се користе у академском дискурсу. До сада је било различитих покушаја да се дефинишу оградe и да се укаже на елементе језика који се користе као оградe. Лејкоф који се бавио дефинисањем ове групе маркера дискурса описао их је као речи „чији је задатак да ствари учини неодређенијим или мање неодређеним” (Лејкоф 1972: 195). Према прегледу који је дао Кромптон (1997), Принс и остали (1982) поделили су оградe у две групе: апроксиматори (енг. *approximators*), чија је улога да уведу нејасност унутар садржаја пропозиције и на тај начин представљају једну врсту семантичког феномена; и штитови (енг. *shields*), који имају за циљ да уведу неодређеност у однос између садржаја пропозиције и говорника и представљају прагматички феномен. Апроксиматори могу да прилагоде термин непрототипским ситуацијама, или да назначе да је термин репрезентација одређене фигуре. Што се тиче штитова, постоје две врсте: штитови вероватноће (енг. *plausibility shields*), „који укључују нешто што је везано за сумњу” и атрибуциони штитови (енг. *attribution shields*), који приписују „веровање које се износи некоме другоме а не говорнику” (Принс и др. 1982: 89).

Како Хајленд дефинише, оградe „могу показати сумњу или указивати на то да је информација представљена пре као мишљење него као чињеница, или може преносити допуштање, понизност и поштовање гледишта колега” (Хајленд 1998: 351). Након разматрања ставова различитих аутора о томе шта јесу а шта нису оградe, њиховој сличности са скромношћу и љубазношћу, Кромптон (1997: 281) даје своју дефиницију ограда у академским текстовима: „Ограда је језички елемент који говорник користи да експлицитно квалификује свој недостатак уверења у истинитост пропозиције коју износи.”

Иако аутори теже новим знањима и открићима, или новим перспективама у тумачењу појмова који су им од интереса, и мада се може очекивати да би аутори имали користи од коначних изјава и тврдњи за које би могли добити заслуге, ситуација није тако једноставна. Читаоци који су јако добро упознати са предметом, као и поштовање према другима који имају другачије приступе и мишљења, намећу неопходност опреза. Мора се направити јасна дистинкција између пропозиција које су прихваћене у заједници којој припадају, које могу имати и статус чињенице, и оних које та заједница тек треба да оцени, а које имају само статус тврдњи. Крисмор и Фарнсворт исправно примећују да је ограђивање одлика професионалног научника, „онога који признаје обазривост са којом пише о науци” (Крисмор и Фарнсворт 1990: 135). А када се говори о објављивању новог знања, Мајерс (1989: 13) тврди да „реченица која изгледа као тврдња а нема оградe, вероватно није израз новог знања.” Поред тога, коришћење ограда у изјавама резултује стварањем осећаја поштовања читалаца, њихове интелигенције и знања и дозвољавање да сами просуде и на тај начин воде научној дебати.

Разликујемо неколико типова ограда. Према Фарокију и Емамијевој (2008), који се осврћу на Волдову (2006: 81), две су врсте ограда – праве оградe и стратешке оградe. У том смислу праве оградe преносе праву несигурност, ситуације када закључци истраживања не дозвољавају аутору да износи јаке тврдње или извлачи јасне закључке. Са друге стране, огађивање или изражавање несигурности се такође повезују са обазривошћу, љубазношћу и скромношћу (Салегер Мејер 1994), што представља стратешке оградe.

3. Таксономија ограда

Нема апсолутног слагања у вези са тим када се ради о елементима језика који се користе као оградe. Према Хајленду (1996б: 437) „избор одређеног средства не дозвољава увек само једно недвосмислено прагматично тумачење”. Стога, приписивање одређеног значења искључиво одређеним облицима није увек могуће, и, са друге стране, исто епистемичко значење може се постићи на више различитих начина. Таква ситуација отежава утврђивање тога који језички елементи јесу оградe а који то нису, па би сваки елемент требало анализирати у контексту.

Табела 1, коју је дао Кромптон (1997: 280), даје преглед језичких елемената или средстава за које је више различитих аутора утврдило да могу обављати улогу оградe. Поред тога, неки аутори, попут Салагер Мејерове (1998: 298), иду и корак даље и наводе да нам је за утврђивање средстава која се користе за оградивање, упоредо са анализом контекста и интроспекцијом „неопходна помоћ и савет стручњака из области/дисциплине која се анализира”.

Средство оградивања	Скелтон (1988)	Мајерс (1989)	Салагер Мејер (1994)	Хајленд (1994)
. копуле (осим <i>be</i>)	✓	✓	✓	✓
. лексички глаголи	✓(коментар)		(епистемички)	✓ (епистемички)
. модални глаголи	✓ (сви)	✓ (условне изјаве)	✓(за изражавање могућности)	✓ (епистемички)
. прилози вероватноће	-	✓	✓	✓
. придеви вероватноће	-	-	✓	✓

Табела 1. Кромптон (1997), Категорије језичких средстава за оградивање признатих од стране два или више истраживача

У истраживању које је спроведено за потребе овог рада рада анализирани су радови из области машинства и економије, уз коришћење листе ограда коју су саставили Фароки и Емамијева (2008), а на основу њихове студије таксономије дате у различитим истраживањима која су спроводили Кирк и остали (1985), Холмс (1988), Хајленд (1996а, 1998) и Вартала (2001). Наиме, ова таксономија укључује: модалне глаголе, лексичке глаголе, прилоге, придеве и именице. Целокупан преглед ограда које су коришћене дат је у Прилогу 1. Такође, у овом истраживању разматране су само оне ситуације где су ови лингвистички елементи коришћени у епистемичком значењу. У случајевима где је било недоумица да ли су одређени елементи употребљени са епистемичким или неким другим значењем, консултовани су стручњаци у области машинства и економије како би дали адекватно тумачење значења тврдњи изнетих у научним радовима који су анализирани.

4. Корпус истраживања

Истраживање је обухватило десет научних радова из области машинства и економије, који су објављени у истакнутим научним часописима високе категоризације и импакт фактора, а које су препоручили и стручњаци из ових области³. Имајући у виду број и разноврсност научних дисциплина у ове две обла-

3 Научни часописи у којима су објављени радови који су предмет овог истраживања: ELSEVIER, Composite Structures

сти, радови су одабрани тако да обухватају различите дисциплине машинства и економије, како би узорак био репрезентативан. Научни радови из области машинства обухватили су поддисциплине попут мехатронике и роботике, анализе конструкција, пројектовања, термодинамике и термонауке, док су научни радови из области економије обухватили области микроекономије, макроекономије, међународног пословања, финансија и економетрије.

Иако високо рангирани часописи инсистирају на поштовању строгих правила у погледу језика и иако су достављени радови у овим часописима подвргнути строгој уредничкој као и језичкој провери, како би се добили што релевантнији подаци и како би се избегли културолошки одређени закључци, ово истраживање обухвата научне радове које су написали изворни говорници, као и говорници којима енглески језик није матерњи језик и који долазе из различитих делова света. Истраживачи којима енглески није матерњи језик, иако стручни у областима којима се баве, не морају нужно бити у потпуности упознати са нормама академског писања или можда не поседују довољно познавање енглеског језика како би своје идеје и резултате изразили са одговарајућим или жељеним степеном сумње или сигурности. Прецизност у изражавању, када говоримо о степену убеђености или сумње у изнете тврдње, може одредити место и допринос одређеног научног рада код стручне читалачке публике

У циљу добијања резултата који одговарају садашњем стању ствари у овим двама областима истраживање је укључило само радове који су објављени у последњих петнаест година. Укупан корпус се састоји од 62.540 речи. У корпус нису укључене табеле, графикони, фусноте, наводи и библиографија која је у радовима дата. Као што се и очекивало, запажено је да генерално научни радови из економије садрже већи број речи него научни радови из области машинства. Просечан број речи у овим радовима је: у економији 7.019,6 речи, а у машинству 5.488,4 речи.

5. Резултати

5.1. *Учесталост епистемичких ограда и врсте језичких елеманата у функцији ограда*

Ово истраживање показало је да су епистемичке ограде прилично честе у дискурсу научних радова, једна ограда на сваких 50 речи, што се подудара са резултатима које је добио Хајленд (1995) и остали аутори на чији се рад он осврће. Међутим, интересантно је да научни радови из економије садрже два пута више ограда него научни радови из машинства. Наиме, према спроведеном истраживању, у просечном научном раду из области економије 2,4% речи су ограде, док у радовима из области машинства само 1,2% речи представљају ограде (погледати Табеле 2 и 3). Опет, ови резултати су јако слични онима које су добили Вартала

PERGAMON, International Journal of Solids and Structures
 ELSEVIER, Mechanism and Machine Theory
 ELSEVIER, Tribology International
 ELSEVIER, Journal of Economic Behavior & Organization
 ELSEVIER, Management Accounting Research
 ELSEVIER, Journal of Contemporary Accounting & Economics
 Australian Journal of Business and Management Research
 International Journal of Economics, Commerce and Management, United Kingdom

(2001), као и Хајленд (1998), који је испитивао 56 научних радова у осам дисциплина: електроинжењерству, машинству, физици, микробиологији, маркетингу, филозофији, социологији и примењеној лингвистици. Он је утврдио да се, уопштено, оградe двоструко чешће јављају у радовима у друштвеним наукама (филозофији, маркетингу и лингвистици), него у физици и инжењерству. Разлог за ову неуједначеност може лежати у чињеници да су тврдње и аргументација у природним наукама чешће засноване на експерименталним подацима и доказима. Прилично често чини се да су резултати истраживања у научним радовима у машинству представљени без намере или покушаја да се помиње аутор или његова улога у тумачењу. Поред тога, како је Хајленд (1998) објаснио, већа учесталост ограда у радовима из области друштвених наука може се објаснити мањом могућношћу контроле варијабли и већом разноврсношћу резултата истраживања.

	Број речи	Број ограда	Модални глаголи	Лексички глаголи	Прилози	Придеви	Именице
Укупно	35.098	840	127	212	153	175	173
Просечно у научном раду	7.019,6	168	25,4	42,4	30,6	35	34,6
Процент у научном раду		2,4%	15,1%	25,2%	18,2%	20,8%	20,6%

Табела 2. Преглед ограда у научним радовима у области економије

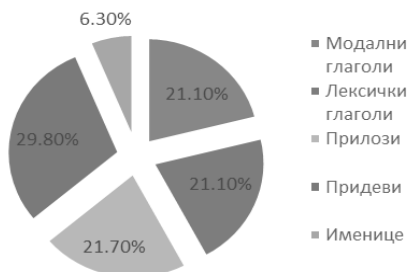
	Број речи	Број ограда	Модални глаголи	Лексички глаголи	Прилози	Придеви	Именице
Укупно	27.442	336	71	71	73	100	21
Просечно у научном раду	5.488,4	67,2	14,2	14,2	14,6	20	4,2
Процент у научном раду		1,2%	21,1%	21,1%	21,7%	29,8%	6,3%

Табела 3. Преглед ограда у научним радовима у области машинства

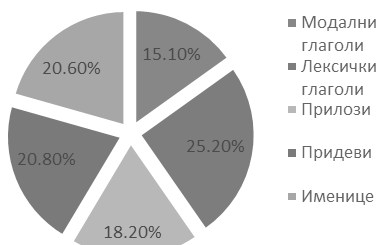
Што се тиче врсте језичких елемената који се користе као оградe, постоје значајне разлике између ових научних дисциплина. Графикон 1 представља удео сваке врсте ограда у укупном корпусу који је разматран у овом раду. Као што се може видети у области економије аутори најчешће користе лексичке глаголе као оградe (25,2% свих ограда у просечном научном раду), затим придеве (20,8%), именице (20,6%) и модалне глаголе (15,1%).

Епистемичке оградe - машинство

Епистемичке оградe - економија

Графикон 1. Језички елементи у функцији епистемичких ограда у научним радовима у области економије и машинству

Са друге стране, како би изразили дистанцу, сумњу или обазривост, истраживачи у области машинства су се најчешће опредељивали за придеве (29,8%), затим прилоге (21,7%), лексичке и модалне глаголе (21,1% оба). Именице су најмање коришћене са циљем оградавања у области машинства, што је велика разлика у односу на област економије. Фароки и Емами (2008) су истраживали оградe у електротехници и може се очекивати да су дошли до сличних резултата везаних за употребу ограда. Међутим, они су добили прилично другачије резултате – модални глаголи су били најзаступљенија врста ограда у научним радовима које су они проучавали, а придеви су били заступљени са 17,29% од свих ограда (Фароки и Емами, 2008: 79–80).

5. 2. Дистрибуција ограда кроз различите делове научних радова

Када говоримо о дистрибуцији ограда кроз различите делове научних радова може се приметити да не постоје значајне разлике између ове две дисциплине. Као што је и очекивано, највећи број ограда налази се у сегменту разматрања, у радовима у области економије 70,7% свих ограда, док је у радовима у области машинства то 74,4% свих ограда у раду. Број ограда које се могу пронаћи у осталим деловима научних радова је знатно мањи, што се може видети у Табелама 4 и 5. Иако проценат није идентичан, чињеница да се већина ограда налази у делу разматрања подудара се са резултатима сличног истраживања које је спровео Хајленд (1995), као и са резултатима истраживања Фарокија и Емамије (2008), који се фокусирају на област електротехнике. Овакви резултати могу се објаснити чињеницом да овај део научних радова садржи највећи број тврдњи, претпоставки и импликација или сумирање резултата.

Следећи део према учесталости јављања ограда је увод са 14,4% односно 16,1% свих ограда. У овим деловима научних радова оградe се најчешће користе за спекулисање о налазима претходних истраживања или да оправдају могућности самог истраживања.

Закључак је обично део научног рада који садржи коментаре о информацијама представљеним у раду и који указује на могућности за даља истраживања. Разлог за релативно велики број ограда у овом делу научног рада је сама његова природа, односно чињеница да се у овом делу износе закључци који не морају бити коначни, као и могућности за даље коришћење истих. Занимљиво је да, поново, научни радови у области економије садрже више ограда у овом делу него радови у области машинства.

Имајући у виду да су апстракти веома концизни, ограничени бројем речи који се може употребити и да сумирају целокупан научни рад, није изненађујуће да је учесталост ограда јако мала, само 1,7% у радовима из економије, односно 0,6% у радовима из машинства.

	Просечан број ограда по научном раду	Процент ограда по научном раду
Апстракт	2,8	1,7%
Увод	24,2	14,4%
Разматрање	118,8	70,7%
Закључак	22,2	13,2%
Укупно	168	100%

**Табела 4. Дистрибуција епистемичких ограда
у научним радовима у области економије**

	Просечан број ограда по научном раду	Процент ограда по научном раду
Апстракт	0,4	0,6%
Увод	10,8	16,1%
Разматрање	50	74,4%
Закључак	6	8,9%
Укупно	67,2	100%

**Табела 5. Дистрибуција епистемичких ограда у научним радовима у области
машинства**

6. Закључак

Ово истраживање показало је честу употребу епистемичких ограда и разноликост средстава која се користе у овој функцији у академском научном корпусу у различитим дисциплинама. Стога је јасно колики је значај ових концепата за истраживаче и научнике у њиховом настојању да постигну што већу тачност и прецизност у изношењу различитих научних тврдњи у свом раду, са циљем да буду прихваћени и цењени у научној заједници.

Разлике које су утврђене у овим двама научним областима могу се, делом, приписати различитим приступима и методологији рада у природним, насупротив друштвеним наукама, као и навикама истраживача у двама различитим научним областима. Због тога треба подићи свест међу студентима, будућим научницима у свим областима науке, о богатству и могућностима изражавања које оградe као такве носе.

Резултати овог и сличних истраживања могу имати и педагошке примене у учењу енглеског језика за посебне намене или енглеског за академске сврхе, па резултате оваквих истраживања треба узети у обзир приликом израде наставних планова и програма за учење енглеског језика у високошколским установама. На овај начин може се допринети развијању академског изражавања које је сваком будућем истраживачу и научнику од неизмерне важности.

Литература

- Варгала 2001: T. Varttala, *Hedging in scientifically oriented discourse. Exploring variation according to discipline and intended audience*. <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67148/951-44-5195-3.pdf?sequence=1>. преузето 3. 2. 2018. у 02:07
- Василева 1997: I. Vassileva, Hedging in English and Bulgarian Academic Writing. In Duszak, A. (Ed.), *Culture and Styles in Academic Discourse*. Mouton de Gruyter: Berlin, 141–157.
- Волд 2006: E. T. Vold, Epistemic modality markers in research articles: a Cross-linguistic and cross-disciplinary study. *International Journal of Applied Linguistics*, 16 (1), 61–87.
- Кирк и др. 1985: R. Quirk, et.al. *A comprehensive grammar of the English language*. London and New York: Longman.
- Клајн 1991: M. Clyne, The Sociocultural Dimension: The Dilemma of the German-speaking Scholar. In Schröder, H. (Ed.), *Subject-oriented Texts*. Berlin: Walter de Gruyter, 49–68.
- Крисмор, Фарнворт 1990: A. Crismore, R. Farnsworth, Metadiscourse in popular and professional science discourse. *The Writing Scholar. Studies in Academic Discourse* ed. by W.Nash. Newbury Park, Ca: Sage.
- Кројц, Харс 1997: H. Kreutz, A. Harres, Some Observations on the Distribution and Function of Hedging in German and English Academic Writing. In Duszak, A. (Ed.), *Culture and Styles in Academic Discourse*. Mouton de Gruyter: Berlin, 181–202.
- Кромптон 1997: P. Crompton, Hedging in Academic Writing: Theoretical Problems, *English for Specific Purposes*, Vol. 16, No. 4, pp. 271–287, 1997, The American University. Elsevier Science Ltd, PII: S0885-4906(97)00007-0
- Лабов, Фаншел 1977: W. Labov, D. Fanshel. *Therapeutic Discourse: psychotherapy as conversation*. New York: Academic Press.
- Лејкоф 1973: G. Lakoff, Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts. *Journal of Philosophical Logic*, Vol. 2, No. 4, 458–508.
- Мајерс 1989: G. Myers, The pragmatics of politeness in scientific articles. *Applied Linguistics* 10, 1–35.
- Марканен 1997: R. Markkanen, *Hedging and Discourse: Approaches to the Analysis of a Pragmatic Phenomenon in Academic Texts*, Walter de Gruyter & Co., Berlin
- Мартин Мартин 2008: P. Martin-Martin, The Mitigation of Scientific Claims in Research Papers. *IJES*, vol. 8 (2), 133–152.
- Мауранен 1997: A. Mauranen, Hedging in language reviser's hands. *Hedging and discourse: Approaches to the analysis of a pragmatic phenomenon in academic texts*, ed. Markkanen and Schroder, Berlin and New York: Walter de Gruyter. 115–133.
- Мејер 1997: P. Meyer, Hedging strategies in written academic discourse: Strengthening the argument by weakening the claim. In R. Markkanen & H. Schroder (Eds.), *Hedging and discourse: Approaches to the analysis of a pragmatic phenomenon in academic text* (21–41).
- Принс и др. 1982: E. Prince, J. Frader, C. Bosk, On hedging in physician-physician discourse. In R. J. di Pietro (Ed.), *Linguistics and the professions*. Hillsdale, NJ: Ablex. 83–97.
- Салагер Мејер 1994: F. Salager-Meyer, Hedges and textual communicative function in medical English written discourse. *English for Specific Purposes*, 13(2), 149–171.
- Салагер Мејер 1998: F. Salager-Meyer, Language is not a physical object. *English for Specific Purposes*, 17, 295–303.
- Скелтон 1988: J. Skelton, Comments in academic articles. In P. Grunwell (Eds.), *Applied linguistics in society*. London: CILT/BAAL.
- Трбојевић Милошевић 2009: I. Trbojević-Milošević, *Modal Hedges in Para-pharmaceutical Product Instructions: Some Examples from English and Serbian*.

- Фароки, Емами 2008: F. Farrokhi, S. Emami, Hedges and Boosters in Academic Writing: Native vs. Non-Native Research Articles in Applied Linguistics and Engineering. *The Journal of Applied Linguistics* Vol. 1, No. 2.
- Хajленд 1996: K. Hyland, Writing without conviction? Hedging in science research articles. *Applied Linguistics*, 17(4), 433–454.
- Хajленд 1998a: K. Hyland, Boosting, hedging and the negotiation of academic knowledge. *TEXT*, 18 (3), 349- 382.
- Хajленд 1998b: K. Hyland, *Hedging in scientific research articles*. Amsterdam: John Benjamins.
- Холмс 1983: J. Holmes, Speaking English with appropriate degree of conviction. In *Learning and teaching languages for communication: Applied Linguistic Perspectives*, ed. Brumfit, C., London: Centre for Information on Language Teaching and Research, 100–113.
- Чeјф 1986: W. Chafe, Evidentiality in English conversation and academic writing. In *Evidentiality: the linguistic coding of epistemology*, ed. Chafe, W. and Nichos, J., Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation, 261–272.

Прилог 1

Списак ограда коришћених у раду (према Фароки и Емами 2008)

Модални глаголи	Лексички глаголи	Прилози	Придеви	Именице	
Can	Appear	About	Partially	Apparent	Alternative
Could	Argue	Allegedly	Partly	Approximate	Approximation
May	Assert	Almost	Perhaps	Common	Assertion
Might	Assume	Apparently	Possibly	Conceivable	Assessment
Should	Attempt (to)	Approximately	Potentially	Considerable	Assumption
Will	Believe	Around	Practically	Consistent with	Belief
Would	Claim	Arguably	Presumably	Frequent	Chance
	Conclude	Barely	Primarily	General	Claim
	Consider	Commonly	Probably	Hypothetical	Conclusion
	Doubt	Conceivably	Probably	Improbable	Doubt
	Estimate	Considerably	Provide (that)	In accord with	Estimate/-ion
	Evaluate	Doubtless	Quite	Indicative	Evaluation
	Expect	Fairly	Rarely	Large	Expectation
	Feel	Frequently	Reasonably	Likely	Hope
	Hypothesize	Generally	Relatively	Little	Idea
	Imply	Given that	Reportedly	Main	Implication
	Indicate	Greatly	Roughly	Major	Indication
	Interpret	Highly	Seemingly	Modest	Interpretation
	Maintain	Hypothetically	Seldom	Noticeable	Likelihood
	Note	Largely	Significantly	Plausible	Opinion
	Offer	Likely	Slightly	Possible	Possibility
	Observe	Mainly	Sometimes	Potential	Premise
	Perceive	Markedly	Somewhat	Primary	Probability
	Presume	Maybe	Strongly	Probable	Proposal
	Propose	Modestly	Substantially	Rare	Suggestion
	Prove	Mostly	Supposedly	Relative	Tendency
	Report	Nearly	Tentatively	Remarkable	View
	Seem	Normally	Theoretically	Rough	
	(can be) seen	Occasionally	Typically	Significant	
	Speculate	Often	Unlikely	Slight	

	Suggest Suppose Suspect Tend Think		Usually Vastly Virtually Widely	Small Substantial Theoretical Typical Uncommon Unlikely Usual Well-known	
--	--	--	--	---	--

EPISTEMIC HEDGING IN SCIENTIFIC RESEARCH ARTICLES IN ENGLISH LANGUAGE

Summary

Academic and scientific writing strives to reach the highest level of precision of expression, thus creating the need to make the distance from absolute truthfulness of presented claims or their segments or to allow for different interpretation of presented data. This paper examines the use of hedging in English language in research articles as a form of academic writing and compares their use in two scientific fields – economics and mechanical engineering. On a corpus of 10 scientific research articles in the above fields, this paper examines the frequency of hedging elements, focusing on their type and distribution across the four segments of research articles: abstract, introduction, discussion and conclusion. It has been identified that there are certain differences in the use of hedges in these two scientific areas and the results have been compared with similar researches conducted before. Findings that have been reached may be applied in designing curriculums for teaching scientific writing in English language.

Key words: epistemic hedging, frequency, academic writing, research articles, distancing

Gorana Radaković

IV ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА
ПРОУЧАВАЊА

Јована Стевановић¹

Ниш

ИМЕНИЦЕ *NOMINA LOCII* У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА (ЛИНГВОМЕТОДИЧКИ АСПЕКТ)

У раду се настоји да се што више расветли проблем именица *nomina loci*. Наиме, како је овај проблем у лингвистици посматран са творбеног аспекта, даје се и осврт на творбу речи у лингвистици. Представљена је анализа лингвистичке литературе (где је указано и на суфиксе помоћу којих се граде *nomina loci*), наставних планова и програма, образовних стандарда за предмет Српски језик, као и заступљеност и третман *nomina loci* у средњошколским уџбеницима. Резултати до којих се долази су незадовољавајући: незаступљеност у наставним плановима и програмима и у образовним стандардима постигнућа ученика, површна обрада у средњошколским уџбеницима, неискорењена традиционална настава. У раду се ове именице посматрају са аспекта савремене наставе. Циљ овог рада јесте осврнути се критички на све проблеме који се тичу ових именица и понудити конкретна решења за њих.

Кључне речи: *nomina loci*, наставни планови и програми, образовни стандарди постигнућа ученика, средњошколски уџбеници, савремена настава

Увод

Рад се бави именицама типа *nomina loci*, које су недовољно изучаване у лингвистици. Са друге стране, ове именице су запостављене и у наставним плановима и програмима. У средњошколским уџбеницима лекција о именицама типа *nomina loci* није обрађена.

Због наведених разлога овај рад се критички осврће на све проблеме који се тичу именица типа *nomina loci* и нуди конкретна решења за њих. Са друге стране, овај рад представља наставак наших досадашњих истраживања. Делимично се ослања на радове: *Конверзија у настјави српског језика и Коғнићивни ћрисћивни настјави ћворбе речи у основној школи*. Први рад је представљен на научном скупу *Наука и савремени универзитети 7* (прихваћен за штампу). Други рад је публикован у зборнику *МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК – ЗАПАД*. Док се претходни радови баве проблемом творбеног процеса у настави и проблемом наставе творбе речи у основној школи, овај рад се бави наставном јединицом која се односи на значењску компоненту изведених речи, о чему није много писано у науци о језику.

Приступ творби речи у лингвистици

Статус творбе речи у лингвистици још увек није у потпуности дефинисан. Наиме, у традиционалним граматицама творба речи се посматра као део морфологије (Барић и др. 1979; Стевановић 1986; Бабић 1991). У домену истраживања творбе речи јесте формална структура. Тако налазимо поделу на: просте, изведене и сложене речи. Налазимо и префиксе и суфиксе помоћу којих се граде

¹ jovanica.st@gmail.com

одређене категорије речи. Дакле, у традиционалним граматицама се занемарује семантички приступ творби речи (Драгићевић 2007: 26).

У новије време прави се заокрет у лингвистици, па се у први план стављају и семантичка питања. Када се реч семантички описује полази се од творбене анализе, јер је она незаобилазна у представљању семантичког нијансирања или семантичког потенцијала деривата, степена адаптираности лексема страног порекла, могућности семантичке диференцијације лексема, у опису парадигматског односа међу лексемама, статусу простих речи и деривата (Штасни 2008: 19).

У српском језику је више деривата него простих речи. Лексички фонд се убедљиво највише богати дериватима. Семантика деривата се знатно разликује од семантике простих речи и она захтева озбиљно проучавање (Драгићевић 2007: 189). За потребе овог рада у разматрање узимамо наставну јединицу која се односи на значењску компоненту изведених речи. Реч је о *nomina loci*.

***Nomina loci* у лингвистичкој литератури**

Најпре да се подсетимо лингвистичких истраживања која се тичу овог проблема. У лингвистици нема много радова који се посебно баве именицама типа *nomina loci*. Углавном су ове именице посматране у оквиру граматика, уџбеника. Најчешће се дефинишу као месне именице, именице просторног значења, именице које означавају простор, просторију, зграду, установу (Барић и др. 1979: 253; Штасни 2007: 927; Вулетић 2012: 145; Новокмет 2016: 240). Пошто је суфиксација основно средство грађења именица типа *nomina loci*, ове именице су анализирани према суфиксима помоћу којих се граде.

У литератури налазимо следеће суфиксе за грађење именица типа *nomina loci*: *-иштије* (*ловиштије, огњиштије, бојиштије, пристјаништије*), *-лиштије* (*клизалиштије, њивалиштије, лејтовалиштије, зимовалиштије*), *-ница* (*њивница, месница*), *-арница* (*књижарница, млекарница*), *-оница* (*радионица, штедионица*), *-ана* (*кречана, баруштана, штеретана*), *-ара* (*њивара, црејара*), *-ар* (*шљивар, бајремар, лескар*), *-ик* (*церик, вишњик*), *-ак* (*врбак, сењак, шрњак*), *-ија* (*Србија, Македонија, Далмација*), *-је* (*Поморавље, Подунавље, Загорје, Забрђе*), *-ло* (*белило, солило, појило*) (Клајн 2003: 125–126; Клајн 2005: 184; Станојчић, Поповић 2005: 143–144; Станојчић 2010: 222–223).

***Nomina loci* у наставним плановима и програмима**

Са градивом из творбе речи ученици се упознају у шестом разреду основне школе. Наставни програм за шести разред основне школе поставља два оперативна задатка: увођење ученика у грађење речи и упознавање гласовних алтернација, њихово уочавање у грађењу и промени речи. Наставним програмом за шести разред основне школе није прописана наставна јединица о именицама типа *nomina loci*. Даље, ученици се са творбом речи поново сусрећу у осмом разреду основне школе. Часови у осмом разреду су предвиђени за обнављање и проширивање знања стечених у шестом разреду. Наставни програм за осми разред поставља један оперативни задатак који се односи на даље овладавање знањима из области граматице, стилистике, лексикологије, историје књижевног језика и дијалектологије. Спроведена анализа показује да именице типа *nomina loci* нису прописане наставним програмима за основну школу.

Творба речи прописана је наставним програмом за трећи разред средње школе. За трећи разред гимназија друштвено-језичког смера прописане су следеће јединице: Основни појмови о извођењу (деријацији) речи; Важнији модели за извођење именица, придева, глагола; Основни појмови о творби сложеница; Полу-сложенице и правописна решења. Исте наставне јединице прописане су и за трећи разред гимназија општег и природно-математичког смера (Стевановић 2018а). За трећи разред средње економске школе прописане су следеће наставне јединице из творбе речи: Важнији модели за извођење именица, придева, глагола; Основни појмови о творби сложеница; Полу-сложенице и правописна решења. Наставним програмом за трећи разред средње електротехничке школе прописане су наставне јединице: Просте, изведене и сложене речи; Основни појмови о грађењу речи; Важнији модели за извођење именица, придева, глагола; Основни појмови о творби сложеница и полусложеница. Са друге стране, наставним програмом за трећи разред средње медицинске школе (сви смерови) прописане су следеће наставне јединице: Основни појмови о извођењу и Основни појмови о грађењу сложеница (Стевановић 2018а). Као што се може видети, именице типа *nomina loci* нису прописане ни наставним плановима и програмима за средње школе.

***Nomina loci* у образовним стандардима постигнућа ученика**

Када је реч о стандардима за основну школу, творба речи се спомиње на основном нивоу. Основни ниво од ученика очекује да прави разлику између простих речи и твореница. Такође, од ученика тражи да препозна корен речи и да гради речи према задатом значењу на основу постојећих творбених модела (С.Ј. 1.3.5.).

Творба речи се спомиње и на средњем нивоу. Средњи ниво захтева од ученика да познаје основне начине грађења речи (извођење, слагање, комбинована творба, претварање) (С.Ј. 2.3.4.).

Ниједан образовни стандард напредног нивоа се не односи на творбу речи. Када је реч о именицама типа *nomina loci*, оне се не спомињу у стандардима за основну школу.

У стандардима за средњу школу творба речи се спомиње на основном нивоу. Четврти стандард основног нивоа захтева од ученика да познаје врсте и подврсте речи. Са друге стране, тражи од ученика и да примењује норму у вези са облицима речи у фреквентним случајевима (укључујући и гласовне промене у вези с облицима речи), као и да издваја делове речи у вези с облицима речи (граматичка основа и наставак за облик) у једноставнијим случајевима. Потом, од ученика тражи да издваја делове речи у вези с грађењем речи (префикс, творбена основа, суфикс) у једноставнијим случајевима и да препознаје основне начине грађења речи. Основни ниво захтева од ученика и да примењује норму у вези с грађењем речи (укључујући и гласовне промене у вези с грађењем речи), као и да примењује постојеће моделе при грађењу нових речи (2.СЈК. 1.1.4.).

Четврти стандард средњег нивоа је везан за творбу речи. Средњи ниво захтева од ученика да поседује шира знања о врстама и подврстама речи, као и да уме да одреди облик променљиве речи и да ту реч употреби у задатом облику. Овај стандард од ученика тражи да познаје појам морфеме, да дели реч на творбене морфеме у једноставнијим случајевима и да те морфеме именује. Такође, од ученика тражи да познаје основне начине грађења речи и да примењује норму у вези с облицима речи у мање фреквентним случајевима (2.СЈК. 2.1.4.).

Трећи стандард напредног нивоа очекује од ученика да добро познаје све проблеме који се тичу творбе речи (2.СЈК. 3.1.3.).

Као што се може видети, именице типа *nomina loci* не спомињу се ни у стандардима за средњу школу, али се од ученика очекује да познаје све проблеме који се тичу творбе речи након завршене средње школе.

***Nomina loci* у средњошколским уџбеницима**

У уџбенику *Граматика 3* Издавачке куће *Клеџ* ове именице су обрађене у мањем обиму. Налазимо само неколико суфикса помоћу којих се граде ове именице са по једним примером: *-ана* (*куќлана*), *-ара* (*звожђара*), *-ница* (*судница*), *-оница* (*учионица*), *-лишће* (*шећалишће*) (Ломпар, Антић 2015: 9–10). Са друге стране, у овом уџбенику налазимо и два суфиксоида помоћу којих се граде именице типа *nomina loci*: *-шџека* (*библиошџека*, *киношџека*, *дискошџека*) и *-дром* (*хидродром*, *аеродром*, *космодром*) (Ломпар, Антић 2015: 11). Сличну ситуацију налазимо и у уџбенику *Српски језик 3* Издавачке куће *Едука*. За разлику од *Клеџовог* уџбеника, у *Едукином* уџбенику налазимо један занимљив задатак који се односи на именице типа *nomina loci*: У изразу *Нема ни куће ни кућиница* именица *кућиница* значи: а) место на којем се налази кућа б) помоћна, обично мања и старија зграда в) двориште (Кликовац 2015: 11). Овај задатак је занимљив јер пробуђује радозналост код ученика и подстиче истраживачки дух.

Нешто већа пажња именицама типа *nomina loci* посвећена је у уџбенику *Граматика српског језика Завода за уџбенике и наставна средства*. За разлику од *Клеџовог* и *Едукиног* уџбеника, у овом уџбенику су именице типа *nomina loci* подељене у лексичко-семантичке подгрупе. Тако налазимо следеће подгрупе:

а) Место на којем се врши радња глагола који мотивише изведену именицу или место на којем се проводи време означавају именице са суфиксима: *-ишће* (*ловишће*, *присијанишће*, *пацишће*), *-лишће* (*пљивалишће*, *казалишће*, *клизалишће*), *-ло* (*појило*, *солило*, *јагњило*).

б) Место или просторију (отворену или затворену) где се налазе ствари којима се послује (ради), просторију у којој се ради, производи и сл. означавају именице које се изводе суфиксима: *-ница* (*месница*, *књижница*, *пивница*), *-арница* (*месарница*, *књижарница*, *млекарница*), *-оница* (*учионица*, *предионица*, *перионица*, *штедионица*), *-ана* (*барућана*, *кречана*, *цићлана*, *електрана*, *шећерана*), *-ара* (*дрвара*, *црепарара*, *пивара*, *хлебара*).

в) Земљишне просторе на којима се налази оно што значи мотивна именица означавају изведене именице које се граде суфиксима: *-ија* (*висија*, *низија*), *-ак* (*воћњак*, *сењак*, *тврњак*), *-ик* (*буквик*, *брезик*, *цџерик*, *борик*, *шљивик*, *кестеник*), *-ар* (*шљивар*, *јабучар*), *-ишће* (*кућусишће*, *кромџиришће*, *рејишће*, *ланишће*, *стирњинишће*, *босијанишће*) (Станојчић, Поповић 2005: 143–144).

У овом уџбенику се напомиње да у именице типа *nomina loci* спадају и именице женског рода са суфиксом *-ија* са значењем земаља, области: *Србија*, *Италија*, *Аустрија*, *Далмација*, *Македонија*, *Словенија*, *Либија*, *Аустралија*. Са друге стране, у ове именице спадају и именице женског рода са значењем покрајина као што су: *кајетанија*, *нахија*, *жујанија* (Станојчић, Поповић 2005: 144).

Сличну ситуацију налазимо и у *Граматици српског књижевног језика* Издавачке куће *Креативни центар* (Станојчић 2010: 222–223).

Упркос заступљености ових именица у уџбеницима, ова два уџбеника немају статус класичних средњошколских уџбеника, већ су на нивоу универзитет-

ских уџбеника. Са друге стране, овим уџбеницима недостаје дидактичко-методичка апаратура. Због недостатка дидактичко-методичке апаратуре, усвајање наставних садржаја из ових уџбеника личи на *бубање* (Стевановић 2018а).

Методички приступ именицима *nomina loci*

Годинама уназад бројни методичари указују на недостатке традиционалне наставе (Николић 1992; Маринковић 1994; Илић 2006; Ковачевић 2007; Николић 2013; Јањић 2015а; Јањић 2015б). Оно што се традиционалној настави највише замера тиче се догматско-репродуктивног карактера. У традиционалној настави се потискује самосталност ученика, па је он у положају објекта проучавања, тј. принуђен је да усваја знања из наставникових предавања (Маринковић 1994: 11). Ову наставу карактерише фронтални облик рада: смањена је активност ученика, централна фигура на часу је наставник, а комуникација између ученика и наставника је једносмерна. Са друге стране, ову наставу карактерише катехетички дијалог, тј. дијалог у коме наставник пита, а ученик репродукује научено. Традиционална настава превише инсистира на формалним знањима, оптерећена је граматизирањем, одн. сувопарним учењем граматичких правила. Са друге стране, традиционална настава занемарује учениково лично искуство и улогу језика његове средине у савладавању граматичких правила и превише инсистира на развоју меморије (Ковачевић 2007: 385).

Ова настава још увек није искорењена у нашим школама (Јањић 2015а: 449). У нашим школама још увек на часу *доминира* наставник, док је ученик пасивни слушалац. Док наставник предаје, ученик се труди да га разуме. Наставник се нимало не труди да настава граматике буде занимљива: не примењује модерне системе савремене наставе и иновативне моделе, не води рачуна о учениковим интересовањима и способностима и потпуно занемарује ученикову активност и самосталност (Стевановић 2018б: 35–36).

За разлику од традиционалне наставе, савремена настава инсистира на учениковој активности и самосталности (Митић 2014: 142). У савременој настави се ученику језичке појаве не објашњавају, већ их он сам уочава, схвата, образлаже. Ученик добија истраживачке задатке уз помоћ којих анализира нове језичке појаве, сагледава их, присећа се, гради стратегије учења и све то му помаже да конструише ново знање (Илић 2006: 493; Јањић 2015б: 60). На тај начин се издвајају модерни системи наставе граматике: интерпретативно-аналитички, систем проблемске наставе, систем програмиране наставе, учење откривањем, интегративна настава (Илић 2006: 493). Према новом концепту учења, сазнање проистиче из активности ученика. Процес учења се заснива на личном искуству ученика и надовезује се на његова претходна искуства. Најбоље резултате у процесу учења даје интеракција међу ученицима у групном раду (Јањић, Новаковић 2015: 26).

Из новог концепта учења произашли су следећи модели наставе: интерактивна настава у малој групи, хеуристичка, игралика, искуствена, индивидуализована настава (Јањић, Новаковић 2015: 26; Стевановић 2018б: 35–36).

Упркос томе што наставник у савременој настави није централна фигура, његова улога је знатно захтевнија и тежа. Наиме, његов задатак је да организује процес учења и да води ученике ка самосазнању (Јањић, Новаковић 2015: 25).

За потребе овог рада нећемо се темељно бавити методичким приступом именицама типа *nomina loci*. Методички приступ именицама типа *nomina loci* свакако ће бити предмет наших будућих истраживања. У овом раду даћемо само приказ припреме за час.

Час започињемо игром *Корак по корак*. Правила игре су иста као у квизу *ТВ Слађалица*. Ученицима читамо кораке док не открију скривени појам. Скривени појам је у вези са називом наше наставне јединице (*Простор*). Након откривања појма, најављујемо наставну јединицу и истичемо циљ часа: упознавање са новом појмом (*nomina loci*), утврђивање и систематизовање постојећих знања.

У главном делу часа ученике делимо у три групе. Свака група добија задатке и сарадничке императиве, као и лингвистички предлог. У овом делу часа ученици решавају задатке и саопштавају резултате. На самом крају главног дела часа задајемо ученицима домаћи задатак.

У завршном делу часа ученици извлаче наставне листиће са суфиксима. Свака група извлачи по три наставна листића (Групе су исте као у главном делу часа). Од извучених суфикса треба извести што више именица типа *nomina loci*. Победник ће бити група која буде имала највише изведених речи.

Закључак и импликације за образовну праксу

Спроведена анализа показала је да именице типа *nomina loci* нису заступљене у наставним плановима и програмима. Руководи се наставним програмом, наставници (и професори) су принуђени да само узгред спомену ове именице, тј. значењску компоненту изведених речи. Са друге стране, српски језик је најсложенији предмет и у основној и у средњој школи. Наиме, овај предмет представља спој два различита подручја: језик и књижевност (Петровачки 2008: 9). Спој језика и књижевности чини и треће подручје, а то је култура изражавања (Петровачки 2008: 9–10). Тешко је равномерно распоредити градиво из језика, књижевности и културе изражавања. Настави књижевности је посвећено много више часова него настави језика у средњој школи (Штасни 2008: 82). Са друге стране, анализа наставних планова и програма доказује да се градиво из језика не обрађује подједнако и да се не посвећује подједнака пажња свим језичким темама (Јањић 2015б: 15). Имајући у виду чињеницу да је у српском језику више деривата него простих речи (Драгићевић 2007: 189) и да свакодневно настају нови деривати, сматрамо да творби речи треба поклонити већу пажњу у наставном плану и програму. Са друге стране, приступ творби речи у наставним плановима и програмима је сувише традиционалан (застарео). И даље се концепт учења о творби речи заснива на изучавању формалних и структурних одлика основних творбених процеса. Значењска компонента изведених речи се и даље занемарује (Штасни 2008: 85). Како се семантика деривата разликује од семантике простих речи, сматрамо да творби речи треба приступити и семантички. Пошто је значај творбе речи за богаћење лексичког фонда велики (Драгићевић 2007: 189), сматрамо да ученике треба упознавати и са семантичким приступом творби речи. Потребно је извршити корекцију наставних програма и прописати часове обраде наставних јединица које се односе на значењску компоненту изведених речи (*nomina loci*, *nomina agentis*, *nomina attributiva*, *nomina instrumenti*, придеви субјективне оцене, глаголи субјективне оцене). Како би боље разумели семантички приступ творби речи, потребно је детаљно обрадити споменуте наставне јединице. Пошто се ове наставне јединице односе на значење изведених речи, часове њихове обраде требало би сместити након области творбе речи, а пре области лексикологије.

У образовним стандардима се не спомиње значењска компонента изведених речи. Имајући у виду да је циљ наставе српског језика и књижевности при-

премање за факултет, сматрамо да ученике у средњој школи треба упознати са значењском компонентом изведених речи. Постојећим образовним стандардима треба додати још један стандард напредног нивоа: упознаје значењску компоненту изведених речи; упознаје суфиксе за извођење именица типа *nomina loci*, *nomina instrumenti*, *nomina attributiva*, *nomina agentis*, придева субјективне оцене, глагола субјективне оцене; разуме наведена значења; упознаје се са семантичким приступом творби речи.

Након завршене средње школе, од ученика се очекује да познаје све проблеме који се тичу творбе речи (2.СЈК. 3.1.3.; Стевановић 2018а). Постојећи стандард се може испунити једино корекцијом наставних планова и програма и додавањем још једног стандарда напредног нивоа.

Анализа уџбеника показала је да су именице типа *nomina loci* површно обрађене у њима. Нашу констатацију би могли да демантују *Заводов* уџбеник и уџбеник *Креативног центра*, али и ови уџбеници имају пропусте који су видљиви у недостатку дидактичко-методичке апаратуре. С обзиром на то да ове именице нису прописане наставним програмом, претпостављамо да су се аутори трудили да не превазиђу наставни програм у великој мери. Будући издавачи треба да посвете посебну лекцију именицама типа *nomina loci*. Поклањање пажње овим именицама у уџбенику веома је важно, јер уџбеник представља главни елемент наставе и као наставно средство и као извор знања (Николић 2013: 115). Савремени уџбеник треба да испуњава два услова: да градиво у њему буде исправно тумачено и да буде дидактичко-методички обликовано тако да га ученици могу усвојити на један ефикасан и занимљив начин (Илић 2006: 110; Јањић 2015б: 27).

Веома је битно да издавачи посвете пажњу апаратури мотивације. Пошто су средњошколци окупирани бављењем спортом, слушањем рок музике, читањем стрипова, као изванредна мотивација може послужити текст из омиљене рок песме, интервју са познатом личношћу из света спорта, музике, филма, стрип (Стевановић 2018а). Наравно, текст мора бити богат именицама типа *nomina loci*. Са друге стране, текст можемо заменити и језичком игром. Језичка игра, такође, доприноси усвајању градива на занимљив начин. Пошто савремени уџбеник треба да доприноси усвајању наставног градива на занимљив начин, предлажемо коришћење језичких игара у њему (Стевановић 2018а). Наш предлог је да мотивација за даљи рад буде у виду игара као што су: корак по корак, осмосмерка, укрштеница, игра вешала и др. Све наведене игре се свде на откривање појма. Скривени појам (*просјор*) треба да буде у вези са појмом *nomina loci*. Откривањем појма ученици ће повезати ново градиво са постојећим знањем. Ученици имају предзнања о овим именицама, јер је наставним програмом за основну школу прописана наставна јединица о извођењу именица и о важнијим моделима за извођење именица. Међутим, они нису свесни тих предзнања, јер им је сам појам *nomina loci* непознат.

Са друге стране, треба посветити пажњу и апаратури визуелизације. Ова апаратура треба бити видљива у табеларним приказима, рубрикама *Занимљивости!* и *Паз!*, као и у *Пишањима са маргине*. Табеларне приказе треба користити за суфиксе. Наиме, како би продуктивни суфикси у грађењу именица типа *nomina loci* били уочљивији, треба их табеларно приказати.

У оквиру рубрика *Занимљивости!* треба указати на неке суфиксе који нису познати стандардном језику. Наш предлог је да то буду следећи суфикси: *-иовница* (*ложиовница*, *радиоовница*, *учиовница*), *-ња* (*илевња*), *-ињарница* (*сирињарница*), *-њара* (*сламњара*) (Динић 2008). На тај начин ћемо упознати ученике

са неким новим суфиксима и новим примерима. Нећемо им понављати само репрезентативне суфиксе и примере. Са друге стране, актуелна (традиционална) настава језика занемарује улогу језика средине у савладавању граматичких правила (Ковачевић 2007: 385). Дакле, увођењем суфикса и примера из дијалекта указаћемо и на значај језика средине у савладавању граматике. У оквиру ових рубрика можемо указати и на неке именице типа *nomina loci* добијене сливањем (*пољошћика, биљошћика, млекошћика, рестишћика, шкозоришће*) (Бугарски 2003). Сливенице су популарне у говору младих, тј. осликавају тренутно стање у језику, па би требало указати и на ове примере. Са друге стране, можемо дати и податак о жаргонизмима са значењем *nomina loci*: *мајмунара (зајворска ћелија), буvara (зајвор), коњара (заража)* (Новокмет 2016). Увођењем сливеница и жаргонских примера показаћемо више слуха ка интересовањима ученика.

У оквиру рубрика *Пази!* треба указивати на примере у којима долази до семантичког померања (нпр. *nomina loci* које се односе на станишта за животиње у разним контекстима се могу односити на станишта за људе: *голубарник* – лепо намештена соба или гарсоњера; *кокошарник* – прљава просторија; *свињац* – неуредна соба итд.).

Рубрика *Пишања са маргине* треба да садржи питања која подстичу трагалаштво код ученика. Наш предлог је да у оквиру ове рубрике буду питања: *Постоје ли у њвом крају следеће nomina loci: козило, јагњило, говедарник, коњарник. О каквим местима се ради? или Које је примарно значење именице кућишће?* Овим питањима указаћемо на значај језика средине у савладавању граматике и подстаћи ученике да трагају за архаичним примерима.

Поред наведених апаратура, веома је битно посветити пажњу апаратури инструкције како би се допринело приснијем односу ученика према уџбенику. Дакле, треба користити што више сарадничких императива: *У дајтом низу погледати именицу просторног значења; Заокружи суфикс који служи за грађење именица шћика nomina loci; Објасни значење следеће именице и сл.*

Кратак приказ припреме за час обраде именица типа *nomina loci* показује да учење творбе речи (и граматике) не мора увек бити досадно и сувопарно. Применом иновативних модела и система (групни рад, хеуристичка настава, дијалогска метода, учење откривањем, проблемска настава, интерпретативно-аналитички систем) решићемо проблем површне обраде (необраде) ових именица на часу (Стевановић 2018б: 38–39).

Циљ овог рада био је да укаже и да понуди конкретна решења за све проблеме који се тичу именица типа *nomina loci*. У раду смо указали на: незаступљеност у наставним плановима и програмима, незаступљеност у образовним стандардима постигнућа ученика, површну обраду у средњошколским уџбеницима и неискорешћену традиционалну наставу. За све ове проблеме нудимо следећа решења: прописивање наставне јединице о именицама типа *nomina loci* и осталим именицама које се тичу значењске компоненте изведених речи (*nomina agentis, nomina instrumenti* итд.); додавање образовног стандарда напредног нивоа који се тиче значењске компоненте изведених речи; израда нових уџбеника са посебном лекцијом о именицама типа *nomina loci* и са дидактичко-методичком апаратуром; приступ овим именицама у настави на начин који налаже савремена настава.

Извори

- Кликовац 2015: Д. Кликовац, *Српски језик 3 (Српски језик за трећи разред гимназија и средњих стручних школа)*, Београд: Едука.
- Ломпар, Антић 2015: В. Ломпар, А. Антић, *Граматика 3 (Уџбеник за трећи разред гимназија и средњих стручних школа)*, Београд: Klett.
- Наставни планови и програми РС, <<http://www.zuov.gov.rs/poslovi/nastavni-planovi/nastavni-planovi-os-i-ss/>>. 15. 1. 2017.
- Образовни стандарди за крај обавезног образовања, <http://ceo.edu.rs/images/stories/obrazovni_standardi/kraj_obaveznog_obrazovanja/Predlog_standarda.pdf> 16. 1. 2017.
- Општи стандарди постигнућа за крај општег средњег и средњег стручног образовања и васпитања у делу општеобразовних предмета за предмет Српски језик и књижевност, <https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/opsti_standardi/Srpski_jezik.pdf> 16. 1. 2017.

Литература

- Бабић 1991: С. Бабић, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: nacrt za gramatiku*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Барић и др. 1979: Е. Барић и др., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku.
- Бугарски 2003: Р. Бугарски, *Žargon. Lingvistička studija*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Вулетић 2012: Ј. Вулетић, Анализа језика младих – тенденције творбе *nomina loci* и *nomina resupinae* у немачком и српском језику, Крагујевац: *Наслеђе*, 21, Крагујевац, 141–149.
- Динић 2008: Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Илић 2006: П. Илић, *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*, Нови Сад: Змај.
- Јањић 2015а: М. Јањић, Неуроедукација у настави фонетике: слог на мапи ума, Ниш: *Philologia Mediana*, 7, Ниш, 449–461.
- Јањић 2015б: М. Јањић, *Методичке рефлексije о савременим аспектима наставе фонетике и фонологије српског језика*, Ниш: Филозофски факултет.
- Јањић, Новаковић 2015: М. Јањић, А. Новаковић, *Наставно дизајнирање часова српског језика*, Ниш: Филозофски факултет.
- Клајн 2003: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, II део, Суфиксација и конверзија*, Београд: Прилози проучавању српског језика II.
- Клајн 2005: И. Клајн, *Gramatika srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Ковачевић 2007: М. Ковачевић, Креативни рад у настави граматике, Пале: *Радови Филозофског факултета Пале*, 9, Пале, 385–389.
- Маринковић 1994: С. Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, Београд: Креативни центар.
- Митић 2014: М. Митић, Савремена настава граматике српског језика, Јагодина: *Узданица*, 11, Јагодина, 139–146.
- Николић 1992: М. Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Николић 2013: М. Николић, Дидактичко обликовање садржаја о акценту у уџбеницима српског језика за млађе разреде основне школе, у: Б. Димитријевић (ред.), *Наука и савремени универзитети*, књ. II, Од науке до наставе, Ниш: Филозофски факултет, 115–128.
- Новокмет 2016: С. Новокмет, *Семантичка анализа лексема које означавају животиње у српском језику*, (докторска дисертација у рукопису).
- Петровачки 2008: Љ. Петровачки, *Методичка истраживања у настави српског језика и књижевности*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Станојчић, Поповић 2005: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматишка српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Станојчић 2010: Ж. Станојчић, *Граматишка српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.
- Стевановић 1986: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I (Увод, фонетика и морфологија)*, Београд: Научна књига.
- Стевановић 2018а: Ј. Стевановић, Конверзија у настави српског језика, *Наука и савремени универзитети* (у штампи).
- Стевановић 2018б: Ј. Стевановић, Когнитивни приступ настави творбе речи у основној школи, у: Ј. Горчев (ред.), *МЕЂУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК – ЗАПАД*, књ. IV, Филозофија, лингвистика, културологија, Свети Николе: Међународен Центар за Славјанска Просвета, 35–39.
- Штасни 2007: Г. Штасни, *Nomina loci* са називом биљке у творбеној основи, Нови Сад: *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, 50, Нови Сад, 927–937.
- Штасни 2008: Г. Штасни, *Творба речи у настави српског језика*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

NOUNS *NOMINA LOCI* IN THE TEACHING OF THE SERBIAN LANGUAGE (LINGUISTIC ASPECT)

Summary

The paper aims to clarify the problem of the *nomina loci* as much as possible. Namely, as this linguistic problem is observed from the aspect of word formation, a review of the word formation in linguistics is given. An analysis of linguistic literature was presented (where it was also pointed out the suffixes used to build the *nomina loci*), curricula, educational standards for the subject Serbian language, as well as the representation and treatment of *nomina loci* in high school textbooks. The results achieved are devastating: lack of participation in curricula and educational standards of student achievement, superficial processing in high school textbooks, eradicated traditional lessons. In this paper, these nouns are viewed from the aspect of modern teaching. The aim of this paper is to look critically on all the problems that concern these nouns and offer concrete solutions for them.

Keywords: *nomina loci*, curricula, educational standards of students'achievement, high school textbooks, modern teaching

Jovana Stevanović

Наташа А. Спасић¹

Ниш

ПРИМЕНА И ОПРАВДАНОСТ МОДЕЛА ОБРНУТЕ УЧИОНИЦЕ²

Основни предмет истраживања усмерен је ка унапређењу наставне праксе српског као страног језика коришћењем модела „обрнуте учионице”, са циљем да се преиспита прилагођеност оваквог приступа и отвори пут ка бољој наставној пракси. Теоријски и емпиријски оквир рада имају интердисциплинарни карактер, јер се акценат ставља на супрадисциплинарну сарадњу ИКТ-а, лингвистике, педагогије, дидактике, социологије и других научних (под)дисциплина које учествују у решавању заједничког проблема, како би се обезбедио контекст активног учења и развоја сложених личних и социјалних компетенција ученика. Наш главни задатак биће да сумирамо предности и недостатке наставе вођене по моделу „обрнуте учионице” и испитамо колико је такав модел подобан за наставу и учење српског као страног језика.

Један од предмета рада је систематски приказ и преиспитивање актуелних методичких концепата који су оријентисани ка холистичком и хуманистичком приступу у процесу учења и поучавања, и који су значајни због свог естетског и дидактичког учинка.

Кључне речи: обрнута учионица, српски као страни језик, интердисциплинарност, ИКТ у настави

1. Увод

Традиционално образовање утемељено на пасивном учењу, једносмерној комуникацији и преношењу информација потиснуто је од стране модерног образовања у ком је акценат на активном учешћу у настави, интеракцији, како између наставника и ученика, тако и међу ученицима, а све уз адекватну примену информацијско- комуникацијских технологија (ИКТ).

Циљ овог рада је да се изложи један од модела који одговара захтевима модерне наставе. Тежња нам је да истакнемо досадашња достигнућа у овом домену и да покажемо на које се начине може применити модел „обрнуте учионице” (енг. *Flipped classroom*). Све поменуто има задатак да унапреди наставу, пре свега наставу српског, и то у позицији страног језика, јер је овакав модел учења распростањенији и развијенији у већој мери на универзитетима изван граница наше земље. Због резултата који су остварени применом ове методе у Америци и Европи, очекујемо да се на исти начин може побољшати и квалитет наставе српског као страног језика, али и да би овакав приступ могао наићи на извесан отпор због уплива нечега новог и недовољно познатог.

Суштина сваке, чак и доста компликоване методе рада, може се, уз добру вољу и резистентност на свеприсутне стереотипе, лако, брзо и једноставно изложити. Не само да се на ефикасан начин може представити, већ се може и применити уз спремност на сарадњу главних актера наставе – ученика и наставника.

¹ natally.spasic@gmail.com

² Истраживање за овај рад спроведено је у оквиру пројекта *Динамика структура савременог српског језика* (ОИ 178014), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

Ретко ћемо наићи на спознајно савлађивање неке модерне методе, применом савремених педагошких принципа. Прецизније, врло често се ради о излагању, представљању, упознавању, итд., који јесу формално савремени, али суштински се највећим делом ослањају на традиционални начин рада.

У нашој глотодидаткичкој литератури, до данас, има веома мало радова који за предмет изучавања имају детаљнију анализу утицаја „обрнуте учионице” на индивидуални, социјални и професионални развој ученика у настави страних језика. Досадашња интересовања за овакав вид наставе на страном језику у домаћој литератури своде се на прегледне радове и опште напомене о одликама овог модела.

Овај је рад писан са циљем да се представи развој овог модела, укаже на његове главне одлике, предности и мане и поброје неки од бесплатних и лако доступних веб-алата погодних за примену у настави, подстицање сарадничког,³ вршњачког учења⁴ и јачање тимског духа. Савремени трендови у образовању постали су императив данашњице и незаобилазни чинилац квалитетне наставе.

Међутим, желимо указати на почетку на сличности и разлике „обрнуте учионице” и неких других савремених приступа. „Обрнута учионица” се разликује од удаљеног учења (енг. *Distance learning*) или Е-учења по томе што ученик мора провести време у учионици с учитељем и вршњацима због повратних информација и сарадње лице у лице. Стакер и Хорн (Staker – Horn 2012) у својој таксономији о сарадничком учењу сматрају да је сарадничко учење упознато с *online* учењем, које они дефинишу као „образовање где су садржај и упутства испоручене путем интернета”. Иако су *online* модели учења утицали на испоруку садржаја сарадничког учења, а тиме и „обрнуте учионице”, главни фокус „обрнуте учионице” остаје активно учење, а не испорука садржаја (Bergmann – Sams 2012). „Обрнута учионица” разликује се и од „Technology-Rich Instruction (TRI)” и удаљеног образовања (енг: *Distance education*) у елементима видео-предавања и вршњачке сарадње које не постоје у овим моделима. У „обрнутој учионици”, видеи или садржаји предавања морају се гледати ван времена наставе, облик наставе коју омогућује „TRI” није укључен у дефиницију „обрнуте учионице” (Patricia Lynn Tetreault 2013). Ако се користи „TRI” настава учитељ уз помоћ технологије (паметне табле или компјутера с пројектором) излаже садржај на традиционалан начин. Учитељ контролише технологију којом се служи и користи је само као додатак у свом поучавању. Главна предност активног сарадничког учења у „обрнутој учионици” су изгубљени код „TRI” начина рада. „Обрнута

3 Сарадничко учење (енг. *Collaborative learning*) успешан је начин учења различитих наставних материјала и може се применити на различите предмете с било којим наставним планом како би чланови групе повећали своје знање (Џонсон – Џонсон 1999). Представља заједнички рад којим чланови групе настоје остварити корист и заједнички циљ/циљеве. У групи се углавном налази 3–6 ученика (један је вођа групе) који морају заједно решити задатак (пројекат, презентовње испред разреда). Ово је добар пример активног учења јер омогућује ученицима да оцене рад који је био потребан за решавање задатка (McKinney, Kathleen 2010).

4 Вршњачко учење (енг. *Peer – assisted learning*) у најширем смислу јесте „учење ученика једних од других и учење једних с другима на формалан и неформалан начин”. Нагласак је на процесу учења, које укључује емоционалну подршку коју ученици пружају једни другима у истој мјери као и потпору коју пружају при учењу градива. У вршњачкој настави улоге наставника и учитеља су непромењиве, док код вршњачког учења улоге су или недефинисане или се могу променити за време учења. Наставници могу бити активно укључени као водитељи групе или могу подстаћи усмерене активности као што су радионице (Boud et al. 2002). Иако модел наставе има своје вредности, морамо узети у обзир и процес учења ако желимо најбоље искористити вршњаке као ресурс за учење (Topping – Ehly 1998).

учионица” се фокусира на активно, лицем у лице учење које се одвија у учионици, за разлику од удаљеног образовања или модела Е-учења (Hamdan et al. 2013).

2. Развој модела „обрнуте учионице”

У средишту наставног процеса, како смо рекли, налази се ученик код кога се подстиче критичко мишљење, иницијатива и тимски рад. На који начин се то постиже најбоље илуструје Блумова ревидирана таксономија (слика бр. 1: Bloom’s Taxonomy (Revised) 2001) на којој је различитим бојама представљено како ученици пролазе кроз ниже нивое когнитивног рада изван учионице и фокусирају се на више облике когнитивног рада (примена, анализа, синтеза и/или евалуација) у учионици, где имају подршку својих вршњака и инструктора. Овај модел супротставља се традиционалном моделу у којем се „прва експозиција” одвија кроз предавања у учионици, а студенти асимилују знање кроз домаћи задатак. На тај начин подстиче се активно учење у којем је одговорност учења на ученицима.⁵

Слика бр. 1: Блумова ревидирана таксономија

За приступ који излази из оквира традиционалне наставе, а има широку примену у комбинованој (хибридној) настави, али и *online* настави сматрамо да је најподеснија „обрнута учионица”. Ученици су изложени новим наставним материјалима изван учионице па, једним делом, уче гледајући видео-предавања, презентације и сл. У школи на часовима следи тежи део при чему долази до синтезе знања кроз решавање проблема, расправу или дискусију. Међутим, они у том тежем делу нису препуштени сами себи како је то до сада био случај. Дакле, захваљујући

5 Током 90-их су Bonwell и Eison (1991) указали на то да, да би ученици научили, они морају учинити више него само слушати. Ученици морају читати, писати, разговарати и решавати проблеме. То се односи на три подручја учења: знање, вештине и ставови, те да се ова таксономија понашања учења може схватити као „циљеви процеса учења” (Bloom 1956). Конкретно, ученици морају учествовати у задацима на вишем нивоу, што укључује анализу, синтезу и вредновање за које је потребно веће размишљање. Активно учење укључује ученике у два аспекта – деловање и размишљање о стварима које се раде (Bonwell – Eison, 1991).

ИКТ-и ученици уче кроз рад, постављајући питања и/или одговарајући на њих, што омогућава персонализацију учења и активну примену знања.

Овакав вид наставе ослања се на теорије које значајну пажњу посвећују развоју креативности и аутономије личности (Пижурица – Гајић 2008: 513):

1) Клафкијева (W. Klafki) критичко-конструктивна дидактика на основу које је основни циљ образовања развој креативности и аутономије личности. Однос поучавања и учења схвата се као процес интеракције у којем ученици, уз подршку наставника, самостално усвајају одређене форме сазнања, могућности расуђивања, вредновања и деловања и

б) Дидактика као теорија учења (хамбуршки дидактички модел) В. Шульца (W. Schulz) у којој се наглашава интеракција између циљева – компетенције, аутономије и солидарности, с једне, и садржаја наставе, с друге стране, а уместо „модела дидактичког одлучивања” преферира се „модел дидактичког деловања” (Банђур 1996).

Методолошка истраживања значаја примене модела „обрнуте учионице” за процес наставе и учења постала су релативно скоро позната научној и широкој јавности. Идеја је, верује се, настала још 1980. године када је Ерик Мазур започео употребу рачунара у настави чиме је направљен велики помак од традиционалне наставе. Од тада се доста тога променило.

Поједини аутори, попут Алисон Кинг (енг. Alison King) у чланку из 1993. године „From sage on the stage to guide on the side”, нису детаљно описивали концепт „обрнуте учионице” или су га називали неким другим именом, али су били заговорници активног учења и усмерили су фокус на коришћење наставног времена за грађење значења, а не само за преношење информација.

У књизи *Effective Grading* Барбара Валвурд и Вирџинија Џонсон Андерсон промовисале су употребу овог приступа (Barbara Walvoord – Virginia Johnson Anderson 1998). Описују примере како се овај приступ треба примењивати на часовима историје, физике и биологије, што указује на његову широку примењивост. Предлажу модел по којем ученици уче ван учионице и фокусирају се на процес обраде учења (синтетизовање, анализирање, решавање проблема итд.) у учионици. Да би се осигурало да ученици раде на припремама неопходним за продуктивно време у учионици, оне предлажу модел заснован на задатку у којем ученици предају рад (у писаној форми, са проблемима) пре часа. Ученици добијају повратне информације кроз активности обраде које се јављају током часа, чиме се смањује потреба наставника – инструктора да пружи детаљне писане повратне информације о раду студента.

Група аутора (Maureen Lage, Glenn Platt, Michael Treglia) за сличан начин решавања проблема користила је назив „инверзна учионица” (енг. *Inverted classroom*) и пронашла његову примену на уводном економском курсу 2000. године („Inverting the Classroom: A Gateway to Creating an Inclusive Learning Environment”). Како би свој курс што више прилагодили различитим стилевима учења својих ученика⁶, аутори су спровели експеримент, дизајнирали инверзну учионицу у којој су студентима пружили различите алате (пре свега програм за пренос видеа (енг. *video streaming*)) како би били изложени материјалима изван учионице: читање уџбеника, предавање путем видео-записа, *Powerpoint* презентације и пратили резултате. Реакције на овај приступ биле су позитивне и од стране

6 О типовима личности и стилевима учења види детаљније: Jung 1964; Kolb 1984; Dunn – Dunn 1992; Felder–Silverman 1998; Pashler et al. 2008.

ученика и од стране наставника, који су навели да су ученици мотивисанији него када је курс предаван у традиционалном формату.

Сви побројани аутори залагали су се да студенти буду изложени проблематици пре часа и да користе различите задатке како би се осигурало да стигну на час припремљени. Ерик Мазур и Кетрин Кроч (Eric Mazur, Catherine Crouch 2001) у ту сврху користили су квизове структурисане око наизменичних мини-предавања и концептуалних питања, а модел по коме су радили називају *Peer Instruction* (PI).⁷ Студенти су одговарали анонимно, а инструктори су добили статистичке резултате. Уколико велики проценат (између 30 и 65%) одговори погрешно, онда ученици поновно разматрају питање/а у малим групама, док се наставници крећу међу њима како би промовисали продуктивне дискусије. После дискусије, студенти поново одговарају на концептуална питања. Инструктор даје повратне информације, објашњава тачан одговор и надгледа. Циклус се затим понавља са другом темом, при чему сваки циклус обично траје 13–15 минута.

У новије време објављене су презентација „The classroom Flip” (Mike Tenneson – Bob McGlasson 2006) и дисертација „The effects of the classroom flip on the learning environment: A comparison of learning activity in a traditional classroom and a flip classroom that used an intelligent tutoring system” (Strayer 2007), у којима се описује структура приступа „обрнуте учионице” и како овај приступ побољшава наставни план и програм, односно закључује се да видео-предавања и активности унутар разреда обрнуте учионице морају полако напредовати и бити чврсто координирани с приступом „обрнуте учионице” да би били успешни.

Осим поменутих, на примеру студента физике са Харварда рађена су истраживања и процене напретка класичне и контролне групе која је радила по моделу „обрнуте учионице” (Deslauriers et al., 2011). Иако је дискусија подржана од стране циљане повратне информације инструктора, у експерименталној групи није било формалног предавања, а ипак су резултати после дванаест недеља у току једног семестра показали да се уочава велики напредак од 2.5 стандардна одступања.

Облик „обрнуте учионице” каквим га данас сматрамо датира из прве деценије овог века, тачније из 2007. године и настао је из потребе наставника средње школе у Америци (Woodland Park, Colorado). Наиме, Џонатан Бергман (Jonathan Bergman) и Ејрон Самс (Aaron Sams) желели су да одсутним ученицима омогуће увид у пропуштено градиво путем интернета и снимљених предавања⁸ у виду презентација (ICT Edu – modul 6) (Бергман – Самс 2012). Недуго затим њихове су колеге увиделе предности овакве наставе па су посегли за истим методом. Од овакве „учионице” највише су користи имали сами ученици, што је још више довело до експанзије овог приступа. Терминолошки разнолик и у неким

⁷ Још раније је почетком деведесетих проф. с Харварда Ерик Мазур отпочео развој научне стратегије коју је насловио „peer instruction”, а под тиме је подразумевао међусобну сарадњу и помоћ међу ученицима у учионици. У својој књизи из 1997. године „Peer Instruction: A User’s Manual” описао је своју стратегију с циљем да уклони сва предавања из учионице, тј. да помери пренос информација из учионице, а у учионицу да унесе асимилацију информација. Направио је видео-предавања за ученике, која је требало да погледају пре саме наставе. Установио је да му помоћ технике и рачунара у разреду даје више времена да буде учитељ и саветник, а његови ученици имали су већи успех и били су задовољни предметом.

⁸ „Обрнута учионица” се бави такозваним „generation tech” ученицима, који сада одрастају окружени мноштвом нових уређаја и програма, па стога наставници који желе да обављају свој посао што је могуће професионалније морају бити технолошки писмени (Тетролт 2013).

другачијим облицима модел „обрнуте учионице” годинама се користи у различитим дисциплинама, посебно у области хуманистичких наука.

Сама је метода временом добила много присталица (Фридман 2011, Томас 2012, Фалоуз 2012) у разним дисциплинама и областима, међутим у нашим школама (сем спорадичних примера) није пронашла ширу примену.

Бергман и Самс су 2013. године објавили књигу „Flip your classroom: Reach every student in every class every day” која се сматра одличним приручником за учитеље. Они истичу, а ми се са тим слажемо, да је снага модела „обрнуте учионице” у томе што је флексибилан, што омогућује учитељима да прилагоде свој наставни план и програм и да проводе више времена причајући с ученицима.

Упркос великом броју предности, лошија страна примене оваквог модела стоји у чињеници да је међу учитељима и наставницима много припадника старије генерације која није одрасла на интернету и компјутерима, па се, стога, теже прилагођавају и не могу у пуној мери одговорити захтевима једне овакве методе. Њихова је забринутост још већа и оправданија када је у питању примедба да се на овај начин само продужава време које ученици проводе пред екраном разних дигиталних уређаја. Одговор на њихову забринутост јесте да се интегрира дигитална технологија у наставу уместо да јој се одупире јер ученици свакако користе телефоне, таблете и рачунаре преко сваке мере, па би било боље да се употреба дигиталне технологије искористи и у учењу на начин рада који ће ученицима помоћи да лакше савладају градиво (Бергман–Самс 2012).

3. Методичка оправданост

Методички модел „обрнуте учионице” сматра се погодним за савремену наставу уопште, а посебно за наставу страних језика.⁹ Конципиран је тако да наставник сними камером предавање како би студенти могли користити снимак ван наставе, у складу са сопственом организацијом времена и обавеза. Снимак предавања праћен је одговарајућим дидактичким материјалима, у којима су дата објашњења и задате активности путем којих се студент припрема за наставу. Студент долази на наставу са одређеним знањем, које се даље надограђује помоћу активности које се реализују на часу.

С једне стране, наставник примењује најбоље тековине *традиционалне (класичне) наставе*: (а) пажљиво структурирана **метода излагања** – омогућава да се на економичан начин студенту предоче нови садржаји, посебно ако су му нови садржаји тешки или недоступни (ако нема одговарајућих уџбеника); (б) **метода показивања** – која омогућава да се на другачији начин представе вербални садржји (слике, цртежи, фотографије, табеле, *Powerpoint* презентација, *Prezi* презентација; звучни снимци; едукацијски филмови; одломци из филмова и телевизијских емисија). Оваква разноврсност задовољава склоности

9 Настава страних језика, конкретније српског као страног језика, на већини страних универзитета одвија се у оквиру славистичких студија и неретко је у комбинацији са другим словенским језиком или историјом, књижевношћу и културом. С друге стране, у питању су генерације које су дигитално писмене и имају битно другачије животне навике у односу на само неколико претходних генерација. Њихов систем вредности променио се од рада до забаве, а наш је циљ, упркос томе, остао исти, они треба да савладају предвиђено градиво и обезбеде трајност наученог и његову практичну примену. У контексту једног таквог другачијег образовања модел који нудимо сматрамо методички потпуно оправданим. На овај начин они добију основне информације које су њима потребне за савладавање једне наставне јединице, али је акценат на примерима и примени уз пуну слободу да сами врше расподелу времена и обавеза.

и навике различито профилисаних ученика (визуелни, вербални тип и др.);¹⁰ (в) **текстовна методика** – подразумева примену адаптираних и аутентичних текстова, преузетих из различитих функционалних стилова; (г) **метода самосталног рада** студента. С друге стране, наставник користи савремене методичке моделе, посебно принципе **активног учења** (Ивић, Пешикан, Антић 2001), савремена наставна средства (образовне софтвере) и могућности које пружа интернет.

На овај начин, студент се на часу може максимално активирати у интеракцији са другим студентима, а наставнику се пружа могућност да на часу усмери студенте на примену знања у разноврсним ситуацијама и контекстима.

4. Имплементација „обрнуте учионице”

Сада кад знамо шта све подразумева једна квалитетна обрнута учионица време је да поменемо и како се то може постићи. У зависности од природе предмета и наставне јединице на професору је да одабере материјал којим ће остварити највише домете.

Као што смо већ рекли, најбоље резултате остварићемо уколико се путем идеја, или било ког другог наставног материјала директно обраћамо нашим ученицима. Када је наставник тек на почетку и тешко му је да постигне динамичност путем идеја, не може да одговори темпу или није потпуно вичан употреби модерних технологија, може користити и материјал који је неко други припремио и поставио на неки од интернет сајтова намењених видео сервисима (YouTube, Khan Academy, Vimeo и сл.).

Када снимамо наш видео, постоје четири фазе:

- Планирање лекције
- Снимање видеа
- Уређивање видеа
- Постављање видеа на интернет.

Због обима рада нећемо се детаљније бавити свим овим фазама, нити појединачно обрађивати платформе за учење и употребу програма, већ ћемо у даљем току рада дати само основне смернице за почетнике. Притом, треба имати у виду да се програми, странице и платформе на интрнету веома брзо развијају и смењују па је пре почетка примене овог модела потребно издвојити извесно време за упознавање са савременим токовима и одабирање оне која највише одговара Вашим афинитетима и потребама.

Властити видео материјал може се снимити коришћењем Camtasia Studio (Бергман–Самс 2012) – програма за приказ видеа, који снима на монитору звук, лице предавача и дигиталне оловке. Дигитална оловка је посебно корисна код лекција које укључују математичке проблеме. Увек је делотворније ученицима показати како се неки проблем решава корак по корак уз попутне коментаре, него им понудити готов одговор на презентацији. Могу се додати слика у слици, видео исечак, и многе друге постпродукцијске ствари како би се поправио квалитет видеа.

10 Препоручујемо да видео-материјал, презентације и сл. не трају дуже од 10 минута (најбоље 5–7 минута) и неопходно је да садрже јасне дефиниције и директна упутства неопходна за следећи час. У неким околностима (недостатак времена, инспирације, потребног материјала и сл.) наставник може користити већ постојећи материјал, али боље резултате ће остварити уколико направи свој, лични наставни материјал јер ће на тај начин код ученика развити поверење, уважавање и осећај да се наставник обраћа директно њему.

Када је реч о предметима као што је српски као страни језик могу се користити програми и платформе као што су *Frontera*, *Moodle*, *Hook Up*, *Hot potatoes*, *Ed puzzle* и други због њихове могућности за увежбавање језичких недоумица: вежбе са изостављеним речима, укрштенице, вежбе са вишеструким/кратким одговорима, стављање речи у одговарајући поредак, повезивање и комбиновање за сложеније типове задатака.

Уколико сте у прилици да током целе године снимате своја предавања, на крају године ћете имати једну богату архиву коју можете разменити са колегама, побољшати за наредну годину или шта год Ви сами одлучите. Уз добру организацију није скупо направити видео-запис. Већину потребног материјала (рачунар, микрофон, веб-камера), вероватно, већ поседујете. Велики број новијих рачунара има уграђен микрофон и веб-камеру, па једино што треба купити јесте дигитална оловка под условом да Вам је потребна. Уколико Вам мобилност није кључна, а ваша школа поседује паметну таблу или другу квалитетну опрему, часови се могу снимати и у школи.

Програми за приказ екрана снимају све што се догађа на монитору рачунара, а могу се или пронаћи бесплатно или купити. Постоје они који су направљени само за одређену платформу док се други могу инсталирати на све платформе. Битно је наћи најбољи програм који вам одговара. Ако приказујете *PowerPoint* презентацију, сурфујете интернетом, отварате линкове, означаваате дигиталном оловком, програм све снима. Када је микрофон укључен, такође снима и звук.

5. Закључак

У овом раду представили смо један релативно нов педагошки метод „обрнуте учионице” и понудили само неке од програма који се могу користити у те сврхе. Њиховом применом могу се избећи проблеми нередовног писања домаћих задатака, низак ниво трајности знања, пасивност ученика у настави, немогућност диференциране наставе и индивидуалног приступа сваком ученику, као и низак ниво толеранције и емпатије међу ученицима. Развија се критичко мишљење, јача тимски дух и развија самосталност и одговорност. Стога су дефиниције „обрнуте учионице” структуриране око ослобађања времена за активно учење и помагање ученицима у тренутку када уче (Бергманн–Самс 2012). Обрнута учионица је захтевна, треба пуно времена провести у припремању материјала, али ако се одлучите за примену обрнуте учионице резултати рада с ученицима ће бити пуно бољи него код традиционалне наставе. Уз све недостатке које има, „обрнута учионица” ипак има пуно више предности од традиционалног поучавања.

Поред тога „обрнуто учење” помаже много запосленим студентима који немају времена похађати наставу у учионици. Они који имају других обвеза захвални су на флексибилности „обрнуте учионице”. Такође помаже и ученицима који имају потешкоће у учењу. Када се поучавало на традиционалан начин ученици који су били најбољи и најактивнији, добијали су највећу пажњу и похвалу од стране учитеља. Остали ученици су ћутали, пасивн посматрали и слушали разговор са знатижељним ученицима. На овај начин свим ученицима ће бити омогућено да добију одговоре на своја питања и подстицај или додатне смернице у складу са потребама. Битно је да ученици препознају учење као свој циљ, а не да теже само испуњавању задатака који су им задани.

Циљ је омогућити ученику да буде што је могуће бољи у учењу, и да заиста разуме садржај предавања. Када ученици схвате концепт да су учитељи на њиховој страни, онда и они дају све од себе за бољитак наставе. У ово доба у којем одређени део заједнице нема поверења у образовне институције, „обрнута учионица” отвара своја врата заједници и пушта их унутра. Лекције на интернету, тј. настава учињена је транспарентном. Са развојем интернета и технолошких достигнућа, постоји реална тенденција да се модел о којем говоримо и даље успешно развија.

Литература

- Андерсон 2001: Anderson LW and Krathwohl D (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: a revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. New York: Longman.
- Бауд 2002: D. Boud, R. Cohen & J. Simposn: „Peer Learning in Higher Education: Learning from and with Each Other?” Kogan Page, 2002.
- Бергман – Самс 2012: J. Bergman, A. Sams, *Flip Your Classroom. Reach Every Student in Every Class Every Day*, International Society for Technology in Education.
- Берет 2012: Berrett D. How ‘flipping’ the classroom can improve the traditional lecture. *The Chronicle of Higher Education*, 2012.
- Бишоп – Верлеџер 2013: J. Bishop, M. Verleger, *The Flipped Classroom: A Survey of the Research, 120th ASEE Annual Conference and Exposition*, Atlanta, GA, June 23–26, 2013.
- Бонвел 1991: C. C. Bonwell & A. J. Eison: ”Active learning: Creating Excitement in the Classroom”, ASHE-ERIC Higher Education Report No 1, 1991.
- Ивић, Пешикан, Антић 2001: Ивџан Ивић, Ана Пешикан, Слободанка Антић, *Активно учење*, Институт за психологију, Београд.
- Кроч – Мазур 2001: Crouch CH and Mazur E (2001). Peer instruction: Ten years of experience and results. *American Journal of Physics* 69: 970–977.
- Лејџ 2000: Lage MJ, Platt GJ, and Treglia M (2000). Inverting the classroom: A gateway to creating an inclusive learning environment. *The Journal of Economic Education* 31: 30–43.
- Мазур 2009: Mazur E (2009). Farewell, Lecture? *Science* 323: 50–51.
- Мcleod 2010: S. Mcleod, *Kolb – Learning Styles*. <<http://www.simplypsychology.org/learning-kolb.html>>. 1. 7. 2018.
- Нилсен 2011: L. Nielsen, Five Reasons I'm Not Flipping Over The Flipped Classroom. *Technology and Learning*. <<http://www.techlearning.com/default.aspx?tabid=100 &entryid=3360>>. 24. 4 2018.
- Папас 2014: PaC. Pappas, *The Quintessential of Problem-Based Learning*. <<http://elearningindustry.com/problem-based-learning>>. 2. 6. 2018.
- Пашлер и др. 2008: H. Pashler, M. Mc Daniel, D. Rohrer, R. Bjork: Learning Styles: Concept and Evidence, *Psychological Science in the Public Interest*, Vol. 9, decembar 2008.
- Перерсон 1999: Novak G, Patterson ET, Gavrin AD, and Christian W (1999). *Just-in-Time Teaching: Blending Active Learning with Web Technology*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Пижурица – Гајић 2008: Ljilljana Pižurica, Olivera Gajić, Model Višefrontalne nastave kao didaktičko – metodički podsticaj darovitosti, *Zbornik radova sa naučnog skupa 14. Okrugli sto Porodica kao faktor podsticanja darovitosti, Vršac, ISSN 1820 - 1911, 14 (2008)*, p. 509–521.
- Тетрелт 2013: L. P. Tetreault: „The Flipped Classroom: Cultivation Student Engagment”, Master's thesis, Simon Fraser University, 2013.

- Фелдер – Силвермен 1988: R. M. Felder, L. K. Silverman: Learning and Teaching Styles in Engineering Education, *Engineering Education*, 78(7), 1988.
- Фелдер – Брент 2007: D. Felder, R. Brent: „Cooperative Learning”. In P.A. Mabrouk, ed., „Active Learning: Models from the Analytical”, Symposium Series 970, Chapter 4, pp.34-53. Washington DC: American Chemical Society, 2007. Џонсон – Џонсон 1999: D. Johnson & R. Johnson: „An Overview Of Cooperative Learning”, 1999.
- Weimer 2012: M. Weimer, *Problem – Based Learning: Benefits and Risks*. <<http://www.facultyfocus.com/articles/effective-teachingstrategies/problem-based-learning-benefits-and-risks>>. 24. 4. 2018.

APPLICATION AND JUSTIFICATION OF THE FLIPPED CLASSROOM MODEL

Summary

The main subject of the research is directed towards improving the teaching practice of Serbian as a foreign language using the flipped classroom model. The goal is to examine the adapting of this approach and to open the way to better teaching practice. The theoretical and empirical framework of the work has an interdisciplinary character because of the supra-disciplinary cooperation of ICT, linguistics, pedagogy, didactics, sociology and other scientific (sub) disciplines involved in solving the common problem, in order to provide the context of active learning and the development of complex personal and social student competence. Our main task was to summarize the advantages and disadvantages of teaching conducted by the model of the flipped classroom and examine how such a model is suitable for teaching and learning Serbian as a foreign language.

One of the subjects of the paper is the systematic presentation and review of current methodical concepts that are oriented towards a holistic and humanistic approach in the process of learning and teaching and which are significant for their aesthetic and didactic effects.

Keywords: flipped classroom, Serbian as a foreign language, interdisciplinarity, ICT in teaching

Nataša A. Spasić

Марија С. Раковић¹
Крађујевац

САДРЖАЈ И СТРУКТУРА УЏБЕНИКА СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА ЗА А НИВО

Рад се бави садржајем и структуром уџбеника српског као страног језика за А ниво. Циљ је да се испита: (1) на плану садржаја – шта се обрађује из *граматике*, *лексике*, као и које су *комуникативне ситуације* заступљене; (2) на плану структуре – како је конципирана целина *уџбеника* (макроструктура) и како је конципирана *лекција* (микроструктура). Корпус чине уџбеници на српском и енглеском језику објављени у Србији и један уџбеник објављен у Пољској. Разматрају се следећа питања: (1) приступ аутора у обради лексичких и граматичких садржаја, као и комуникативних ситуација; (2) заступљеност теоријских и практичних садржаја; (3) ангажованост студената иницирана од стране уџбеника; (4) заступљеност активности које развијају *рецептивне* и *продуктивне* језичке вештине. Анализа је показала да су новији уџбеници посебну пажњу посветили развоју комуникативне компетенције и продуктивних језичких вештина.

Кључне речи: српски као страни језик, садржај, структура, уџбеник, А ниво

1. Уводна разматрања

Као неизоставно наставно средство, уџбеник је, по речима методичара, „обавезна и по правилу главна компонента масовног учења“ (Ненезић 2009: 84). Уџбеник српског као страног језика поседује специфичности на плану садржаја и структуре, па је при реализацији оба плана неопходно посебно прилагођавање студентима, са различитих говорних подручја, како би остварио свој циљ – учење страног језика (при ангажовању у наставном процесу) и усвајање страног језика (остварење интеракције са говорницима матерњег језика). Прилагођавања се огледају у, најпре, комуникативним, а свакако и граматичким потребама студената, са циљем да се језик усвоји на свим језичким нивоима предвиђеним за почетни ниво. Садржај и структура ових уџбеника се у великој мери разликује од садржаја и структуре уџбеника матерњег језика. Структуру уџбеника страног језика одређиваће како иманентне одлике њених компонената, тако и спољашњи услови – детерминантни психолошки, гносеолошки, дидактички и методички чиниоци који улазе у састав предикације уџбеника (Кончаревић 2002: 59). Језички и информацијски материјал сам по себи могу се објединити у јединствен лингвистички садржај уџбеника, а категорије настале дидактичким транспонованем тога материјала – текстове и вежбања – ваља посматрати на нивоу уџбеничке структуре (Кончаревић 2002: 162). На основу наведеног, можемо закључити да су структура и садржај уџбеника тесно повезани и значајни елементи уџбеника, како на макро, тако и на микро плану, па су зато и елементи који могу допринети бољем усвајању градива српског као страног језика на свим језичким нивоима. Доследно структуриран уџбеник, а употпуњен разноврсним, занимљивим садржајем, допринеће бржем и бољем усвајању наставног градива предвиђеног за почетни ниво.

1 marijajamajakovic16@gmail.com

Циљ нашега рада је да се испита на који начин су аутори уџбеника српског као страног језика садржински осмислили уџбеник (који садржај се излаже на лексичком, граматичком и комуникативном плану), као и структуру на макро плану (уџбеник као целина) и микро плану (структура појединачних лекција). При учењу страног језика неопходно је овладати следећим вештинама: *разумевање усменог говора, разумевање писаног говора, усмено изражавање и писано изражавање*. С обзиром на то да уџбеник учествује у развоју сваке од наведених вештина, значајно је посветити му пажњу и утврдити путем којих средстава, уџбеник утиче на усвајање српског као страног језика за А ниво.

Корпус чини шест уџбеника, од којих су два на енглеском језику и један на пољском. Пет уџбеника је објављено у Србији, а један у Пољској и намењен је учењу српског као страног језика у тој средини. То су уџбеници: *Српскохрватски за странце* Божа Ђорића, *Научимо српски језик I* Исидора Бјелаковић, Јелена Војновић, *Српски за странце – реч по реч. Почетни шечај* Маша Селимовић Момчиловић и Љубица Живанић, *Step by Step Serbian* Мирјана Даниловић и *Српски језик*, део 1, *За почетнике* Olivera Duškov, Anna Korytowska, Irena Sawicka. За сваки од наведених уџбеника дајемо преглед на плану садржаја и структуре. Видећемо шта је заједничко свим уџбеницима, а шта се, у сваком од њих, издвојило као разлика. У анализи је посебан нагласак стављен на однос теоријског и емпиријског при креирању уџбеника.

Савремено доба показује да је све већа заинтересованост нефилолошког кадра за учење српског језика, како у виду помоћи при студијама на неком од универзитета, тако и у оквиру летњих школа језика. При *Центру за српски као страни језик* Универзитета у Крагујевцу у зимском семестру академске 2017/2018. године, као и на почетку летњег семестра исте, највише је студената на нивоу од А1 до А2, како страних филолога (англиста, италијаниста, хиспаниста), тако и студената машинства и економије, којима је примарни циљ усвајање језика на комуникативном плану. Овде је неопходно имати наставно средство – уџбеник који ће задовољити потребе учења српског језика оба типа студената и допринети развоју комуникативних, али, за филологе значајнијих, лексичких и граматичких компетенција.

Распоређивање или структурирање уџбеника подразумева начин на који се врши подела материјала на лекције, док се на плану садржаја разматрају односи лексичког и граматичког дела, као и ангажованост студената од стране уџбеника кроз различита вежбања. Анализа корпуса показала је да уџбеници српског као страног за А ниво имају готово уједначену садржинску структуру (показаћемо како је једна тема реализована у свих шест уџбеника, шта се усваја на лексичком плану и који је граматички елементи прате), с тим да културолошка функција није остварена у сваком од њих, док у структури уочавамо бројне разлике које се огледају како на плану уџбеника као целине, тако и њених делова.

2. Садржај и структура као значајни елементи уџбеника

Наставни процес подразумева употребу различитих наставних средстава од којих, иако се прибегава савременим облицима наставе, па самим тим и употреби савремених наставних средстава, уџбеник заузима значајно место, па се зато „уџбеник и настава у методици разматрају као функционално еквивалентни појмови“ (Ненезић 2009: 86). Уџбеник користе предавачи српског као страног језика и они који га уче. Често уџбеник прате и приручници за наставнике, као и радна

свеска за проверу научног. За савремено образовање неопходан је уџбеник који ће, не само на плану садржаја него и у погледу начина на који се садржај излаже, одговорити захтевима савремене науке (Николић 2014: 287–288). Уједначеност садржаја и структуре уџбеника допринеће бољем усвајању наставног градива студената, али и обављање наставног процеса предавача. Када још од почетка коришћења уџбеника овладају структуром на макро и микро плану, имаће представу о томе шта их до краја уџбеника чека и какве захтеве пред њих уџбеник ставља, као и колико је ангажовање неопходно да би се наставни садржај усвојио.

Макеј наводи четири основне карактеристике које би сваки уџбеник требало да има: *селекција, распоређивање (структурирање), презентација и употреба* која у себе укључује и *контролу* (Маринковић 2003: 208). С обзиром на то да је један од циљева нашег рада да одредимо структуру уџбеника, неопходно је навести шта се под структурирањем подразумева. Маринковић (2003: 208–209) наводи да распоређивање или структурирање у оквиру уџбеника подразумева: (1) како се врши подела материјала на јединице, лекције, досијее, (2) како се групише и распоређује материјал унутар самих наставних јединица, па ћемо ми у раду користити овај приступ, док се на плану садржаја разматрају односи између лексичког и граматичког дела унутар једне микроструктуре, као и колика је ангажованост ученика од стране уџбеника дата посредством различитих вежбања. Као основни елемент макроструктуре уџбеника наводи се текст. Овом тврдњом не бисмо хтели да умањимо значај вантекстуалних компоненти макроструктуре уџбеника, низа сврсисходних питања и задатака за усвајање, будући да помоћу питања и задатака ученици стичу нове навике и способности, а не само да утврђују и понављају садржаје који су представљени у основном тексту, што има посебан значај у учењу страног језика (Терзић 2016: 214). Структура вежбања показује специфичности – с тим да се, најчешће, ангажованост студената огледа у томе да је неопходно попунити празнине или формирати конструкције по датом моделу. Вежбања би требало да буду неизоставни део сваког уџбеника, требало би да прате сваку лекцију чиме би се наставни садржај, одмах након обраде, могао проверити – у којој мери су студенти усвојили нови наставни садржај што ће, уједно, бити и сигнал шта треба побољшати. У неким уџбеницима новијег датума уместо тзв. ревизија, аутори дају тестове граматике и речника (Димитријевић 2003: 24). Добро осмишљен тест, као саставни елемент уџбеника, доприноси додатном ангажовању студената, самопроцени, али бива и показатељ предавачу шта би ваљало кориговати како би студенти што успешније научили потпуно нови језик.

Текстови који чине структуру уџбеника требало би да буду разноврсни, зато што је „специфичност текстова у оквирима једне науке од велике важности приликом учења страног језика и зато је на професорима велика одговорност приликом одабира садржаја за уџбеник“ (Терзић 2016: 214). Како један језик има различите сфере употребе реализоване кроз функционалне стилове, ваља студенте упознати са различитим реализацијама једног истог текста у зависности од намене коју жели да оствари. У складу са различитим сферама употребе српског језика „амплитуда текстова у настави српског језика као страног је доста велика: заступљени су књижевно-уметнички, фолклорни, новинарски, научни текстови, као и они који опонашају говорни језик“ (Смољска 235–236). За студенте почетног нивоа учења језика најзначајнији су текстови који опонашају говорни језик с обзиром на то да је циљ да овладају основним способностима говора, али и књижевно-уметнички и фолклорни текстови, с друге стране, допринеће упознавању

студената са српском традицијом и културом, па ће бити мотивационо средство за учење језика. С обзиром на то да је уочено „померање интересовања ка усменом изражавању уз запостављање писане компетенције као раније превасходног циља учења језика“ (Маринковић 2005: 297–298), текстови који опонашају говорни језик дати у форми дијалога могли би имати значајну улогу при учењу језика и развоју говорних вештина.

Када је о садржају уџбеника реч, Кончаревић наводи „концепцију М. Н. Шабалина, који у оквиру садржаја уџбеника издваја: (1) лингвистички садржај (јединице свих нивоа и правила њиховог коришћења); (2) екстралингвистички садржај (идејни, тематски, естетски); (3) непосредни садржај (фабуларни аспект наставних текстова) и (4) методички садржај (сугестије методичког карактера дате у инструктивним напоменама и ауторским ремаркама) (Кончаревић 2002: 163). Сваки од анализираних уџбеника има, у већем или мањем обиму, сваку од наведених компоненти – неки аутори већи акценат стављају на усвајање лексике, неки на усвајање граматике, али сваки од њих садржи и екстралингвистички, илустративни садржај. Структура и садржај уџбеника би требало да буду у складу са градивом предвиђеним за А ниво усвајања српског језика, да допринесу развоју граматичких и лексичких компетенција, као и минималних говорних и дискурсних вештина.

3. Анализа корпуса

У раду ћемо изложити садржај и структуру уџбеника по хронологији, од најстаријег ка најмлађем уџбенику из анализираних корпуса.

3.1. *Slavna Babić, Serbo-Croatian for Foreigners. Book One.* Уџбеник је структурисан у виду 25 лекција, којима претходе основне информације о српско-хрватском језику, акцентима, вокалима и консонантима, поздравима и неким корисним речима, а након којих следе решења вежби, кратак преглед граматике и речник. Како из самог наслова видимо, уџбеник је написан на енглеском језику, међутим, на њему су доследно представљени граматички делови уџбеника, док су лексички делови (појединачне лексеме, пар реченица или, већ од пете лекције, дијалози) дати на српском језику. Лексички део уџбеника подразумева лексику неопходну за успостављање комуникације, па у складу са тим дају се лексички слојеви везани за време, места, свакодневне активности, породицу, путовања, док се комуникативне ситуације односе на сналажење у: *ресторану, хоћелу, радњи*. Сви граматички делови дати су на енглеском језику – дате су дефиниције граматичких појмова након чега следе примери. У оквиру граматика обрађују се: врсте речи (именице, придеви, глаголи, бројеви), у оквиру морфологије – падежи (свих именских речи) и глаголски облици – презент, перфекат, футур I, као и глаголски начини – императив и потенцијал. Лексички делови дати су само на српском језику, али их прати кратак речник. У почетним лекцијама дате су илустрације и именовање појмова, уз кратку реченичну форму, да би аутор прешао на дијалог, и дужи текст, већ од пете лекције. Микроструктура овог уџбеника је уједначена – свака лекција има троделну структуру: лексички део (*Који је данас дан?, Један радњи дан?, Београд*), граматички део (*The present tense, The genitive singular, Ordinal numbers*), док развој комуникативних компетенција студената поспешују лекције *Вечера у ресторану, У хоћелу, У радњи*. Трећи део чине вежбања која подразумевају ангажованост студената. Свака лекција садржи три истоветна типа вежбања: (1) одговор на питања, (2) формирање рече-

ница и (3) превод са енглеског на српски језик. Остатак вежби у оквиру лекција представљају провере граматичких компетенција студената. У лекцији *Ђорђева породица* лексички део садржи кратке реченичне форме, дијалог и речник. У граматичком делу лекције обрађују се присвојне заменице, збирне именице, збирни бројеви, именице женског рода и посесивни датив. У сегменту предвиђеном за вежбање налазе се питања везана за текст, употреба заменица, употреба именица женског рода и падежи.

3.2. Božo Corić, Srpskohrvatski za strance. *Српскохрватски за странце* чини 20 лекција. Након сваке четврте лекције следи део који се односи на граматику, ревизије (оне покривају и уобличавају граматичку материју пређену путем лекција (Петровић 2014: 91)), варијације и тест (провера наученог у претходне четири лекције). Лекцијама претходи увод, а након њих следи сегмент *Певајмо заједно* који се односи на корелацију наставе српског језика као страног са музиком, па у уџбенику проналазимо нотне записе и текстове песама који указују на српско-хрватску традицију, а то су: *Тихо, ноћи, Што се боре мисли моје, Кад ја пођох на Бембашу*. Уџбеник има и поговор, српско-хрватски речник и речник властитих имена. У овом сегменту уџбеника можемо уочити културолошки аспект, али он није примењен са циљем остваривања своје примарне функције – комуникативне. На лексичком плану, у уџбенику су издвојене лексеме које се односе на гардеробу, временске прилике, породицу, школу, спорт, а поред једночланих назива лекција, као што су *Гардероба, Болница, Школа*, имамо и поетичне наслове *У вину је истина, Поглед са балкона*. Као комуникативно средство, аутор употребљава пословице, па су се оне нашле у сегменту резимеа након сваке четврте лекције. Лексички део уџбеника прате илустрације, што је доследно спроведено од почетка до краја уџбеника, а он је представљен у форми кратког текста (има делова који су представљени само једном реченицом), након чега следе дијалогске форме. Граматички део не садржи дефинисање лингвистичких појмова, већ само навођење примера лингвистичке појаве – најпре је дат пример у функцији подналова, а затим његова примена у варијацији синтагматских или синтаксичких структура. Ангажованост студената се огледа у вежбањима која прате сваку лекцију, а односе се на допуну реченица речима које недостају, као и примена датих синтаксичких модела. Већину уџбеника чине латинични текстови, али дати су и ћирилични текстови који припадају књижевно-уметничком функционалном стилу: *Црв и лав, Маратјонци џрче ђочасни круџ* (одломак), *Изокренуша ђрича*, и публицистичком *Некад и сад* („Политика“). Књижевни текстови су дати на крају, као додатно штиво, нису тематски везани ни за једну целину, јединицу и самим тим се могу користити факултативно (Маринковић 2003: 211). Интересантно је да аутор користи пословице као пример културолошке употребе језика, са семантичким одређењима. Пословице ће допринети занимљивом начину усвајања нове лексике, али и контакту са српском културом и веровањима српског народа. Након сваке четврте лекције дат је преглед граматике претходних лекција који има уједначену структуру – дати су примери свих врста речи из претходних лекција. У лекцији *Породица* уочавамо уједначену структуру као у претходном уџбенику – текст у форми дијалога, граматички део и вежбања, али се на плану садржаја граматичког дела уочавају разлике. Наиме, у Ђорићевом уџбенику је уз ову лекцију предвиђена обрада присвојних заменица и компарација придева, па можемо закључити да је граматички део мањег обима.

3.3. Isidora Bjelaković, Jelena Vojnović, Naučimo srpski 1. Уџбеник је намењен настави српског језика као страног при летњој школи. Намењен је одра-

слим корисницима у почетној фази учења, општег је карактера, тачније није специјализован за посебне намене. Праћен је радном свеском и аудио записима на CD-у (Бјелаковић 2007: 260). Аутори највећи акценат стављају на стицање комуникативних компетенција студената, па се тако на микроструктурном плану уочавају делови *У ресторану*, *У мењачници*, *У фризерском салону*, *У пекари*. Граматички део обухвата врсте речи, падежне облике, глаголска времена (прошло, садашње и будуће), као и глаголске начине – императив и потенцијал. Студенти граматичке компетенције стичу уз помоћ табела у којима су дати начини формирања парадигми, као и потврђених, одричних и упитних форми глаголских времена и начина. Граматику не прате објашњења, а део о граматици графички је представљен у форми табела. Уџбеник се састоји од десет тематских целина, док свака од њих садржи текстове који представљају комуникативне ситуације, а у саставу сваке од њих је и граматика коју прате увежбавања истих. При формирању микроструктура, уочена је неуједначеност – у појединим лекцијама прво се наводи граматички део (*Бројеви*), који уједно може бити и погодан лексички материјал, а затим следе вежбања и комуникативне ситуације. То што нема граматичких објашњења, подразумева ангажованост предавача да се, уколико користе ово наставно средство, припреме за појашњења. Оно што представља специфичност овог уџбеника је упућивање на претходни контекст чиме се користи већ стечено знање, активира се старо у новом градиву. Аутори користе кратке форме дискурса, а улога је дата младим људима чиме се врши поистовећивање актера уџбеника са студентима који језик уче. Структуру сваке лекције чине и питања упућена студентима. Ово је једини уџбеник из корпуса који у свом саставу има и радну свеску. Радна свеска доследно прати садржај уџбеника. Међутим, радна свеска не искључује граматичке вежбе у уџбенику, па су тако студенти двоструко ангажовани – вежба се и одмах након граматичког садржаја сваке лекције, али и у оквиру радне свеске. На крају уџбеника дат је преглед граматике. У лекцији *Моја породица* дат је кратак текст, у оквиру граматике се обрађује множина именица *браћ* и *дете*, као и присвојни придеви, а вежбања подразумевају и граматичке и лексичке вежбе уз додатно ангажовање студената и развој дискурсних вештина – *Највиши нешто о својој породици*. По обимности граматичког дела ова микроструктура је слична истој тематској микроструктури Ђоровићевог уџбеника, док специфичност представља захтев уџбеника да студенти напишу нешто о својој породици.

3.4. Mirjana Danilović, Step by Step Serbian. Структуру уџбеника чини 27 и 7 „корака“ у којима се проверава стечено знање студената, након чега следе сви текстови из уџбеника написани ћиричним писмом, речник и кључ вежби. На лексичком плану, акценат је стављен на усвајање лексема које ће допринети развоју комуникативних компетенција студената, па овде налазимо лекције: *Титулан дан*, *Људи*, *Народи и језици*, *Телефонски разговор*, *Изнаенађење*. Цео уџбеник прати живот Стива Бонда. Анализа је показала да микроструктура уџбеника није уједначена – не почињу све лекције дијалошким формом, већ и краћим текстом и граматиком. Вежбања прате сваку лекцију, а ангажованост студената се огледа у допуни (специфичност представља провера која је двоструко усмерена – лексички и граматички). Вежба је структурирана тако да захтева од студената да се сете еквивалената у српском језику датих на енглеском, као и да их употребе у правилној падежној форми. Посебан акценат се ставља на превођење, било реченица или краћих текстова. Сваку лекцију прате и корисне фразе које су у свакој графички издвојене и уочљиве чим се погледа једна микро јединица

уџбеника. Специфичност уџбеника јесте и то што у њему постоје сегменти разумевања текста, на чему данашњи наставни процес све више инсистира. Студент је активно укључен у наставни процес ангажован од стране уџбеника одговори-ма на питања у вези са текстом, као и питањима инкорпорираних у њихов живот, са истом тематиком. Лексички део микроструктуре *Породица* садржи навођење појединачних лексема, питања, текста и речника, граматички део само обраду множине именица, а садржај вежбања чине задаци везани за разумевање прочитаног. Може се рећи да је овај уџбеник најједноставнији у погледу структуре и садржаја лекција – она није преоптерећена текстом, нема комплексних захтева, већ кроз једноставне форме, како лексичке тако и синтаксичке, студенти усвајају наставни садржај. Управо једноставност овај уџбеник издваја од осталих – студенти би га са лакоћом могли самостално користити.

3.5. Olivera Duškov, Anna Korytowska, Irena Sawicka, Српски језик, део 1, За почетнике. Иако написан делом и на пољском језику, овај уџбеник био је погодан за анализу садржаја и структуре. Како пишу аутори на последњој страни омота књиге, задатак приручника јесте етапно упознавање с основном српском лексиком и основама српске граматике, које омогућују разумевање и преношење једноставних информација (Бонковски 2016: 221). Уџбеник чини 30 лекција, тематски разноликих, а текстови се односе на саме студенте, као и на свакодневне активности и догађаје (*Моја соба, Како проводимо дан, Факултет*), док су од комуникативних ситуација присутне: *У кафани, У радњи, У ресторани*. Када је о граматичкој реч, она је неизоставни део сваке микроструктуре. Корисници уџбеника ће у њему пронаћи одређења флексије именских речи, глаголе и глаголске облике (предвиђено је и учење аориста, поред презента, перфекта и футура I), као и глаголски начин – потенцијал. Сваку лекцију прати кратак текст, након чега следи кратак дијалог у вези са темом, а затим граматички део. Лексички део уџбеника прате кратки речници, а након изнетог садржаја следе вежбања која захтевају ангажовање студената у виду: осмишљавања одговора на постављена питања, кратких форми дискурса, проверу граматике (углавном се такви захтеви односе на попуњавање празнине у оквиру реченичне форме – падежа или глаголског облика). Лексеме у оквиру речника су акцензоване што доприноси вежбању изговора, али је тада неопходно ангажовање предавача с обзиром на комплексност акценатског система српског језика. Делови на српском језику дати су ћириличким писмом, а поједине делове прате и илустрације (чланови породице су представљени на духовит начин – у форми воћки, затим делови куће, делови тела, карта Србије). Овај уџбеник показује уједначеност структуре од почетка до краја. Текстови су најчешће дати у краткој, линеарној форми, на почетку уџбеника, док се, у складу са обимом учења, њихова форма повећава, а обавезно су дати и дијалози којима се илуструју различите комуникативне ситуације. Овај уџбеник, поред текстова који садрже говорни језик, садрже и књижевно-уметничке текстове (*Башића сњезове боје, У рану зору, Смрти мајке Југовића*). Путем ових текстова студенти се упознају са српском књижевношћу, као и са српском традиционалном музиком, па они имају вишеструк значај – усвајање нове лексике, али и знања о књижевности, као и функционалним стиливима, па представљају значајне сегменте уџбеничке структуре. Текстови *Кувамо српска јела, Божић и Свадба* упознају студенте са српском културом, па садржај доприноси сусрету студената са карактеристикама које Србију и њен народ чине специфичним. Лекција *Моја породица* садржи кратак текст који прати речник, а затим три краћа дијалога које, такође, прати одређење непознатих лексема које су се у њима нашле. Након

илустрације следи граматички део у оквиру кога се обрађују именице мушког рода и заменице за 3. лице једине. Вежбања захтевају вишеструко ангажовање студената и проверу говорних вештина (путем изговора акцентованих лексема), одговора на питања, формирање дијалога, разумевање прочитаног (кроз опис породице која је дата у тексту) након чега се од студената захтева да опишу своју породицу. И у оквиру ове микроструктуре, као и код Ђоровићевог уџбеника, инсистира се на развоју дискурских вештина студената.

3.6. Селимовић-Момчиловић, Маша, Љубица Живанић, Српски за странце – реч по реч. Почетни течај. После Ђоровићевог уџбеника, овај уџбеник је најобимнији. Њега карактерише чврста структура – како на макро, тако и на микро плану. Уџбеник чине 24 лекције након којих следи преглед граматике обрађене у лекцијама – на енглеском и на српском, листа глагола и речник. Структуру уџбеника чине и три ревизије (након сваке 6 лекције изузев последњих шест које ревизија не прати) које се састоје од два теста и предвиђена су за рад током два часа. Граматички садржај подразумева учење деклинационог система (именица, придева и заменица), а у оквиру глаголског система обрађени су презент, перфекат, футур I и императив. Оно што је специфично за овај уџбеник јесте присуство културолошког сегмента који је дат кроз илустрације природних и историјских знаменитости Србије (*Калемегданска шврђава, Златибор*), као и кроз опис празника, споменика културе и значајних личности. Након сваке лекције дат је мали речник, док се при обради граматике не наводе еквиваленти из енглеског језика. У уџбенику су присутна и упутства за наставника што представља методички садржај чини разлику у садржају у односу на остале анализирани уџбенике. Свака лекција садржи сегменте – слушање и понављање лекције чиме се сигнализира да је неопходна употреба аудио записа, као и ангажовање предавача у провери наученог. Слушање текстова допринеће бољем усвајању изговора, али и запамћивању нових лексема. Преглед граматике на крају уџбеника дат је на енглеском језику (што представља одлику макроструктуре), док се у оквиру микроструктуре наводе само граматички примери. Овај уџбеник показује највећу доследност при структурисању микро јединица, па се тако свака од њих састоји од три целина које су подељене на две мање (лексички и граматички део кога прате вежбања), а након сваке лекције следи домаћи задатак (од три до пет задатака). Домаћи задаци ће омогућити студентима да провере претходно научено, изврше саморочену знања, али пружају и могућност увида предавача у постигнућа студената. Након контроле предавач ће знати како напредују студенти у процесу учења језика. Ауторке су лекцију намењену породици насловиле *Породица Појовић* која, већ у самом наслову, показује студентима специфичност српских презимена – готово сва се завршавају на *-ић*. Кратак текст прати речник, а у граматичком делу лекције је предвиђено усвајање нових слова ћириличног писма. У етапи вежбања проверава се разумевање прочитаног, употреба презента и падежа.

4. Закључна разматрања

За студенте А нивоа учења српског језика значајно је да имају добро структуриран и садржински богат уџбеник. Посредством различитих садржаја, дискурса који припадају разговорном, али и књижевно-уметничком функционалном стилу, студенти добијају могућност да овладају говорним, али и лексичким и граматичким вештинама српског језика. Управо зато што пружа могућности

за учење страног језика, аутори имају комплексан задатак при осмишљавању садржаја и структуре уџбеника, како на макро, тако и на микро плану.

Анализа садржаја и структуре уџбеника српског као страног језика за А ниво је показала: (1) уџбеници на плану микроструктуре имају уједначен садржај – лексички део, граматички део и вежбања, с тим да уџбеник *Српски за странце – реч по реч. Почетни шечај* има у својој структури и домаћи задатак; (2) обимност лексичког и граматичког садржаја се разликују; (3) не почиње свака микроструктура формом дијалога; (4) граматички део сваког уџбеника обрађује деклинациони систем српског језика (падежни облици именица, придева и заменица) и глаголски систем српског језика (сви уџбеници обрађују презент, перфекат и футур I, а уџбеници *Српски за странце – реч по реч. Почетни шечај*, *Srpskohrvatski za strance* и *Načimo srpski 1* и глаголске начине – потенцијал и императив, а уџбеник на пољском језику предвиђа и учење аориста) и (5) на плану макроструктуре уочено је да уџбенике прати речник и кратак преглед граматике на крају (прегледа граматике нема у уџбенику *Step by step*), сем код Ђорићевог уџбеника где је преглед граматике дат након сваке четврте лекције. Уџбеници подразумевају ангажованост студената – вежбања после сваке лекције којима се проверава усвојеност пређеног наставног садржаја, као и ревизије (у уџбеницима *Српски за странце – реч по реч. Почетни шечај* и *Srpskohrvatski za strance*) у којима је дата провера више граматичких садржаја. Значајну компоненту садржаја уџбеника чине и текстови којима се илуструју природне, историјске и књижевно-уметничке специфичности Србије, па студенти имају прилику да се упознају са српском историјом и традицијом што уџбеник чини мултифункционалним наставним средством.

Иако га студенти, у већини случаја, не могу користити самостално, уџбеник представља значајно наставно средство у учењу српског као страног језика. Уколико је добро садржински и структурно организован, уџбеник ће допринети бржем и лакшем учењу српског као страног језика. Дијалогске форме текстова, различите врсте вежбања – задаци који захтевају примену граматички исправних форми, али и развој дискурских вештина, значајни су елементи структуре и садржаја уџбеника српског као страног за А ниво. Неопходно је и да, будући штампани уџбеници, садрже граматичка објашњења на енглеском језику (с обзиром на то да је он постао *lingua franca*) како би га студенти могли и самостално користити. Користан сегмент уџбеника чине и тестови којима се проверава научно, али и сигнализира предавачима како треба утицати на побољшање, у првом реду, граматичких и лексичких компетенција студената. Методичке препоруке, проистекле из употребе уџбеника у наставној пракси при реализацији наставе српског као страног језика при летњим школама или филолошким факултетима, могле би бити предмет неког будућег истраживања.

Извори

- Бабић 1981: S. Babić, *Serbo-Croatian for Foreigners. Book One*, Beograd: Kolarčev narodni univerzitet.
- Ђелаковић, Војновић 2004: I. Bjelaković, J. Vojnović, *Načimo srpski 1*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Даниловић 2011: M. Danilović, *Step by Step Serbian*, Beograd: Kornet.

- Душков и др. 2011: О. Duškov, А. Korytowska, I. Sawicka, *Српски језик*, Део 1, *За почетнике (Język serbski, Część 1, Dla początkujących)*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Селимовић Момчиловић, Живанић 2012: М. Селимовић Момчиловић, Љ. Живанић, *Српски за странце – реч по реч. Почетни шечај*, Београд: Институт за стране језике.
- Ђорђевић 1990: В. Ђорић, *Srpskohrvatski za strance*, Београд: MSC.

Литература

- Ђелаковић 2007: I. Bjelaković, Metodološki okvir nastave srpskog kao stranog u knjizi *Naučimo srpski 1* (početni nivo), у: Julijana Vučo (prir.), *Savremene tendencije u nastavi jezika i književnosti*, Београд: Filološki fakultet, 260–269.
- Бонковски 2016: R. Bonkovski, Poljski udžbenici za nastavu srpskoga jezika kao stranog, у: Ана Пешикан (ур.), *Настава и учење – уџбеник у функцији наставае и учења*, Ужице; Учитељски факултет, 217–226.
- Димитријевић 2003: N. Dimitrijević, Kritički pregled nekoliko glavnih vidova udžbenika stranih jezika, у: Julijana Vučo (prir.), *Udžbenik u nastavi stranih jezika*, Nikšić: Univerzitet Crne Gore, 21–36.
- Кончаревић 2002: К. Кончаревић, *Савремени уџбеник страног језика: структура и садржај*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Маринковић 2003: Н. Маринковић, Уџбеници у настави српског језика као страног у Центру за српски језик, у: Julijana Vučo (prir.), *Udžbenik u nastavi stranih jezika*, Nikšić: Univerzitet Crne Gore, 207–214.
- Маринковић 2005: Н. Маринковић, Метода или приступ, методе и приступи: појмовни и термилошки аспекти проблема, Београд: *Научни састај слависта у Вукове дане*, 34, Београд, [287]–305.
- Ненезић 2009: J. Nenezic, Teorija udžbenikainjeno značenje za konstruisanje visokoškolskog udžbenika stranog (ruskog) jezika, Nikšić: *Riječ*, 1, Nikšić, 81–91.
- Николић 2014: М. Николић, Одлике научног функционалног стила у уџбеницима на преласку из разредне у предметну наставу, у: М. Ковачевић, Д. Бошковић (ур.), *Српски језик, књижевност и култура у процесу евроинтеграција*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 287–297.
- Петровић 2014: А. Петровић, Моциони суфикси у уџбеницима српског језика као страног, у: М. Ковачевић (ур.), *Савремена проучавања језика и књижевности*, књ. I, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 87–96
- Смољска 2002: А. Смољска, Улога текстова у изучавању српског језика као страног, Београд: *Научни састај слависта у Вукове дане*, 30/1, МСЦ, Београд, 231–236.
- Терзић 2016: С. Терзић, *Основни методички и технички принципи уџбеника руског језика као страног у српском школском систему*, у: Ана Пешикан (ур.), *Настава и учење – уџбеник у функцији наставае и учења*, Ужице; Учитељски факултет, 209–216.

LE CONTENU ET LA STRUCTURE DES MANUELS DE LA LANGUE SERBE COMME LANGUE ÉTRANGÈRE POUR LE NIVEAU A

Résumé

Dans cet article nous nous focalisons sur le contenu et la structure des manuels de la langue serbe comme langue étrangère pour le niveau A. Le but est d'examiner: (1) sur le plan du contenu – ce qu'on analyse du point de vue de la grammaire et du lexique et surtout quelles situations communicatives sont

présentes; (2) sur le plan de la structure – de quelle manière le manuel est-il organisé (la macrostructure) et de quelle manière la leçon est-elle organisée (la microstructure). Le corpus englobe les manuels de la langue serbe et de la langue anglaise, publiés en Serbie et un publié en Pologne. On analyse les questions suivantes: (1) l'approche de l'auteur analysant les contenus lexicaux et grammaticales tout comme les situations communicatives; (2) la présence des contenus théoriques et pratiques; (3) l'engagement des étudiants entrepris par les manuels; (4) la présence des activités qui développent les compétences réceptives et productives. L'analyse a montré que les manuels nouveaux ont particulièrement tiré l'attention au développement de la compétence communicative et productive.

Mots-clés: la langue serbe comme langue étrangère, le contenu, la structure, le manuel, le niveau A

Marija Raković

Тијана Рабреновић¹
Београд

ПРИМЕНА КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКОГ ПРИСТУПА У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА: СТУДИЈА СЛУЧАЈА ФРАЗНИХ ГЛАГОЛА СА ПАРТИКУЛОМ *UP*

Циљ овог рада је да предложи примену когнитивнолингвистичког приступа у настави енглеског језика како би ученици усвојили правилну употребу фразних глагола са партикулом *up*. Имајући у виду теоријске поставке когнитивне лингвистике, детаљно ћемо приказати семантику партикуле *up*. Полазна тачка нашег приказа јесте дочаравање сликовне схеме ВЕРТИКАЛНОСТИ, која је кључна приликом одређивања значења партикуле *up*. Позивајући се на систематизацију фразних глагола Рудцка-Остинове (2003), представићемо значењску мрежу партикуле *up*, која обухвата и прототипично значење и сва метафоричка значења. С обзиром на овакву систематизацију, понудићемо идејна решења помоћу којих би ученици увидели различита значења партикуле *up*. У завршном делу рада навешћемо разлоге за одабир когнитивнолингвистичког приступа у настави енглеског језика.

Кључне речи: фразни глаголи, значење партикуле *up*, сликовна схема ВЕРТИКАЛНОСТИ, когнитивнолингвистички приступ, настава енглеског језика

1. Увод

Фразни глаголи су одувек представљали изазов за све који желе да овладају енглеским језиком. Њихова учестала употреба у говорном језику је управо један од разлога зашто ученици желе да их правилно усвоје, али њихова комплексност најчешће представља камен спотицања. Наиме, учење фразних глагола може бити извор фрустрације и конфузије за многе ученике и то из више разлога. Куртика (2001: 29) наводи да положај партикуле (испред или иза директног објекта) и употреба одређених предлога уз партикулу могу збунити ученике. Сајд (1990: 145) такође сматра да су синтаксичке дилеме, нпр. употреба прелазних или непрелазних глагола, велика препрека за њихово правилно усвајање. Кондонова (2008: 133) истиче да наизглед произвољне комбинације глагола и партикуле отежавају правилну употребу фразних глагола. Сва три аутора (Сајд 1990, Куртика 2001, Кондон 2008) сагласни су да је вишезначност самих фразних глагола, укључујући и постојање метафоричких и идиоматских значења, несумњиво најизраженија потешкоћа за ученике енглеског као страног језика. Изузев овога, језичке и културолошке разлике додатно погоршавају ситуацију – у појединим језицима префиксима се остварују она значења која партикула даје фразном глаголу (Куртика 2001: 29) или пак концепти који су изражени партикулама се могу културолошки разликовати (Сајд 1990: 145). Управо због ових разлога ученици се могу одредити за еквиваленте латинског порекла, нпр. *receive* уместо *pick up*, а који немају нужно исту конотацију као и фразни глагол (Сајд 1990: 145).

Уместо да понуде решење за наведену проблематику, уџбеници и други наставни материјали најчешће једнострано приступају фразним глаголим, због

¹ tijana.rabrenovic@hotmail.com

чега ученици не успевају да добију све информације. Традиционални приступ фразним глаголима се заснивао на састављању других листа фразних глагола по абecedном реду и дефиницијама које ученици треба да науче напамет (Сајд 1990: 144), док новији ученици групишу фразне глаголе или према основним синтаксичким обрасцима или према темама као што су породица, болести итд. На тај начин се дидактички материјали усредсређују или искључиво на синтаксу или на семантику фразних глагола (Куртика 2001: 30).

У овом раду предложимо когнитивнолингвистички приступ фразним глаголима у настави енглеског језика на примеру фразних глагола са партикулом *up*, који се сматрају међу најбројнијим и најчесталијим, али и најкомплекснијим. Такође ћемо у оквиру теоријских поставки когнитивне лингвистике објаснити сва значења партикуле *up* која дочаравају сликовну схему ВЕРТИКАЛНОСТИ, на основу чега се објашњава полисемија партикуле. Имајући у виду досадашња истраживања у којима су аутори дошли до закључка да би когнитивнолингвистички приступ омогућио ученицима да овладају правилном употребом фразних глагола на енглеском језику, у завршном делу рада навешћемо предности овог приступа.

2. Теоријски оквир

Идејни творци когнитивне лингвистике Џорџ Лејкоф и Марк Џонсон (1980) скренули су пажњу јавности да постоји веза између значења и перцепције, као и улога телесног искуства у формирању значења. Тада су први пут истакли како директно физичко искуство може омогућити да поимамо апстрактне појмове. Другим речима, просторна значења која су утемељена у човеком искуству омогућавају системски пренос у апстрактне домене захваљујући уланчавању (Тејлор² 1995) и то посредством појмовних метафора. Појмовне метафоре које су кључне за разумевање фразних глагола са партикулом *up* су оријентационе метафоре које произилазе из просторних односа (Лејкоф 1987: 16–21). Оријентациона метафора која нам омогућава разумевање апстрактних значења фразних глагола са партикулом *up* заснива се на оријентацији ГОРЕ-ДОЛЕ. Доживљај оријентације ГОРЕ-ДОЛЕ заправо је одраз нашег доживљаја сликовне схеме ВЕРТИКАЛНОСТИ. Ово су кључне теоријске поставке когнитивне лингвистике које показују да се значење партикуле *up* може објаснити и да оно утиче на значење фразног глагола.

2.1. Сликовна схема ВЕРТИКАЛНОСТИ

Сликовне схеме су неопходне структуре у организовању нашег физичког искуства у кохерентан појмовни систем (Џонсон 1987). Наиме, сматра се да постоји одређени образац у нашим поступцима који се редовно испољава приликом кретања у простору и руковањем предметима. Према Џонсону (1987: 126), сликовне схеме обликују наше поимање и разумевање, а посебно се истиче сликовна схема ВЕРТИКАЛНОСТИ управо због њене утемељености у човековом физичком искуству, односно у самом поимању каноничког положаја тела.

С обзиром на силу гравитације, која омогућава човеково усправно кретање и с обзиром на начин на који човек опажа ентитете у простору, Расулићева (2004: 26) наводи да „сликовна схема ВЕРТИКАЛНОСТИ проистиче са једне стране из доживљаја вертикалне оријентације сопственог тела, а са друге стране из доживљаја перципирања изгледа и распореда ентитета на основу вертикалне димен-

зије оријентације у простору.” Захваљујући начину на који перципирамо ентите у простору, сликовна схема ВЕРТИКАЛНОСТИ може се представити и као схема ГОРЕ-ДОЛЕ. Ова биполарност само додатно потврђује примат вертикалне осе оријентације у односу на друге оријентације у простору (ДЕСНО-ЛЕВО и НАПРЕД-НАЗАД), јер су мале вероватноће да се особа збуни и помеша шта се налази горе, а шта доле, а то може бити веома чест случај када је у путању десно и лево (Раден и Дирвен 2007: 315).

Примат вертикалне осе оријентације огледа се и у случају када се употребљавају речи и изрази који означавају хоризонталну осу оријентације у простору, а заправо означавају вертикалну осу оријентације. Наиме, чести су случајеви када хоризонталну осу оријентације поимамо као ротацију вертикалне осе оријентације, што се може објаснити на основу човековог телесног искуства лежања (Екберг 1997: 86). Такође, вертикална оса је концептуално важнија од хоризонталне осе, јер изрази који означавају вертикалност се усвајају пре хоризонталних због тога што се вертикалност лакше уочава него хоризонталност (Милер и Џонсон-Лерд 1976 према Екберг 1997: 85).

Као што смо већ рекли, сликовну схему ВЕРТИКАЛНОСТИ одликује биполарност, при чему ГОРЕ представља позитиван пол, а ДОЛЕ негативан. Човек који стоји право сматра се доброг здравља и активан је, а када је у лежећем положају то је услед лошег здравља или физичке слабости, односно пасивности (Екберг 1997).

Наше свакодневно физичко искуство представља основ за позитивно перципирање горњег пола вертикалне осе димензије и стога се такво искуство преноси у апстрактне домене посредством оријентационих метафора (Лејкоф и Џонсон 1980: 15-17): СРЕЂНО ЈЕ ГОРЕ (нпр. *I'm feeling up*), СВЕЧНО ЈЕ ГОРЕ (нпр. *I'm up already*), ЗДРАВЉЕ И ЖИВОТ СУ ГОРЕ (нпр. *As to his health, he's way up there*), ВИШЕ ЈЕ ГОРЕ (нпр. *The number of books printed each year keeps going up*), ДОБРО ЈЕ ГОРЕ (нпр. *Things are looking up*) итд.

2.2. Прототипично значење партикуле *up*

Прекогнитивстичка истраживања фразних глагола усредсређивала су се примарно на синтаксу фразних глагола, а она која су се пак бавила семантиком фразних глагола наглашавала су да значење потиче од самог глагола, док партикула само на неки начин модификује значење фразног глагола (Милошевић 2016:13). Овакво традиционално виђење фразних глагола произилази пре свега из сагледавање партикуле као искључиво функционалне речи. Међутим, касније су истраживања когнитивних лингвиста указала на то да партикула има засебно прототипично значење од којег настају пренесена значења.

Партикула *up* представља позитиван пол вертикалне осе оријентације и њено просторно значење јесте кретање навише или заузимање горњег положаја (Рудцка-Остин 2003: 75). Динамичност партикуле *up* потврђује се глаголима који уз партикулу чине саставни део фразног глагола. Линдстромберг (2010) указује на то да се партикула *up* најчешће употребљава са глаголима радње које прати одређена последица. Другим речима, партикула *up* ће се пре употребити са глаголима попут *break*, а не *sleep* (Линдстромберг 2010: 194). До сличног закључка долази и Болингер (према Милошевић 2016:15), који поред основног дирекционог значења (нпр. *climb up*), наводи и три врсте перфективних значења: резултантно стање (нпр. *The ice broke up*), процес које отпочео или се завршио

(нпр. *We can't just give up*) и процес који је досегао високи интезитет (нпр. *Speed up the engine*). Дакле, заузимање горњег положаја (најчешће на некој скали) не доживљавамо као пасивно стање, већ као резултат неке активности или процеса. Ово је утемељено и у човековом физичком искуству – када се течност сипа у неку чашу, ниво течности расте, односно иде нагоре и исто се дешава када додајемо предмете једно на друго и чини нам се да гомила расте. Управо ово физичко искуство пружа нам основу за стварање апстрактних значења (Џонсон 1987: xv).

Међу првима која је приметила извесну динамичност када је у питању значење партикуле *up* била је Линднерова (према Хампе 1997:89). Ауторка запажа да партикула *up* указује на промену од стања мировања до активног стања, а то значење је заправо мотивисано појмовном метафором АКТИВНО ЈЕ ГОРЕ. Ово је кључно у одређивању значења партикуле и захваљујући томе се употреба фразног глагола разликује од саставног глагола. Наиме, значење фразних глагола се тумачи као активније и динамичније у односу на саставни глагол, као што је то Хампеова (1997) показала приликом анализе глагола *face* и *face up to*.

У даљем тексту представимо значењску мрежу партикуле *up* према Рудцка-Остиновој (2003), приликом чега ћемо узети у обзир најфреквентније фразне глаголе са партикулом *up*. Дати схематски прикази просторног значења партикуле *up* (слика бр. 1 и 2) следе принцип фигуре, геометријски приказане као тачка, и основе, геометријски приказане као правоугаоника (Талми 2000).

3. Значењске мреже партикуле *up* и идејна решења за њихово представљање у настави енглеског језика

Рудцка Остинова (2003: 75–103) представила је систематизацију фразних глагола у својој обимној когнитивистичкој студији, а у поглављу о фразним глаголима са партикулом *up* наводи прототипично значење партикуле *up*: кретање навише или заузимање горњег положаја. Ово значење партикуле јасно се тумачи у фразним глаголима *come up*, *get up*, *go up*, *pick up* и *put up*:

(1) I *put* some pictures *up* on the wall.

(2) There was a letter on the floor. I *picked it up* and looked at it. (Марфи 2003: 284)

Имајући у виду да је од изузетне важности нагласити динамичан карактер кретања ентитета који је првобитно мировао на чврстој подлози, сматрамо да би било најбоље сликовну схему ВЕРТИКАЛНОСТИ представити у неколико фаза:

Слика бр. 1.

Слика бр. 2.

Уз овакав шематски приказ значења требало би приказати барем један цртеж, попут оних из стрипова, који се и најчешће користе у уџбеницима за учење страног језика да би се живописније дочарало значење партикуле (в. Додатак 1а и 1б). Сајд (1990: 150) напомиње да је неопходно поимати метафорички или сликовно да би се разумело значење фразних глагола; илустрације ради, аутор наводи да би слика старог телефона из педесетих година прошлог века боље објаснила значење фразног глагола *hang up* за разлику од савремених телефона (в. Додатак 2). Исто бисмо могли рећи за фразни глагол *pick up* (the phone).

Ученицима би такође требало нагласити да ови фразни глаголи припадају прелазним глаголима, односно да их прати директан објекат. Тачније ре-

чено, ентитет који се креће у вертикалном простору има функцију директног објекта у реченици.

Непрелазни глаголи који имају ово прототипично значење су они глаголи у којима се мења положај човековог тела како би појединац био активнији, нпр. *get up*, *sit up*, *stand up*, *stay up* и *wake up*. Ови фразни глаголи су мотивисани оријентационом метафором СВЕСНО ЈЕ ГОРЕ, која се заснива на физичком искуству каноничког положаја тела и стања будности (Лејкоф и Џонсон 1980: 15). У овом случају демонстрација коришћењем сопственог тела у настави (енг. *total physical response*) омогућила би ученицима да „осете” динамичност партикуле *up*.

Након овог основног значења Рудцка Остинова наводи четири метафоричка значења, која ћемо детаљно приказати и размотрити у наредном одељку.

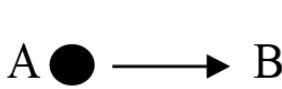
3.1. Метафоричка значења партикуле *up*

Прво метафоричко значење партикуле *up* је приближавање неком месту, циљу, граници и најчешће му следи предлог *to* (Рудцка-Остун 2003: 77). У овом случају примећујемо да је у питању хоризонтано кретање изражено фразним глаголима *catch up (with)*, *come up to*, *go up to*, *keep up (with)*, *walk up to*:

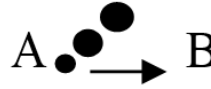
(3) A man *came up to* me in the street and asked for money.

(4) You are going to fast. I can't *keep up (with)* you. (Марфи 2003: 286)

Битно је нагласити да фразни глаголи са партикулом *up* могу означавати хоризонтално кретање од полазне тачке А до одредишта Б. Било да се ентитет приближава човеку, било да се човек приближава ентитету, ентитет се чини све већим, као да „расте” до нивоа очију. Лејкоф и Џонсон (2003: 16) објашњавају овај феномен тиме што се земља перципира као фиксна површина док се објекат креће навише у видном пољу човека. И у овом случају саветујемо демонстрацију у виду хоризонталног приближавања, а партикула *up* се може схематски приказати:

Слика бр. 3.

Слика бр. 4.

Рудцка Остинова (2003: 78) такође напимиње да се ово значење партикуле *up* може користити у просторном значењу да се исказе да је садржатељ постао пун, попут чаше воде (в. Додатак 3). Управо би оваква демонстрација показала ученицима повезаност између досезања границе у вертикалном и хоризонталном простору. Ово се такође огледа и у фразним глаголима *take up* и *fill up* (када ентитет заузме целокупан простор, односно садржатељ) и у пренесеним значењима попут *give up* и *fed up with* (када особа престане да се бави неком радњом). У случају метафоричких значења глагола вербална објашњења би у потпуности указала ученицима на мотивисаност значења и системско пресликавање из просторног домена у апстрактни домен. Бољи увид у ово метафоричко значење омогућили би примери у којима се дочарава специфичан контекст (в. Додатак 6).

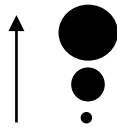
Већ је било речи о томе да ГОРЕ представља позитиван пол вертикалне осе димензије, а ДОЛЕ негативан пол оријентације ГОРЕ-ДОЛЕ. Стога и придајемо одређене вредности по узору на осу вертикалности – оно што се повећава или оно што је добро, лепше, веће, позитивније итд. налази се на врху вертикалне осе диманезије (Рудцка-Остин 2003: 80). На основу овога поимамо кретање ка већем степену, вредности или мери у апстрактним доменима (нпр. температура,

друштвени и професионални статус, ставови, знање, мишљење, осећања, припадност, степен интезитета итд). Другим речима, метафорички говоримо о вишем положају када је реч о високим температурама, брзини, ценама, квалитету, вишим нивоима знања, захтевима, условима и моралним вредностима. Глаголи *grow up*, *cheer up*, *dress up*, *take up* (у значењу шминкати се), *go up/ put up*, *fix up* илуструју ово метафоричко значење:

(5) The landlord *has put* the rent *up* again.

(6) All the girls *dressed up* for the solemn occasion. (Рудцка Остин 2003: 81)

Поред схематског приказа који визуелно указује на повећање степена (слика бр. 5), пожељне би биле сликовне илустрације које би дочарале стање „пре и после”, нпр. када су у питању емоционална осећања или физичке промене (в. Додатак 4). Промена навише се исто може исказати процентуално (слика бр. 6).

Слика бр. 5.

20, 40, 60, 80, 100 %.

Слика бр. 6.

Као што примећујемо на основу ових процентуалних повећања, оно што је веће је приметније, а исто можемо рећи и да оно што се налази на вишем положају је приметније. Заправо, ово се објашњава физиономијом човековог тела да прво примети ентитете који су у висини очију, па тек онда оне на нижем положају. Рудцка Остинова (2003) напомиње да се ово односи и на чињеницу да ентитети који су скривени или непознати нам заправо привлаче пажњу, а то се огледа и у значењу глагола *come up with*, *bring up*, *make up (a story)*, *put up (for a sale)*, *show up*, *set up*, *think up*, *turn up*:

(7) I don't want to hear any more about this matter. Please *don't bring it up*.

(8) What Kevin told you about himself wasn't true. He *made it up*. (Марфи 2003: 288)

Наставник би требало да одабере оне примере у којима ће се јасно видети прелаз од „ништавила” до „стваралаштва”, као у примеру (8). Без обзира на то да ли су у наставном материјалу понуђени сви глаголи са овим значењем или само неки, сматрамо да управо степен апстрактности ових глагола изискује да се они заједно образложе како би се уочила мотивисаност значења и метафоричност, а затим провежбати употребу ових глагола кроз примере који имају специфичан контекст (в. Додатак 7).

Последње значење које Рудцка Остинова (2003: 86–87) наводи јесте значење прекривања подручја у целости, односно досезање неке границе. Ово се односи се на апстрактну границу, али и на то да неки објекат може трпети радњу до самог завршетка. Имајући у виду да се просторни појам границе пресликава у апстрактне домene, и у овом случају можемо се подсетити чаше пуне воде, што је од изузетне важности за разумевање овог значења (в. Додатак 3). Наиме, када се чаша воде напуни до врха, она полако почиње да се прелива. Дакле, резултатно стање је нужна последица, а то се огледа у фразним глаголима *blow up*, *break up*, *clean up*, *clear up*, *cover up*, *drink up*, *tear up*, *tidy up*, *wash up*.

Овим глаголима се имплицира изузетна брзина, као и лакоћа одвијања радње, те је свршеност радње неминована:

(9) I didn't read the letter. I just *tore it up* into the pieces.

(10) The bridge was *blown up* during the war. (Марфи 2003: 288)

Управо ова брзина, лакоћа и свршеност радње разликују фразни глагола од саставног глагола који је употребљен самостално (нпр. *drink up* и *drink*), а који може да се односи и на дужи процес (Линдстромберг 2010: 193). Како би се лакше увидела разлика између значења фразног и саставног глагола, пожељно би било ученицима понудити два текста са различитим контекстом (в. Додатак 8). Такође, сликовна илустрације свршености радње би омогућиле ученицима да приметите разлику у значењу између саставног и фразног глагола (в. Додатак 5). Схематски прикази који прате принцип фигуре и основе у овом случају нису најидеалније решење, јер се не може схематски у потпуности приказати конотација брзине, лакоће и свршености који имају ови фразни глаголи.

4. Предности когнитивнолингвистичког приступа у настави енглеског језика

Несумњиво највећа предност когнитивнолингвистичког приступа у настави енглеског језика је изучавање значења, као и указивање на мотивисаност повезаних значења. Управо због тога што се скреће пажња на постојање прототипичног значења и систематичности, ученици стичу боље разумевање циљаног језика и лакше памте речи и изразе (Борс & Линдстромберг 2008). Захваљујући когнитивнолингвистичком приступу, ученицима се скреће пажња на разлике између циљаног и матерњег језика и на тај начин се смањује потреба за механичком меморизацијом, односно учењем напамет (Литлмор 2009). Такође, предност когнитивнолингвистичког приступа је и у томе што се може успешно инкорпорирати у постојеће програме и дидактичке материјале како би се остварили бољи резултати у учењу на дуже стазе (Кондон 1996).

Премда као биолошка бића исто перципирамо простор, постоје културолошке разлике које могу обликовати наше физичко искуство. Управо ове разлике могу наизглед бити препека у увиђању систематичности и мотивисаности значења. Како би се савладале потешкоће у учењу страног језика, Литлморова (2009) наглашава да је неопходно да се преиспитају когнитивне навике стечене на основу матерњег језика и да се подстакне да појединац стекне когнитивну флексибилност, односно способност да препакује постојеће идеје у другом/ циљаном језику, јер појмови нису нужно универзални на свим језицима.

Предност приказа значења фразних глагола са партикулом *up* у теоријским оквирима когнитивне лингвистике јесте могућност комбиновања различитих стилова учења у настави енглеског као страног језика (Куртика 2012). Куртика (2012) такође наглашава да је визуализација незаобилазна у фази увођења значења да би се указало на основна просторна значења, па затим би требало да се представе метафоричка проширења значења (нпр. ставови, намере, односи, осећања). Они ученици чији је стил учења визуелан и који „имају предиспозицију да мисле у менталним сликама” могу имати највише користи од оваквог приступа (Борс & Линдстромберг 2008: 41).

Стога, различите слике, цртеже, стрипове и схематаске приказе сликовне схеме ВЕРТИКАЛНОСТИ, као што смо и ми представили у овом раду, треба

сврстати у дидактички материјал да би ученици увидели физички основ који мотивише стварање метафоричких значења, као и повезаност између тих значења. Међутим, у случају изразито апстрактних значења вербална објашњења су неопходна и пожељна како би се прецизније утврдила веза између апстрактних и просторних значењем. Такође, одабрани примери би требало бити контекстуализовани како би се истекло метафоричко значење. Уколико су у наставним средствима дата само метафоричка значења, пожељно би било да наставник подсети ученике на прототипично значење партикуле *up* како би се јасније дочарала повезаност пренесеног значења са просторним значењем.

Премда су многа досадашња истраживања указала на предност примене когнитивнолингвистичког приступа у настави језика, било да је реч о експериментима који су се усредсређивали на одређене фразне глаголе у кратком временском периоду (Кевешес и Забо 1996 према Борс и Линдстромберг 2008) или о обимнијој студији у којима је когнитивнолингвистички приступ фразним глаголима интегрисан у оквиру редовне наставе (Кондон 2008), аутори су сагласни да овакав приступ не мора бити сто посто делотворан. Један од разлога је и тај што се не може прецизно одредити да ли ученици лакше овладавају употребом фразних глагола захваљујући когнитивном приступу или томе што фразни глаголи нису само дати у оквиру листа које се уче напамет, већ су смислено организовани (Борс и Линдстромберг 2008). Највећи проблем може представљати терминологија преузета из когнитивне лингвистике, те се сматра да не треба користити когнитивнолингвистичке термине попут трајектор (енг. *trajectory*) и оријентир (енг. *landmark*) којим се обележава однос ентитета у простору и који прате принцип фигуре и основе (в. слике бр. 1 и 2). Рудцка Остинова (2003: x) истиче да је у својој монографији понудила „филтрирану и упрошћену когнитивну анализу фразних глагола”, док Кондонова (2008) се у потпуности суздржала од коришћења стручне терминологије приликом спровођења свог истраживања. Поред терминологије, умор и незаинтересованост ученика за детаљну семантичку анализу могу утицати на усвајање фразних глагола (Кондон 2008).

5. Закључак

Применом когнитивнолингвистичког приступа у настави енглеског језика ученицима се омогућава да увиде да је значење партикуле *up* изутоно битно приликом одређивања значења фразног глагола, односно да пратикула није само функционална реч, већ да учествује у формирању значења фразног глагола. Одређивање просторног значења партикуле *up* представља полазну тачку како би се могло указати на мотивисаност значења и системски пренос просторних значења у апстрактне домене. На тај начин метафоричка значења су директно повезана са прототипичним значењем партикуле *up*.

Захваљујући могућности систематизације фразних глагола са партикулом *up*, смањује се потреба за механичком меморизацијом, што се у досадашњим истраживањима показало као једна од предности примене когнитивнолингвистичког приступа у настави енглеског језика. Међутим, највећа предност је та што когнитивнолингвистички приступ нуди могућност примењивања разноврсних техника (нпр. визуелизација путем схема, демонстрација и давање вербалних објашњења) и материјала (коришћење слика, илустрација и контекстуалних примера), а и лако се инкорпорира у постојеће материјале.

Извори

Марфи 2003: R. Murphy. *English Grammar in Use*. Cambridge: Cambridge University Press.

Литература

- Борс, Линдстромберг 2008: F. Boers, S. Lindstromberg, How cognitive linguistics can foster effective vocabulary teaching, у: F. Boers, S. Lindstromberg (уп.), *Cognitive Linguistic Approaches to Teaching Vocabulary and Phraseology*, Berlin: Mouton de Gruyter, 1–61.
- Екберг 1997: L. Ekberg, The mental manipulation of the vertical axis: How to go from ‘up’ to ‘out’, or from ‘above’ to ‘behind’, у: M. Verspoor, K. Dong Lee, Sweetser (уп.), *Lexical and Syntactical Constructions and the Construction of Meaning*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 69–88.
- Хампе 2000: B. Hampe, Facing up to the meaning of ‘face up to’: A cognitive semantico-pragmatic analysis of an English verb-particle construction, у: A. Foolen, F. Van der Leek (уп.), *Constructions in Cognitive Linguistics*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 81–101.
- Џонсон 1987: M. Johnson, *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Reason and Imagination*, Chicago: University of Chicago Press.
- Куртика 2001: A. Kurtyka, Teaching English phrasal verbs: A cognitive approach, у: M. Putz, S. Niemeier and R. Dirven (уп.), *Applied Cognitive Linguistics II: Language Pedagogy*, Berlin Mouton de Gruyter, 29–54.
- Кондон 2008: N. Condon, How cognitive linguistic motivations influence the learning of verbs, у: F. Boers, S. Lindstromberg (уп.), *Cognitive Linguistic Approaches to Teaching Vocabulary and Phraseology*, Berlin: Mouton de Gruyter, 133–158.
- Лејкоф, Џонсон 1980: G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago: Chicago University Press.
- Линдстромберг 2010: S. Lindstromberg, *English Prepositions Explained*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Милошевић 2016: I. Milošević, Frazni glagoli sa partikulama *in, out, on* i *off* u engleskom jeziku, neobjavljena doktorska disertacija, Beograd: Filološki fakultet.
- Раден, Дирвен 2007: G. Radden, R. Dirven, *Cognitive English Grammar*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Расулић 2004: K. Rasulić, *Jezik i prostorno iskustvo: konceptualizacija vertikalne dimenzije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Рудцка-Остин 2003: B. Rudzka-Ostyn, *Word Power: Phrasal Verbs and Compounds: A Cognitive Approach*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Сајд 1990: R. Side, Phrasal verbs: Sorting them out, Oxford: *ELT Journal* 44 (2), 144–152.
- Талми 2000: L. Talmy, *Toward a Cognitive Semantics Vol 1: Concept Structuring Systems*, Cambridge: MA: MIT Press.
- Тејлор² 1995: J.R. Taylor, *Linguistic Categorization*, Oxford: Oxford University Press.

APPLYING A COGNITIVE LINGUISTIC APPROACH TO TEACHING PHRASAL VERBS WITH UP

Summary

This paper outlines a cognitive linguistic approach to teaching phrasal verbs with *up*. The theoretical background relies on the work of Lakoff and Johnson (1980) and Johnson (1989). Orientational metaphors and VERTICALITY image schema are crucial for determining the semantics of the particle *up*. The prototypical and metaphorical meanings of the particle *up* are demonstrated following Rudza-Ostyn's systematization of phrasal verbs (Rudzka-Ostyn 2003). The aim of this paper is to show how a cognitive linguistic approach can be applied when teaching phrasal verbs with *up*. We demonstrate how various kinds of schemas, illustrations and contextual examples could be used when teaching phrasal verbs with *up* in the EFL classroom. The advantages of a cognitive linguistic approach to teaching English in the EFL classroom are mentioned as well.

Keywords: phrasal verbs, the semantics of the particle *up*, VERTICALITY image schema, a cognitive linguistic approach, the EFL classroom

Tijana Rabrenović

Додатак

Илустративни додаци

Додатак 1а

Додатак 1б

Додатак 2

Додатак 3

Додатак 4

Додатак 5

Текстуални додаци

Додатак 6

- 1) He *had become fed up* with living in te city so he decided to move to the country.
- 2 Smokers who *give up* before the age of 30 live longer.

Додатак 7

- 1) Nobody knew that John was coming to the wedding. He *showed up* out of the blue.
- 2) We are in big trouble if we *don't come up with* the solution by the end of the day.

Додатак 8

- 1) The wind *was blowing* snow along the street.
- 2) The car *blew up* as soon as it hit the wall.

Сандра Миладиновић¹
Београд

РЕЛЕВАНТНОСТ ТЕОРИЈЕ ВИШЕСТРУКИХ ИНТЕЛИГЕНЦИЈА ЗА НАСТАВУ СТРАНИХ ЈЕЗИКА

Суштина теорије вишеструких интелигенција (Гарднер 1983) лежи у тврдњи да је појединац обдарен са девет различитих типова интелигенције, од којих је свака заступљена у различитој мери и може се развијати на разне начине. Овакво поимање интелигенције у супротности је са традиционалним схватањем, према коме је интелигенција јединствена и подразумева синтезу математичких и лингвистичких способности. Наведено сведочи у прилог томе да је интелигенција схваћена сувише уско, што је у извесном смислу ограничило холистички развој појединца, будући да су остале способности занемариване. Ако имамо на уму чињеницу да Гарднерова теорија ставља у први план појединца и његове потребе, долази се до закључка да би њена примена у настави страних језика имала позитиван утицај на развој интелектуалних способности ученика, те се ова тема намеће као једна од значајних у примењеној лингвистици. Стога, овај рад за свој предмет проучавања има релевантност теорије вишеструких интелигенција за наставу страних језика. Циљ је да кроз преглед литературе која се бави датом проблематиком укажемо на значај који примена споменуте теорије може имати када је у питању унапређење квалитета наставе страних језика, као и уважавање индивидуалних разлика ученика.

Кључне речи: вишеструке интелигенције, настава страних језика, индивидуалне разлике

1. Увод

Концепт вишеструких интелигенција јавља се осамдесетих година XX века и представља назив за образовну теорију коју је развио амерички психолог Хауард Гарднер, који дефинише интелигенцију као „способност решавања проблема или креирања производа који су цењени у једном или више културних окружења” (Гарднер 1999: 33). Гарднеров модел сугерише да постоји композит осам врста интелигенција које су у снажној међусобној вези и интеракцији, и од којих свака има сопствени развојни пут. Реч је о следећим типовима интелигенције (Гарднер 1999):

1. Лингвистичка интелигенција представља способност успешног коришћења речи у писаној или усменој форми.
2. Логичко-математичка интелигенција односи се на способност појединца да се успешно служи бројевима, размишља и закључује логично.
3. Телесно-кинестетичка интелигенција подразумева добру координацију покрета, као и успостављање равнотеже између тела и ума.
4. Визуелно-просторна интелигенција представља способност појединца да размишља и учи у сликама, као и да се адекватно сналази у простору.
5. Музичка интелигенција подразумева постојање осећаја за музику и музичко изражавање.

¹ sandramiladinovic@hotmail.com

6. Интерперсонална интелигенција односи се на способност појединца да препозна и разуме емоције других људи, као и да адекватно реагује на њих.
7. Интраперсонална интелигенција подразумева поседовање свести о сопственим осећањима, слабостима, вредностима, могућностима итд.
8. Натуралистичка интелигенција указује на дубоку повезаност са природом и имплицира њено разумевање и очување.

Међутим, Гарднерово схватање интелигенције наставља да се проширује, па се тако касније спомиње и разматра потенцијално постојање егзистенцијалне интелигенције, својствене оним појединцима који показују тенденцију да се баве филозофским и егзистенцијалним питањима. (Гусман и Кастро 2005: 186).

Своју теорију Гарднер је базирао на неуролошким налазима о оштећењу мозга. Проучавајући особе са повредама главе, уочио је да поједине способности бивају оштећене, док друге остају нетакнуте. Тако, на пример, постоје људи који услед оштећења мозга нису могли адекватно вербално да комуницирају, док је способност сналажења у простору остала неизмењена (Посавец 2010: 57). Наведено сведочи о раздвојености лингвистичке и визуелно-просторне интелигенције.

Овакво поимање интелигенције у супротности је са традиционалним схватањем према коме је интелигенција јединствена и подразумева синтезу математичких и лингвистичких способности. Наиме, Гарднер је мишљења да су стандардни тестови интелигенције ограничени и да сувише уско дефинишу појам интелигенције, будући да не узимају у обзир свих девет врста интелигенције, већ се своде искључиво на процену математичких и вербалних способности, те самим тим нису меродаван показатељ тога колико је неко интелигентан (Моро 2013: 336). Овакве и сличне идеје наишле су на снажан отпор међу психометричарима због непостојања довољног броја научних доказа који би пружили потпору датог теорији (Кулић 2014: 75).

Дакле, суштина Гарднерове теорије лежи у претпоставци да постоји више начина на које можемо бити интелигентни. Према овом аутору, интелигенција није монолитна, већ представља комбинацију способности и других карактеристика које поседује сваки појединац, у мањој или већој мери. Другим речима, поједине особе могу бити веома успешне у једној, а мање успешне у другој способности. У том смислу, питање „Колико је неко интелигентан?“ уступило је место питању „На који начин је неко интелигентан?“, што говори о томе да се појединци међусобно разликују према профили интелигенције. Наведено показује да је интелигенција схваћена сувише уско, што је у извесном смислу ограничило холистички развој појединца, будући да су остале способности занемариване.

Исто тако, Гарднер наводи да споменуте интелигенције, премда анатомски одвојене једна од других, односно иако се налазе у различитим регијама мозга, ретко делују самостално. Уместо тога, долази до њиховог међусобног допуњавања и интегрисања, односно заједничког деловања. Тако, на пример, да би неко био добар и успешан плесач, неопходно је упоредно деловање музичке, телесно-кинетичке и интерперсоналне интелигенције (Посавец 2010: 57).

Још један битан сегмент теорије вишеструке интелигенције јесте претпоставка да је интелигенција променљива, односно да је могуће интензивно утицати на њу и развијати је до одређеног нивоа уз постојање одговарајућих услова и у складу са контекстом (Кулић 2014: 76). Стога, споменута теорија може бити

од суштинског значаја за пун развој људског стваралачког потенцијала и интелекта, будући да сугерише једну ширу интерпретацију самог појма интелигенције и узима у обзир пун опсег људских способности.

У том смислу, ако имамо на уму чињеницу да дата теорија ставља у први план појединца и његове потребе, односно наглашава индивидуалне разлике сваког од нас, сасвим је разумљиво да би њена примена у наставном процесу, између осталог и у настави страних језика, имала позитиван утицај на развој интелектуалних способности ученика, те се ова тема намеће као једна од веома значајних у примењеној лингвистици.

2. Вишеструке интелигенције и настава страних језика

Када је реч о имплементацији теорије вишеструких интелигенција у настави страних језика, треба напоменути да поједини критичари замерају Гарднеру на чињеници да споменута теорија није доведена у везу ни са једном постојећом теоријом о учењу језика (Кариљо Гарсија и Лопес Лопес 2014: 82). Упркос томе, неминовна је веза између лингвистичке интелигенције и учења језика који је пак, према следбеницима теорије вишеструких интелигенција, такође повезан са другим видовима интелигенције, будући да може да се интегрише са музиком, интерперсоналним односима, телесним активностима итд. (Чаушевић 2010: 108).

С обзиром на то да модел вишеструких интелигенција у извесном смислу подразумева корелацију између садржаја различитих наставних предмета, посебно је интересантна повезаност између теорије вишеструких интелигенција и приступа у настави страних језика под називом интегрисано учење садржаја и језика, познатији као КЛИЛ (енг. *Content and Language Integrated Learning*). Сам приступ интегрише учење страног језика и учење неког другог наставног садржаја тако што ученик усваја материју из разних предмета путем страног језика, а сматра се да на тај начин усваја и сам језик (Гомес Муњис 2013: 12). Другим речима, настава страног језика интегрише се са наставним садржајем из других наставних предмета као што су, на пример, историја, географија, биологија, музичко васпитање итд. У том смислу, ако би на часу страног језика био обрађиван, на пример, одређени садржај из музичког васпитања, тиме би био подстакнут упоредни развој музичке и лингвистичке интелигенције. С тим у вези, Кариљо Гарсија и Лопес Лопес (2014: 86) истичу неопходност примене теорије вишеструких интелигенција када је реч о споменутом приступу, односно наглашавају њихову неодвојивост, а према Гомес Муњис (2013: 39–40), неке од предности оваквог типа наставе јесу, између осталог, повећана мотивисаност свих ученика, интересантан садржај, развој и заједничко деловање различитих способности истовремено, учење страног језика у контексту итд. Свакако, циљ је да ученици науче страни језик на начин који њима највише одговара, као и да стечено знање касније наставе да примењују са успехом у измењеним животним околностима.

Што се тиче значаја који Гарднеров модел вишеструких интелигенција има када је у питању учење страног језика, Чаушевић (2010: 103) истиче да „применом ове теорије, како у општем образовању, тако и у настави језика, наглашава се важност поштовања индивидуалних разлика ученика и на тај начин поспешује њихово усвајање језика.“ У том смислу, учење страног језика одвијаће се успешније уз примену одређених активности које су усклађене са потребама, могућностима и интересима ученика, а које се не тичу искључиво лингвистичке, већ подстичу трансфер различитих интелигенција.

Наиме, бројне су активности које се могу применити у настави страних језика, а којима би се могло интензивно деловати на развој различитих интелигенција. Неке од њих су следеће: дебате, имитације, вођење дневника, илустровање вокабулара сликама, извођење пантомиме, решавање загонетки, игре асоцијација и многе друге. У том смислу, кључна реч је разноврсност. Другим речима, различите активности воде ка развоју различитих типова интелигенције. Стога је битно да укључују речи, бројеве, слике, музику, покрет, рад у групи итд. Исто тако, извршавање једне активности може подстаћи активирање више типова интелигенције. Као пример за ову констатацију може да послужи активност у којој се од ученика захтева да осмотри цртеж, а затим да опише шта се на њему налази, при чему се паралелно развијају визуелно-просторна и лингвистичка интелигенција. Наведено сведочи о њиховом међусобном допуњавању и интегрисању.

3. Вишеструке интелигенције и ученик

Бројни су аутори који сматрају да би имплементација теорије вишеструких интелигенција у настави страних језика била погодна средство за уважавање индивидуалних разлика ученика (Арнолд и Фонсека 2004; Чаушевић 2010; Де Лука 2004; Гусман и Кастро 2005; Кулић 2014; Моро 2013; Посавец 2010; Радовановић 2012; Суарес и др. 2010; Угарте Отеиса 2013; Забитгил 2013). Наиме, ова теорија може представљати погодна средство за дефинисање ученичких потреба и интересовања, ограничења и потенцијала, али и помоћ при коришћењу и развоју личних новооткривених способности.

Како би се утврдило који тип интелигенције преовлађује код ученика, Посавец (2010: 59) предлаже, између осталог, вођење документације о постигнућима ученика, коришћење упитника, обављање интервјуа, посматрање понашања ученика итд. С друге стране, Радовановић (2012: 132) истиче да би сам разговор са ученицима, њиховим родитељима или школским психологом о ученичким интересовањима, врлинама и слабостима такође био продуктиван. Овакве и сличне методе, осим тога што олакшавају идентификацију вишеструких интелигенција код ученика, имају за циљ и да утврде како ученици перципирају сопствене способности, што би касније олакшало осмишљавање и реализацију наставних активности.

Резултати истраживања спроведеног 2013. године међу ученицима прве године средње школе *Luis Amigo* у Шпанији, са циљем да се испита потенцијална повезаност између Гарднерових вишеструких интелигенција и стратегија у учењу страних језика, указују на то да постоји корелација између вишеструких интелигенција и стратегија у учењу страних језика, као и да њихова примена у настави страних језика умногоме може олакшати ученицима сам процес учења (Угарте Отеиса 2013). У том смислу, наведени резултати потврђују тезу да Гарднеров модел вишеструких интелигенција у спрези са стратегијама учења страног језика представља погодна средство за развијање свести ученика о властитом знању и помаже да у складу са сопственим способностима и афинитетима организује процес учења страног језика.

Бројне су предности овакве наставе када је у питању улога ученика. Суарес и др. (2010: 88–93) наводе следеће: стицање самопоуздања, подстицање различитих интелигенција и кооперативности, развијање креативности, напредак у решавању проблема, самоиницијативно учење, повећање мотивације, учење у складу са ученичким потребама и жељама, подједнаке шансе за успех свих уче-

ника итд. Моро (2013: 334) томе додаје стицање аутономије, изградњу самопоштовања, развијање одговорности и вештине сарадње.

4. Вишеструке интелигенције и наставник

Настава организована у складу са теоријом вишеструких интелигенција знатно мења и улогу наставника страног језика од кога се очекује да дату теорију примени на начин који би за ученике био подстицајан, ефикасан, интересантан и који би, исто тако, био прилагођен ученичким афинитетима и способностима, као и њиховим индивидуалним потребама (Арнолд и Фонсека 2004: 120). Другим речима, веома је битно да наставници поседују свест о различитим ученичким способностима, талентима и потребама, као и могућностима. На тај начин, могли би да организују час са разноврсним активностима које би обухватале и подстицале развој свих врста интелигенција, а које би, исто тако, биле релевантне за сваког ученика понаособ.

С тим у вези, Де Лука (2004: 6) указује на бројне изазове са којима би се наставник сусрео, а који се тичу ослањања на разноврсна наставна средства и помагала, потребе за додатним временом за припрему лекција и осмишљавање активности итд. Исто тако, будући да настава није ограничена искључиво на развој лингвистичке интелигенције и усвајање језичких садржаја, већ и на развој преосталих интелигенција које подразумевају обраду другачијих садржаја, наставник мора бити отворен за алтернативне методе и приступе у раду са ученицима који се битно разликују од постојећих традиционалних метода и приступа попут претходно споменутог приступа под називом интегрисано учење садржаја и језика (Посавец 2010: 58-62). У сваком случају, примена модела вишеструких интелигенција погодна је како за професионални развој наставника, тако и за целокупан развој личности ученика.

5. Закључак

Како у општем образовању, тако и у настави страних језика од великог је значаја начин вредновања ученичких индивидуалних разлика, а самим тим и способности. У том смислу, на основу претходно реченог, јасно је да су бројни истраживачи препознали позитиван утицај Гарднеровог модела вишеструких интелигенција када је у питању уважавање индивидуалних разлика које постоје међу ученицима, али и квалитет наставе страног језика.

Стога је битно подстицати трансфер различитих интелигенција на часовима страних језика како би ученици добили прилику да истраже своје скривене потенцијале, као и да додатно унапреде оне способности које су у мањој мери развијене. У том смислу, идеја је превазићи традиционалну наставу тако што ће фокус бити померен на развој широког спектра способности.

Овакав вид наставе имплицира промену како улоге ученика тако и улоге професора. С једне стране, теорија вишеструких интелигенција ставља индивидуалне потребе ученика у први план у складу са комуникативним приступом у настави страних језика, али и обједињује садржаје различитих наставних предмета у складу са приступом под називом интегрисано учење језика и садржаја. С друге стране, омогућава наставнику већу слободу у примени разноврсних наставних стратегија и активности, а плодна је и за његово стручно усавшавање.

Имајући на уму претходно речено, намеће се закључак да би интензивнија примена Гарднерове теорије вишеструких интелигенција у настави страних језика обезбедила подједнаке могућности за напредовање и постизање успеха сваког ученика понаособ, чиме би аутоматски и квалитет наставе страног језика био подигнут на виши ниво.

Литература

- Арнолд, Фонсека 2004: J. Arnold, C. Fonseca, Multiple Intelligence Theory and Foreign Language Learning: A Brain-based Perspective, *International Journal of English Studies*, 4 (1), 119–136.
- Гарднер 1999: H. Gardner, *Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century*. New York: Basic Books.
- Гомес Муњис 2013: S. Gómez Muñiz, *La Teoría de las Inteligencias Múltiples aplicada a la Enseñanza con Metodología AICLE*, Universidad de Oviedo: Facultad de Formación del Profesorado y Educación. <<http://hdl.handle.net/10651/19279>>. 17.02.2018.
- Гусман, Кастро 2005: B. Guzmán & S. Castro, Las inteligencias múltiples en el aula de clases, *Revista de Investigación*, 58, 177–210.
- Де Лука 2004: S. De Luca, El docente y las inteligencias múltiples, *Revista Iberoamericana de Educación*, 34 (1), 1–12.
- Забитгил 2013: O. Zabitgil, A new model in English language classroom: Howard's multiple intelligences theory, *The International Journal of Research in Teacher Education*, 4 (1), 30–40.
- Кариљо Гарсија, Лопес Лопес 2014: M. E. Carillo García, A. López López, La Teoría de las Inteligencias Múltiples en la Enseñanza de las Lenguas, *Revista de Educación Contextos Educativos*, 17, 79–89.
- Кулић 2014: D. Kulić, *Primena teorije višestrukih inteligencija u nastavi engleskog jezika*, Doktorska disertacija, Beograd: Filološki fakultet.
- Моро 2013: D. Moro, Gardnerova teorija višestruke inteligencije i nastava engleskog jezika u osnovnim školama, *Svarog*, 7, 334–341.
- Посавец 2010: M. Posavec, Višestruke inteligencije u nastavi, *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 24 (2), 55–64.
- Радовановић 2012: A. Radovanović, Implikacije teorije višestruke inteligencije u nastavi stranog jezika, *Inovacije u nastavi: časopis za savremenu nastavu*, 25 (2), 130–134.
- Суарес и др. 2010: J. Suárez, M. Maiz, M. Meza, Inteligencias múltiples: una innovación pedagógica para potenciar el proceso enseñanza aprendizaje, *Universidad Pedagógica Experimental Libertador: Investigación y Postgrado*, 25 (1), 81–94.
- Угарте Отеиса 2013: S. Ugarte Oteiza, *The multiple intelligences theory and language learning strategies: relation and the effect of instruction*, Pamplona: Universidad Pública de Navarra. <<http://hdl.handle.net/2454/15383>>. Приступљено 15.02.2018.
- Чаушевић 2010: S. Čaušević, Теорија вишеструке интелигенције и њене импликације на учење и усвајање страног језика, Крагујевац: *Наслеђе*, 15 (2), Крагујевац, 103–113.

LA RELEVANCIA DE LA TEORÍA DE LAS INTELIGENCIAS MÚLTIPLES PARA LA ENSEÑANZA DE LENGUAS EXTRANJERAS

Resumen

La esencia de la teoría de las inteligencias múltiples (Gardner 1983) yace en la convicción de que el individuo está dotado de nueve diferentes tipos de inteligencia, de los cuales cada una está presente en diferente medida y se puede desarrollar de maneras distintas. Esta manera de entender la inteligencia se opone al concepto tradicional según el cual la inteligencia representa un conjunto unitario basado en la capacidad lógico-matemática y lingüística. A la luz de lo mencionado, podemos concluir que la inteligencia es entendida de una manera demasiado estrecha, lo que en cierta manera ha limitado el desarrollo holístico del individuo, puesto que las demás capacidades han sido ignoradas. Si tenemos en cuenta el hecho de que la teoría de Gardner pone en primer plano al individuo y sus necesidades, es lógico suponer que su aplicación en la enseñanza de lenguas extranjeras tendría efecto positivo en el desarrollo de las capacidades intelectuales de los alumnos, por lo cual este tema se puede considerar de suma importancia en el ámbito de lingüística aplicada. Por lo tanto, este trabajo trata la relevancia de las inteligencias múltiples para la enseñanza de lenguas extranjeras. El objetivo principal es señalar la importancia que la aplicación de dicha teoría puede tener cuando se trata de la mejora de la calidad de la enseñanza de lenguas extranjeras, así como la apreciación de las diferencias individuales de los alumnos.

Palabras clave: inteligencias múltiples, enseñanza de lenguas extranjeras, diferencias individuales

Sandra Miladinović

Стефан М. Ковљанин¹
Београд

ПСИХОТИПОЛОШКА БЛИСКОСТ И ЛЕКСИЧКИ ТРАНСФЕР: СЛУЧАЈ КАТАЛОНСКОГ КАО ИЗБОРНОГ ЈЕЗИКА НА ФИЛОЛОШКОМ ФАКУЛТЕТУ У БЕОГРАДУ

У овом раду представљају се резултати истраживања лексичког трансфера (ЛТ) код 19 студената изборног каталонског језика (Л3, А2 ЗЕО) у школској 2015/16. Будући да реална и перципирана сличност језичких система значајно утичу на појаву међујезичког трансфера, као и да је ЛТ израженији на почетку учења, контекст каталонског као изборног изузетно је погодан за студије овог типа. У истраживању су коришћене језичке биографије и упитник са осам питања, а други део података добијен је анализом грешака у писаној продукцији на завршном испиту на нивоу А2. Резултати су потврдили значај типологије за испољавање ЛТ, пошто се трансфер у писању испољио само код студената који познају неки други романски језик. Такође, утврђено је да је већина студената свесна постојања трансфера, да су сви правилно проценили типолошку сличност, као и да језичке биографије могу да укажу на одређене тенденције у усвајању Л3, што су све сазнања која у будућности могу значајно да унапреде наставну праксу.

Кључне речи: психотипологија, лексички трансфер, Л3, каталонски, писана продукција

Увод

У овом раду бавимо се значајем фактора психотипологије за лексички трансфер у усвајању Л3. Након теоријских разматрања и краћег прегледа релевантних новијих истраживања, биће представљено истраживање спроведено у контексту наставе каталонског као изборног језика на Филолошком факултету (ФФ) у Београду, које је потврдило да је психотипологија добар предиктор појаве трансфера, чак и у писаној продукцији, и то у веома специфичном контексту.

Оперативна дефиниција Л3

Иако феномени билингвизма и мултилингвизма већ деценијама привлаче велику пажњу истраживача, још увек не постоје њихове јединствене дефиниције, с обзиром на многа контроверзна питања, попут неопходног нивоа језичке компетенције, учесталости употребе језика, односно, броја језика које треба рачунати, критеријума међусобног разумевања, нивоа функционалне способности, итд. (в. Kemp 2009).

Сличан проблем јавља се приликом дефинисања Л3, јер не постоји слагање око тога који је критеријум најрелевантнији (в. Rothman *et al.* 2013). У литератури се најчешће наводе редослед усвајања, ниво компетенције и учесталост употребе, или чак комбинација ових фактора (De Bot, Jaensch 2015: 131; Jaensch 2013: 74). Несумњиво је да постоји потреба да се Л3 термилошки разграничи од Л2, јер је процес усвајања Л2 јединствен, пошто се ученик ослања само на познавање

¹ stefan.kovljanin@gmail.com

L1, док се код наредних усвајања језика придодаје још по један језички систем који је у узајамној интеракцији са претходно усвојеним (Bardel, Lindquist 2007). Притом, већа метајезичка свест, креативнији начин размишљања и, уопште, веће искуство, само су неки од елемената због којих билингвални појединци далеко брже усвајају језик од монолингвала (Cenoz, Jessner 2009: 126).

Стога, сходно поступку који су примениле Bardel и Lindquist (2007: 124) и Hammarberg (2001: 22), у овом раду под Л3 ћемо подразумевати језик који се тренутно усваја и предмет је анализе, а пре ког су усвојена најмање два језика, док ћемо претходно усвојене језике, као и језике који се усвајају паралелно називати позадинским језицима (ПЈ). У ретким случајевима, правићемо дистинкцију између различитих Л2 према хронолошком следу (Л2А, Л2Б, итд).

Језички трансфер (ЈТ)

Једно од најзначајнијих питања савремених истраживања мултилингвизма и усвајања Л3 управо је интеракција језичких система које појединац познаје и која се манифестује појавом језичког трансфера. Odlin (1989: 27, цит. у Odlin 2003: 436) трансфер дефинише као утицај који је настао услед сличности и разлика између језика који се тренутно учи и било ког у већој или мањој мери усвојеног језика. Улога ЈТ матерњег језика за усвајање Л2 препозната је још средином XX века, па је током наредних деценија био предмет великог броја истраживања. Са порастом интересовања за усвајање Л3, повећавао се и број истраживања која су се бавила ЈТ у том, сложенијем случају (в. Rothman *et al.* 2010). Испрва, у теорији је идентификован само утицај Л1 на Л3, док је утицај Л2 на Л3 сматран занемарљивим све до појаве великог броја истраживања која су показала потпуно супротно (Hammarberg 2001: 22).

Трансфер приликом усвајања Л3 може се јавити у различитим деловима језичког система. Његово деловање увек је тешко предвидети — иако сличности и разлике међу језицима наводе предаваче и истраживаче на претпоставке везане за њихове манифестације, оне се не испостављају увек тачним, делом и због великих индивидуалних разлика код ученика (Odlin 2003: 441–442).

Када се говори о типу трансфера, добро је позната дистинкција на позитиван и негативан трансфер, односно на онај који поспешује усвајање новог језика, и онај који га отежава. Ringbom и Jarvis (2009: 112) сматрају да је негативан трансфер, заправо, боље описати као одсуство позитивног, јер је то оно што води ученике ка каснијим погрешним претпоставкама о сличностима између језика.

Психотипологија као најзначајнији фактор за ЈТ

Проучавање међујезичког утицаја приликом усвајања Л3 изузетно је комплексно, не само због проблема бројности и међусобног односа ПЈ, већ и међусобне повезаности фактора који на њега утичу, као и различитих контекста њиховог испољавања. Претходна истраживања су, према речима Bardel и Lindquist (2007), углавном указивала на постојање четири главна фактора који одређују извор трансфера: статус нематерњег језика (СНЈ), типологију, ниво компетенције и скорашњост употребе Л2.

Од тих фактора, типологија је до сада привукла убедљиво највећу пажњу истраживача (в. De Angelis 2005, за преглед студија). Њен значај увидели су још структуралисти половином XX века, а до пораста броја истраживања која се

њоме баве дошло је крајем седамдесетих и током осамдесетих година. За појам типологије, односно, реалне сличности језика, везан је и појам психотипологије, која представља ученикову субјективну перцепцију сличности и разлика међу језицима (Kellerman, 1983, цит. у Еске 2015: 147).

Та перцепција ће се често, али не увек, слагати са типолошком и историјском повезаношћу језика, па због тога у већини истраживања можемо срести само један од два термина, док коришћење оба обично имплицира детаљније бављење проценом сличности. До погрешне процене сличности, како истичу Ringbom и Jarvis (2009: 107), може доћи ако ученик није приметио одређене реалне сличности између језика, затим, ако је лоше проценио њихову природу, и, на крају, ако је погрешно претпоставио да извесне сличности постоје, иако се нигде није сусрео са њима. Психотиполошка процена је, по њиховом мишљењу, од директнијег и значајнијег утицаја на процес учења језика и постигнуће (2009: 108).

De Angelis и Selinker (2001) сматрају да је психотипологија вероватно најважнији фактор, мада признају снажан утицај СНЈ. Ó Laoire и Singleton (2009) се у већој мери слажу, док је за Jaensch (2013) психотипологија значајан фактор у свим видовима трансфера, било позитивно, негативно или мешовито.

Међусобним односом фактора (психо)типологије и СНЈ, како је представио Еске (2015), експлицитно се бавио само мали број студија, и у тим случајевима чешће је давана предност психотипологији. Најбољи аргумент за СНЈ, како тврди Еске, представљају студије које су показале да је било више трансфера из Л2 иако је Л1 типолошки сличнији Л3, али је и у том случају опет тешко негирати фактор психотипологије јер испитивани Л2 и Л3 језици (француски и енглески) имају висок степен лексичке сличности.

У ситуацијама где је Л1 био из друге породице (фински, баскијски, нпр), студије су јасно показале велики утицај типолошки блиског Л2, док Л1 скоро да није имао утицај, али ни тада не можемо одбацити могући утицај СНЈ. На пример, Cenoz (2001) је уочила јасну психотиполошку преференцу приликом учења Л3 енглеског ка трансферу из шпанског, а не из баскијског. Она је показала и да постоји разлика у трансферу у зависности од редоследа ПЈ, из чега је закључила да СНЈ има адитивни ефекат на типолошки фактор.

Лексички трансфер (ЛТ)

Лексика је, према Agustín Llach (2010: 2), део језичког система који је изузетно подложен трансферу, те не чуди број студија које се баве лексичким грешкама као последицом негативне манифестације ЛТ. Ипак, мало који рад нуди експлицитну дефиницију ЛТ, што је јасно с обзиром на хетерогеност категорија у појединим класификацијама истог. Тако Jarvis (2009: 99) дефинише ЛТ као утицај који познавање једног језика има на препознавање, интерпретацију, процесуирање, складиштење и продукцију речи у другом језику.

Приликом класификације ЛТ приметна је велика разноврсност како у погледу критеријума, тако и у терминологији, што је условљено врстом задатка, специфичним циљевима истраживања, методологијом, структуром испитаника, итд. Већи број новијих истраживања истиче разлику између трансфера форме и значења, док поједина придодују и критеријум функције (De Angelis, Selinker 2001, Tremblay 2006, Jarvis 2009, Meriläinen 2010, Ecke 2015).

Када се говори о трансферу форме, запажа се да је један од чешћих критеријума адаптираност речи у циљном језику, па ћемо, стога, за потребе нашег

истраживања прихватити постојећу поделу на позајмице (речи и синтагме у потпуности преузете из ПЈ) и адаптације (речи настале комбинацијом морфема различитих језика).

Када говоримо о врсти позајмица, Cenoz (2001) је уочила да су чешће преношене пунозначне речи, и да је код њих узраст био релевантан фактор, док су граматичке речи испитаници различитог узраста преносили у истој мери. De Angelis (2005) је у студији трансфера помоћних речи дошла до закључка да се испитаници претежно ослањају на Л2 кад год је он типолошки сличан Л3, као и да су неке помоћне речи из Л2 подложније трансферу од других.

Говорећи о адаптацијама, Bardel и Lindquist налазе другачији образац појављивања него код позајмица (2007: 136), и тумаче адаптације као стратешке покушаје превазилажења лексичког проблема, што захтева виши ниво компетенције на ПЈ.

На крају овог одељка, вреди запазити да су се поменута истраживања чешће бавила анализом трансфера у говору, него у писању. Према Agustín Llach (2010: 4), лексички трансфер у писању на нематерњем језику много је ређи него у говорним задацима, јер писање састава није спонтано, ученици имају времена да планирају, да размисле о садржини и форми, присете се речи, и да обаве ревизију и коректуру рада, вођени доминантно декларативним, метајезичким знањима о систему Л3. Ипак, с обзиром на тврдњу Bardel и Lindquist (2009: 127) да повећање компетенције у Л3 доводи до смањења лексичког трансфера из ПЈ (што је и логично, имајући у виду повећање фонда речи у Л3), очекивали смо да у нашем истраживању, на нивоу А2 и уз додатне ситуационе факторе који отежавају писање састава, буде јасних манифестација ЛТ.

Каталонски језик у Србији

Каталонски језик је у наставу страних језика у Србији ушао 2005. године, отварањем Лектората за каталонски језик на ФФ у Београду, у оквиру Катедре за ибериске студије. Од самог почетка било је евидентно интересовање студената за каталонски, иако до школске 2008/09. године курс није носио ЕСПБ бодове. Студенти каталонског су, према једном истраживању, изразито интринзички мотивисани за учење каталонског (Kovljanin 2011: 51), а о мотивисаности сведочи и то да сваке године између 10 и 20 студената добије званичан сертификат о познавању каталонског језика, као и то да сваке године неколико наших студената добије стипендију за летње језичке кампове у Каталонији и Андори.

Лекторат интензивно ради и на промоцији каталонског језика и културе, пре свега захваљујући помоћи каталонских и шпанских институција (в. Borí 2011). Упркос томе, чини се да свест о каталонском, као аутохтоном виталном, и потпуно нормираном романском језику са више од десет милиона говорника и даље није на одговарајућем нивоу. Самим тим, оправдано је претпоставити да ни знање бруцоша ФФ о каталонском језику није велико, што потврђује и наставна пракса са уводних часова, на којима се говори о пореклу језика, његовој распрострањености и историји. Каталонски као изборни језик могу бирати студенти свих година ФФ, али је ситуација таква да је у школској 2015/16. години од студената на курсу П-1 (А1 ЗЕО) било 87% бруцоша. Чињеница да су на ФФ међу најбројнијим студијским групама три групе које се баве проучавањем типолошки блиских језика (француски, шпански, италијански), који, притом, имају снажан утицај у популарној култури и медијима у Србији, јасно је да је ЈТ фактор који треба озбиљно узети у обзир у настави каталонског.

Специфичности писане продукције на Савременом каталонском језику П-2

Вештина писане продукције, као једна од четири језичке вештине, интегрисана је у наставу свих страних језика на ФФ, иако постоје разлике у имплементацији исте (в. Prvulović 2014: 90). Имајући у виду специфичне захтеве нивоа А2 ЗЕО, формулисане као показивање основне употребе језика која омогућава сналажење у једноставним комуникативним ситуацијама својственим свакодневном животу, као и чињеницу да на званичном испиту за почетни ниво није заступљена провера писане продукције, она у настави каталонског од нивоа А1 има важну улогу пре свега у усвајању вокабулара и развијању инструменталне компетенције, а затим и у упознавању студената са композиционом природом стандардне норме каталонског језика.

И у првом и у другом семестру писана продукција се проверава путем два састава у оквиру предиспитних обавеза (20% оцене), а заступљена је и на завршним испитима. Начин оцењивања представља мешавину аналитичког и холистичког приступа, док се исправкама и повратним информацијама придаје велики значај.

Истраживање

Спроведено истраживање имало је за главни циљ да утврди да ли се на основу језичких биографија студената евентуално може предвидети појава негативног лексичког трансфера. Истраживање је претежно дескриптивног карактера, као илустрација сложеног проблема језичког трансфера, па се тако не тежи комплексној статистичкој анализи. Додатни изазов приликом овог истраживања био је тај што, иако је каталонски често укључен у студије трансфера као Л1 или Л2, мало њих се до сада бавило каталонским као Л3 (в. Ortega 2009; Ortega, Celaya 2013).

Главна хипотеза истраживања била је та да су студенти код којих се јавио негативан трансфер у саставу на завршном испиту на нивоу А2 у неком периоду живота учили неки други романски језик. Споредне хипотезе биле су следеће:

- ЈТ је очекиван;
- Ако је романски језик међу позадинским језицима, наведен је као типолошки најсличнији;
- Већина студената са романским ПЈ учила је ЈТ;
- Студенти примењују технике учења ради умањења негативног ЈТ;
- Постоји жеља за другачијом организацијом група сходно језичким биографијама;
- ЛТ се у саставима ретко испољава и искључиво је везан за форму.

Испитаници

Испитаници су студенти ФФ који су наставу Савременог каталонског језика П-2 у школској 2015/16. години похађали у другој и трећој групи, и који су до тог тренутка положили предмет. У истраживању је учествовало 19 студената² (17 девојака и 2 младића), старости од 19 до 22 године. Свима је Л1 српски, уз напомену да једна испитаница има други Л1 италијански. Више од половине њих студира

² Мало више од половине студената који испуњавају услов; слабији одзив објашњавамо тиме што су након положеног испита престали да прате објаве на платформи Мул, преко које је анкета дистрибуирана.

неки романски језик: 7 студената италијанског, 4 енглеског, по 2 шпанског, опште лингвистике и српског језика и књижевности, и по један француског и библиотекарства и информатике, док је велика већина њих (15 од 19) уписана 2015/16.

Методологија

За прикупљање једног дела података коришћен је упитник који се састоји из три дела: општих података, детаљне језичке биографије и осам питања везаних за каталонски као изборни језик и различите аспекте ЈТ.

Кроз језичку биографију студенти су давали податке о језицима које су учили, почетном узрасту, трајању и контекстима учења, а, такође су и самопроцењивали своју компетенцију (описно: почетни, средњи, напредни, или према нивоима ЗЕО). Једини услов за укључивање језика у биографију био је тај да је самопроцењена компетенција макар А1.

Други део података добијен је анализом грешака на саставима на писменом делу завршног испита, при чему студенти на испиту нису знали да ће састави бити коришћени и у истраживању, те са те стране није утицано на постигнуће. Због тога што је писана продукција већ двапут проверавана током семестра, на испиту је захтевана оптимална дужина била 80 речи, а састав је носио 20% поена на завршном испиту.

У корпусу састава прво су идентификоване све лексичке грешке (девијације од норме према нормативном речнику каталонског језика³) које, на основу језичке биографије могу бити оправдане негативним трансфером, а затим су искључене оне девијације које се не сматрају грешкама на нивоу А2, јер за њих не можемо са сигурношћу тврдити да нису настале због непотпуног усвајања тог елемента Л3. Грешке су касније класификоване на позајмице и адаптације, сходно изложеном у теоријском делу рада.

Резултати и дискусија

1. Језичке биографије: Анализа је показала да је свим испитаницима енглески један од ПЈ (у 18 случајева Л2А, једном Л2Б). Од осталих, немачки је заступљен код 10 студената, италијански и шпански код по 6, француски код 4, а грчки, турски, португалски, руски, јапански и словеначки код по једног испитаника. Индивидуално, број Л2 варира између једног и четири.

Што се тиче самопроцењених компетенција, пријављени су релативно високи нивои компетенције енглеског и италијанског, компетенција француског и словеначког глобално је средња, а најчешћа процена компетенције на осталим језицима је почетна.

Самопроцена језичке компетенције дефинитивно није најпоузданија, јер нам се чини да су студенти у неколико случајева умањивали свој ниво, али је најадекватнија, с обзиром на непосредни циљ истраживања. Проблематичан је био и услов да језици у биографији буду процењени најмање А1 нивоом, па су испитаници због тога понекад напомињали успут да у извесној мери 'познају' шпански, иако га никада нису учили.

Са аспекта коришћења језика, честу употребу италијанског су пријавили сви испитаници који га уче или познају, употребу енглеског сви осим једног, а по

3 Доступан онлајн путем: <http://dlc.iec.cat/>.

један употребу шпанског, словеначког, турског и португалског. Сви испитаници осим студенткиње са два Л1 најмање један Л2 користе често или свакодневно.

2. Потенцијални ЈТ као фактор приликом одабира каталонског: Фактор типолошке сличности био је од значаја за избор код чак 17 од 19 студената: 6 студената је пре почетка учења очекивало позитиван, 7 негативан трансфер, 4 се руководило избегавањем негативног трансфера (нпр. нису желели да одаберу германски језик за изборни ако им је главни из те породице), што значи да је наша хипотеза потврђена.

3. Психотиполошка процена сличности каталонског са Л2: Психотиполошка процена се у свим случајевима слагала са типологијом, у смислу да ниједан неромански језик није процењен сличним каталонском, и да су студенти који познају макар један романски језик навели управо његову сличност, чиме је потврђена и та претпоставка.

4. Запажен ЈТ приликом учења: Утицај трансфера са Л2 ка Л3 током учења препознано је 15 испитаника; међу четворо студената који нису приметили трансфер, троје никада није учило неки романски језик, што потврђује и следећу хипотезу. ЈТ је окарактерисан као позитиван у 8 случајева, као негативан у 4, а обе врсте трансфера приметиле су 3 испитаника. Ове налазе треба узети са благом резервом, јер не можемо бити сигурни колико је студената правилно проценило позитиван трансфер, пошто је могуће да га у извесној мери нису ни свесни, па је тако могуће и да су заправо сви студенти са романским ПЈ осетили ефекте трансфера. ЈТ из Л3 у Л2 није пријављен.

5. Примена техника ради превазилажења негативног ЈТ: Само 6 студената је увидело потребу да због потешкоћа услед трансфера коригује начин учења, али се ту не може говорити о конкретним техникама, већ више о детаљнијој временској организацији и поспешивању концентрације приликом учења типолошки сличних језика. Од студената који су учили негативан трансфер, само један припада овој групи, чиме наша претпоставка није потврђена. Овакав налаз не можемо даље тумачити без података о томе колико студенти уопште знају о техникама учења језика.

6. Формирање група према језичким биографијама: О томе колико је приметна разлика у постигнућу током праћења наставе у зависности од ПЈ сведочи и чињеница да две испитанице сматрају да би требало да постоји одвојена лекторска група за студенте који немају романске ПЈ, чиме је и та хипотеза потврђена. Притом, потребу за експлицитном инструкцијом о сличностима и разликама између типолошки сличних језичких система пријавило је 11 студената (од којих 7 тренутно студира неки други романски језик), што би представљало додатни аргумент поделу на групе према језичким биографијама.

7. Анализа грешака: Негативан ЛТ испољио се код 10 студената у виду 28 индивидуалних манифестација. Уочен је још један случај трансфера, али пошто он превазилази ниво синтагме и захвата већи део исказа (и предикацију), строго се држећи одабране класификације, не можемо га укључити у ЛТ.

Од поменутих 10 студената, чак 7 студира италијански језик, и код њих су забележене 24 појаве трансфера (индивидуално, од 1 до 7). Код њих седморо, манифестовао се ЛТ преодоминантно из италијанског, док су преостале 3 студенткиње (од којих једна студира шпански) имале ЛТ из шпанског. Свих 10 студената као ПЈ има најмање један романски језик, тако да је главна хипотеза истраживања потврђена.

Ипак, споредна хипотеза која се тиче грешака на саставима потврђена је само делимично: иако се ЛТ испољио ретко (у мање од 3,5% речи код десеторо испитаника, односно мање од 1.83% на нивоу целог корпуса), забележена су два случаја трансфера где није захваћена само форма: *lletere (ЛЗ: *carta* (*lletra* – 'слово'); ит. *lettera*; енг. *letter*) и *em torno (ЛЗ: *torno*). У првом случају дошло је до преузимања полисемичног значења из ПЈ које у ЛЗ не постоји; иако бисмо на основу самог облика могли да помислимо да се ради о ЛТ из енглеског, језичка биографија отклања сваку сумњу: ова студенткиња не само да има италијански као други Л1, већ једина није пријавила активну употребу енглеског. У другом случају имамо придодату одлику повратности, која постоји само у Л1, док је нема у осталим ПЈ испитанице.

Након тога смо идентификовали 18 позајмица (нпр. *las (шпа), ЛЗ: *les*; *buona (ит), ЛЗ: *bona*; *bonita (шпа), ЛЗ: *bonica*; итд), 6 адаптација (нпр. *matina, ЛЗ: *matí*, ит. *mattina*; *difficil, ЛЗ: *difficil*, ит. *difficile*) и две речи које могу припадати обема категоријама (нпр. *casas (шпа), ЛЗ: *cases*). Међу позајмицама мало су чешће помоћне речи (10/18). Овакав налаз у складу је са изложеним у теоријском делу: на почетном нивоу, позајмице су чешће због мањег фонда речи и слабијег метајезичког знања, док се учесталост позајмљивања помоћних речи може објаснити високим степеном сличности ових речи у каталонском и језику који је извор ЈТ, италијанском.

На крају, треба рећи да смо у ЈТ убрајали само случајеве који се једино тако могу објаснити, па је из анализе, на пример, искључен случај *escrivo (ЛЗ: *escric*, 1.л.једн. *escriure*), јер не можемо бити сигурни да ли је настао као последица адаптације из италијанског (*scrivo*), или омашке услед недовољне усвојености групе неправилних глагола, јер би записани облик био исправан да је глагол правиан у презенту.

Закључак

У овом раду бавили смо се питањима ЈТ, ЛТ, као и фактором психотипологије који је у литератури наведен као један од најзначајнијих за њихову појаву. Утицај овог фактора потврдили смо истраживањем у контексту наставе изборних језика на ФФ, на примеру каталонског језика: поред тога што су сви испитаници код којих се испољио ЛТ у неком периоду живота учили неки типолошки сличан језик, треба посебно нагласити да није било трансфера форме ни из једног нероманског језика, па ни енглеског, као најчешћег Л2А.

Значајно ограничење истраживања представља релативно мали број испитаника (19) и, услед тога, мања разноврсност ПЈ, што заједно чини да не можемо донети неке уопштеније закључке истраживања. Непосредни циљ истраживања и одабир корпуса учинили су да се не одлучимо за прикупљање додатних података, путем интроспективних упитника о процесу писања састава, лексичким изборима, недоумицама, што би свакако дало нову димензију истраживању. Такође, важан чинилац био је и сам контекст завршног испита због многих ситуационих фактора који могу да утичу на израду састава, па тако постоји могућност да студенти нису обраћали много пажње на ревизију и корекцију, како би више времена посветили другим деловима испита, што је такође могло да утиче на број манифестација ЛТ. На крају, верујемо и да би корелација компетенције у ПЈ који је извор трансфера, постигнућа у ЛЗ и броја како адаптација, тако и позајмица, додатно помогла да проникнемо у узроке негативног ЛТ, како бисмо

додатно интерпретирали поједине одговоре из анкете, попут оног о формирању група према језичким биографијама, па тако не искључујемо могућност да и то у будућности испитамо у оквиру већег истраживања које би подразумевало и далеко већи број испитаника.

Ипак, упркос тим недостацима, наше истраживање је јасно показало да је употреба само језичких биографија била довољна да се утврди већа склоност студената типолошки блиских језика ка ЛТ, односно, да је језичка биографија сама по себи добар предиктор трансфера, што је важан налаз за наставну праксу. Прикупљање биографија је посао који се без икаквог напора може обавити током уводних часова, јер се може имплементирати у виду домаћег задатка након обрађене јединице која се тиче назива националности, језика и одговарајућих присвојних придева (конкретно, на каталонском, већ на првом часу се представе одговарајуће структуре и потребан вокабулар, тако да наставник већ пре другог часа може имати комплетне језичке биографије ученика). Познавање биографија је, како сугеришу резултати нашег истраживања, веома важно, јер не само да у пракси указује на касније постигнуће, већ се студенти вођени језичком биографијом опредељују за изборни језик, свесни су могућег међујезичког утицаја и исказују жељу за експлицитним поређењем језичких система како би ограничили негативан ЈТ. Стога, сматрамо да сви ти разлози представљају добру полазну основу за разматрање даљег унапређења наставе каталонског, а и других изборних језика на ФФ.

Литература

- Agustín Llach 2010: Agustín Llach, M. P. An Overview of Variables Affecting Lexical Transfer in Writing: A Review Study. *IJL International Journal of Linguistics*, December 2010. Proquest. 12. 7. 2018.
- Bardel, Lindquist 2007: Bardel, C., Lindqvist, C. The Role of Proficiency and Psychotypology in Lexical Cross-linguistic Influence. A Study of a Multilingual Learner of Italian L3. in: Chini, M et al. (eds.), *Proc. of Atti Del VI Congresso Internazionale Dell'Associazione Italiana Di Linguistica Applicata, Napoli*. Perugia: Guerra Editore, 123–45.
- Bori 2011: Bori, P. Traduccions del català al serbi i del serbi al català. *Quaderns: revista de traducció*, 2011. Raco. 12. 7. 2018.
- Cenoz 2001: Cenoz, J. The Effect of Linguistic Distance, L2 Status and Age on Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition. In: Cenoz J. et al. (eds.) *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters, 8–20.
- Cenoz, Jessner 2009: Cenoz, J., Jessner, U. The study of multilingualism in educational contexts. In: Aronin, L., Hufeisen, B. (eds.), *The Exploration of Multilingualism: Development of Research on L3, Multilingualism and Multiple Language Acquisition*. Amsterdam: John Benjamins Pub., 121–138.
- De Angelis 2005: De Angelis, G. Interlanguage Transfer of Function Words. *Language Learning* September 2005. Proquest. 12. 7. 2018.
- De Angelis, Selinker 2001: De Angelis, G., Selinker, L. Interlanguage Transfer and Competing Linguistic Systems in the Multilingual Mind. In: Cenoz, J. et al. (eds.), *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters. 42–58.
- De Bot, Jaensch 2015: De Bot, K., Jaensch, C. What is special about L3 processing? *Bilingualism: Language and Cognition*, April 2015. Proquest. 12.07.2018.

- Ecke 2015: Ecke, P. Parasitic vocabulary acquisition, cross-linguistic influence, and lexical retrieval in multilinguals. *Bilingualism: Language and Cognition*, April 2015. Proquest. 12. 7. 2018.
- Hammarberg 2001: Hammarberg, Björn. Roles of L1 and L2 in L3 Production and Acquisition. In: Cenoz J. et al. (eds.) *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters, 21–41.
- Jaensch 2013: Jaensch, C. Third language acquisition: Where are we now? *Linguistic Approaches to Bilingualism*, 2013. Proquest. 12. 7. 2018.
- Jarvis 2009: Jarvis, S. Lexical Transfer. In: Pavlenko, A. (ed), *The Bilingual Mental Lexicon: Interdisciplinary Approaches*. Bristol: Multilingual Matters, 99–124.
- Kemp 2009: Kemp, C. Defining multilingualism. In: Aronin, L., Hufeisen, B. (eds.), *The Exploration of Multilingualism: Development of Research on L3, Multilingualism and Multiple Language Acquisition*. Amsterdam: John Benjamins Pub., 11–26.
- Kovljanin 2011: Kovljanin, S. Motivacija učenika za učenje stranih jezika – slučaj katalonskog kao drugog jezika na Filološkom Fakultetu Univerziteta u Beogradu. Neobjavljen master rad. Univerzitet u Beogradu.
- Meriläinen 2010: Meriläinen, L. *Language Transfer in the Written English of Finnish Students*. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Ó Laoire, Singleton 2009: Ó Laoire, M., Singleton, D. The role of prior knowledge in L3 learning and use: Further evidence of psychotypological dimensions. In: Aronin, L., Hufeisen, B. (eds.), *The Exploration of Multilingualism: Development of Research on L3, Multilingualism and Multiple Language Acquisition*. Amsterdam: John Benjamins Pub., 10–26.
- Odlin 2003: Odlin, T. Cross-Linguistic Influence. In: Doughty, C., Long, M. (eds.), *The Handbook of Second Language Acquisition*. Malden, MA: Blackwell Pub., 436–486.
- Ortega 2009: Ortega, M. Influència de l'anglès i el castellà en l'aprenentatge de la llengua catalana com a llengua estrangera. Estudi sobre el canvi de codi. *Interlingüística*. 2010. Dialnet. 12. 7. 2018.
- Ortega, Celaya 2013: Ortega, M., Celaya, M. L. 'El gos és a dins del basket': Lexical CLI in L3 Catalan by L1 English-speaking learners. *Revista Española de Lingüística Aplicada (RESLA)*, 2013. Dialnet. 12. 7. 2018.
- Prvulović 2014: Prvulović, M. Analiza grešaka u sastavima na engleskom jeziku. *Komunikacija i kultura online*, 2014. 12. 7. 2018.
- Ringbom, Jarvis 2009: Ringbom, H., Jarvis, S. The Importance of Cross-Linguistic Similarity in Foreign Language Learning. In: Doughty, C., Long, M. (eds.), *The Handbook of Second Language Acquisition*. Malden, MA: Blackwell Pub., 106–119.
- Rothman et al. 2013: Rothman, J et al. Third language acquisition. In: Herschensohn, J., Young-Scholten, M. (eds.), *The Cambridge Handbook of Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press, 372–393.
- Rothman et al. 2010: Rothman, J. et al. Introduction: Some notes on the generative study of L3 acquisition. *Second Language Research*, January 2010. Proquest. 12. 7. 2018.
- Tremblay 2006: Tremblay, Marie-Claude. "Cross-linguistic influence in third language acquisition: The role of L2 proficiency and L2 exposure." *CLO/OPL*, January 2006. Proquest. 12. 7. 2018.

PSYCHOTYPOLOGICAL PROXIMITY AND LEXICAL TRANSFER: THE CASE OF CATALAN AS AN ELECTIVE LANGUAGE AT THE FACULTY OF PHILOLOGY IN BELGRADE

Summary

In this paper we present the results of the lexical transfer (LT) research in Catalan as an elective language (L3, A2 CEFR) in the year 2015/16. Since the real and perceived similarity of linguistic systems influences the occurrence of the interlingual transfer (IT) and since LT is more pronounced at the early stages of learning, we find the context of Catalan as an elective extremely suitable. In the research, the language biographies of students, a questionnaire, and written essays at the final exam at A2 level were used to collect the data. The results confirmed the significance of typology for the manifestation of LT, since IT was an issue only with the students with reported knowledge of another Romance language. The research also showed that most students are aware of the effects of IT, that they all correctly evaluate the typological similarity, and that their language biographies can point to certain tendencies in the acquisition of L3, which is all valuable knowledge for the teaching practice and future research.

Key words: psychotypology; lexical transfer; L3; Catalan; written essays

Stefan Kovljanin

V АНАЛИЗА ДИСКУРСА И
ТРАНСЛАТОЛОГИЈА

Катарина Субановић¹
Крађујевац

ЛИНГВИСТИЧКО ПОНАШАЊЕ ЖЕНА У ОДНОСУ НА ПСОВАЊЕ

Рад је заснован на поредбеној анализи лингвистичког понашања жена и мушкараца, а као предмет анализе изабрали смо специфични феномен 'псовке'. Циљ овог рада био је да квантитативно установимо фреквентност употребе псовки у женском и мушком говору кроз различите конверзационе контексте (у хомогеним и хетерогеним групама), потом да путем транскрибованог звучног записа анализирамо и типолошки одредимо врсте псовки према Традгиловој и Андерсоновој категоризацији псовки. На крају, валидност истраживања употпуњујемо анкетним упитником којим смо испитали женску и мушку популацију из нашег узорка о ставу према лингвистичком понашању жена и мушкараца, када су псовке у питању. Резултати истраживања показују одсупање од владајућег мишљења да жене мање квантитативно псују од мушкараца и да контекст има значајан удео у употреби псовки у разговору жена и мушкараца.

Кључне речи: социолингвистика, псовка, дискурс, женски говор, мушки говор

1. Увод

Наслов овог рада указује на родну подељеност, а она рефлектује различите улоге мушкараца и жена у друштву, разлике у кодексима понашања, моћи, као и разлике у друштвеном положају. Социолингвисткиња Џенет Хоумс (2000) сматра да мушкарци и жене другачије говоре – лингвистичке форме које они користе се у многим срединама разликују до одређене границе. Због тога ћемо се у овом раду позабавити питањем како жене користе језик и то у односу на псовање.

Данко Шипка тврди следеће: „поље опсцених речи је у највећој мери *terra incognita*, не само у сербокroatистици, него и у глобалним размерама” (Шипка 1999: 23), и предлаже два главна узрока која су довела до оваквог стања. Први је, како наводи, забрањивачка друштвена норма услед које оваква врста истраживања наилази на ругло. Због тога се аутори суочавају са стидом, као и са чињеницом да се њихов рад сматра неозбиљним. Други разлог због кога је ова врста истраживања занемарена јесте слаба применљивост резултата. Ово је посебно тачно у патријархалним и затвореним срединама. (Шипка 1999: 23–24) Узевши у обзир занемареност истраживања псовки, као и чињеницу да се оне чују у свакодневном говору људи, наведена тематика заслужује подробнију анализу јер представља актуелну појаву у нашем друштву.

Главни задаци овог рада су испитивање става девојака и момака са српског говорног подручја према коришћењу опсцених речи, затим утврђивање учесталости употребе псовки код мушкараца и жена из нашег узорка у различитим контекстуалним ситуацијама, као и дистрибуција употребљених опсцених речи коришћењем типолошке категоризације Андерсона и Традгила (1990), коју ћемо детаљно описати у неком од наредних поглавља. Пошто се утврђивањем ставова могу предвидети тенденције у понашању (Рот 2003 у: Грубор 2014: 114), поред

1 katarinasubanovic@gmail.com

главних задатака које смо раније поменули, упоредићемо ставове једног дела испитаника са њиховим конкретним лингвистичким понашањем, те проверити да ли између мишљења и понашања испитаника постоји доследност.

2. Кратак осврт на теорије о лингвистичком понашању жена

Језик жена приближнији је стандарду и самим тим се сматра правилнијим него језик мушкараца. Хоумс предлаже четири објашњења таквог женског лингвистичког понашања:

- Жене као заштитнице друштва и правих вредности

Овакав став укорењен је у традицији и вредности многих европских друштава. Од раног детињства, девојчицама није дозвољено да користе псовке, док се дечама такво понашање толерише, или се чак сматра забавним. Када одрасту, жене настављају да воде рачуна о језику, посебно у присуству деце јер служе као узор. (Хоумс 2000: 158)

- Објашњење друштвеног сталежа

Жене су свесније утицаја који језик има да се стекне статус у друштву. Будући да у многим срединама жене не заузимају жељени друштвени положај, оне користе стандардни језик као средство да се успну на друштвеној лествици, пошто је он одлика вишег сталежа (Хоумс 2000: 157). Мушкарци се, с друге стране, не суочавају са овим проблемом јер су друштва патријархална и они уживају већи углед од жена.

- Жене као подређени пол

Жене су подређене мушкарцима и зато се од њих очекује да им указују поштовање. Језик, који подразумева лингвистичке стратегије за исказивање љубазности, јесте један од најпогоднијих начина да се исказе поштовање. (Хоумс 2000: 159)

- Псовање је *мачо*

Да би мушкарци били *мачо*, они користе колоквијални језик: скраћенице, сленг, риме, као и опцене речи. (Хоумс 2000: 160) Они имају позитивно мишљење о псовкама:

„Иако се сматра да коришћење псовки одликује лоше понашање, оскудно образовање, као и лингвистичку осиромашеност, мушкарци су нарочито доведени у искушење да користе опцене речи будући да се оне доводе у везу са позитивним вредностима попут независности, природности и енергичности.“ (Ljung 1986 у: Marsden 2009: 4)

Узевши у обзир теорије Хоумс и Љунга, мушкарци показују већу тенденцију ка употреби вернакулара као и псовки. Због тога, полазна тачка овог истраживачког рада је да жене користе псовке мање од мушкараца у свим контекстима, и у родно хомогеним и у родно хетерогеним групама.

3. Методологија

Рад је уводног карактера и пружа могући основ за будућа истраживања из ове области. Ово истраживање нема за циљ да добијене резултате генерализује на ширу популацију, већ се они односе на испитани узорак. Будуће истраживање може укључити већи број испитаника како би се квалитативним путем утврдиле тенденције према коришћењу псовки у женском говору.

3.1 Узорак

У истраживању је учествовало 38 испитаника узраста 23 до 25 година са српског говорног подручја са подједнаком заступљеношћу оба пола. Узевши у обзир да се у овом раду бавимо употребом псовки, националост је била предуслов за учествовање у истраживању јер опсцене речи представљају културолошко наслеђе једног народа. Сви испитаници су факултетски образовани (завршна година основних академских студија или прва година мастер академских студија). Испитаници представљају млађе, факултетски образовано становништво и то зато што смо желели да утврдимо да ли су претходно поменуте теорије о лингвистичком понашању жена применљиве на млађи, образовани узорак модерног времена.

3.2 Ток истраживања и коришћени инструменти

Подаци који се користе у овом истраживању сакупљани су током фебруара и марта 2018. године у Крагујевцу. Као инструменти истраживања коришћени су упитник, као и звучни записи разговора у родно хомогеним и хетерогеним групама. Разлог одабира ових инструмената је то што смо желели да прво утврдимо став испитаника према коришћењу псовки, а потом да установимо да ли се у различитим контекстуалним ситуацијама испитаници понашају у складу са одговорима које су дали у упитнику.

Упитник се састојао из десет питања и имао је за циљ да утврди: (1) навике испитаника у коришћењу псовки, (2) искуства која су допринела тим навикама и (3) ставове испитаника о псовању, као и људима који користе опсцене речи. Упитник су попуњавале две групе људи. Прву групу чинило је 30 испитаника са подједнаком заступљеношћу оба пола. Резултати добијени у овој групи илустровале општи став узорка о псовању. Другу групу чинило је 8 испитаника чији су разговори снимани, а уз помоћ резултата добијених у овој групи покушаћемо да утврдимо да ли међу одговорима испитаника и њиховог лингвистичког понашања постоји доследност. За анализу добијених података у овој групи коришћена је квалитативна анализа.

Звучни записи снимани су у три групе: у две родно хомогене и једној родно хетерогеној. Родно хомогене групе састојале су се из четири члана, од којих је по један знао за спровођење истраживања и био задужен за снимање разговора. У родно хетерогеној групи било је укупно пет чланова, од тога три женска и два мушка члана. У овој групи једна чланица је знала за спровођење истраживања и била је задужена за снимање разговора. Сакуљено је око 92 минута звучног материјала, који је забележен уз помоћ мобилног телефона. Делови релевантни за ово истраживање (они који садрже псовке) су потом транскрибовани. Снимање је обављено тајно јер је циљ овог метода добијање аутентичног материјала. Након што је снимање обављено, чланови су обавештени о истраживању и дали су своју дозволу за коришћење добијеног материјала у овој студији. За анализирање података добијених овом методом коришћене су квантитативна и квалитативна анализа.

4. Приказ добијених резултата и дискусија

Питања смо поделили у три тематске категорије објашњене у претходном поглављу ради лакшег представљања резултата.

4.1 Питања везана за навике испитаника у коришћењу псовки

На питање које је имало за циљ да утврди колико просечно у току дана испитаници користе псовке, добили смо следеће одговоре:

	Мушкарци	Жене
Не псујем уопште	/	2
Врло мало	6	6
Често	6	5
Псујем стално	3	2

Испитаници су показали прилично уједначен став у погледу овог питања.

Друго питање из ове тематске групе имало је за циљ да утврди разлоге услед којих испитаници користе опцене речи:

	Мушкарци	Жене
Псујем када сам бесан/на	5	9
Псујем како бих увредио/ла саговорника	/	/
Псујем у шали	4	2
Псовке су део мог свакодневног изражавања и не постоји посебан разлог	6	2
У свим претходно наведеним ситуацијама	1	2
Други разлог (наведите):	/	/

И мушкарци и жене из нашег узорка показали су да највећу тенденцију ка псовању показују када су бесни. Такође, ни мушкарци ни жене из нашег узорка не употребљавају опцене речи како би увредили саговорника.

Треће питање односи се на ситуације у којима испитаници користе псовке. Једна трећина испитаних мушкараца води рачуна о томе да псовке користе када су окружени мушкарцима, док су се преостале две трећине изјасниле да им пол није битан и да псују када желе. Жене су одговориле једногласно – свих тринаест жена које су одговарале на ово питање користе псовке када то желе, без обзира на пол којим су окружене. Дакле, ни мушкарцима ни женама из нашег узорка пол није одлучујући фактор када је коришћење опцених речи у питању.

4.2 Питања у вези са искуством која су допринела навикама у псовању

На питање које је за циљ имало да утврди да ли је испитанике неко критиковао или их критикује док користе псовке, једанаесторо мушкараца је одговорило негативно, а четири позитивно. Испитаници мушког пола који су одговорили позитивно, наводили су да су то (били) родитељи и да би их прекорили кад год би употребили опцену реч или кад би постали „баш креативни”. На исто питање, шест жена је одговорило негативно, а седам позитивно. Особе које су испитаницама скретале пажњу када опсују су углавном родитељи (и то најчешће мајке), а ситуације које су најчешће наводиле су када „претерају са псовањем”. Било је и оних које су тврдиле да су завршиле језик и књижевност и да су родитељи сматрали да је коришћење опцених речи у њиховом случају недопустиво. Из прикупљених података можемо закључити да су испитанице више критико-

ване при коришћењу псовки него испитаници, а у случају оба пола, највише критика је упућено од стране родитеља.

4.3 Питања у вези са ставовима испитаника према псовању и људима који користе псовке

Првим питањем покушали смо да утврдимо да ли према мишљењу нашег узорка мушкарци или жене више користе опцене речи у говору. Мушки испитаници су били прилично подељених ставова: шест испитаника сматра да мушкарци псују више од жена, других шест сматра да оба пола подједнако користе псовке, док три мушкарца сматра да су жене те које показују већу тенденцију према коришћењу псовки. Разлози којим су поткрепили своје одговоре везани су за субјективни доживљај, јер већина испитаника тврди да су до таквог закључка дошли личним искуством. Са друге стране, испитанице су поново показале прилично уједначено мишљење: дванаест од петнаест жена сматра да се псовке подједнако користе у случају оба пола. Разлози које су наводиле су да је псовање одлика нечијег карактера, а не пола, као и да постоји знатна разлика у погледу прошлости и садашњости. Раније су жене биле осуђиване услед коришћења непримереног језика, док данас оне имају једнака права као мушкарци. Такође, испитанице сматрају да је веровање да мушкарци псују више стереотип.

Велики део узорка, 10 жена и 12 мушкараца, изразило је неслагање са тврдњом да немају лепо мишљење о људима који користе псовке. Разлози којима су поткрепили своје мишљење су да коришћење псовки не значи нужно да је особа лоша или вулгарна, да псовање није особина према којој испитаници формирају мишљење о особи, да се псовке свакодневно користе и да би слагање са овом тврдњом било лицемерно, као и да опцене речи наглашавају емоцију коју саговорник покушава да пренесе и да њихова употреба често захтева креативност и способност апстрактног мишљења.

4.4 Анализа звучног материјала

Као што је већ напоменуто, други део истраживања односио се на испитавање доследности између ставова која је исказала друга група испитаника и њиховог лингвистичког понашања. Пре него што представимо резултате, дефинисаћемо термин *псовка* ради њене лакше идентификације. Такође, приказаћемо Андерсонову и Традгилову типолошку категоризацију псовки према којој смо утврдили дистрибуцију употребљених опцених речи. За анализу овог дела истраживања, поред квантитативне, коришћена је и квалитативна анализа, што може бити и једно од ограничења истраживања „јер сама природа ове анализе доноси извесну дозу субјективности у смислу прожимања личног искуства, претходно стечених знања и навика, као и личних карактеристика” (Грубор 2014: 116)

Псовка је дефинисана као „непристојна, погрдна реч (или устаљена група речи), употребљена у љутњи, гневу (или без разлога), која се обично упућује некоме као увреда” (Речник српског језика 2007: 1090). Узевши у обзир ову дефиницију, псовке смо разврстали према поменутој типолошкој категоризацији на (1) *експресивне* (енг. *expletive*): изговорене услед емотивног набоја и које нису усмерене ка другима; (2) *погрдне* (енг. *abusive*)²: изговорене у намери да повреде

² За потребе овог рада извршена је модификација погрдних псовки из коришћене типолошке категоризације. Пошто су разговори снимани у групама блиских пријатеља, није долазило до

слушаоца; (3) *шалтве* (енг. *humorous*): изгледају као погрдне, али имају потпуно супротан циљ; (4) *пошићалице* (енг. *auxiliary*): ничим нису подстакнуте – псовање је начин говора. (Andersson and Trudgill 1990 у: Marsden 2009: 5).

У погледу броја употребљених псовки, у групи мушкараца искоришћене су само 3 псовке и све три припадају групи поштапалица:

- 1) Можеш да им причаш да су Срби, они ће те отерају у *пичку мајтерину* и то је то.
- 2) А: То сам и ја чуо... Да је Милошевић *сјеб’о* нешто...
Б: Брате... Неће они да пусте... Да ћуте... Да их овај све побије тамо... Па не може брате...
А: Он је ту *сјеб’о* нешто...

У женској су искоришћене 22 псовке, и испитанице су показале највећу тенденцију према употреби поштапалица (чак 21/22 су могле да се сврстају у ову категорију).

- 3) *Боли нас курац*, из Дубаија су. *Боли нас курац*, из Дубаија су.
- 4) Е онда ћутиш и *не кењаш*.
- 5) Сто посто... Он се више *уср’о*... Они су бре... *Пичкице*... Он се више *уср’о* него ти. Мајке ми моје.
- 6) Вероватно је мислио да сам *дебил* неки глупави.
- 7) Тајна трећег спрата је да изнајмиш *куравелу* и одеш с’ њом на...

Примери 3) и 4) представљају поштапалице. У петом, глагол *усрати се* употребљен је уместо глагола *ушлашићи се* и такође се сврстава у категорију поштапалица. *Пичкице* се у овом контексту може протумачити као поштапалица, и сматра се вулгарним еквивалентом речи *кукавица*. Такође, може се истовремено сматрати и вулгарном псовком јер има за циљ да увреди особу о којој су особе женског пола из узорка разговарале. Пример 6) такође илуструје вулгарну псовку, а псовка у седмом примеру се истовремено сматра вулгарном, али и шалтовом, што се дало закључити из ширег, ситуационог контекста с обзиром на то да је псовка изговорена кроз смех.

У родно хетерогеној групи, изговорено је укупно 26 опсцених речи и то 15 од стране жена и 11 од стране мушкараца. Као и у претходним групама, и у овој групи је било највише поштапалица (19/26).

- 8) Ти тад рађаш децу... Јер то онда они нису знали, контрола трудноће, *курац-палац* у шесне’стој години.
- 9) Ајде сад да *не серем*, ал’ ово ствано...
- 10) Ја бих те отерала у *пичку мајтерину*.
- 11) *Не сери* бре.
- 12) А чекај, те које врискају у колу су *фуксе*?
- 13) Нема шта да пита онда... Види га овај мој *слејаци*.

скуба, те саговорници нису упућивали псовке једни другима. У нашем раду, погрдне псовке се односе на оне које су испитанице користили када су говорили о трећим лицима.

- 14) Лук црни, семе му је као ова рибица мала. И сад, деда купи 5 или 6 кила тога...
И сад, замислите 6 кила ових *мудића*... И побадаш једно по једно овако...

Примери 8) и 9) припадају категорији поштапалица. Примери 10) и 11) показују да једна псовка може истовремено бити сврстана у више различитих категорија у зависности од контекста и псовке илустроване овим примерима сврставамо у категорије поштапалица, као и вулгарних и експресивних псовки. Псовке у дванаестом и тринаестом примеру припадају категорији вулгарних, а она искоришћена у 14. примеру илуструје шаљиву опцену реч и потврђује став једног од испитаних који сматра да је за употребу опценених речи често потребна креативност.

5. Закључак

Узевши у обзир резултате истраживања, стиче се утисак да су одговори који су имали за циљ да испитају општи став нашег узорка о псовању прилично уједначени. Стога, можемо закључити да пол нема одлучујућу улогу када је мишљење испитаника о овој теми у питању. Можда би, са друге стране, други фактори попут разлике у образовању, годинама, или националности, обичајима и култури узорка довели до другачијег исхода истраживања.

У нашем истраживању, већу тенденцију према коришћењу псовки показале су жене. Ако се осврнемо на одговоре друге групе испитаника које смо прикупили у упитнику, такав исход није изненађујућ: само један мушкарац тврди да псује често, док су исто потврдиле 3 испитанице и то 2 тврде да псовке користе стално. Занимљиво је да само један испитаник из ове групе верује да су жене те које више користе псовке, док звучни записи сугеришу супротно. Несклад се, такође, може прметити када су у питању ситуације у којима испитаници псују. Подаци прикупљени уз помоћ званичних записа показују да се највећи број опценених израза, у свим групама, може сврстати у поштапалице. Са друге стране, подаци прикупљени у упитнику показују да већина испитаника (5/8) користи псовке када су бесни/е. Проблем који се може уочити приликом овакве класификације опценених израза је тај што једна псовка може истовремено припадати различитим категоријама, а то се може закључити само из контекста.

Дакле, од круцијалног је значаја узети у обзир контекст при доношењу оваквих закључака. У групи сачињеној од мушкараца, теме о којој су испитаници дискутовали биле су историја и политика. Жене су, са друге стране, разговарале о интимнијим темама (које су у том тренутку биле извор фрустрације и незадовољства), те се стога то може сматрати разлогом због којег су оне искористиле знатно више опценених речи од мушких испитаника. Обе групе чинили су блиски пријатељи, тако да ограничења у виду присуства непознатих, старијих или људи од ауторитета није било.

Испитанице су и у хетерогеној групи проказале већу наклоност према употреби псовки. Разлог за овакав исход може бити то да је у хетерогеној групи било више испитаница (3) него испитаника (2). Ако се, међутим, осврнемо на одговоре ове групе које смо прикупили у упитнику, видећемо да сви испитаници тврде да псују када то желе и да за њих пол којим им су окружени не представља одлучујућу фактор.

Резултате треба условно прихватити јер се односе искључиво на испитани узорак и с обзиром на то да су интерпретирани уз помоћ квалитативне анализе, као што је већ напоменуто, не могу се применити на читаву популацију Србије.

Још једно од ограничења овог рада је мали број испитаника, те се из ових разлога рад сматра полазном тачком наредног истраживања.

Основни закључак је да наведеној тематици треба приступити из другачијег угла у односу на традиционалне ставове елабориране у уводном и теоријском телу овог рада. Проблем лежи у томе што не постоји универзални став мушкараца или жена када је реч о употреби опцених речи у свакодневном говору. Псовање је ствар личног укуса и избора. Уврежено мишљење да жене не користе опцене речи, као и да је њихов језик ближи стандарду је традиционално, према нашем узорку.

Литература

- Главач 2006: Б. Главач, *Псовке*, Нови Сад: Прометеј.
- Грубор 2014: Ј. Грубор, Родно означене лексеме за називе занимања, звања и титула у српском језику, Крагујевац: *Наслеђе*, 27, Крагујевац 113–125.
- Љунг 1986: М. Ljung, *Om Svordomar*, Stockholm: Akademiliteratur.
- Marsden, E. *What the Fuck? An analysis of Swearing in Casual Conversation*, дипломски рад <https://www.academia.edu/3871040/What_the_Fuck_An_Analysis_of_Swearing_in_Casual_Conversation> 19. 12. 2017.
- Традгил, Андерсон, 1990: Р. Trudgill, L. Andersson, *Bad Language*, Oxford: Basil Blackwell Limited.
- Речник српскога језика. 2007. Вујанић, М. и сар. (ур.). Нови Сад: Матица српска.
- Рот 2003: N. Rot, *Osnovi socijalne psihologije*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Хоумс 2000: J. Holmes, *An Introduction to Sociolinguistics*, Harlow: Longman.
- Шипка 1999: Д. Шипка, *Опцене речи у српском језику*, Београд: ЦПЛ.

LINGUISTIC BEHAVIOUR OF WOMEN IN RELATION TO SWEARING

Summary

The paper is based on a contrastive analysis of the linguistic behaviour between men and women, and a specific phenomenon 'swear word' was chosen as the subject of the analysis. The objective of this paper is to quantitatively determine the frequency of use of swear words in female and male speech through different conversational contexts (in homogenous and heterogeneous groups), then to analyse and typologically determine types of swear words according to Trudgill and Andersson's categorisation of swear words through a transcribed recording. Eventually, the validity of the study was completed with a questionnaire which examined the attitudes of male and female population from our study about linguistic behaviour of men and women, in the case of swearing. The results of the study show a deviation from the generally accepted attitude that women swear less than men, and that context plays a crucial role when it comes to the use of swear words in the language of women and men.

Key words: sociolinguistics, swear word, discourse, female speech, male speech

Katarina Subanović

Јелена Китановић¹
Филолошко-уметнички факултет
Универзитет у Крагујевцу

ПРОШЛА ВРЕМЕНА У РОМАНУ *СТРАНАЦ* АЛБЕРА КАМИЈА И ЊЕГОВОМ ПРЕВОДНОМ ЕКВИВАЛЕНТУ

У раду се анализира употреба перфекта у роману *Странац* Албера Камија и његовом преводном еквиваленту. Циљ рада је да прикаже на који начин аутор обезбеђује наративни континуитет приповести, користећи време које само по себи није наративно. Имајући у виду да је перфекат неутралан у погледу темпоралног редоследа догађаја које уводи, показаћемо од којих лингво-стилистичких средстава зависи временска структура романа. Представићемо темпоралне релације које перфекат, захваљујући својој неутралности, може увести унутар реченица у дискурсу, а реч је о постериорности, различитим врстама симултаности и темпоралној инверзији. Напослетку, показаћемо како се комбиновањем перфекта као главног наративног времена и лингво-стилистичких средстава остварује специфичан књижевни ефекат.

Кључне речи: перфекат, *passé composé*, неутралност, темпоралне релације, превођење

1. Увод

Од тренутка када се појавио па све до данас, роман *Странац* Албера Камија не престаје да буди интересовања. Роман је објављен 1942. године, у жеку рата и окупације Француске од стране немачке војске. Филозофија А. Камија бави се питањем апсурда који проистиче из сукоба ирационалне природе света и човекове дубоке жеље да докучи ту неразумљивост, а роман *Странац* утемељен је на апсурдном понашању главног лика, Мерсоа. За њега свет не постоји у узрочно-последичном односу па се стање апсурдности такође огледа у употреби специфичних лингво-стилистичких средстава од којих је најважнији фактографски перфекат. Наиме, као једно од главних лингвистичких обележја овог романа наводи се чињеница да је аутор као главно наративно време користио француски перфекат (*passé composé*), који сам по себи није наративан, уместо француског аориста (*passé simple*) који представља традиционално наративно време књижевних текстова.

Предмет нашег рада је анализа и представљање француског перфекта као главног наративног времена једног дискурса. Као корпус користили смо роман *Странац* Албера Камија и његов еквивалент у преводу Зорице Хаџи-Видојковић. Могућност овакве употребе француског перфекта изазива бројне расправе приликом анализе његове дискурзивне семантике (Боријо и др. 2004: 278). Пошто перфекат није анафоричко време због његове оријентисаности ка моменту говора, онда низ реченица у перфекту не описује нужно догађаје који се нижу у времену. Међутим, треба нагласити да перфекат, иако је не блокира, не намеће сам по себи наративну темпоралну структуру тексту у ком је употребљен. Реч је о томе да је перфекат у погледу темпоралног редоследа догађаја које описује неутралан (Ашић, Станојевић 2008: 53–54). Дакле, реченице у перфекту могу

1 jelenakitanovic2105@gmail.com

изразити следеће релације у односу на догађај уведен претходном реченицом: постериорност, симултаност и антериорност, односно однос темпоралне инверзије. У раду полазимо од претпоставке да је могуће конструисати помоћу перфекта наративни дискурс који поседује добро развијену временску структуру без обзира на то што се ово глаголско време одликује неутралношћу у погледу темпоралног редоследа догађаја које уводи. Писану нарацију могуће је остварити искључиво када се перфекат комбинује са одређеним лингво-стилистичким средствима. Наиме, поменута средства подразумевају представљање темпоралне прогресије путем импликација које, с обзиром на своје лексичко значење, изражавају глаголи кретања, затим дефинисање адверба који указују на проток времена или глагола који својим лексичким значењем указују на реалан временски размак који се упоставља између догађаја и напослетку, представљање темпоралних адверба који експлицитно указују на темпоралну прогресију (Ашић, Станојевић 2008: 53).

Перфекат и темпорални односи

Када се говори о дискурзивној семантици перфекта, јасно је да перфекат никако не спада у анафоричко време јер смо установили да је повезан са моментом говора. Тако постериорност, као темпорална релација у којој сваки нови перфекат уводи догађај који следи догађају уведеном претходним перфектом, имплицира да постоји темпорална прогресија. Међутим, начини на које се одвија темпорална прогресија могу бити различити. С једне стране, у роману постоје реченице у којима се она остварује без експлицитно наведеног адверба за постериорност попут *puis, ensuite, un moment après, alors, plus tard, au bout de, tout de suite*, када ју је теже уочити (Cabillau 1971: 870). У свим примерима преузетим из романа низови реченица у перфекту одговарају редоследу догађаја које ти перфекти и уводе. Међутим, важно је рећи да је темпорални редослед у примерима условљен нашим знањима о свету или лексичком семантиком глагола, јер перфекат сам по себи не условљава временски редослед догађаја (Сварт, Молендијк 2003: 11):

- (1) **Il est sorti, est revenu, a disposé** des chaises. Sur l'une d'elles, **il a empilé** des tasses autour d'une cafetière. (Camus 2008: 17–18)
Изишао је, вратио се, распоредио столице. На једној је наслагао шоље око ибрика за кафу. (Ками 2002: 12)
- (2) Un peu plus tard, pour faire quelque chose, **j'ai pris** un vieux journal et **je l'ai lu**. **J'y ai découpé** une réclame des sels Kruschen et **je l'ai collée** dans un vieux cahier où je mets les choses qui m'amuse dans les journaux. (Camus 2008: 34–35)
Мало касније, само да бих нешто радио, узео сам да читам неке старе новине. Исекао сам из њих рекламу Крушенових соли и залепио је у једну стару свеску у коју стављам занимљиве ствари из новина. (Ками 2002: 23)
- (3) Raymond **a hésité, m'a regardé et a tiré** sur sa cigarette. (Camus 2008: 58)
Ремон је оклевао, погледао је у мене и повукао један дим. (Ками 2002: 38)
- (4) **Il s'est assis** derrière son bureau, **il a croisé** ses petites jambes. (Camus 2008: 23)
Сео је за писаћи сто и прекрстио своје ножице. (Ками 2002: 16)

У другом примеру наша знања о свету нам указују на то да је процес уведен перфектом *j'y ai découpé* претходи процесу уведеним перфектом *je l'ai collée* јер знамо да уколико желимо да залепимо неки исечак из новина у свеску или албум, морамо претходно да га исечемо. Иако нисмо подвукли процесе уведене глаго-

лима *prendre* и *lire* зато што им претходи временска одредница, желели бисмо да додамо да, када се посматра цела реченица, можемо извести још један закључак. Наиме, да би главни лик романа могао уопште да узме исечак из новина и да га залепи у свеску, морао је претходно да га узме у руке и да га прочита јер, како нам и сам пример то показује, у ту свеску једино ставља оне ствари које га заинтересују када чита новине. Исти случај је са примерима који следе и који показују могућност перфекта да изрази однос постериорности без експлицитно наведеног адверба.

Други начин означавања темпоралног односа постериорности врши се коришћењем израза и адверба који на то експлицитно указују. Пошто неки израз или адверб експлицитно упућују на постериорност, самим тим је такве примере много лакше уочити него што је то био случај са првим начином. Ради се о изразима и адвербима попут *puis, ensuite, d'abord, après, x minutes plus tard, x jours plus tard, à ce moment-là, aussitôt* (Cabillau 1971: 872). Адверби које ћемо сада показати на примерима дају инструкцију да сваки нови перфекат треба да следи претходно уведеном перфекту:

- (5) *Alors, je me suis retourné dans mon lit, j'ai cherché dans le traversin l'odeur de sel que les cheveux de Marie y avaient laissée et j'ai dormi jusqu'à 10 heures. J'ai fumé ensuite des cigarettes, toujours couché, jusqu'à midi.* (Camus 2008: 34)

Онда сам се окренуо у постељи, тражио сам на јастуку мирис соли који је Маријина коса на њему оставила и спавао до десет сати. Затим сам пушио, лежећи и даље, све до подне. (Ками 2002: 23)

- (6) *En attendant les hors-d'œuvre, elle a ouvert son sac, en a sorti un petit carré de papier et un crayon, a fait d'avance l'addition, puis a tiré d'un gousset, augmentée de pourboire, la somme exacte qu'elle a placée devant elle.* (Camus 2008: 70)

Чекајући предјело, отворила је торбицу, извадила из ње четвртасти листић хартије и оловку, извела рачун унапред, затим је из неког малог новчаника извукла тачну суму, с додатком за напојницу, и ставила је испред себе. (Ками 2002: 45)

У примеру 5) догађај уведен реченицом *j'ai fumé* нужно следи догађају *j'ai dormi* будући да имамо адверб *ensuite*. Исто се тумачи и пример 6), у којем су догађаји уведени реченицом *a tiré d'un gousset, augmentée de pourboire, la somme exacte qu'elle a placée devant elle* уследили након догађаја уведеног реченицом *a fait d'avance l'addition*, јер је употребљен адверб *puis*.

Следећи однос који ћемо представити на примерима из романа јесте однос симултаности. Симултаност представља временски однос у којем се један догађај одиграо истовремено кад и други догађај. Перфекат, због своје неутралности, може да изрази и ову врсту односа и то на неколико начина. Наиме, постоји тотална симултаност која означава да су два догађаја на снази истовремено у току једног временског интервала, затим однос мерономије који означава да је један догађај део другог догађаја или обрнуто и последњи однос представља преклапање које означава да је један догађај почео пре другог догађаја, али да други догађај траје дуже него први (Ашић, Станојевић 2008: 56):

- (7) *On a fait répéter au concierge l'histoire du café au lait et celle de la cigarette. L'avocat général m'a regardé avec une lueur ironique dans les yeux.* (Camus 2008: 136-137)

Загражили су од настојника да понови причу о белој кафи и цигарети. Државни тужилац ме је гледао с неком ироничном светлошћу у очима. (Ками 2002: 89-90)

- (8) *La petite vieille s'est rapprochée des barreaux et, au même moment, un gardien a fait signe à son fils.* (Camus 2008: 116)

Мала старица је пришла решеткама и, у истом тренутку, један стражар је дао знак њеном сину. (Ками 2002: 75)

- (9) *Un huissier a annoncé la cour. Au même moment, deux gros ventilateurs ont commencé de vrombir.* (Camus 2008: 129)

Судски пријавник је најавио долазак судског већа. У истом тренутку два велика вентилатора почела су да зује. (Ками 2002: 85)

- (10) *Je l'ai aidée à monter sur une bouée et, dans ce mouvement, j'ai effleuré ses seins.* (Camus 2008: 32)

Помогао сам јој да се попне на једну бову и при том покрету овлаш сам јој додирнуо груди. (Ками 2002: 21)

У примеру 7) фигурирају два догађаја код којих уочавамо практично поклапање између *a fait répéter* и *m'a regardé*. Исти случај имамо у примеру 8), у којем процедурални израз² *au même moment* помаже да се утврди истовременост *s'est rapprochée* и *a fait signe* као што је то случај са примером 9). Што се тиче примера 10), сматрамо да у њему није на снази тотална симултаност, већ однос мерономије у којем се однос симултаности види кроз укљученост другог догађаја *j'ai effleuré* у први догађај *je l'ai aidée*, а у том тумачењу нам помаже и одредница *dans ce mouvement*, која показује да се догађај уведен глаголом *j'ai effleuré* десило у неком интервалу док се *je l'ai aidée* већ одвијао.

- (11) *Il a sorti du boudin, l'a fait cuire à la poêle, et il a installé des verres, des assiettes, des couverts et deux bouteilles de vin.* (Camus 2008: 47)

Изнео је крвавицу, испржио је на тигању и поређао чаше, тањире, прибор за јело и две боце вина. (Ками 2002: 31)

Уочљиво је да се између прва два глагола у перфекту (*a sorti* и *l'a fait cuire*) јавља однос постериорности, међутим мишљења смо да се између другог и трећег глагола у перфекту (*l'a fait cuire* и *il a installé*) могу јавити две различите темпоралне релације. Наиме, прва релација је таква да се може радити о односу постериорности у којем је догађај уведен глаголом *il a installé* следио догађају уведенном глаголом *l'a fait cuire*, а друга релација је таква да се може радити о односу симултаности у којем би догађај *il a installé* био укључен у догађај *l'a fait cuire* кроз однос мерономије. На самом крају представимо још једну темпоралну релацију. Реч је о томе да реченице у перфекту могу означавати и обрнут временски редослед односно антериорност. За разлику од аориста, перфекат не блокира темпоралну инверзију (Ашић, Станојевић 2008: 58).

Напоменућемо да аутор Н. Петровић (1991: 54–72) сматра да је оно што дозвољава перфекту да означава антериорност јесте то што он нема потребу

2 Процедурални изрази су речи које упућују на процедуре и у њих спадају везници, предлози, заменице, квантификатори и наставци за глаголска времена. Разликују се од концептуалних израза који се односе на концепте односно менталне репрезентације. У њих спадају придеви, именице, глаголи и неки прилози и процедурални изрази су затворене класе. (Ашић, Станојевић 2008: 18).

да тражи свој темпорални антецеденс у претходном контексту будући да се посматра од момента говора, што није случај са аористом. Реченице уведене аористом просто намећу да догађај уведен првом реченицом мора претходити догађају уведеном наредном реченицом:

(12) **J'ai retourné** ma chaise et **je l'ai placée** comme celle du marchand de tabac parce que **j'ai trouvé** que c'était plus commode. (Camus 2008: 36)

Окренуо сам столицу и наместио је као дуванџија, јер сам сматрао да је тако удобније. (Ками 2002: 24)

Процес који је уведен предикатом *j'ai trouvé* anteriоран је у односу на претходно уведене догађаје и овај обрнут темпорални редослед објашњава се узрочним односом који уводи везник *parce que* (Ашић, Станојевић 2008: 58). Логично је закључити да последица мора да има свој узрок па је самим тим лако објаснити темпорални редослед који се одражава у овој реченици. У следећем примеру ћемо показати обрнут темпорални редослед, али у којем, за разлику од претходног, не постоји каузални контекст:

(13) **Nous avons tous pris** du café, servi par le concierge. *Ensuite*, je ne sais plus.

La nuit **a passé**. Je me souviens qu'à un moment **j'ai ouvert** les yeux et **j'ai vu** que les vieillards dormaient tassés sur eux-mêmes, à l'exception d'un seul qui, le menton sur le dos de ses mains agrippées à la canne, me regardait fixement comme s'il n'attendait que mon réveil. (Camus 2008: 21)

Сви смо попили кафу којом нас је послужио настојник. А после, не знам више како је било. Прошла је ноћ. Сећам се да сам у једном тренутку отворио очи и видео како старци спавају згурени, осим једног који је, с брадом на рукама закваченим за штап, нетремице гледао у мене, као да чека само да се ја пробудим. (Ками 2002: 14)

Интерпретација исказа је таква да су догађаји уведени перфектима *j'ai ouvert les yeux* и *j'ai vu* морали да претходе догађају *la nuit a passé*. У овом случају, обрнут темпорални редослед инферирамо на основу наших знања о свету, а на које нас такође наводи темпорални адверб *à un moment*. Захваљујући контекстуалној информацији коју изражава овај темпорални адверб, догађаји *j'ai ouvert les yeux* и *j'ai vu* смештају се anteriорно у односу на догађај *la nuit a passé* иако не постоји каузални однос између реченица које их уводе.

(14) « **J'ai bien vu** qu'il y avait de la tromperie. *Alors*, **je l'ai quittée**. *Mais d'abord je l'ai tapée*. *Et puis, je lui ai dit* ses vérités. » (Camus 2008: 49)

„Лепо сам ја видео да ту нису чиста посла. Онда сам је напустио. Али пре тога сам је измлатио. А затим сам јој скресао истину у очи.“ (Ками 2002: 32)

Овде је такође на снази темпорална инверзија јер је догађај *je l'ai quittée* постериоран у односу на догађај *je l'ai tapée* пошто уз потоњи фигурира адверб *d'abord*, који недвосмислено показује да је овај догађај у перфекту anteriоран у односу на претходно уведено догађај. Можемо уочити да, поред темпоралне инверзије, постоји однос постериорности између *je l'ai tapée* и *je lui ai dit* због израза *et puis*, тако да сматрамо да су се оба ова догађаја у перфекту десила пре догађаја уведеног реченицом *je l'ai quittée*.

2. Успостављање временске прогресије у роману

Нарација подразумева да постоји низ догађаја које карактерише неки темпорални редослед. Пошто је наративност основно обележје једне приче, поставља се питање на који начин А. Ками успева да створи темпоралну прогресију у наративи у којој као главно време фигурира перфекат, а не аорист. Према Сварт и Молендијку (2003: 13–14), први показатељ темпоралне прогресије у делу јесу неки случајеви у роману у којима се јављају глаголски облици у футуру. Наиме, аутор романа их користи како би на тај начин наговестио временски след догађаја пре него што се они заиста и десе. То се може видети на неколицини примера:

(15) **Je prendrai** l'autobus à 2 heures et **j'arriverai** dans l'après-midi. Ainsi, **je pourrai** veiller et **je rentrerai** demain soir. (Camus 2008: 9)

Поћи ћу аутобусом у два сата и стићи ћу током поподнева. (Ками 2002: 7)

Означени облици футура наговештавају да ће се темпорална прогресија одржати. Мерсо прави планове након што сазна да му је мајка умрла и када се у обзир узме контекст који следи, уочићемо да док је искористио футур за наговештавање радњи које ће тек уследити, за радње које су се након тога заиста десиле А. Ками користи перфекат:

(16) Comme il le disait lui-même : « **J'en ferai** la preuve, messieurs, et **je la ferai** doublement. Sous l'aveuglante clarté des faits d'abord et ensuite dans l'éclairage sombre que me **fournira** la psychologie de cette âme criminelle. » (Camus 2008: 150)

„Пружићу вам ја доказ, господо, и то двострук доказ. Под заслепљујућом светлошћу чињеница, најпре, а затим, у тамном осветљењу које ће ми обезбедити психологија ове злочиначке душе.“ (Ками 2002: 98)

Када посматрамо пример 16), који преноси говор тужиоца пре него што Мерсоа осуде на смрт, овим исказом тужилац наговештава да ће у излагању које тек треба уследити да докаже због чега Мерсоа треба прогласити кривим. У прилог овој тврдњи иде и чињеница да уколико се у обзир узме шири контекст, А. Ками опет показује процесима уведеним перфектом радње које су се заиста одиграле након исказа у футуру. Поред темпоралних адверба који јасно и недвосмислено упућују на темпоралну прогресију, попут *alors, au bout d'un moment, immédiatement, un moment après, après un assez long moment, peu après, plus tard*, А. Ками се ослања и на лексичку семантику глагола, а користи и временске пресупозиције и импликације (Барсело, Брес 2006: 74). Сем овога, у роману је присутно и неколико сценарија и дијалога којима се обележава проток времена:

(17) Nous **sommes restés un long moment** ainsi. (Camus 2008: 26)

Дуго смо тако остали. (Ками 2002: 14)

(18) Je **suis resté longtemps** à regarder le ciel. (Camus 2008: 179)

Дуго сам посматрао небо. (Ками 2002: 162)

У оба примера имамо израз који у комбинацији са перфектом експлицитно показује да време у причи напредује. Заправо, неки адверби који се користе да обележе трајање упућују на одређен временски размак који се интензификује и који протиче пре него што се нешто друго деси. Аутор не назначавача увек експлицитно да време протиче већ користи семантику глагола. Главна разлика између прелазних и непрелазних глагола јесте то што прелазни глаголи означавају заиста прелаз из једног стања у друго (Камп, Рорер 1983: 257). Код њих постоји

стање пре самог прелаза и постоји стање у којем се читава резултат истог, а роман *Странац* обилује примерима у којима фигурирају глаголи кретања који самом чињеницом да кретање заузима одређен временски интервал чине да прича напредује:

(19) **Je me suis levé sans rien dire et il m'a précédé vers la porte. Dans l'escalier, il m'a expliqué...** [...]. (Camus 2008: 12)

Устао сам без речи и он је пошао испред мене у правцу врата. На степеништу ми је објаснио... [...]. (Ками 2002: 9)

(20) **Tout au bout de la plage, nous sommes arrivés enfin à une petite source qui coulait dans le sable, derrière un gros rocher. Là, nous avons trouvé nos deux Arabes.** (Camus 2008: 87)

Сасвим на крају плаже стигли смо најзад до неког малог извора који је отицао у песак, иза једне велике стене. Ту смо нашли она наша два Арапина. (Ками 2002: 55)

Прилошка одредба *dans l'escalier* помаже да се радња просторно смести па пошто кретање уведено глаголом *il m'a précédé vers la porte* имплицира да се приближавамо вратима, онда одредба *dans l'escalier* упућује на то да се налазимо с друге стране врата што нас опет доводи до закључка да је то кретање заузело одређен временски распон. У другом и трећем примеру адверб *là* упућује на место на којем Мерсо излази из трамваја, а кретање до одредишта (купалишта) заузима опет одређени временски интервал, па се добија утисак да време у причи протиче. Исти случај је у последњем примеру у којем адверб упућује на место на којем се налазе, а за које им је било потребно време да би га уопште и пронашли.

Као што смо већ рекли, А. Ками у делу користи и неколицину дијалога који показују да постоји временски ток у причи. Логично је да се реплике смењују и да осигуравају да разговор тече у времену:

(21) **Je lui ai dit : « Comment ? » Il a répété en montrant le ciel : « ça tape. » J'ai dit : « Oui. » Un peu après, il m'a demandé : « C'est votre mère qui est là ? » J'ai encore dit : « Oui. – Elle était vieille ? » J'ai répondu : « Comme ça », parce que je ne savais pas le chiffre exact.** (Camus 2008: 28)

Казао сам: „Како?“ Поновио је, показујући небо: „Припекла звезда.“ Казао сам: „Јесте.“ – „Је л' била стара?“ Одговорио сам: „Па тако“, јер нисам тачно знао колико је имала година. (Ками 2002: 19)

Темпорални редослед догађаја уведен реченицама *je lui ai dit* и *il a répété* добија се захваљујући семантици глагола *répéter*, јер је јасно да понављање нечега нужно изискује да је нешто претходно било речено. Напоменимо да реченица у којој фигурира *encore* указује на то да је нешто претходно било речено, па самим тим наведени пример уводи догађај који следи догађају који уводи реченица са *il m'a demandé*. Овај пример недвосмислено показује да је приказани низ реченица у потпуности кохерентан, јер нам наше знање о свету омогућава да доживимо смењивање реплика које стоје у односу питање/одговор као природан след догађаја:

(22) **Je lui ai demandé ce qu'il avait. Il m'a dit qu'il avait eu une bagarre avec un type qui lui cherchait des histoires.** (Camus 2008: 46)

Запитао сам га шта му је то. Казао ми је да се потукао с неким типом који га је изазвао. (Ками 2002: 30)

Оба примера јасно показују да лексичка семантика осигурава интерпретацију постериорности, с обзиром на то да одговор мора природно да следи после питања. Тако ће догађај уведен реченицом *il m'a dit* следити догађају уведеном реченицом *je lui ai demandé* као што ће *j'ai répondu* следити након *il m'a demandé*. На исти начин је могуће изразити временски ток такозваним сценаријима (Боријо и др. 2004: 289). Наиме, устаљени редоследи активности које главни јунак обавља у току роману фигурирају као типичан пример темпоралне прогресије:

(23) **J'ai pensé** alors qu'il fallait dîner. J'avais un peu mal au cou d'être resté longtemps appuyé sur le dos de ma chaise. **Je suis descendu** acheter du pain et des pâtes, **j'ai fait** ma cuisine et **j'ai mangé** debout. (Camus 2008: 39)

Помислио сам тада да треба да вечерам. Помало ме је болео врат, јер сам дуго остао наслоњен на столицу. Сишао сам да купим хлеба и теста, скувао вечеру и појео је стојећи. (Ками 2002: 26)

Реченицом у перфекту исказује се устаљен след активности које се дешавају утврђеним редоследом – куповање намирница, њихово спремање и на крају само јело. Камп и Рорер (1983: 262) сматрају да је сукцесију догађаја уведених перфектом могуће интерпретирати као низ догађаја који су испрочани оним редоследом којим су се заправо и догодили. Дакле, уколико су се догађаји заиста и десили оним редоследом којим су и уведени, онда је интерпретација коју добијамо таква да време у причи тече. Према Барселу и Бресу (2006: 134), у роману *Странац* постоји репрезентативан пример у којем перфекат функционише као право наративно време. Наиме, у том примеру га је у потпуности могуће заменити аористом без икаквих последица по значење реченице:

(24) Le soir, Marie **est venue** me chercher et **m'a demandé** si je voulais me marier avec elle. **J'ai dit** que cela m'était égal et que nous pourrions le faire si elle le voulait. **Elle a voulu** savoir alors si je l'aimais. **J'ai répondu** comme je l'avais déjà fait une fois, que cela ne signifiait rien mais que sans doute je ne l'aimais pas. (Camus 2008: 67)

(25)* Le soir, Marie **vint** me chercher et me **demanda** si je voulais me marier avec elle. **Je dis** que cela m'était égal et que nous pourrions le faire si elle le voulait. **Elle voulut** savoir alors si je l'aimais. **Je répondis** comme je l'avais déjà fait une fois, que cela ne signifiait rien mais que sans doute je ne l'aimais pas.³

Увече је Марија дошла по мене и питала ме да ли хоћу да се оженим њом. Казао сам да ми је то свеједно и да бисмо то могли учинити ако она то жели. Хтела је онда да зна да ли је волим. Одговорио сам, као што сам то већ једном учинио, да то ништа не значи, али да је ја, по свој прилици, не волим. (Ками 2002: 43)

3. Закључак

Преко употребе великог броја темпоралних адверба па све до коришћења лексичке семантике глагола и временских пресупозиција и импликација, на примерима смо показали у којој је мери аутор успео да успостави временску прогресију приповести. Оно што закључујемо је да је сасвим могуће испрочати причу у

3 Барселу и Брес (2006) истичу да је ово једино могуће ако маркери дискурзивног плана исказивања нису сувише очигледни, у ком случају замену не би било могуће спровести.

перфекту чак иако је ово глаголско време неутрално у погледу темпоралног редоследа догађаја које уводи, али да је за стварање наративне структуре овог дела било неопходно прибећи лингво-стилистичким средствима. Темпорална структура овог дискурса зависи од реторичке структуре која, с друге стране, зависи од лексичке семантике глагола и адверба и наших знања о свету, која нам помажу да интерпретирамо „природан след догађаја“ датих у перфекту. Комбиновање временских својстава перфекта са свим поменутиим лингво-стилистичким средствима је заиста довело до стварања специфичног књижевног ефекта. Ово глаголско време у потпуности преноси апсурдност стања главног јунака за кога свет не постоји у односу узрок-последивица. А. Ками показује да су у свету апсурда људски поступци и пориви последивица случајности и сплета околности који не зависе од наше воље. Аутор се служи стилем који својим садржајем и формом истиче отуђеност и неприлагођеност свог анти-јунака. Употреба фактографског перфекта, захваљујући којем се предикатима додељује статус аутономних информација, а не догађаја између којих постоје узрочно-последивични односи доводи до закључка да су једноставна синтаксичка структура реченица као и сведена лексика у функцији хладног и натуралистичког описа апсурдне стварности.

Извори

Ками 2008: А. Camus, *L'Étranger*, Paris: Gallimard.

Ками 2002: А. Ками, *Стрпанац* (с француског превела Зорица Хаџи-Видојковић), Београд: Гутенбергова галаксија.

Литература

Ашић, Станојевић 2008: Т. Ашић, В. Станојевић, *Семантика и прагматика глаголских времена у француском језику*, Београд: Библиотека Практикум.

Барсело, Брес 2006: J. Barcelo, J. Bres, *Les temps de l'indicatif*, Paris: Ophrys.

Боријо и др. 2004: А. Borillo et al., Tense and Aspect, in H. de Swart and F. Corblin (eds.), *Handbook of French Semantics*, Stanford: Center for the Study of Language and Information, 271–309.

Cabillau Jean-François. L'expression du temps dans l'Étranger d'Albert Camus. In: *Revue belge de philologie et d'histoire*, tome 49, fasc. 3, 1971. Langues et littératures modernes - Moderne taal- en letterkunde, 866–874. 17.06.2018.

Камп, Попер 1983: Н. Kamp, С. Rohrer, Tense in texts, in R. Bauerle, С. Schwarze et А. von Stechow (eds), *Meaning, use and interpretation of language*, Berlin: Mouton de Gruyter, 250–269.

Папић 1999: М. Папић, *Граматика француског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Петровић 1991: Н. Петровић, *Француска глаголска времена II: Имперфекат, аорист, перфекат*, Београд: Народна књига.

Станојевић 2014: В. Станојевић, У прилог полисемичном третману глаголских времена у француском језику, у С. Гудурић, М. Стефановић (ред.), *Језици и културе у времену и простору*, књ. III, Универзитет у Новом Саду: Филозофски факултет, 727–737.

Сварт, Молендијк 2003: Н. De Swart, А. Molendijk, *In the Pursuit of the 'perfect' perfect*, Amsterdam: ACL Papers.

LES TEMPS DU PASSÉ DANS LE ROMAN *L'ÉTRANGER* D'ALBERT CAMUS ET DANS SON ÉQUIVALENT SERBE

Résumé

Dans cet article nous nous focalisons sur l'analyse de l'emploi du passé composé dans le roman *L'Étranger* d'Albert Camus et dans son équivalent serbe. Le but est de représenter la manière dont l'auteur assure la continuité narrative de l'histoire en utilisant un temps verbal qui ne peut pas figurer comme temps narratif principal. Tout en tenant compte que c'est à cause de son interprétation discursive par rapport aux événements qu'il introduit que le passé composé est capable d'établir n'importe quelle relation temporelle au niveau du discours, nous allons démontrer les moyens linguistiques que l'auteur utilise pour assurer la linéarité de la narration. Nous allons représenter toutes les relations temporelles que le passé composé peut introduire entre les phrases dans le niveau du discours. Il s'agit notamment de la posteriorité, de différentes variantes de simultanéité et de l'inversion temporelle. A la fin, nous allons montrer comment l'auteur réussit, en combinant le passé composé avec lesdits moyens linguistiques, à procurer un effet littéraire spécifique.

Mots-clés : passé composé, neutralité, relations temporelles, traduction

Jelena Kitanović

БИОГРАФИЈЕ АУТОРА

Јована Стевановић рођена је 1990. године у Јагодини, где је завршила основну школу и гимназију. Основне академске студије Србистике и мастер академске студије Филологије (модул Српски језик) завршила је на Филозофском факултету Универзитета у Нишу. Године 2016. уписала је докторске академске студије Филологије на истом факултету. Учествовала је на међународним и националним скуповима и конференцијама. Објављује радове у тематским зборницима. Области интересовања: творба речи, дијалектологија, историја језика и методика наставе српског језика као матерњег. jovanica.st@gmail.com

Александар Т. Танасијевић рођен је 1985. године у Аранђеловцу. Звање професора шпанског језика и хиспанских књижевности стекао је у септембру 2010. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу (студије по старом закону). На истом факултету завршио је и мастер академске студије из области шпанског језика, 2014. године. Запослен је у ОШ *Карађорђе* у Тополи као наставник шпанског језика. Објавио је два стручна рада. Студент је прве године докторских академских студија из филологије на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Области његовог интересовања су: морфологија, синтакса, лексикологија и методика наставе страних језика. Адреса: aleksandar.tanasijevic21@gmail.com

Анђела Васиљевић рођена је 1993. године у Ужицу. Основне академске студије завршила је 2016. године на Филолошком факултету у Београду на Катедри за романистику (Група за француски језик и књижевност), а наредне године и мастер академске студије на истом Факултету, одбранивши рад на тему *Les connecteurs transphrastiques* (Надреченични конектори). Од 2017. је студент докторских студија на датом факултету, а тренутно је у својству стипендисте Министарства просвете, науке и технолошког развоја ангажована као истраживач на пројекту „Динамика структура савременог српског језика“. Области њеног научног интересовања су: лексикологија, семантика, лингвистика текста, историја језика, упоредна граматика романских језика. andjela.vasiljevic.ue@gmail.com

Весна Мићић рођена је 1991. у Сарајеву. Основне студије Руског и српског језика и књижевности завршила је 2013. г. на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву. Други циклус студија Руског и српског језика и књижевности окончала је 2017. г. на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву, одбранивши тему мастер рада „Префиксални глаголи кретања у руском и српском језику“. На истом факултету је 2017. г. уписала докторске студије, модул Филологија-русистика-лингвистика. 2014. г. је изабрана у звање асистента на ФФ Универзитета у Источном Сарајеву, а 2017. г. у звање вишег асистента. Бави се истраживањима у области семантике, морфологије и методике наставе руског језика. vesna.d.micic@gmail.com

Весна Филиповић студент је друге године докторских студија. Рођена је у Прокупљу 1985. године. У Куршумлији је завршила основну школу и гимназију, дипломирала 2014. године на Департману за српски језик на Филозофском факултету у Нишу. Године 2016. завршила Мастер академске студије филологије и

уписала Докторске академаке студије филологије на истом факултету. Основне области њеног интересовања су синтакса и језичка култура. filipvesnafilip@gmail.com

Горана Радаковић рођена је 1982. године. Основне студије, смер Енглески језик и књижевност, завршила је на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Октобра 2015. године уписала је докторске академске студије, модул језик, на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Бави се превођењем и наставом енглеског језика. Поља научног интересовања: транслатологија, контрастивна лингвистика, примењена лингвистика, енглески језик као језик струке. stojanovicgorana@yahoo.com

Данијела Милчић Ђошић рођена је 1977. године у Власотинцу. Основне и мастер студије завршила је на Филозофском факултету у Нишу. Одбранила је мастер рад под називом *Адвербијална детерминација у делу Тихомира Ђиђевића Наш народни животи*. Од 2005. године ради као наставник српског језика у основној школи „Бук Караџић” у Житковцу (Општина Алексинац). Области интересовања су јој синтакса, функционална стилистика, историја језика као и методика наставе. dmlcic@neobee.net

Душан Стефановић рођен је 1993. године у Алексинцу. Дипломирао је 2017. године на Филозофском факултету у Косовској Митровици на Катедри за српски језик и књижевност са темом *Дијалекатски речници* под менторством проф. др Голуба Јашовића. Исте године уписује мастер академске студије. Као студент мастер студија, а и након завршетка, обавља послове лектора за српски језик на матичном факултету, где 2018. уписује и докторске академске студије. Главни је уредник студентског часописа „Др Филстуд”, који периодично објављује Филозофски факултет у Косовској Митровици. Такође, ангажован је као лектор интернет часописа „Студентски дневни лист”, који су покренули студенти Филозофског факултета из Ниша. Учесник је и организатор многих студентских научних скупова и конференција. Области интересовања: ономастика, лексикологија, лексикографија, морфологија. dusan93esn@gmail.com

Јацек Кудера је докторанд на Институту за словенске филологије Универзитета у Вроцлаву. Поља научног интересовања: лингвистика, акустичка фонетика, словенски језици. jacek.kudera@uwr.edu.pl

Јелена Китановић, завршила је основне академске студије на Филолошко-уметничком факултету, Универзитета у Крагујевцу, на катедри за романистику 2016. године као студент генерације. Наредне године уписује мастер академске студије на истом факултету и други семестар мастер студија проводи на Универзитету у Монпељеу, у Француској, као стипендиста Еразмус Плус програма. 2017. године уписује докторске студије на матичном факултету, одсек Наука о језику. Поља интересовања: синтакса, семантика, стилистика, лексикологија, превођење. jelenakitanovic2105@gmail.com

Јелена Штефан рођена је 1993. Основне академске студије завршила је 2016. године на Филолошком факултету у Београду, на Катедри за англистику. Наредне, 2017. године, уписала је мастер академске студије на истом факултету, програм Језик, књижевност, култура. У свом мастер раду бавила се утицајем емоција на

семантичке аспекте у експерименталним поступцима. Тренутно је докторанд на Филолошком факултету. Сфера научног интересовања: психолингвистички утицај на употребу језика кроз призму семантике и модалности. jelena.stefan93@gmail.com

Јована Стојановић рођена је 1992. године у Београду. Основне и мастер студије завршила је на Филолошком факултету Универзитета у Београду на Катедри за германистику (Немачки језик, књижевност, култура), где тренутно похађа докторске студије (модул Језик). Ангажована је као предавач на Катедри за германистику Филолошког факултета Универзитета у Београду и сарадник у Немачкој организацији за академску размену DAAD. Учешћем у разним књижевним трибинама бави се промоцијом књижевности на немачком језику. Области истраживања: контрастивна лингвистика, когнитивна лингвистика, семантика, синтакса. jovana.sstojanovic@yahoo.com

Јулијана Стевановић рођена је 1989. у Јагодини. Дипломирала је 2012. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Мастер рад под називом „Каузална категорија у координацији субординације у публицистичком стилу” одбранила је 2014. године. На истом факултету уписала је Докторске академске студије Српски језик и књижевност 2015. године. Изабрана је у звање истраживач-приправник јуна 2018. године. Области научног интересовања: савремени српски језик, синтакса и семантика српског језика, лингвистика текста, прагматика. jusa89stevanovic@gmail.com

Катарина Субановић рођена је 1994. године у Крагујевцу. Основне академске студије завршила је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу на Катедри за англистику. На истом факултету 2018. године одбранила је мастер рад на тему „Атипично изражавање будућности у енглеском и српском језику”. Области интересовања: контрастивна лингвистика, социолингвистика. katarinasubanovic@gmail.com

Марија С. Раковић је рођена 1993. године у Краљеву. Дипломирала је на Катедри за српски језик и књижевност Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу 2016. године. Одбранила је мастер рад у јулу 2017. године, на тему *Унапређивање писаног дискурса сџруке код ученика медицинске школе под менторством доц. др Милке Николић*. Докторске студије уписала је 2017. године на истом факултету, смер Српски језик и књижевност (модул језик). Током академске 2017/2018. године је била ангажована при реализацији наставног процеса на курсевима *Српског као сџраног језика* на нивоу од А1 до Ц2 у *Центру за српски као сџрани језик* Филолошко-уметничког факултета. Области интересовања: савремени српски језик, синтакса српског језика, стилистика српског језика, методика наставе српског као страног језика, методика наставе српског језика и књижевности. marijamarakovic16@gmail.com

Марина Шафер рођена је 1989. године у Суботици. Основне академске студије (Српска филологија: Српски језик и књижевност) и мастерске студије (Српска филологија: Српски језик и лингвистика) завршила је на Филозофском факултету у Новом Саду, а потом је 2013. године уписала докторске студије, смер: Српски језик и књижевност, модул: Језик. Поља интересовања: синтакса и семантика савременог језика, лексикологија и фразеологија, дијалектологија. safer.marina@gmail.com

Милица Божић Синчук рођена је у Београду 1991. године. Године 2014. завршила је Српски језик и књижевност (наставнички профил) на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Одбранивши мастер рад са насловом *Синонимија именичких деминутива у српском језику* под менторством проф. др Рајне Драгићевић, 2015. године завршила је мастер студије. На истом факултету уписала је докторске академске студије 2015/2016. године, на модулу *Српски језик* и 17. јануара 2018. пријавила докторску дисертацију – *Ономастички слојеви и њихова дијалекатска подлога у књижевном делу Борисава Станковића* под менторством проф. др Михаила Шћепановића. Говори три страна, светска језика. Активно учествује на научним скуповима међународног карактера. Од академске 2016/2017. године ангажована је као сарадник у настави – демонстратор на Катедри за српски језик, а од 2017/2018. у Центру за учење српског језика као страног. Области интересовања: лексикологија, лексикографија, творба речи, ономастика, дијалектологија. milica.bozic91@gmail.com

Наташа Козомора рођена је 13. септембра 1988. године у Новом Саду. Завршила је основне академске студије на Правном факултету у Новом Саду и основне и мастер академске студије на Филозофском факултету у Новом Саду (Катедра за руски језик и књижевност). Запослена је на Катедри за руски језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду као лектор. Основне области интересовања су лексикологија и фразеологија руског језика, когнитивна лингвистика и морфологија. kozomoranatasa@gmail.com.

Сандра Миладиновић рођена је 1992. у Крагујевцу. Основне академске студије завршила је 2015. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, на студијском програму Шпански језик и хиспанске књижевности, чиме је стекла звање дипломирани филолог (хиспаниста). Мастер студије похађала је на истом факултету у оквиру истог студијског програма. Одбранила је мастер рад из области примењене лингвистике: *Развој вишеструких интелигенција кроз наставу шпанског језика*. У периоду од октобра 2016. године до октобра 2017. године обављала је посао сарадника у настави из уже научне области Шпански језик и лингвистика на Катедри за хиспанистику Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. Студент је докторских академских студија (модул: Језик) на Филолошком факултету Универзитета у Београду. sandramiladinovic@hotmail.com

Сандра Савић рођена је 1994. године у Нишу. Живи у Гаџином Хану. Завршила је гимназију „Бора Станковић” у Нишу. Студент је Мастер академских студија филологије, модул српски језик, на Филозофском факултету у Нишу. Учествовала је на пројекту Онлајн учење српског језика као завичајног. Поља научног интересовања: дијалектологија, историја језика, морфологија, творба речи. sandrasavic0302@gmail.com.

Стефан Ковљанин (1988) рођен је у Београду, где је завршио основне студије Шпанског језика и хиспанских књижевности при Катедри за иберијске студије Филолошког факултета, а потом и мастер студије. Тренутно се бави израдом докторске дисертације на истом факултету (модул: Језик). Од 2011. до 2017. године био је ангажован као сарадник у настави на Катедри за иберијске студије и у том периоду асистирао је на више научно-стручних и стручно-апликативних предмета, а био је ангажован и у библиотеци Катедре на пословима издавања

књига и ревизије библиотечког фонда. Радио је и као наставник шпанског језика. Области интересовања: хиспанска лингвистика, лексичка семантика, синтакса, каталонска лингвистика, новинарство. stefan.kovljanin@gmail.com.

Стефан Милосављевић рођен је 1993. г. у Лесковцу. На Филолошком факултету у Београду 2016. г. завршио је основне студије (Српски језик и књижевност), а 2017. г. мастер студије (Српски језик). За успех на основним студијама добио је Похвалу Филолошког факултета у Београду (2015) и награду „Проф. др Радмила Милентијевић” (2017). Био је полазник и асистент на семинарима лингвистике у ИС Петница. Тренутно је студент докторских студија на модулу Српски језик на Филолошком факултету у Београду, као и мастер студија Рачунарство у друштвеним наукама при Универзитету у Београду. Стипендиста је Министарства просвете, науке и технолошког развоја Р. Србије и сарадник на пројекту Српски језик и његови ресурси: опис, теорија и примене. Области интересовања су му синтакса, семантика и прагматика. milosavka93@hotmail.com.

Тијана Рабреновић рођена је 1987. године у Београду, где је завршила основну школу и „Пету београдску гимназију”. Основне и дипломске академске мастер студије завршила је на Филолошком факултету Универзитета у Београду, Катедра за енглески језик и књижевност. Запослена је као наставник енглеског језика у ОШ „Петар Петровић Његош” у Београду. Године 2016. уписује докторске академске студије на матичном факултету, а тренутно је студент друге године. Учествовала је на више међународних конференција, као и на међународном пројекту *Trans-Atlantic & Pacific Project*. Поља научног истраживања: когнитивна лингвистика, критичка анализа дискурса, лексикологија, морфологија, прагматика. tijana.rabrenovic@hotmail.com.

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са X научног скупа младих филолога Србије, одржаног
31. марта 2018. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
Година X / Књ. 1

Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац

Коректура
Др Бојана Вељовић
Др Тања Танасковић

За издавача
Мр Зоран Комадина, редовни професор
Декан Филолошко-уметничког факултета

Технички уредник
Стефан Секулић

Штампа
Издавачка кућа „Јасен”
Београд

ISBN 978-86-80796-34-5

Тираж
150

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41(082)

811.163.41:811(082)

81'42(082)

81-115(082)

81'362(082)

НАУЧНИ скуп младих филолога Србије Савремена проучавања језика и књижевности (10 ; 2018 ; Крагујевац)

Савремена проучавања језика и књижевности : зборник радова са X научног скупа младих филолога Србије, одржаног 31. марта 2018. године године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Књ. 1 / [одговорни уредници Милош Ковачевић, Јелена Петковић]. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2019 (Београд : Јасен). - 307 стр. : илустр. ; 24 cm

На насл. стр.: Година X. - Тираж 150. - Стр. 5-6: Прва деценија: научни скуп младих филолога србије "Савремена проучавања језика и књижевности" / Уредници. - Стр. 7: Јубиларна, десета лингвистичка књига зборника "Савремена проучавања језика и књижевности" / Уредници. - Биографије аутора: стр. 303-307. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на страним језицима уз сваки рад.

ISBN 978-86-80796-34-5

а) Српски језик - Зборници б) Српски језик - Страни језици -
Компаративна анализа - Зборници с) Дискурс анализа - Зборници д)
Компаративна лингвистика - Зборници
COBISS.SR-ID 275063052